

Н

НАДБАННЯ СПІЛЬНОТИ (*Acquis communautaire*) – сукупність актів законодавства, документів політико-правового характеру та практики їх застосування, спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх державах-членах Європейського Союзу (ЄС), тобто весь обсяг права, існуючий на сьогодні в ЄС. **Н.С.** лежить в основі процесу європейської інтеграції, постійно змінюється й узагальнюється та зобов'язує держави-члени імплементувати всі попередні та наступні правові акти, політико-правові документи, рішення Суду чи спільні заходи. **Н.С.** зокрема охоплює: зміст, принципи та політичні цілі договорів; законодавство, ухвалене на виконання договорів та рішень Суду ЄС; декларації та резолюції Союзу; заходи в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики; заходи у сфері співпраці щодо кримінальних справ та поліцейської співпраці; міжнародні угоди, укладені Спільнотою, а також державами-членами між собою у сфері діяльності ЄС. Тобто **Н.С.** фактично охоплює не лише право Спільноти у вузькому розумінні, але й акти, прийняті в рамках колишніх другої (спільна зовнішня та безпекова політики) та третьої колон (поліцейська співпраця та у сфері кримінального судочинства), а також заходи, спрямовані на досягнення спільних цілей, які закладені в засновницьких договорах. ЄС узяв на себе зобов'язання зберігати **Н.С.** у своїй цілісності та розвивати його далі. Зі свого боку держави-кандидати перед вступом до ЄС повинні прийняти “*acquis*” шляхом узгодження свого законодавства із законодавством ЄС. Відхилення від “*acquis*” дозволяються лише за виняткових обставин та, як правило, є обмеженими в часі. “*Acquis*” – це дієприкметник минулого часу форми французького дієслова *acquérir* (придбавати, набувати, здобувати, засвоювати). Поширене у науково-практичному вжитку словосполучення “*acquis communautaire*”

охоплює в такий спосіб усе, що Європейський Союз набув (придбав, здобув, засвоїв тощо) у правовому і політичному розумінні і зафіксував документально на кількох сотнях тисяч сторінок.

Н.С. постійно збільшується кількісно і удосконалюється якісно. Його вдало порівнюють із великим прибутком і відсутністю втрат. Більш нове, сучасне **Н.С.** має тенденцію бути більш складним, а тому вимагає розвинутіших національних інфраструктур для його здійснення.

Не менш важливо також знати й розуміти, що **Н.С.** є набагато більше, ніж сума договорів, постанов і директив. Воно є загальнішим, ширшим і надзвичайно різноманітнішим масивом документів, ніж часто собі уявляють. До цього слід додати, що таке **Н.С.** повинно сприйматися в тлумаченні, яке дав або буде давати в майбутньому Суд Європейського Союзу. Таким чином, держави-кандидати також переймають динамічний характер права ЄС, оскільки воно має пріоритет над національним правом, а також тому, що право ЄС може бути безпосередньо застосоване на користь громадян ЄС.

Міжнародні переговори й акти приєднання часто є джерелом “іншого” **Н.С.** з такою характерною особливістю, як більша обов'язковість. Прикладом цього може бути Податковий Кодекс, який обмежує можливості податкових заходів, що можуть спотворювати конкуренцію. Деякі держави-кандидати намагались (але невдало) доказувати, що він не є частиною “реального” **Н.С.**

Існуючі проблеми стосовно **Н.С.** пов'язані загалом із його адаптацією як процесом і зумовлені насамперед її/його обсягом/тривалістю, про що свідчить досвід буквально всіх держав і членів, і кандидатів ЄС. З огляду на цю обставину слід пам'ятати, що Україна згідно з Угодою про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС (УПС) узяла зобов'язання адаптувати (тобто пристосувати),

а не перейняти на себе відповідне законодавство ЄС. Отже, завдання полягає не в тому, щоб все законодавство спочатку дослівно порівняти, а потім “підігнати” його під Н.С. Аналогічне зобов’язання адаптації законодавства ЄС передбачатиме швидше за все і нова Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка замінить пролонговану із року в рік УПС. Для підготовки до набрання чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також для полегшення набуття чинності цього документа запроваджується Порядок денний асоціації, який як новий інструмент замінює попередній План дій Україна-ЄС. Порядок денний асоціації було ухвалено 23 листопада 2009 р. на засіданні Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. Він визначає ключові пріоритети реформ, яким Україна має приділити увагу протягом наступних років, щоб повною мірою скористатися можливостями інтенсифікованої співпраці та поліпшеного доступу до ринків, передбачених новою Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Очевидно, що принциповим у цьому процесі є дотримання передусім національних інтересів України.

Якщо поглянути на будь-який акт вступу тієї чи іншої держави-кандидата до ЄС, то перш за все може вразити обсяг адаптованого законодавства, який є своєрідним фактом практичного початку прийняття і здійснення державою-кандидатом Н.С. Однак основна правда полягає в тому, що початкове прийняття і здійснення Н.С. державами-кандидатами має на увазі наявність 90% надбання не для обговорення, а як такого, що має технічний характер типу пропозицій для державних і приватних компаній на офіційних мовах нових держав-членів.

Обговоренню підлягають, як правило, загальні принципи адаптації Н.С., закладені насамперед у джерелах права ЄС, які, як відомо, відіграють надзвичайно важливу роль у процесі пристосування. По-перше, це стосується правових актів органів ЄС, і зокрема директив Єврокомісії. По-друге, це принципи права ЄС, основні засади європейської інтеграції, головна лінія поведінки в Євросоюзі, які постійно потрібно тлумачити. Тобто саме на цьому базуються ті єдині перехідні заходи, що можуть обговорюватися. Вони визначаються як виняткові, обмежені в часі і можливостях та супроводжу-

ються планом з чітко визначеними стадіями для застосування Н.С. Перехідні заходи не повинні включати змін (доповнень) до правил або політики ЄС, руйнувати їх належне функціонування чи призводити до істотних перекручень умов конкуренції. До цього слід додати, що Європейська Комісія загалом займає позицію заперечення того, що перехідні заходи відповідають умовам спільного ринку.

Варто зауважити, що співпереживання держав-кандидатів і їх здатність до швидкого розуміння своєї переговорної позиції суттєво відрізняються між собою. Донедавна ця особливість безпосередньо впливала на результати, а також на сприйняття результатів у різних державах-кандидатах. Держави-кандидати перед останнім розширенням ЄС мали, на думку західних експертів, невисокий рівень суспільної культури правової свідомості, а відповідно – багато ризиків, через що попадали в пастку, самовпевнено припускаючи, що виконання ними зобов’язань права ЄС є передусім політичною проблемою, яка може “бути обговореною пізніше”. Багато з них навіть не припускали вірогідності “обговорення” умов вступу перед Судом ЄС.

Н.С. є своєрідною політико-правовою основою приєднання до Європейського Союзу нових держав, які добровільно хочуть стати членами цього міждержавного утворення нового типу, аналогів якому до недавнього часу не знала ні наука, ні практика державотворення.

Літ.: *Christen Boye Jacobsen*. Implementing the *acquis communautaire* – the fight over 80000 pages / *Christen Boye Jacobsen*. – RGSL WORKING PAPERS N 7, Riga. – 2002. – 40 p.; *Грицяк І. А.* *Acquis communautaire: прийняття і здійснення* / *І. А. Грицяк* // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції : матеріали наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2003. – Т. 1. – С. 119-121; http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/political_relations/association_agenda/association_uk.htm

Грицяк І. А.

НАДНАЦІОНАЛЬНА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІЛЬНОТ (COMMON REGION POLICY) – політика, що полягає в перерозподілі фінансових ресурсів від заможних регіонів до менш розвинених з метою подолання непропорційності розвитку територій, що обумовлено у ст. 158 “Договору про Європейське Співтовариство”.

Регіональна політика Співтовариства (за Лісабонським договором – Європейського Союзу) визнає два види “пріоритетних” регіонів: регіони, які відстають у розвитку, та райони, які потерпають від структурних труднощів. Визначення пріоритетних регіонів і районів на рівні Співтовариства ґрунтується на спільній системі класифікації регіонів – “Номенклатурі територіальних статистичних одиниць” (НТСО), створеній Статистичною службою Європейських Співтовариств. До основних принципів наднаціональної регіональної політики ЄС відносять: взаємодоповнюваність (обов’язковість фінансової участі самого регіону в проекті, який підтримує ЄС); партнерство (співробітництво можливе лише тоді, коли всі учасники зацікавлені в очікуваному результаті); програмність (центр не просто фінансує регіон, а виділяє кошти на окремі програми); спостереження за перебігом реалізації програм (відповідно до домовленості між Європейською Комісією і державою-членом ЄС, створюється комітет спостереження за перебігом реалізації програм, який компетентний визначати умови надання фінансової допомоги і в певних випадках вносити зміни до початкового плану фінансування); регулярна оцінка ефективності реалізації програм, контроль за використанням засобів (передбачає звітність держави перед Європейською Комісією). Реалізація наднаціональної регіональної політики здійснюється на договірних засадах, які у відносинах між центральними та місцевими органами влади з питань розвитку територій запроваджуються на основі Угод щодо регіонального розвитку. Угода закріплює спільне бачення (центральної і місцевої влади) майбутнього регіону, яке формує спільну мету розвитку, заради якої і держава, і регіональна громада концентрують зусилля та ресурси, узгоджуючи свої дії в процесі її досягнення. Започаткований на базі Римського договору, процес “гармонійного розвитку” трансформувалася в “економічне та соціальне згуртування” регіонів ЄС, що відповідно до вимог Єдиного європейського акта 1985 р. передбачає заходи щодо поступового піднесення рівнів найбідніших країн-членів ЄС до більш високого рівня їх партнерів через створення Фонду згуртування. При Європейській Комісії функціонує Генеральна дирекція з регіональної політики, яка

вирішує конкретні проблеми розвитку регіонів ЄС, Європейський фонд регіонального розвитку, роль якого дедалі зростає з прийняттям нових країн-членів Європейського Союзу. Для збалансування регіональних диспропорцій з 1985 р. було розроблено нову регіональну стратегію, яка передбачала такі напрями: пріоритетність економічного, а не соціального розвитку; стимулювання приватного підприємництва, малого та середнього бізнесу; пріоритетність регіональних програм та проектів перед загальнодержавними; посилення інноваційної спроможності регіонів; розробка нових механізмів регулювання економіки відсталіх регіонів. Регіональні політики ЄС характеризують такі принципи:

- загальні принципи: субсидіарність (право вищих суспільних одиниць розв’язувати лише ті проблеми, які не здатні розв’язати нижчі структури); координація, еластичність;
- принципи організації наднаціональної регіональної політики: децентралізація (перерозподіл владних повноважень, ресурсів, бюджету, з центру в регіони); партнерство (співробітництво між суб’єктами різних рівнів (ЄС, держава, регіон); програмування (розробка стратегії розвитку на основі пріоритетних цілей); сумісність (розміри регіонів, їх самодостатність);
- принципи фінансування регіонального розвитку: концентрація (концентрація фондів з метою їх найефективнішого використання) та додаткове фінансування за рахунок місцевих джерел; компліментарність (доповнення);
- принципи оцінки реалізації програми: моніторинг; оцінка (початкова, поточна, прогнозна), фінансовий контроль.

Для здійснення ефективної регіональної політики ЄС використовує Структурні Фонди, які покликані виконувати такі завдання: концентрація засобів допомоги в найбідніших регіонах, програмний підхід, партнерство на всіх рівнях, а також принцип доповнюваності (спільне виділення коштів із національного та наднаціонального бюджетів). Кошти країнам-членам ЄС виділяються із Структурних Фондів проводиться відповідно до Цілей (Objective), визначених владними органами Європейського Союзу. Політика Структурних Фондів зосереджується навколо дво- або тривісневого процесу планування. Побудовані на принципах партнерства і субсидіарності, плани (програ-

ми) регіонального розвитку розробляються країнами-членами на регіональному рівні із обов'язковим залученням різних комбінацій партнерів (урядових управлінь та департаментів, місцевих органів влади, агентств з регіонального розвитку, наукових інститутів, суспільних організацій та ін.). Плани, призначені для середньострокових програм, узгоджуються з Комісією ЄС з метою розробки спільної стратегії виконання програм, установлення їх пріоритетності, визначення заходів щодо надання регіонам підтримки, фінансової допомоги та механізму їх здійснення.

Регіональна політика ЄС здійснюється через 5 основних Структурних Фондів:

– Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) – має “допомагати подоланню головних регіональних дисбалансів у межах співтовариства шляхом участі в розвитку й структурному пристосуванні відсталих регіонів та переорієнтації занепадаючих промислових регіонів”.

– Фонд згуртування (ФЗ) – утворено Радою ЄС після консультацій з інститутами ЄС (Комісія, Парламент, Комітети ЄС) – забезпечує фінансові внески для реалізації проектів у сфері охорони навколишнього середовища і транс'європейських мереж у “сфері транспортної інфраструктури”;

– Європейський соціальний фонд (ЄСФ) – сприяє професійній підготовці та перепідготовці населення;

– Європейський фонд орієнтації та гарантій для сільгоспвиробництва (ЄФОГС) – створює умови для модернізації аграрного сектору (припинив діяльність у 2007 р.);

– Європейський фонд орієнтації рибальства (ЄФОР) – спрямований на модернізацію виробничих технологій та зміни в політиці зайнятості в рибальстві (припинив діяльність у 2007 р.).

18 лютого 2004 р. Європейська Комісія прийняла документ “Нове партнерство для єднання в розширеній Європі: конвергенція, конкуренція, співпраця”, згідно з яким протягом 2007-2013 рр. 336,2 млрд євро будуть спрямовані на реалізацію трьох пріоритетів регіональної політики:

1) конвергенцію з метою зменшення рівня диспропорцій між регіонами і країнами, підтримки слабкорозвинених регіонів, у яких ВВП на мешканця менший ніж 75% у середньому по ЄС, що отримуватимуть додаткове фінансування на потужні програми в

галузі транспортної інфраструктури й захисту навколишнього природного середовища (усього виділятиметься 78% коштів з бюджету);

2) регіональна конкурентоспроможність та покращення працевлаштування, на реалізацію яких буде спрямовано 18% коштів із загального бюджету;

3) європейське територіальне співробітництво – досягнення гармонійного і рівномірного розвитку, інтеграції територій ЄС на основі досвіду, набутого ініціативою INTERREG щодо підтримки транскордонного та міжрегіонального співробітництва (на це виділятиметься 4% коштів із загального бюджету).

До реалізації окремих програм у рамках національної регіональної політики можуть бути залучені і треті країни (як партнери держав-членів ЄС). У липні 2003 р. Європейська Комісія опублікувала Послання “Створення умов для впровадження інструментів нового сусідства”. Ця декларація встановлювала, що з 2007 р. на зовнішніх кордонах ЄС буде впроваджено новий Інструмент Сусідства. Першим кроком у створенні умов для нового інструменту у 2004-2005 рр. було впровадження Програм сусідства на зовнішніх кордонах ЄС, мета яких – покращення координації між різними інструментами фінансування в існуючих правових і фінансових рамках (зокрема, між програмами INTERREG і TACIS CBC).

Відповідно до Європейської політики сусідства (ENP) починаючи з 2007 р. Європейська Комісія змінила підходи до надання технічної допомоги. Замість програми TACIS допомога сусіднім країнам, зокрема Україні, надаватиметься в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства (ENPI). Європейська Комісія розробила такі заходи: стратегію з прикордонного співробітництва на 2007-2013 рр.; регламент для ENPI; правила впровадження; нові Програми сусідства.

Літ.: *Інструмент* Європейського сусідства и партнерства. Приграничне співробітництво. Стратегія на 2007 – 2013 г. Индикативная программа на 2007 – 2010 гг. – [Б. г.] : [Б. и.], 2007; *Інститути та інструменти розвитку територій*. На шляху до європейських принципів / Київ. центр Ін-ту Схід-Захід ; за ред. С. Максименка. – 2-ге вид. – К. : Міленіум, 2003 – 244 с.; *Лук'яненко Д. Г.* Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 204 с.; *Постанова* Ради (ЄС) № 1260/1999 від 21 червня 1999 року, що визначає загальні положення про Структурні

фонди // Офіц. журн. L 161. – 1999. – 26 черв. – С. 0001 – 0042; *Розвиток* економічно проблемних територій: міжнародний досвід / С. Слава, Д. Амборський, П. Сегварі, М. Дацишин // Проект партнерства Канада – Україна “Регіональне урядування та розвиток”. – К. : К.І.С., 2007. – 144 с.; *Дзяд О. В.* Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України : навч. посіб. / О. В. Дзяд, О. М. Рудік ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009. – 668 с.

Шамраєва В.М.

НАЛЕЖНА АДМІНІСТРАЦІЯ (англ. good administration) – уніфікована для європейських країн система принципів-вимог діяльності, інституційний механізм публічних адміністрацій національного рівня та європейської адміністрації, який є істотним елементом належного урядування.

Згідно з провідною участю Ради Європи та ЄС сформовано доктринальне підґрунтя концепції **Н.а.**, яка, зокрема, вимагає належного дотримання адміністрацією прав індивідів під час надання адміністративних послуг, а також зобов’язує діяти в такий спосіб, що відповідає законним та розумним очікуванням суб’єктів щодо відповідних правовідносин. Концепція **Н.а.** розвинулася як один з елементів належного урядування, що разом підпорядковані вимогам принципу верховенства права та розкривають його значення як істотні складові.

Дотримання принципів **Н.а.** забезпечується засобами державного примусу європейських країн. Обов’язок дотримання цих принципів закріплюється безпосередньо в актах законодавства окремих країн Європи.

У європейських країнах уніфікації та стандартизації правил та процедур взаємовідносин органів публічної адміністрації з громадянами приділяється надзвичайно велика увага. У 1996 р. було опубліковано модельний підручник РЄ “Адміністрація і Ви”, у якому було систематизовано основні матеріальні та процедурні принципи взаємовідносин органів публічної влади з громадянами. Більшість із визначених у ньому принципів дістали розвиток в проекті Модельного кодексу належної адміністрації.

У 1998-1999 рр. за провідною участю Програми СІГМА було проведено комплексні дослідження спільних інституційних принципів побудови та функціонування публічних адміністрацій в європейських країнах, а також у підготовці публічних адміністрацій

до ЄАП. У 2001 р. ОЕСР було опубліковано книгу “Громадяни як партнери” (інформування, консультування та участь громадян у розробці державної політики). На сьогодні РЄ проводиться робота щодо доопрацювання проекту Модельного кодексу належної адміністрації.

Стандарти **Н.а.** розробляються з метою досягнення необхідного рівня адміністративної здатності публічної адміністрації. На сьогодні основні європейські принципи та стандарти, в тому числі щодо взаємовідносин органів публічної адміністрації з громадянами, закріплені: в Договорах про заснування ЄС та Європейських Співтовариств, Хартії основоположних прав Європейського Союзу, рішеннях Європейського суду справедливості у Люксембурзі, законодавстві ЄС, національному праві, що застосовується до діяльності публічних адміністрацій, залучених до процесу імплементації політик ЄС та Європейських Співтовариств, рішеннях ЄСПЛ, Європейському кодексі належної адміністративної поведінки; конвенціях, резолюціях та рекомендаціях РЄ тощо.

У березні 2005 р. у Страсбурзі відбулося 17-те засідання Проектної групи з адміністративного права, що створена при Генеральному Директораті РЄ, на якому було визначено чотири класифікаційні групи, до яких належать 23 стандарти **Н.а.**:

Група 1. Стандарти, що стосуються забезпечення законності: законність; обов’язок адміністрації *ex officio* виконувати закон у випадках, визначених законом; недискримінація; рівність; пропорційність; заборона зловживання владою; безсторонність, нейтральність службовців та адміністрації; законні очікування та відповідність; обов’язок зазначати підстави адміністративних рішень; право на оскарження адміністративного рішення; вимога прийняття адміністративний рішень протягом прийнятеного строку.

Група 2. Стандарти, що застосовуються до участі індивідів: участь індивідів у вирішенні спорів певними альтернативними способами; право бути заслуханим та робити заяви.

Група 3. Стандарти, що стосуються виконання рішень: етичність; ефективність; постійність надання адміністративних послуг; продуктивне виконання управлінських завдань; навчання службовців.

Група 4. Стандарти, що стосуються забезпечення прозорості та контролю: використан-

ня простої, зрозумілої та зручної для сприйняття мови; зазначення можливих засобів захисту та строків для їх використання; повідомлення про прийняте рішення; захист відомостей; повага до приватності; запити про надання інформації; дотримання конфіденційності; ведення відповідних записів; прозорість адміністративної діяльності; активне поширення інформації; доступ до інформації; право персонального доступу до файлів (даних); загальне право доступу до документів.

Зміст та система принципів **Н.а.** постійно розвиваються та оновлюються, що зумовлюється поглибленням інтеграційних процесів всередині ЄС, складністю ієрархічної організації європейської адміністрації. Оновлений зміст принципів **Н.а.** дістав розвитку в проєкті Модельного кодексу належної адміністрації Ради Європи.

Закріплення в національному законодавстві спільних принципів та стандартів **Н.а.** дасть змогу уніфікувати вимоги щодо діяльності європейської адміністрації, зблизити національні системи європейських країн з метою, зрештою, найбільш повно забезпечити права, свободи та інтереси їх громадян.

Запровадження в національній правовій системі України демократичних стандартів діяльності органів публічної адміністрації з урахуванням принципів **Н.а.** відповідатиме не лише євроінтеграційним пріоритетам зовнішньої політики України, а й забезпеченню реалізації основоположних засад, фундаментальних принципів побудови демократичної, соціальної, правової держави.

У сучасних вітчизняних спеціальних юридичних дослідженнях велика увага приділяється вивченню європейського досвіду правового регулювання взаємовідносин органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з приватними особами, насамперед щодо захисту прав і свобод громадян, всебічного забезпечення їхніх прав та законних інтересів.

Серед основних українських учених, які присвятили свої праці суміжним з досліджуваним у цій статті питанням визначення змісту та принципів надання адміністративних послуг, слід назвати В.Б.Авер'янова, І.П.Голосніченка, І.Б.Коліушка, Г.М.Писаренко, В.П.Тимощука, Н.В.Гнидюк та деяких інших. Разом з тим видається доцільним урахувати у вітчизняній нормотворчій та правозастосовній діяльності усіх органів публічної вла-

ди в Україні вироблені європейськими регіональними організаціями (першочергово РС та ЄС) принципи взаємовідносин органів влади з приватними особами.

Важливість дослідження змісту та значення матеріальних і процедурних принципів взаємовідносин органів публічної влади з приватними особами зумовлюється, насамперед, схваленням у першому читанні проєкту Адміністративно-процедурного кодексу України. З огляду на потребу в його подальшому доопрацюванні та прийнятті Верховною Радою України вважаємо за необхідне врахувати сучасне розуміння змісту та значення цих принципів у зазначеному проєкті.

Запровадження принципів **Н.а.** в Україні є невід'ємною умовою досягнення рівня адміністративної здатності публічної адміністрації (насамперед органів виконавчої влади та місцевого самоврядування), необхідного для функціонування в Європейському адміністративному просторі, тому вважаємо необхідною розробку проєкту Кодексу належної адміністрації – загального кодексу взаємовідносин органів публічної влади з громадянами (за винятком адміністративно-деліктних відносин, які планується включити до проєкту Кодексу адміністративних проступків). Ураховуючи потреби в перспективній комплексній імплементації Модельного кодексу належної адміністрації, важливого значення набуває розробка проєкту Кодексу належної адміністрації, адже на сьогодні жодний акт законодавства України не містить вимог щодо необхідності дотримання принципів **Н.а.**, їх переліку. Також відсутні визначення відповідних принципів, які відображають сучасне розуміння та значення принципів **Н.а.**, зміст яких еволюціонував в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів. Запровадження кодексу дасть змогу уникнути стадії перегляду великого масиву законів, підзаконних актів, концепцій та актів законодавства України, які переважно ґрунтуються на здобутках радянської теорії державного управління, не враховують європейські принципи адміністративного права, потребують перегляду закріплених у них положень щодо гарантій та механізму забезпечення реалізації і захисту прав приватних осіб, у тому числі щодо взаємовідносин з органами публічної адміністрації.

При цьому дія Кодексу належної адміністрації поширюватиметься і на діяльність ад-

міністративних органів, у розумінні їх поняття, запропонованого в проекті Адміністративно-процедурного кодексу України (співвідношення загальне-спеціальне). Кодекс належної адміністрації також поширюватиметься на діяльність публічної адміністрації, не обмежуючись адміністративними органами. За значенням Кодекс належної адміністрації слугуватиме загальним матеріально-процедурним стандартом, у відповідність до вимог якого приводитимуться положення підзаконних актів різних рівнів, або доповнюватимуться відповідними відсилковими нормами з метою уніфікації та стандартизації діяльності органів публічної адміністрації.

Літ.: *Авер'янов В. Б.* Реформування українського адміністративного права: необхідність оновлення науково-теоретичних засад / В. Б. Авер'янов // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : спец. випуск : у 2 ч. – Сімферополь : [б. в.], 2005. – Ч. 1. – С. 24-30; *Адміністративне право України.* Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К. : ТОВ “Вид-во “Юрид. думка”, 2007-2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2007. – 592 с.; *Грицяк І. А.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.; *Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право* / В. Б. Авер'янов, В. А. Дерещ, М. І. Ославський та ін. ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстініан, 2007. – 288 с.; *Пухтецька А. А.* Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір : наук.-інформ. видання / А. А. Пухтецька. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 88 с.

Пухтецька А. А.

НАЛЕЖНЕ УРЯДУВАННЯ (англ. good governance) – правила (норми), процеси та моделі поведінки, за допомогою яких досягається забезпечення інтересів, управління (менеджмент) ресурсами, здійснюється реалізація державної влади у суспільстві; система цінностей, політик та інституцій, за допомогою яких суспільство керує своїми соціальними, політичними та економічними справами через взаємодію (та всередині) уряду, громадянського суспільства і приватного сектору.

Концепція **Н.у.** сформувалася в європейській правовій доктрині на основі та за умови дотримання двох основоположних принципів побудови правових систем провідних західно-

європейських країн: демократії та верховенства права. Подальший розвиток політико-правових вчень західними дослідниками сприяв структуризації та розвитку концепції **Н.у.** Рівень урядування у дослідженнях зарубіжних вчених розкривається через низку показників, до яких, зокрема, належать: забезпечення політичної прозорості та участі (врахування голосів) усіх громадян; забезпечення ефективного та результативного надання публічних послуг; підтримка здоров'я та добробуту громадян; створення сприятливого клімату для сталого економічного зростання. Зазначені індекси були використані в широко відомому виданні Світового банку “Урядування та розвиток” (1992 р.), адже саме вони розкривають найважливіші завдання, що постають перед урядами усіх країн світу.

Термін “урядування” в адміністративно-правовій та інших галузевих юридичних дисциплінах до цього часу не використовується для позначення процесів взаємодії між керуючою та керованими підсистемами державного механізму, для цього користуються ґрунтовно розробленою радянською науковою теорією системного підходу.

У вітчизняних енциклопедичних джерелах під управлінням у загальному розумінні мається на увазі функція високоорганізованих систем (соціологічних, біологічних, технічних), що забезпечує їх структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети.

Наприклад, у працях Еріка Ноймайера поняття “урядування” визначає спосіб, у який політики уповноважені приймати рішення, спосіб у який формулюються та запроваджуються зазначені рішення, а також межі дискреційних повноважень уряду щодо втручання в права громадян, а його зміст у широкому розумінні полягає у здійсненні економічних, політичних та управлінських (адміністративних) повноважень з управління державними справами на усіх рівнях. У вузькому ж розумінні урядування слід розглядати як процес прийняття рішень та спосіб, у який такі рішення запроваджуються, перевіряються та переглядаються. Цей термін включає механізми, процеси та інституції, через які громадяни та групи осіб визначають свої інтереси, здійснюють свої законні права, виконують обов'язки, досягають

компромісу тощо. Проте все ж таки ключовим суб'єктом урядування визнається уряд. Оскільки концепції дотримання прав людини, демократизації та демократії, верховенства права, громадянського суспільства, поділ влади на засадах децентралізації, ефективна публічна адміністрація (та управління) набувають все більш важливого значення з розвитком суспільства в напрямі створення більш передбачуваної політичної системи, урядування еволюціонує у **Н.у.**

В основу розуміння змісту запровадженого у вітчизняному адміністративному законодавстві та науці адміністративного права поняття **Н.у.** пропонується покласти тлумачення обсягу та елементів змісту зазначеного поняття, сформовані сучасною європейською правовою наукою та практикою. Першочергового аналізу та запровадження потребують комплексні дослідження міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на утвердження демократичних цінностей у країнах, що розвиваються.

В останніх дослідженнях використовується переважно шість основних показників урядування: участь (врахування голосу) та відповідальність; політична стабільність та відсутність злочинності/тероризму; ефективність уряду; якість регуляторної політики; верховенство права; контроль за корупцією. До стандартів належного урядування у роботах європейських дослідників сьогодні відносять: належне законодавство; законність; участь; прозорість процесу прийняття рішень; доступ до інформації; належна адміністрація; належний персонал; належний фінансовий та бюджетний менеджмент; ефективність; відповідальність та нагляд.

Поряд з цим слід зазначити, що наведений перелік може бути уточнений, адже він сам являє собою уточнення п'яти основних політичних принципів **Н.у.**, наведених у Білій книзі Європейського урядування (2001р.): – відкритість – інституції мають працювати більш відкрито. Вони повинні активно обмінюватися інформацією з державами-членами Європейського Союзу відносно діяльності Європейського Союзу та рішень, які він приймає. Вони зобов'язані викладати інформацію мовою, доступною для вирішення проблем повернення довіри до складних інституцій;

– участь – якість, релевантність та ефективність політики Європейського Союзу зале-

жить від участі широкого кола осіб та організацій протягом усього процесу творення політики – від її планування до впровадження. Розширення участі з великою ймовірністю посилить впевненість у досягненні кінцевого результату довіри до політики та інституції, що її імплементують. Реалізація принципу участі значною мірою залежить від того, чи керуються національні уряди інклюзивним підходом при розробці та впровадженні політики Європейського Союзу;

– відповідальність – кожна з інституцій Європейського Союзу має брати відповідальність за те, що вона робить для Європи. Більші чіткість та відповідальність також вимагаються від держав-членів Європейського Союзу та всіх інших суб'єктів урядування, що здійснюють розробку і впровадження політики Європейського Союзу на будь-якому рівні; – ефективність – політика має бути своєчасною, такою, що забезпечує все, що потрібно на підставі чітких завдань, оцінки майбутнього впливу та у випадках застосування, де це можливо, попереднього досвіду. Реалізація принципу ефективності також залежить від запровадження політики Європейського Союзу на пропорційній основі та від того, чи рішення приймаються на найбільш прийнятному рівні;

– відповідність (узгодженість): політика та всі заходи мають відповідати один одному та бути легко зрозумілими. Потреба у злагодженості всередині Союзу стає більш актуальною, кількість завдань Союзу зростає; розширення ЄС призведе до ще більшої різноманітності. На такі виклики, як кліматичні або демографічні зміни, не може бути дана відповідь у рамках лише одного з напрямів політики, на якій побудований Європейський Союз.

Також слід зауважити, що Біла книга розглядає не тільки Європу, а й продовжує обговорення моделі глобального чи світового урядування, адже Європейський Союз повинен шукати можливості застосування принципів ефективного урядування до своїх обов'язків щодо світу.

Кожний з цих принципів сприяє утвердженню демократії та верховенства права у державах-членах ЄС, та застосовується на всіх рівнях управління: глобальному, європейському, національному, регіональному та локальному.

Цілям комплексного запровадження стандартів **Н.у.**, сформованих сучасною євро-

пейською правовою наукою, насамперед відповідає запровадження в адміністративному законодавстві України вимог принципу верховенства права як фундаментального принципу правової системи, що базується на демократичних цінностях. Сучасний стан нормативного закріплення принципу верховенства права в чинному законодавстві України характеризується недостатньою конкретизацією змісту зазначеного принципу та основних ознак (критеріїв) його належного дотримання як органами публічної (державної та самоврядної) влади, так і громадянами. Необхідність комплексного запровадження в Україні принципів **Н.у.** пояснюється, насамперед, тим, що на сучасному етапі розвитку європейської правової думки зазначена сукупність принципів визначається як один з найважливіших елементів (вимог) принципу верховенства права. Принципи **Н.у.** безпосередньо пов'язані з основоположними принципами діяльності публічних адміністрацій, є родовими щодо останніх та визначають особливості їх застосування в демократичній державі.

Складність запровадження в Україні принципів **Н.у.** зумовлюється, крім термінологічно-пізнавальних аспектів, низкою об'єктивно існуючих факторів, що перешкоджають цьому процесу, а саме таких як: високий рівень корупції, спротив проведенню демократичних реформ, в тому числі адміністративно-правового спрямування всередині апарату державного управління, застарілість поглядів та підходів до управління як серед державних службовців, так і серед вчених, дослідників; упереджене ставлення до пропонуванних моделей реформ. Подолання зазначених деструктивних факторів сприятиме прискоренню демократизації вітчизняної правової системи в цілому.

Літ.: *Адміністративне право України*. Академічний курс : підручник : у 2 т. / ред. кол. : В. Б. Авер'янов (голова) та ін. – К. : ТОВ “Вид-во “Юрид. думка”, 2007-2004. – Т. 1 : Загальна частина. – 2007. – 592 с.; *Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики* / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін.] ; за ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Факт, 2003. – 384 с.; *Country data Report for Ukraine 1996-2007 / Governance Matters 2008*. Worldwide Governance Indicators, 1996-2007. – Режим доступу : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/pdf/c226.pdf>; *European Governance. A White Paper*. Commission of the European Communities. COM (2001) 428

final. Brussels, 25.07.2001. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/governance/contrib_efc_en.pdf; *Neumayer E. Is good governance rewarded? A Cross-national Analysis of Debt Forgiveness*. World Development / E. Neumayer. – Vol. 30. – N 6 / Records Management: the key to good governance and sustainable development. – Режим доступу : [http://www.lse.ac.uk/collections/geographyAndEnvironment/whosWho/profiles/neumayer/pdf/Article%20in%20World%20Development%20\(Good%20Governance\).pdf](http://www.lse.ac.uk/collections/geographyAndEnvironment/whosWho/profiles/neumayer/pdf/Article%20in%20World%20Development%20(Good%20Governance).pdf)

Пухтецька А.А.

НАТО (від англ. NATO – North Atlantic Treaty Organisation) – Організація Північноатлантичного договору – військово-політичний альянс, створений Північноатлантичним (Вашингтонським) договором 4 квітня 1949 р. з метою створення протидії радянським військам, розгорнутим у Центральній і Східній Європі після Другої світової війни. Першими членами **НАТО** були Бельгія, Канада, Данія, Франція, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Велика Британія і США. В 1952 р. до них приєдналися Греція і Туреччина; в 1955 р. – Західна Німеччина (з 1990 р. Німеччина); в 1982 р. – Іспанія; в 1999 р. – Чеська Республіка, Угорщина і Польща; в 2004 р. – Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина і Словенія; в 2009 р. – Албанія і Хорватія. Франція в 1966 р. вийшла з військової структури **НАТО**, залишившись при цьому членом Організації; але в 2009 р., зрозумівши необхідність справляти більший вплив на військові рішення Альянсу, президент Саркозі оголосив про те, що його країна повністю відновлює свою участь у військовій структурі **НАТО**.

Головний принцип **НАТО** викладений у ст. 5 Північноатлантичного договору, згідно з яким збройний напад на одного з учасників Договору вважається нападом на всіх, і в разі такого нападу кожен з них, користуючись правом на індивідуальну або колективну самооборону, передбаченим ст. 51 Статуту ООН, допомагатиме стороні або сторонам, що зазнали нападу, здійснюючи індивідуально або разом з іншими учасниками Договору такі дії, які вони вважають за потрібне, в тому числі застосування зброї, для відновлення і збереження безпеки Північноатлантичного регіону.

Уперше ст. 5 була задіяна в 2001 р. після терактів, організованих Усамою бен Ладеном,

унаслідок яких було зруйновано Всесвітній торговельний центр у Нью-Йорку і частину Пентагону поблизу Вашингтону і загинуло близько 3 тис. невинних людей.

Договір також вимагає зміцнення демократичних інститутів країн-членів **НАТО**, розбудови їх колективної військової спроможності, регулярних консультацій між собою і відкритості для вступу до Організації інших європейських країн.

Після Другої світової війни, в 1945 р., Західна Європа була економічно виснажена і слабша з військового погляду (після закінчення війни Англія, Франція і США різко скоротили свої збройні сили). На відміну від них Радянська армія тримала під контролем усі держави Центральної і Східної Європи, і до 1948 р. комуністи, підконтрольні Москві, взяли владу в свої руки і придушили будь-яку некомуністичну політичну діяльність в цих країнах. Над Центральною і Східною Європою опустилося те, що Черчілль влучно назвав “залізною завісою”. Німеччина була поділена на сектори між колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції, які перетворились на дві німецькі держави – демократичну на Заході і комуністичну на Сході. У 1948 р. США ініціювали “План Маршалла”, за яким країни Західної і Східної Європи отримали масовану економічну допомогу за умови, що ці країни будуть спільно планувати і прискорювати своє повоєнне відновлення. Водночас у 1948 р., Велика Британія, Франція, і країни Бенілюксу уклали Брюссельський договір про колективну оборону під назвою “Західноєвропейський союз”. За словами американського історика Джона Геддіса, ідея військового альянсу не спадала на думку тим, хто дотримувався політики стримування – Маршалла, Кенна та ін. Вони спочатку вважали, що економічних важелів буде достатньо для відновлення балансу сил у Європі після закінчення Другої світової війни. Саме європейці висловили чітке бажання мати військовий Альянс разом зі США і Канадою. Ідея була підтримана президентом США Труменом, якому довелося докласти чимало зусиль, щоб переконати Конгрес, значною мірою налаштований на ізоляціонізм у військових питаннях, у тому, що безпека Європи відповідає національним інтересам США.

У лютому 1948 р. відбувся комуністичний державний переворот в Чехословаччині,

після чого активізувались переговори щодо багатосторонньої схеми колективної оборони між Великою Британією, Канадою, США, Францією, Бенілюксом і Норвегією, які і привели до підписання в 1949 р. Північноатлантичного договору.

Агресія Північної Кореї, підтримана СРСР і Китаєм, проти Південної Кореї в червні 1950 р. змусила США до демонстрації того, що вони будуть протистояти будь-якій радянській військовій експансії чи тиску в Європі. В грудні 1950 р. Північноатлантична рада призначила генерала Дуайта Ейзенхауера, командувача збройних сил союзників в Європі під час Другої світової війни, командувачем об'єднаних збройних сил **НАТО** в Європі (англ. скор. SACEUR). Після нього всі командувачі ОЗС **НАТО** в Європі були представниками Північної Америки, а всі Генеральні Секретарі Альянсу (політичні керівники) – європейцями.

Військова організація **НАТО** включає повну систему командувань, необхідних на випадок воєнних дій. Військовому комітету, що складається з військових представників країн-членів, підпорядковані два головних командування: європейське командування, очолюване Верховним головнокомандувачем ОЗС **НАТО** в Європі, яке розміщене в м.Монс (Бельгія), і Атлантичне командування, очолюване Верховним головнокомандувачем ОЗС **НАТО** в Атлантиці (англ. скор. SACLANT), розміщене в Норфолку (США).

Протягом перших 20 років існування **НАТО** понад 3 млрд дол. США було вкладено в розвиток інфраструктури, потрібної силам альянсу – військові бази, аеродроми, трубопроводи, зв'язок, склади, які спільно планувались, фінансувались і будувались, при цьому третина коштів була надана США. Бюджет **НАТО**, як правило, не використовується для придбання озброєнь та військового оснащення – за це відповідає кожна країна індивідуально, але виняток був зроблений для літаків АВАКС – системи раннього повітряного попередження і управління, що дає змогу запобігти повітряному нападу з малих висот, придбання яких фінансувалось зі спільного бюджету.

Серйозна проблема, яка постала перед **НАТО** на початку і в середині 1950-х рр., – участь в альянсі Західної Німеччини. Перспектива озброєння Німеччини сприймалась в Західній Європі із зрозумілими ваганнями

і недовірою. Але потенціал цієї країни давно вже був визнаний важливим компонентом захисту Західної Європи від можливого радянського військового вторгнення. Відповідно домовленості щодо “безпечної” участі цієї країни в альянсі були досягнуті в рамках Паризької угоди в жовтні 1954 р., яка означувала кінець окупації Західної Німеччини союзниками і накладала обмеження на озброєння Західної Німеччини та передбачала її приєднання до Брюссельського договору. У травні 1955 р. Західна Німеччина вступила до **НАТО**, чим прискорила створення Радянським Союзом Варшавського пакту, до якого під керівництвом Москви увійшли країни Східної і Центральної Європи. На момент закінчення холодної війни в Західній Німеччині було розміщено близько 900 тис. військовослужбовців, майже половина яких були з шести країн – США, Великої Британії, Франції, Бельгії, Канади і Нідерландів. Відносини Франції з **НАТО** ускладнились після 1958 р., коли президент Шарль де Голль розпочав кампанію критики домінування в Альянсі США і нібито порушення суверенітету Франції численними заходами, що проводились **НАТО**. Він стверджував, що така “інтеграція” ставить Францію перед ризиком “автоматичної” війни, рішення про яку можуть прийняти іноземці. В липні 1966 р. Франція офіційно вийшла з військової командної структури **НАТО** і висунула вимогу про виведення з території Франції усіх сил і штабів **НАТО**; при цьому де Голль оголосив, що Франція дотримуватиметься Північноатлантичного договору в разі “неспровокованої агресії”. Після цього штабквартира **НАТО** переїхала до Брюсселя (Бельгія), а Франція зберегла зв’язки з інтегрованою військовою структурою **НАТО**, і, маючи своїх представників у міжнародних військових штабах, продовжувала засідати в раді і утримувала свої сухопутні сили в Західній Німеччині, хоча робила це скоріш за двосторонньої домовленості із Західною Німеччиною, ніж під егідою **НАТО**. Але нещодавно президент Саркозі дійшов висновку, що неучасть Франції в інтегрованій військовій структурі скоріше шкодить Франції, оскільки відлучає її від процесу прийняття військових рішень і, відповідно, позбавляє впливу на ці рішення. Було прийняте рішення про повернення Франції до інтегрованої військової структури.

З моменту заснування головною метою **НАТО** було об’єднати і зміцнити військовий потенціал західних держав-союзників у відповідь на можливе військово вторгнення Радянського Союзу і його союзників по Варшавському пакту. Країни Варшавського пакту завжди утримували в Європі значно потужніші сухопутні сили, тому на початку 1950-х рр. **НАТО** частково покладалась на загрозу масованої ядерної відповіді з боку США на агресію, а починаючи з 1957 р. на додаток до цього американські ядерні озброєння були розміщені на базах у Західній Європі. Пізніше **НАТО** взяла на озброєння стратегію “гнучкого реагування”, яка, на думку США, означала, що війна в Європі не обов’язково мала перерости на тотальний обмін ядерними ударами. За цією стратегією сили багатьох країн-членів союзників мали американське тактичне ядерне озброєння під подвійним контролем (або “подвійним ключем”), який давав змогу як країні, яка тримала зброю, так і США, заблокувати її застосування. Британія зберегла контроль над своїм стратегічним ядерним арсеналом, але дозволила планувальним структурам **НАТО** брати його до уваги; французькі ядерні сили залишались абсолютно автономними.

Таке збройне протистояння між двома сторонами тривало до 1985 р., коли далекоюсяжні економічні і політичні реформи, запроваджені Михайлом Горбачовим, докорінно змінили ситуацію. В липні 1989 р. Горбачов оголосив про те, що Москва вже не буде штучно підтримувати комуністичні уряди в країнах Центральної і Східної Європи, і, таким чином, подав сигнал про мовчазну згоду з їх заміною на вільно обрані (і некомуністичні) уряди. Відмова Москви від контролю над Центральною і Східною Європою означала зникнення значної військової загрози, яку Варшавський пакт становив для Західної Європи.

Після закінчення холодної війни **НАТО** переглянула свій статус і поставила перед собою ще два важливих завдання: розвивати діалог і співробітництво з колишніми супротивниками з Варшавського пакту і врегульовувати конфлікти на територіях європейської периферії, таких як Балкани. Досягаючи першої мети, **НАТО** створила в 1991 р. Раду північноатлантичної співпраці, на зміну якій пізніше прийшла Рада євроатлантичного партнерства (РСАП) як форум для обміну

поглядами на питання політики і безпеки, а також програму “Партнерство заради миру” (ПЗМ) задля зміцнення європейської безпеки і стабільності за допомогою спільних військових навчань країн-членів і нечленів **НАТО**, в тому числі колишніх радянських республік. З двома країнами-учасницями ПЗМ (Україною і Росією) були встановлені особливі відносини партнерства.

Друге завдання змусило **НАТО** вперше застосувати військову силу для припинення війни в Боснії та Герцеговині в 1995 р. Для того щоб покласти край облозі і обстрілам столиці, м.Сараєво, були завдані повітряні удари по позиціях боснійських сербів навколо міста. В подальшому була підписана Дейтонська мирна угода, за якою Боснія та Герцеговина, Республіка Хорватія і Федеративна Республіка Югославія взяли на себе зобов'язання взаємної поваги до суверенітету і мирного розв'язання суперечок. Угода також передбачала розміщення в цьому регіоні сил **НАТО** з підтримки миру. Спочатку це були 60-тисячні “сили втілення” (ІФОР), на заміну яким пізніше прийшов значно менший контингент “сил стабілізації” (СФОР). У березні 1999 р. після провалу неодноразових спроб припинити дипломатичними засобами етнічні чистки і знищення мирних мешканців у провінції Косово, **НАТО** завдала масованих повітряних ударів по військових об'єктах у Сербії, намагаючись змусити Слободана Мілошевича погодитись з дипломатичними положеннями, розробленими для захисту албанського населення провінції Косово. За умовами домовленості про припинення воєнних дій **НАТО** розгорнула в Косові контингент з підтримки миру (КФОР). Криза в Косові підштовхнула Європейський Союз до створення власних сил для розв'язання кризових ситуацій, які б зробили ЄС менш залежним від військових ресурсів **НАТО** і США. Ці зусилля спровокували гарячі дебати щодо того, чи не послабить **НАТО** зміцнення оборонних можливостей ЄС. Водночас відбувались активні дискусії щодо майбутнього **НАТО** після завершення холодної війни. Дехто вважав, що альянс має розпастися, оскільки він був створений для протидії одному ворогу, який вже не існує; інші закликали до розширення **НАТО** і включення Росії до її членів. Але більшість пропонувала альтернативні ролі, такі як миротворча діяльність і підтримка миру.

За часів президентства Клінтона (1993-2001) США ініціювали поступове розширення членства в **НАТО** і включення в альянс деяких колишніх союзників СРСР. Прихильники цієї ініціативи стверджували, що членство в **НАТО** є найкращим початком довготривалого процесу інтеграції цих країн у регіональні політичні і економічні інститути, такі як Європейський Союз, оскільки критерії членства в обох організаціях майже ідентичні, за винятком того, що **НАТО** значно менше уваги приділяє питанням економічного розвитку країни-кандидата. Дехто також побоювався російської агресії і вважав, що членство в **НАТО** гарантуватиме новим демократичним країнам свободу і безпеку. Тим часом на початку ХХІ ст. Росія і **НАТО** сформуливали стратегічні відносини, спрямовані на боротьбу зі спільними загрозами, такими як тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, а також на контроль за озброєннями.

До того ж Росія бере активну участь у різноманітних спільних з **НАТО** заходах у рамках програм ПЗМ і Наука заради миру і безпеки.

Літ.: *Medcalf Jennifer*. NATO. A beginners guide / Jennifer Medcalf. – Oxford, 2006; *David G. Haglund*. – Режим доступу : <http://www.history.com/topics/north-atlantic-treaty-organization-nato>; *Campbell Mary*. – Режим доступу : <http://prague.tv/articles/zine/brief-history-of-nato?name=brief-history-of-nato&part=3>; *Довідник НАТО*. – Брюссель : [б. в.], 2006.

Шульга В.В.

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ (National sovereignty) – повновладдя нації, її політична свобода, володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, включаючи здатність до політичного самовизначення аж до відокремлення і утворення самостійної держави. **Н.с.** – це сукупність суверенних прав нації на вільний вибір соціально-економічного та політичного ладу, цілісну національну територію, економічну незалежність, розвиток її мови та культури, звичаїв, традицій, повагу до національної гордості та гідності. Об'єктивною передумовою суверенітету нації, її повновладдя виступають національні інтереси, мета та завдання, що стоять перед нею в конкретних умовах. В суверенітеті нація знаходить правовий захист, свободу національного розвитку та національну незалежність. Тому **Н.с.** – невід'ємна влас-

тивість нації, яка не дарується кимось, а властива їй апріорі. **Н.с.** означає повновладдя нації, яке реалізується через її основні права. Це гарантована законом міра свободи (можливості) нації, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства спроможна забезпечити її існування та розвиток і закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх націй.

Ідеї **Н.с.** уже з часів Французької революції міцно закріпилися серед основоположних демократичних принципів. У період наростання визвольної боротьби народів, коли під сумнів була поставлена влада імперій та піддани у колоніях почали вимагати права на самостійність і, відповідно, на державність, вони значно посилилися. Суть **Н.с.** полягала в наданні кожному народові можливості створити свою державу. У результаті розгортання руху за **Н.с.** і його реалізацію в політико-правовій формі він увійшов як органічна складова в загальний демократичний процес, що зумовило, з одного боку, розпад імперій (Австро-Угорської, Британської, Німецької, Оттоманської, Російської), а з другого – становлення нових національних держав, які сьогодні входять до складу Організації Об'єднаних Націй. Однією із цілей Статуту ООН є розвиток дружніх відносин між націями на основі поважання принципу рівноправ'я і самовизначення народів.

Відповідно до Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1960 р., усі народи мають право на самовизначення, з огляду на це право вони вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний та культурний розвиток. Право націй на самовизначення стосовно кожної нації розкривається через її **Н.с.**, який означає, що кожна нація має суверенне право на самостійність у досягненні державності і незалежне державне існування, на вільний вибір шляхів розвитку.

З появою націй, національних рухів, національних держав закономірно постало й національне питання. Національні держави, зберігаючи своє соціальне призначення, об'єктивну природу, одночасно набули й національного колориту, національного відтінку. Проте з виникненням національних держав їх **Н.с.** і цілісність нації не завжди адекватно включаються в структуру суверенітету і

цілісності навколишнього світу. Вони можуть збігатися, зливатися, але можуть й вступати в суперечність, а отже, й відторгатися міжнародною спільнотою. Разом з тим невизнання іноземними державами або міжнародними організаціями легітимності нової політичної влади не означає відсутність її цілісності і суверенності, а характеризує лише певну міжнародно-правову і політичну ситуацію. Незважаючи на актуальність і гостроту міжнаціональних проблем і проблем **Н.с.**, можна стверджувати, що жодна з течій суспільно-політичної думки і жоден політологічний напрям поки що не зуміли запропонувати ефективний науковий шлях розв'язання цих проблем, про що свідчать гострі, а іноді й кровопролитні міжнаціональні конфлікти на Близькому Сході, у Великобританії, Канаді, США, на території СНД.

Відповідно до міжнародного права, яке містить норми про право народів і націй на самовизначення, національна держава має право здійснювати повноваження на своїй території та бути єдиним повноважним представником держави з іншими державами. Національні держави мають законну монополію на фізичну силу як усередині країни, так і за кордоном. Кожна людина або організація є законним резидентом конкретної держави і підпорядкована її владі. Якщо нації володіють правом на самовизначення, то всі держави зобов'язані це право поважати, що передбачає визнання й тих міжнародних правовідносин, у яких суб'єктом виступає нація. Отже, невід'ємне від нації право на самовизначення, пов'язане з її **Н.с.**, є підставою для міжнародної правосуб'єктності. Історично правосуб'єктність націй найбільш яскраво проявилась у розпаді колоніальної системи після закінчення Другої світової війни. Сьогодні ж, коли абсолютна більшість колишніх колоніальних народів здобули незалежність, значення принципу самовизначення націй підкріплюється правом кожної нації, яка збудувала власну державу, визначати внутрішній та зовнішній політичний статус без втручання ззовні і здійснювати на власний розсуд політичний, економічний і культурний розвиток. У міжнародних відносинах **Н.с.** передбачає такий порядок, за якого кожна держава самостійно формує і здійснює зовнішню політику, а також поважає право інших держав діяти в подібний спосіб (принцип суверенної рівності держав).

У різних умовах шляхи, форми і методи реалізації **Н.с.** можуть бути неоднаковими. Складні нюанси виникають у відносинах між **Н.с.** і державним суверенітетом. Можливі ситуації, коли нації, які дружньо проживають в одній державі, реалізують свої національні суверенітети (інтереси і волю) у відповідному державному суверенітеті. Тут **Н.с.** однієї нації об'єктивно пов'язаний з **Н.с.** іншої (інших) суміжних націй і тим самим обмежений. Питання самовизначення у такому разі має вирішуватися з урахуванням конкретних обставин у контексті взаємопов'язаних принципів міжнародного права. Реалізація самовизначення одним народом у рамках багатонаціональної суверенної держави не повинна призвести до порушення прав інших її народів. Отже, необхідно відрізнити самовизначення націй, які не мають будь-якої державності, від самовизначення націй, що досягнули державності. Якщо в першому випадку **Н.с.** народу ще не забезпечений державним суверенітетом, то у другому він уже зреалізував своє право на самовизначення, і його **Н.с.** має захист з боку держави – самостійного суб'єкта міжнародного права. Самовизначення нації всередині багатонаціональної держави не обов'язково означає її відокремлення і створення власної самостійної держави. Передусім таке самовизначення пов'язане з підвищенням рівня самостійності, але без загрози для прав людини і територіальної цілісності держави. Таким чином, принцип **Н.с.** при усій своїй значущості сьогодні не розглядається як необмежений і абсолютний. Він зумовлений іншими основоположними, загальноприйнятими принципами міжнародного і конституційного права. У сфері внутрішніх відносин він не повинен суперечити правам людини і громадянина в тому вигляді, як вони проголошені міжнародним правом і конституційно закріплені. У зовнішніх відносинах **Н.с.** обмежений загальноприйнятими принципами міжнародного права, зокрема заборона розв'язування війни, зобов'язаннями, взятими на себе державою як членом міжнародних (наприклад, Організація Об'єднаних Націй), регіональних (наприклад, Рада Європи) наддержавних організацій. Проте можлива й радикалізація національної свідомості, яка однозначно вимагає організаційного відособлення і створення власної держави, тобто втілення національного су-

веренітету в адекватному державному суверенітеті. **Н.с.** зумовлений тим, що не лише держава і народ певної країни, а й кожна нація мають свої специфічні потреби та інтереси, прагнення і цілі. **Н.с.** покликаний забезпечити задоволення на демократичній основі національних потреб та інтересів, реалізацію національних прагнень і цілей. Суб'єктами міжнародного права в контексті набуття **Н.с.**, як правило, є нації, що перебувають у колоніальній залежності від метрополій і борються за незалежність, та створення суверенної держави шляхом реалізації права на самовизначення. Така нація володіє здатністю як мати міжнародні права і обов'язки, так і самостійно здійснювати їх. Однак ці органічно пов'язані між собою здатності, що становлять правосуб'єктність нації, мають специфіку, яка відрізняє міжнародну правосуб'єктність нації від міжнародної правосуб'єктності держави. Нація у процесі боротьби за створення незалежної держави може брати участь у міжнародних відносинах лише з питань, які стосуються реалізації права на самовизначення. Колоніальна нація має право на волевиявлення у будь-якій формі з метою здобуття незалежності від метрополії, включаючи право на встановлення з суверенними державами офіційних відносин, які регулюються нормами дипломатичного і консульського права, та право на участь у діяльності міжнародних організацій. Одним з основних прав нації є право на міжнародно-правовий захист і заручення підтримкою інших суб'єктів міжнародного права. У 1990 р. розпочався процес суверенізації народу України. Прийнявши Декларацію про державний суверенітет України, 24 серпня 1991 р. Верховна Рада урочисто проголосила незалежність України та створення самостійної унітарної держави – України. Її територія неподільна і недоторканна. Тут мають силу винятково Конституція і закони України, здійснюється захист та охорона національної державності українського народу. Україна самостійна у вирішенні будь-яких питань свого державного життя, здійснює верховенство на всій своїй території, самостійно визначає економічний статус і закріплює його в законах. Відносини України з іншими державами будуються на основі договорів, укладених на принципах рівноправності, взаємоповаги та невтручання у внутрішні справи.

Літ.: Бутенко А. П. Сравнительная политология в терминах и понятиях : учеб. пособие / А. П. Бутенко, А. В. Миронов. – М. : НОУ, 1998; Мельвиль А. Ю. Политология : учебник / А. Ю. Мельвиль. – М. : МГИМО МИД России ; ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005; Политология : словарь-справочник / М. А. Василик, М. С. Вершинин и др. – М. : Гардарики, 2001; Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001.

Козут П.В.

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ – соціокультурний феномен, який до цього часу не знайшов загальноприйнятого (універсального) тлумачення в міжнародному праві. З огляду на це не лише політики, а й представники експертно-наукового співтовариства найчастіше користуються визначенням національної меншини як частини більшої людської спільноти, яке наприкінці 1970-х рр. запропонував тодішній експерт ООН у справах запобігання дискримінації і захисту **Н.м.** Ф.Капоторті і яке вже стало класичним. На його думку, меншина – це “група населення, яка відрізняється від основної групи населення своїм етнічним походженням чи своєю національністю, чи своєю мовою, чи своєю релігією; за своєю кількістю поступається основній групі населення; не займає домінуючої позиції в країні; демонструє бажання зберегти свою самобутність і свою культуру, традиції, релігію чи мову; не складається з недавніх іммігрантів або біженців; має глибоке коріння в країні проживання (як правило, **Н.м.** – громадяни цієї країни)”. Багато в чому підхід до визначення меншини, запропонований Ф.Капоторті, відповідає критеріям належності осіб до національної меншини, сформульованим у 1993 р. Парламентською Асамблеєю Ради Європи у своїх “Рекомендаціях 1201”. Ці критерії передбачають належність групи осіб у країні до певної національної меншини, якщо такі особи: проживають на території цієї країни і є її громадянами; підтримують довгострокові, міцні, тривалі зв’язки з країною; демонструють характерні етнічні, мистецькі, релігійні або лінгвістичні характеристики; достатньо представлені, хоча чисельність цих осіб менша від чисельності решти населення країни або району країни; мотивуються зацікавленістю зберегти те, що становить їх спільну індивідуальність, включаючи їхню культуру, традиції, релігію або мову.

З урахуванням викладеного запропонуємо власне визначення поняття “національна меншина”: це чисельно менша, відмінна за своїми етнічними ознаками від основної маси населення, група громадян певної країни, глибоко інтегрованих у її суспільне життя, що мають тривалу традицію проживання на її території й прагнуть добровільно зберігати та розвивати свою етнічну, культурну, мовну і релігійну самобутність.

З погляду просторового розміщення етносу генетично пов’язані з ним **Н.м.**, перебуваючи за межами його ядра, в іншоетнічному оточенні виступають як діаспорні утворення стосовно своєї етнічної батьківщини. Щоправда, окремого розгляду потребують випадки, коли **Н.м.** проживають на власних етнічних землях, які увійшли до складу інших держав у результаті територіальних поділів і перерозподілів, характерних, зокрема, для повоєнної Європи.

Якщо керуватися вказаними критеріями, то до **Н.м.** в Україні, на думку низки авторитетних дослідників, можна віднести трохи більше від 15 етнічних спільнот, у тому числі росіян, білорусів, молдован, болгар, угорців, румунів, поляків, євреїв та деяких ін. Водночас українське законодавство дозволяє зараховувати до **Н.м.** переважну більшість із понад 130 різних за чисельністю та рівнем збереження етнічної самобутності спільнот, зафіксованих у матеріалах Всеукраїнського перепису населення 2001р. Зокрема, в Законі України “Про національні меншини в Україні” зміст поняття “національна меншина” визначається лише трьома чинниками: громадянством України, неукраїнською національністю та бажанням етнічних спільнот виявляти почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою.

Питання, пов’язані з національними та іншими меншинами, визнано міжнародно-правовими документами як такі, що є життєво важливими для забезпечення стабільного розвитку світового співтовариства. Виходячи з важливості цих питань для збереження миру, зокрема в Європейському регіоні, у доповіді Наради експертів НБСЄ з проблем **Н.м.** (1991р.) особливо підкреслено, що “питання, які стосуються національних меншин, а також виконання зобов’язань з міжнародного права і міжнародних зобов’язань щодо прав осіб, які до них належать, викликають законне міжнародне занепокоєння і, отже, не

є виключно внутрішньою справою відповідної держави”.

Інтеграція України в європейські структури передбачає, між іншим, приєднання нашої держави до вироблених цими структурами та ООН міжнародно-правових стандартів захисту прав **Н.м.** як однієї з важливих складових захисту прав людини. Саме цим шляхом йде Україна, формуючи своє законодавство і практику регулювання етнонаціональних процесів у повній відповідності з такими базовими документами в цій сфері, як Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЄ, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та документи ООН з прав людини.

У цих та інших міжнародно-правових документах питання захисту **Н.м.** розглядаються таким чином, що надання їм усіх тих прав, які має більшість (принцип рівності і недискримінації), ще не забезпечує рівність у фактичному становищі тих та інших. Тому права **Н.м.** мають забезпечуватися додатковими гарантіями, спеціальними заходами щодо захисту їхніх інтересів.

Звідси сфера прав людини стосовно **Н.м.** може бути розділена на дві групи: права, які можуть бути забезпечені в рамках загальної системи захисту прав людини; права, захист яких вимагає особливих гарантій, тобто такі, що забезпечують етнічну, культурну, мовну, релігійну самобутність **Н.м.** і, тим самим збереження їх ідентичності.

Крім прийняття правових актів, необхідні певні організаційні кроки щодо створення належних умов для реалізації проголошених прав, у тому числі забезпечення коштами спеціальних заходів і програм щодо створення закладів освіти, підтримки культури **Н.м.** тощо. Без цих матеріальних гарантій законодавчі положення щодо захисту прав **Н.м.** можуть залишитися звичайними деклараціями.

Літ.: *Етнонаціональна структура українського суспільства* : довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К. : Наук. думка, 2004; *Права людини в Україні* : інформ.-аналіт. бюл. Укр.-Американ. Бюро захисту прав людини. – К. : [б. в.], 1998. – Вип. 21; *Розвиток етнонаціональних відносин в Україні*: Стан. Тенденції. Перспективи / Д. В. Табачник, Г. Д. Попов, В. М. Воронін, Т. І. Пилипенко. – Львів : Світ, 2007.

Трощинський В.П., Коваль В.І.

НАЦІОНАЛЬНІ ПАРЛАМЕНТИ – вищі виборні і колегіальні органи держави з головними повноваженнями у сфері законотворчості, що функціонують в умовах демократичного правління.

Термін “парламент” (англ. parliament, фр. parlement, від parler – говорити) позначає назву вищого законодавчого органу у Великобританії, Франції, Італії, Канаді, Бельгії та ін. В окремих країнах Європи вищий законодавчий орган має іншу назву: народні збори (Албанія, Болгарія), державні збори (Естонія, Угорщина), сейм (Латвія, Литва), національна рада (Словаччина), кортеси (Іспанія), генеральні штати (Нідерланди), рикстаг (Швеція), стортінг (Норвегія), фолькетінг (Данія). У США та більшості країн Латинської Америки використовують термін “конгрес”, у Російській Федерації – Федеральні Збори, в Україні – Верховна Рада і т. ін.

Взаємодія та координація діяльності **Н.п.** можуть відбуватися шляхом утворення спеціальних організацій, зокрема асамблей, асоціацій і т. ін. Можна назвати Парламентську Асамблею Ради Європи (ПАРЕ) (англ. Parliamentary Assembly Council of Europe) – один з двох головних статутних органів Ради Європи; консультативний орган, що складається з представників парламентів усіх держав-членів, орган міжпарламентської співпраці. В Женеві працює Міжпарламентський союз (англ. Inter-Parliamentary Union) – міжнародна організація, створена для координації дій **Н.п.** світу. Був заснований в 1889 р. і став першою міжнародною організацією, утвореною для політичного обговорення. Членами Міжпарламентського союзу є **Н.п.** та міждержавні парламенти країн світу.

Узагальнений термін **Н.п.**, як правило, використовують для визначення **Н.п.** держав-членів ЄС та відображення їх співпраці і взаємодії на інституційному рівні з інституціями ЄС. Роль **Н.п.** країн-членів ЄС переважно зводиться до консультативної функції. Значною мірою у зв’язку з поглибленням інтеграційних процесів у ЄС частина функцій та повноважень **Н.п.** переносяться на рівень ЄС. Разом з тим у Лісабонському договорі про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейської Спільноти (англ. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community) посилюється роль **Н.п.** Законо-

давчі пропозиції Європейського Союзу (“зелені книги”, “білі книги”, законопроекти) відтепер спрямовуються в національні парламенти для їх детального вивчення і тільки після цього направляються для прийняття в ЄС. Запроваджується система завчасного попередження, за якої будь-який **Н.п.** матиме час на оскарження в разі, якщо він має претензії до того чи іншого законопроекту. Якщо проти законопроекту висловиться більшість **Н.п.**, він може бути змінений або вилучений.

Традиційно **Н.п.** як вищі законодавчі органи держав-членів ЄС впливають на дві важливі сфери: імплементацію права ЄС в національні правові системи; контроль за діяльністю національних урядів у їх взаємовідносинах з органами ЄС.

У процесі імплементації права ЄС до національних правових систем **Н.п.** тільки виконують зобов’язання держав, які були прийняті у процесі набуття членства в ЄС. Участь **Н.п.** в процесі імплементації права ЄС може бути різною залежно від внутрішнього національного законодавства та форми державного правління. Зобов’язання щодо подання проектів нормативно-правових актів ЄС на розгляд **Н.п.** покладаються на виконавчі органи, що дає змогу **Н.п.** відстоювати власну позицію щодо правових актів, запропонованих до розгляду, висловлювати власне ставлення до проекту нормативно-правового акта ЄС та вимагати від уряду аналізу позитивних і негативних наслідків прийняття запропонованого нормативно-правового акта ЄС.

Контрольну функцію, як правило, здійснює парламент безпосередньо або через комісію з європейських питань. Вплив **Н.п.** на політику ЄС проявляється у впливі на національний уряд при відпрацюванні спільної позиції, яку уряд (або член уряду – міністр) повинен надалі відстоювати на переговорах на рівні ЄС. Це фактично вплив на форму та зміст правових норм, які приймаються в ЄС. Крім того, визначаючи позицію держави у взаємовідносинах з ЄС, **Н.п.** впливають на діяльність Ради ЄС. Парламентський контроль **Н.п.** є необхідною умовою формування та реалізації європейської політики, оскільки реалізація політик ЄС значною мірою залежить від законодавчих та бюджетних рішень **Н.п.**

Взаємодіючи з національними урядами, **Н.п.** використовують такі механізми: консультуван-

ня з урядом та депутатами Європейського Парламенту для узгодження позицій; підготовка так званих “інструкцій” (у деяких країнах це “мандат на ведення переговорів”) для дотримання наперед визначеної позиції у взаємовідносинах із інституціями ЄС; співпраця на основі спільного прийняття рішення.

Н.п. можуть проявляти ініціативу у взаємовідносинах з інституціями ЄС, якщо вважає за доцільне привернути увагу інституцій Європейського Союзу до окремих питань, через Конференцію комітетів з європейських справ **Н.п.** (КоКЄС), створену 16-17 листопада 1989 р. в Парижі. КоКЄС може спрямувати до Європейського Парламенту, Європейської Ради та Європейської Комісії будь-яке звернення, яке вважає за доцільне, стосовно законодавчої діяльності Союзу, особливо щодо застосування принципу субсидіарності, простору свободи, безпеки та справедливості, а також з питань, пов’язаних із засадничими правами.

КоКЄС може перевіряти будь-які законодавчі пропозиції чи ініціативи, пов’язані із запровадженням простору свободи, безпеки й справедливості, які можуть безпосередньо стосуватися прав та свобод окремих осіб, про що, як правило, інформує Європейський Парламент, Європейська Рада та Європейська Комісія.

Літ.: Василенко *И. А.* Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия / *И. А. Василенко.* – М. : [б.и.], 2000; *Гоці С.* Європейська Комісія. Процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження / *С. Гоці.* – К. : К.І.С., 2007; *Гоці С.* Урядування в об’єднаній Європі / *С. Гоці.* – К. : К.І.С., 2003; *Грицяк І.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / *І. Грицяк.* – К. : К.І.С., 2006; *Грицяк І.* Право та інституції Європейського Союзу / *І. Грицяк.* – К. : НАДУ, 2004.

Шевчук Б.М., Красівський Д.О.

НЕБЕЗПЕКА (англ. danger) – одне з основних понять у теорії національної безпеки, під яким розуміються будь-які процеси, явища, події, інші чинники, які здатні завдати шкоди (збитків) національним інтересам, і таким чином ідентифікуються як загрози щодо реалізації вказаних інтересів. Тому **Н.** є більш загальне поняття, ніж поняття “загроза”. У зв’язку з цим можна говорити про множину **Н.** щодо реалізації того чи іншого національного інтересу на деякому інтервалі

від максимально можливого її рівня, який є загрозою самому існуванню об'єкта (процесу) до мінімального рівня, коли **Н.** практично можна знехтувати. Її досить часто пов'язують з певною ймовірністю завдання шкоди (збитку), небажаної для об'єкта (процесу), тобто певною ймовірністю реалізації деяких умов, які не сприяють реалізації національних інтересів. Тому **Н.** доцільно класифікувати за ступенем їх можливої шкоди національним інтересам для того, щоб вибрати адекватні управлінські рішення для недопущення або нейтралізації чинників, які знищують рівень національної безпеки.

Н. є суб'єктною за формою, а за змістом може мати як *суб'єктивний, так і об'єктивний характер*, оскільки оформлення можуть отримати і об'єктивні відносини, і суб'єктивні уявлення про них. Отже, на відміну від своєї форми, **Н.** за своїм змістом має об'єктивно-суб'єктивний характер. При цьому ступінь суб'єктивності і об'єктивності може перебувати в різному співвідношенні.

Розвиток психіки та становлення свідомості визначає виникнення якісно іншого механізму самозбереження людського існування. Самозбереження людського життя набуває нової якості у формі рефлексії. Тому феномен **Н.** у людській життєдіяльності набуває не тільки одиничного відношення до заперечення власного існування, а й розуміння того, що є **Н.** Це розуміння дає змогу людині оцінювати як **Н.** та інші об'єкти, явища, що безпосередньо не впливають на неї. Свідомість дає змогу людині не тільки відображати **Н.**, а й конструювати (реконструювати) минуле, сучасне та майбутнє. Це дає змогу їй визначати **Н.** не тільки відносно себе, а й відносно інших матеріальних та ідеальних об'єктів (суспільства, держави, природи, власності і т. ін.). **Н.** за своєю функцією примушує (має мотиваційний характер) суб'єкт до активних дій щодо захисту, самозбереження. Ступінь **Н.** визначається залежно від цінності того, що заперечується. Тому **Н.** має не тільки оцінний, а й аксіологічний (ціннісний) характер. Характер **Н.** або безпеки у різних системах ціннісних координат може відрізнятися аж до протилежного.

У межах системодіяльнісного підходу **Н.** виступає як характеристика власної діяльності людини, а системне уявлення об'єднує воедино джерело і об'єкт загроз. Саме тому **Н.**, можливо, пов'язувати з дефіцитом влас-

них коштів і методів роботи. Інакше кажучи, джерелом **Н.** є сама людина, самі наші системи діяльності, і залежить це не від властивостей матеріалу, з яким доводиться мати справу (природи, конструкцій, дій інших людей та ін.), а від наявності або відсутності форм організації, методів і засобів роботи з певним матеріалом і процесами, що відбуваються в ньому за певних умов.

Джерелами **Н.** є явища, події, процеси, що породжують фактори та умови, які здатні завдати шкоду (збиток) іншому об'єкту, явищу або процесу, послабити або зруйнувати їх структуру, технологічну послідовність процесу, тобто їх нормальне існування, функціонування і розвиток. У соціальних відносинах джерелом **Н.** для їх існування і стабільного функціонування завжди є суперечності, що виникають між суб'єктами соціальної взаємодії. Джерела **Н.** розрізняються за природним, техногенним, соціальним походженням.

Джерелами **Н.** природного походження є: природні процеси, що безпосередньо приводять до змін (найчастіше до погіршення) стану людини і навколишнього середовища. Непряма небезпечна дія пов'язана із зміною умов життя людини або групи людей під впливом шкідливих факторів, наприклад погіршення середовища проживання і зростання захворюваності, що пов'язане з цим погіршенням; екологічно небезпечний вплив – людська діяльність, а також стихійні природні лиха і катастрофи, внаслідок яких змінюються навколишнє середовище та умови існування людини і суспільства.

Джерела безпеки техногенного походження визначаються станом технологічної системи, промислового або транспортного об'єкта, що реалізуються у вигляді поразючих дій або джерел техногенних надзвичайних ситуацій на людину і навколишнє середовище. У разі їх виникнення настають наслідки у вигляді прямого або непрямого збитку для людини і навколишнього середовища.

Джерела безпеки соціального походження визначаються станом, що внутрішньо властивий суспільно-політичному ладу, соціально-економічному та духовному розвитку країни. Цей стан існує у вигляді сукупності умов, які не забезпечують відповідність середовища проживання людини та не задовольняють її життєвих потреб. Такий стан може призвести до конфлікту як вищого сту-

пеня розвитку соціальних і політичних суперечностей у суспільстві, що характеризуються гострим зіткненням сторін (людей, соціальних і політичних груп). Конфлікт зароджується в конфліктному середовищі, яке, у свою чергу, визначається такими характеристиками, як економічний стан суспільства, соціальне самопочуття населення, авторитет влади.

Н. можуть бути класифіковані за різними ознаками: за характером адресної спрямованості і ролі суб'єктивного фактора у виникненні несприятливих умов (виклик, загроза, ризик); за причинно-наслідковими обумовленостями: а) що завдають збитки безпосередньо здоров'ю і життю осіб (громадян); б) що завдають збитки опосередковано, унаслідок скорочення або спустошення певної території і руйнування духовного і суспільного устрою життя людей; за ступенем вірогідності: реальна; потенційна; за рівнем розмаху і масштабами можливих негативних наслідків: міжнародні (глобальні і регіональні); національні, локальні (або регіональні щодо регіонів країни); приватні (організації, фірми і люди); за сферами суспільного життя і видами людської діяльності. Форми прояву **Н.** виявляються неоднаково в різних сферах соціального життя і територіально-просторових сегментах. У зв'язку з цим виділяють небезпеки в економічній, політичній, соціальній, духовній та інших сферах суспільної життєдіяльності, в національно-державному, регіональному, прикордонному та інших просторах.

Узагальнено всі **Н.** можна звести до двох видів – зовнішніх і внутрішніх. Зовнішня для об'єкта **Н.** – це можливість для будь-якого об'єкта, процесу, явища або сукупності явищ, що перебувають поза структурою певного об'єкта, набути за певних умов здатності адресної дії на цей об'єкт, процес і завдати йому шкоди (збитку).

Внутрішня **Н.** – це можливість для будь-якого елемента внутрішньої структури об'єкта, способу їх взаємодії (або сукупності таких елементів) завдати йому із середини будь-якої шкоди (збитку).

Відмінність **Н.** від загрози полягає в тому, що загроза – це найбільш конкретна і безпосередня форма **Н.** або сукупність умов та факторів, що створюють **Н.** інтересам держави, суспільства, особи, а також національним цінностям і національному способу життя. На відміну від загрози небезпечні дії

визначаються суб'єктом не за своєю спрямованістю, а за власним суперечливим змістом. Можна розглядати деяку множину **Н.** щодо реалізації того чи іншого національного інтересу на деякому інтервалі від максимально можливого її рівня, який загрожує самому існуванню об'єкта (процесу) до мінімального рівня, коли **Н.** практично можна знехтувати. **Н.** досить часто пов'язують з певною ймовірністю завдання шкоди (збитку) об'єкту (процесу), тобто певною ймовірністю реалізації деяких умов, які не сприяють реалізації національних інтересів. Тому **Н.** доцільно класифікувати за ступенем їх можливої шкоди національним інтересам для того, щоб вибрати адекватні управлінські рішення для недопущення або нейтралізації чинників, які знижують рівень національної безпеки. Наприклад, **Н.** можуть бути розміщені в такій послідовності: потенційний виклик національній безпеці; реальний виклик національній безпеці; потенційна загроза національній безпеці; реальна загроза національній безпеці; реальна небезпека національній безпеці.

Усвідомлення тієї чи іншої **Н.** приводить до виділення в соціумі *системи національної безпеки*. До основних елементів цієї системи входить і блок, який описує **Н.**

Для ухвалення ефективних управлінських рішень щодо забезпечення національної безпеки необхідна кількісна інформація про рівні **Н.**, їх залежність від різних факторів. Щоб отримати таку інформацію, потрібний спеціальний інструментарій: методи, моделі, методика, алгоритми, що суттєво впливають на національну безпеку.

Стратегічний аналіз **Н.** покладається на інститути сектору безпеки і сприяє визначенню основних пріоритетів політики національної безпеки.

Літ.: Горбулін В. П. Засади національної безпеки України : підручник / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський. – К. : Інтертехнологія, 2009; Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою (теорія і практика) : монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004; Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки : навч. посіб. : у 3 ч. – Ч. 1 : Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма. – К. : НАДУ, 2009; Рыбалкин Н. Н. Философия безопасности : учеб. пособие / Н. Н. Рыбалкин. – М. : МПСИ, 2006.

Абрамов В.І.

НЕЙТРАЛІТЕТ МІЖНАРОДНИЙ – невтручання у чужі суперечки, конфлікти між країнами; також означає особливий міжнародно-правовий статус держави, що зобов'язується не брати участь у війнах між іншими державами, не надавати воєнної допомоги конфліктуючим сторонам, а в мирний час відмовляється від участі у військових (військово-політичних) блоках.

Статут ООН визначає **Н.м.** як один з інститутів міжнародного права, побудований на визнанні прав нейтральної держави на: її територіальну недоторканність і цілісність; власні збройні сили, кількість яких не перевищує потреб самооборони; надання крайною притулку біженцям і жертвам конфліктів; одержання економічної допомоги від інших держав, якщо це не порушує її нейтралітету.

У міжнародному праві розрізняють **Н.м.** тимчасовий, або евентуальний (лат. *eventus* – випадок), і **Н.м.** постійний. Евентуальний **Н.м.** означає, що будь-яка держава заявляє про свою неучасть у разі виникнення війни на боці однієї з воюючих держав. **Н.м.** може бути скасований одностороннім актом держави, яка його проголосила. Нейтральна держава має право на недоторканність своєї території, громадян, майна, захист свого **Н.м.** за допомогою зброї.

Постійний **Н.м.** – це міжнародно-правовий статус держави, що взяла зобов'язання: не брати участь у будь-яких війнах, які відбуваються або можуть відбутися у майбутньому; утримуватися від дій, здатних утягнути таку державу у війну. У зв'язку з цим постійно нейтральні держави не беруть участі у військових (військово-політичних) союзах, відмовляються від розміщення на своїй території іноземних військових баз, виступають проти зброї масового знищення, активно підтримують зусилля світового співтовариства у сфері роззброювання, зміцнення довіри й співробітництва між державами. Таким чином, постійний **Н.м.** здійснюється не тільки під час війни, а й у мирний час. Статус постійного **Н.м.** не позбавляє державу права на самооборону у разі нападу на неї. Юридичним закріпленням зазначеного статусу є висновок зацікавлених держав щодо відповідного міжнародного договору за участю в ньому держави, яка наділяється статусом постійного **Н.м.** Дія такого договору не обумовлена яким-небудь терміном. Відповідно

до взятих зобов'язань нейтральна держава зобов'язана дотримуватися правил нейтралітету у разі виникнення військового конфлікту між будь-якими державами, тобто дотримуватися норм міжнародного права, що стосується **Н.м.** під час війни, зокрема Гаазьких конвенцій 1907 р. про **Н.м.** у сухопутній війні (п'ята конвенція) і морській війні (тринадцята конвенція). Водночас нейтральна держава не може допускати використання своєї території, включаючи повітряний простір, для втручання у внутрішні справи інших держав і ведення ворожих дій проти них. Неприпустимі подібні дії й з боку самої нейтральної держави. Разом з тим остання має право брати участь у діяльності міжнародних організацій, мати свою армію й військові формування, необхідні для самооборони.

Нерідко статус **Н.м.** закріплюється як міжнародним договором, так і національним правовим актом держави. Кожна держава має суверенне право незалежно визначати свою зовнішню політику з урахуванням принципів і норм міжнародного права. Зазначене право відображає вибір державою способів установа статусу свого постійного **Н.м.** Це припускає, що такий статус може бути визначений державою й на основі прийняття нею тільки відповідних внутрішніх актів. Важливо лише, щоб у цьому разі такий статус визначався іншими державами.

В історичному минулому статус постійного **Н.м.** належав Бельгії (з 1831 по 1919 р.) і Люксембургу (з 1867 по 1944 р.). На сьогодні цей статус мають Швейцарія, Австрія, Лаос, Камбоджа, Мальта, Туркменістан.

Угоду про постійний **Н.м.** Швейцарії було підписано Австрією, Великобританією, Францією, Росією, Пруссією й Португалією 8 (20) листопада 1815 р. і підтверджено Версальським мирним договором 1919 р. Держави, що підписали угоду, визнали **Н.м.** Швейцарії і гарантували як статус **Н.м.**, так і недоторканність території Швейцарії.

Відповідно до радянсько-австрійського меморандуму, прийнятого у квітні 1955 р., Австрія зобов'язалася оголосити декларацію про те, що прийме статус, подібний до статусу **Н.м.** Швейцарії. 15 травня 1955 р. був підписаний Державний договір про відновлення незалежної й демократичної Австрії, у якому під час Другої світової війни союзні великі держави – СРСР, США, Англія, Фран-

ція – заявили, що будуть поважати незалежність і територіальну цілісність Австрії у тому вигляді, як це зафіксовано названим договором. Австрійський парламент 26 грудня 1955 р. прийняв Федеральний конституційний закон про **Н.м.** Австрії. У ст. 1 Закону було визначено, що з метою тривалого й постійного утвердження своєї зовнішньої незалежності й недоторканності території Австрія добровільно заявляє про свій постійний **Н.м.** Для досягнення цих цілей у законі було закріплене положення, відповідно до якого Австрія не вступатиме ні в які військові союзи й не допускатиме створення військових опорних пунктів чужих держав на своїй території. Статус Австрії був визнаний союзними державами й багатьма іншими державами, але, на відміну від статусу Швейцарії, він не був гарантований.

На міжнародній нараді з врегулювання ласоського питання 14 країн 23 липня 1962 р. в Женеві підписали Декларацію про **Н.м.** Ласосу, де була взята до відома заява уряду Ласосу про **Н.м.** від 9 липня 1962 р.

Статус Камбоджі був визначений Заключним актом Паризької конференції по Камбоджі від 23 жовтня 1991 р. Складовою частиною цього документа є Угода, що стосується суверенітету, незалежності, територіальної цілісності й недоторканності, **Н.м.** й національної єдності Камбоджі, у якому зафіксоване її зобов'язання закріпити постійний **Н.м.** у своїй Конституції. Інші учасники Угоди зобов'язалися визнавати й поважати цей статус Камбоджі. Статус постійного **Н.м.** відображений у законі про **Н.м.** Камбоджі, що набув чинності ще 6 листопада 1957 р. Уряд Республіки Мальта затвердив 14 травня 1981 р. Декларацію щодо **Н.м.** Мальти, у якій заявив, що Республіка Мальта є нейтральною державою і відмовляється брати участь у будь-яких військових союзах. Жоден об'єкт на Мальті не може використовуватися таким чином, щоб це призвело до появи на острові іноземних збройних сил.

Постійний **Н.м.** Туркменістану був проголошений Законом “Про внесення зміни й доповнення в Конституцію Туркменістану” і Конституційним законом “Про постійний нейтралітет Туркменістану” від 12 грудня 1995 р. Він був також визнаний і підтриманий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН “Постійний нейтралітет Туркменістану”, прийнятої 12 грудня 1995 р.

Таким чином, тільки повноправний суб'єкт міжнародного права – держава – може мати статус постійного нейтралітету. Зобов'язання, що випливають зі статусу постійно-нейтральної держави, не можуть слугувати підставою для обмеження його суверенітету.

Сучасне міжнародне право ліквідувало “право на війну” і закріпило принцип сумлінного дотримання міжнародних зобов'язань, тим самим створивши для держав, що мають статус постійного **Н.м.**, додаткові гарантії його забезпечення.

Більшість європейських країн, які називають себе нейтральними, проводять політику, що докорінно відрізняється від класичних зразків нейтралітету. Ось тільки невеличкий перелік нехтування міжнародного чи самопроголошеного нейтрального статусу: у 1995 р. Швейцарія відкрила свої сухопутні й повітряні транспортні коридори для миротворчих сил НАТО, які діяли в Боснії й Герцеговині; у 1996 р. Швеція, Австрія й Фінляндія надали свої сили під керівництвом НАТО для миротворчих операцій у Боснії й Герцеговині; у 1999 р. австрійські, шведські, фінські й швейцарські сили брали участь в операціях миротворчих сил у Косові; у 2000 р. шведські сили приєдналися до операції НАТО в Афганістані; у 2002 р. ірландські й фінські війська приєдналися до виконання завдання Міжнародних сил сприяння безпеки в Афганістані, а в 2004 р. до такого кроку вдалася й Швейцарія; у 2002 р. австрійські війська приєдналися до Міжнародних сил сприяння безпеки в Афганістані для підтримки безпеки на парламентських виборах; у 2008 р. Швеція провела навчання за участю союзників з НАТО й шведських цивільних і військових сил, щоб випробувати нові способи ефективного обміну критично важливою інформацією в надзвичайних ситуаціях (Viking 2008); у 2008 р. Австрія прийняла командування багатонаціональною цільовою групою KFOR Сил Півдня (MNTF-S).

Літ.: Гаазькі Конвенції 1907 р.; Статут ООН; Бескоровайний С. Я. Основы международного права : учеб. пособие / С. Я. Бескоровайный. – К. : НАОУ, 2004; Геополітичний словник : навч. посіб. / [кол. авт. : П. Ю. Саух, Н. Ю. Бутковська, А. А. Герасимчук та ін.]; за заг. ред. проф. П. Ю. Сауха. – К. : МП “Леся”, 2010; Цюрупа М. В. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / М. В. Цюрупа, В. І. Дяченко. – К. : Кондор, 2008.
Мандрагеля В.А.

НЕУЧАСТЬ (англ. Opting out) – звільнення, що надається державі-члену, яка не бажає приєднатися до інших держав-членів у конкретній сфері співробітництва на рівні ЄС, як засіб уникнення патової, безвихідної ситуації під час переговорів щодо укладення нового договору або переходу на більш поглиблене співробітництво у певній сфері.

Н. відрізняється від *поширеного співробітництва*, як засобу, запровадженого *Амстердамським договором*, що дає змогу державам-членам (щонайменше дев'ятьом) використовувати інституції ЄС, процедури та механізми, закладені в Договорах, для поглиблення інтеграції з певних питань або в окремих сферах, а також від механізму співробітництва та верифікації, скасування якого Європейською Комісією зумовлене досягненням державою-членом певних контрольних показників або виконанням взятих на себе зобов'язань.

У цілому законодавство ЄС є чинним в усіх державах-членах. Однак інколи держави-члени шляхом переговорів домовляються про надання їм права на **Н.** у реалізації певних нормативно-правових актів або положень договорів ЄС. Після набуття чинності Лісабонським договором в ЄС-27 право на **Н.** мають 6 держав-членів: Данія (4 винятки), Ірландія (2 винятки), Польща (1 виняток), Швеція (1 виняток, але лише де-факто), Велика Британія (4 винятки) та Чеська Республіка (1 виняток).

Велика Британія, наприклад, заявила про свою **Н.** на третьому етапі створення Економічного і монетарного союзу (запровадження єдиної валюти ЄС – євро) ще на початку переговорів щодо укладення *Маастрихтського договору*. На відміну від Великої Британії та Данії, Швеція офіційно не проводила переговорів щодо своєї **Н.** в *Економічному та монетарному союзі*, однак свідомо не виконала критерії запровадження євро. Негативний результат загальнонаціонального референдуму 2003 р. залишив питання вступу в зону євро відкритим, оскільки уряд Швеції неодноразово заявляв, що зробить це лише за згоди громадян.

Польща і Велика Британія мають право на **Н.** у реалізації положень Хартії фундаментальних прав, яка є частиною Лісабонського договору. В протоколі № 30 до Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу за-

значається, що “якщо положення Хартії посиляється на національне законодавство або практику, це положення застосовується до Польщі або Сполученого Королівства лише тією мірою, якою зазначені в цьому положенні права та принципи визнаються в законодавстві або практиці Польщі чи Сполученого Королівства” (ст. 2). Польські консерватори побоювалися, що Хартія дозволить робити аборти, еутаназію та укладати гомосексуальні шлюби, а Велика Британія – що Хартію використають для внесення змін у національне трудове право, зокрема в частині розширення права на страйк.

Ірландію та Велику Британію не стосуватиметься перехід від одностайного прийняття рішень до голосування кваліфікованою більшістю у сфері співробітництва поліції та судових органів у кримінально-правовій сфері. Це рішення може бути переглянute Ірландією через три роки після набуття чинності Лісабонським договором. Обидві країни можуть брати участь у голосуванні кваліфікованою більшістю в кожному окремому випадку.

Н. Данії стала наслідком негативного результату загальнонаціонального референдуму (червень 1992 р.), на якому 50,7% данців проголосували проти ратифікації Маастрихтського договору. Оскільки Маастрихтський договір не міг набутти чинності в разі нератифікації однією з держав-членів, переговори лідерів ЄС в Единбурзі та укладена за їх результатами Единбурзька угода надали можливість зробити для Данії чотири винятки: 1) у сфері економічного і монетарного союзу Данія не була зобов'язана переходити на єдину європейську валюту; 2) у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки Данії спочатку було дозволено не вступати до Західноєвропейського Союзу, на який були покладені завдання розвитку “власне європейської системи спільної оборони”, а згодом не брати участь у будь-яких заходах ЄС оборонного характеру; 3) у сфері юстиції та внутрішніх справ **Н.** Данії полягала в тому, що нормативно-правові акти ЄС у цій сфері були для неї необов'язковими (після набуття чинності Лісабонським договором Данія змінила свій підхід і бере участь у цій сфері, коли вважає це за доцільне; 4) у сфері громадянства **Н.** Данії означало відмову від заміни національного громадянства на європейське, однак *Амстердамський договір*

дозволив це всім державам-членам. На повторному референдумі (травень 1993 р.) Маастрихтський договір був ратифікований (56,7% “за”). В Лісабонському договорі винятки Данії закріплені окремими протоколами. Прикладом відмови від Н. є рішення прем'єр-міністра Великої Британії Т.Блера, який після свого приходу до влади за результатами парламентських виборів 1997 р. одразу скасував рішення про Н. у Соціальної хартії ЄС (1989 р.), прийняте його попередником Дж.Мейджором в 1991 р.

Літ.: Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; Horváth Z. The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU / Z. Horváth, B. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010.

Рудік О.М.

НОВИЙ ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОРЯДОК (New European order) – проект масштабної глобальної реорганізації, до якої перманентно апелюють у теорії питання провідні фахівці у сфері геополітики й геоekonomіки. Стикнувшись із загрозою найважчої після 30-х рр. ХХ ст. економічної та фінансової кризи в усьому світі, західні промислово розвинуті країни, які в минулому панували на світовій економічній арені, виявилися неспроможними знайти ефективний вихід із ситуації. Становище ускладнюється викликами мусульманського світу, які можна визначити стратегічною тенденцією в найближчі десятиріччя (зростання чисельності населення, міграція, локальні етнічні війни, тероризм), наявністю односилової системи (one simple power), протистоянням трьох центрів. Сучасна модель зовнішньої політики України побудована на двох взаємопов'язаних шляхах її поступового входження до нової європейської спільноти, а саме: інтеграції до європейських і євроатлантичних структур та інституцій; співробітництві з державами Центральної і Східної Європи (ЦСЄ), участі в регіональних (субрегіональних) організаціях і форумах.

Щоб утвердитися як європейська держава, Україні потрібно зміцнити зв'язки з державами Центральної Європи та її регіональними організаціями. На жаль, цей процес відбу-

вається досить повільно, оскільки офіційні діячі цих країн здебільшого продовжують заперечувати належність України до центральноєвропейських держав як з культурного, так і політичного погляду. Вони побоюються, що членство України може зруйнувати згуртованість об'єднань та привнести небажані ускладнення у відносинах з РФ. До того ж українська економіка менш розвинена, ніж у країнах Центральної Європи. Разом з тим транскордонне співробітництво зберігає значний потенціал для України, яка має спільний кордон із членами ЄС.

Оскільки одразу інтегрувати всю територію України до ЄС з відомих причин неможливо, поступова євроінтеграція її окремих регіонів видається ефективнішим інструментом цього процесу. Це також дасть змогу розв'язати частину суперечностей у розумінні громадянами України зовнішньополітичних пріоритетів держави. У цьому контексті функцію “інтегратора” України до Європи мають виконувати західноукраїнські області, а “полігонами” для інтеграційних дій можуть уже сьогодні бути існуючі регіони (“Карпатський”, “Верхній Прут”, “Буг”, “Нижній Дунай”). В усякому разі, ні сусідні з Україною держави, ні сама Україна не зацікавлені в тому, щоб майбутній східний кордон ЄС (водночас і західний кордон України) поділив Європу на дві частини. Україна має шанс через розвиток транскордонної співпраці реалізувати пріоритетний напрям зовнішньої політики. Так чи інакше всі питання відносин України в рамках ЦСЄ слід розглядати крізь призму розширення ЄС на Схід. В інтересах ЄС та НАТО саме сприяти демократичному та ринковому поступу всіх європейських держав. Для цього необхідно створити цілу низку форм різнорівневої інтеграції та інституалізованої кооперації й поглибити вже існуючі форми співпраці. Коли йдеться про економічну співпрацю, розглядають спільну аграрну та зовнішньоторговельну політику, а також сфери наукових досліджень і технологій, освіти, екології та соціальної політики. Особливість української ситуації в регіоні ЦСЄ полягає ще в особливостях історичного розвитку України. Європейськими можна назвати території, які належать до Європи. На це може більш-менш аргументовано претендувати Західна Україна.

Як це не парадоксально, наші західні сусіди зацікавлені більше в самому інтеграційно-

му процесі, ніж у завершеній інтеграції. На тлі “економічної сплячки” України державам Європи живеться краще і спокійніше, оскільки їм прощаються навіть помилки, на які Україна не має права. Водночас повна інтеграція нашої держави до ЄС спричинила б для інших країн ЦСЄ нові проблеми, наприклад фактор дешевшої робочої сили з України на легальному рівні.

Становить інтерес зміна тональності останнім часом у висловлюваннях європейських політиків стосовно розширення ЄС у нових умовах, що склалися. Підсумовуючи викладене, сформуємо висновки та пропозиції, які б могли полегшити умови зближення України та ЄС. Політичні передумови: українська дипломатія повинна надолужити прогаяне після 11 вересня, намагаючись не зважати на потужні дипломатичні кроки Росії, демонструвати свою готовність та спроможність до боротьби з тероризмом в інтересах всієї Європи.

Україна має виявляти більше самостійності у власних діях. Стимулюючи потенційний вступ Росії до ЄС, Україна повинна мати більш-менш незалежний та вигідний власний алгоритм вступу, пам’ятаючи, що Захід не поважає інтереси чужих сателітів. Якщо Європа та США сьогодні не зацікавлені здати Україну, Прибалтику, Центральну Азію у простір політичних інтересів Росії, то майбутнє України залежить від її сьогоднішньої цілеспрямованої активності; Україні доцільно підтримати процес відродження поняття політичного простору Центральної Європи, зважаючи на засади історизму та адекватності культурного ареалу. Цим були б розвіяні будь-які сумніви стосовно належності України до Європи; враховуючи те, що в структурах ЄС ще тривалий час (і після розширення) будуть розроблятися та узгоджуватися регламентні повноваження і принципи функціонування, Україна повинна вивчати цей процес, зважено враховувати його особливості у своїй поступовій, нехай й децю ізольованій трансформації, не втрачаючи при цьому власних традиційних цінностей. Україні доцільно вже найближчими роками розробляти реальні та можливі засади внутрішнього федералізму. Можна скористатися як прикладом попередньою готовністю Німеччини до об’єднавчих процесів; сьогодні видається недоцільним віддавати очевидні переваги якомусь одному векторові

української політики, чи то в напрямі США, чи то орієнтовно на ЄС. Якщо тактично Україні вигіднішими можуть бути контакти зі США, то стратегічно все-таки Україна має орієнтуватися на зв’язки в контексті її багатовекторності; серед країн ЄС з огляду на українські національні інтереси всім компетентним офіційним органам та громадським організаціям за кордоном необхідно відстоювати цивілізовані позиції нашої держави, не залишаючи без реагування дискримінаційні намагання окремих політичних кіл за кордоном. Для цього слід розробити цілу систему заходів щодо оперативного отримання й аналізу інформації про Україну в світі та дозованого спрямованого пересилання її за кордон з метою формування позитивного іміджу України; активізувати свої політичні та економічні контакти з країнами ЦСЄ першої та другої хвилі вступу до ЄС, заручившись їх підтримкою українських інтересів у майбутньому, з одного боку, та створивши об’єктивні передумови збереження “прозорих кордонів” між Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Україною – з другого боку.

Україна повинна адаптувати власне технічне законодавство до норм ЄС і провести переговори про взаємне визнання результатів сертифікаційних та адаптивних процедур ЄС і України, інакше це негативно позначиться на українських експортних можливостях. Нашій державі слід запровадити жорсткий контроль за економічними відносинами між Україною та Росією, домагаючись їх політичної та економічної вигідності для нашої держави; доцільно надати державну підтримку розвитку регіональної інфраструктури економічної та зовнішньополітичної діяльності з метою активного залучення областей України до співробітництва в рамках діючих та майбутніх євро регіонів. Враховуючи суттєву зорієнтованість господарства України на аграрний сектор, доцільно намагатися адаптувати наше сільськогосподарське виробництво до європейських стандартів, керуючись при цьому відповідним положенням Європейської Комісії, яке перебуває на стадії доопрацювання. Виходячи з того, що вагомим гальмуючим фактором входження України до ЄС є її екологічні негаразди, насамперед Чорнобильська катастрофа, Україні слід демонструвати своє особливе піклування про навколишнє середовище, створювати оптимальні автономні системи

екологічного захисту в прикордонних регіонах, не допускати пограблення на свою територію забруднених (токсичних, радіаційних тощо) продуктів, товарів, відходів. Доцільно прискорити процес адаптації системи освіти в Україні до європейських стандартів, заснувати в Україні 2-3 полікультурних вищих навчальних заклади чи їх філії із залученням іноземних коштів та фахівців (на базі вітчизняного законодавства) та з урахуванням існуючого європейського досвіду, що також сприяло б піднесенню репутації нашої держави; активніше запроваджувати в систему національної освіти європейські мови, які стають робочими мовами ЄС (англійську, німецьку та французьку), залучаючи для цього міжнародні культурні центри та реалізуючи таким чином засади Конституції України. Необхідно стимулювати інтерес європейців до України шляхом створення спільного конкурентоспроможного туристичного продукту та його просування на європейський ринок, забезпечивши цей процес відповідною інформаційною та рекламною базою.

У цілому розширення Європейського Союзу на Схід збільшує зону стабільності та безпеки на континенті, об'єктивно змінює вплив європейської спільноти на Україну, робить співробітництво з наступними членами ЄС більш контрольованим та взаємовигідним. Наближення ЄС до українських кордонів зміцнює вплив європейської спільноти на Україну, сприяє формуванню в нашій країні громадянського суспільства та перетворенню її на демократичну, правову державу із соціально орієнтованою економікою.

Літ.: *Дорнбуш Рудігер*. Макроекономіка : пер. з англ. / Дорнбуш Рудігер, Фішер Стенлі. – К. : Основи, 1996; *Мишкін Фредерік С.* Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків : пер. з англ. / Мишкін Фредерік С. – К. : Основи, 1998; *Кандыба А. Н.* Мировая экономика, международные отношения и внешнеэкономическая деятельность / А. Н. Кандыба. – К., 1996; *Козик В. В.* Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / В. В. Козик, Л. А. Панькова, Н. Б. Даниленко. – Львів : [б. в.], 1999; *Луцишин З. О.* Міжнародні валютно-фінансові відносини / З. О. Луцишин ; за ред. А. С. Філіпенка. – К. : [б. в.], 1998; *Рут Френклін*. Міжнародна торгівля та інвестиції : пер. з англ. / Френклін Рут, Антон Філіпенко. – К. : Основи, 1998; *Філіпенко А. С.* Світова економіка / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков. – К. : Либідь, 2002.

Розпутенко І.В.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ (англ. Legislative origins of euroatlantic integration of Ukraine) – базові правові дії та документи, що сприяють легітимності процесу євроатлантичної інтеграції України. Серед них: затвердження засад зовнішньополітичного курсу України щодо Альянсу визначено в “Основних напрямках зовнішньої політики України”, затверджених Постановою Верховної Ради України № 3360-ХІІ від 2 липня 1993 р.; підписання 12 квітня 1997 р. Указу Президента України “Про заснування Місії України при НАТО”; підписання 9 липня 1997 р. на Мадридському саміті НАТО “Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО”; прийняття 23 квітня 1999 р. Постанови Верховної Ради України “Щодо відносин України і Організації Північноатлантичного Договору (НАТО)”; затвердження Державних програм співробітництва України з НАТО спочатку на період до 2001 р. (Указ Президента України від 4 листопада 1998 р.), а потім – на 2001-2004 рр. (Указ Президента України від 27 січня 2001 р.); ухвалення Радою національної безпеки і оборони України “Стратегії України щодо НАТО” (23 травня 2002 р.); опублікування 5 липня 2003 р. Указу Президента України “Про забезпечення діяльності Уповноваженого України з питань європейської і євроатлантичної інтеграції”; прийняття 24 лютого 2003 р. Постанови Кабінету Міністрів України “Про організацію розгляду питань євроатлантичної інтеграції України”; схвалення 22 листопада 2002 р. під час Празького саміту Ради євроатлантичного партнерства Комісією Україна-НАТО Плану дій Україна-НАТО та Цільового плану на 2003 р.; затвердження Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр., а також Державної програми інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр. (Указ Президента України від 13 грудня 2003 р.); схвалення щорічних Цільових планів Україна-НАТО на 2003, 2004, 2005 рр.; закладення підвалин національної безпеки в Законі України “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. № 964-IV; запрошення України до Інтенсифікованого діалогу з НАТО з питань набуття

членства, що відбулося 21 квітня 2005 р. на засіданні Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ; повернення до цього документа Указом Президента України від 2 квітня 2005 р. № 702/2005 “Питання Воєнної доктрини України” положення про кінцеву мету – вступ України до НАТО; зазначення в Указі Президента України від 2 квітня 2005 р. № 702/2005, що “активізація євроатлантичної інтеграції України з орієнтацією на вступ до НАТО як основи загальноєвропейської системи безпеки та пов’язане з цим глибоке реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів належать до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики”; підписання 27 грудня 2005 р. Президентом України Указу № 1861/2005 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 р. “Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”. Цим указом один з пріоритетів діяльності Кабінету Міністрів України визначається як “забезпечення реалізації державної політики щодо співробітництва України з НАТО, в тому числі досягнення критеріїв членства України в НАТО”; опублікування 28 лютого 2006 р. Указу Президента України “Про Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України”; підписання 13 березня 2006 р. Президентом України Указу № 215/2006 “Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору”, яким визначається Національна система координації, впроваджується вдоскоалений інститут національних координаторів співробітництва України з НАТО та створюється Міжвідомча комісія з питань підготовки України до вступу в НАТО на чолі з першим заступником Міністра закордонних справ України, в рамках якої працює 15 Міжвідомчих робочих груп; підписання 7 квітня 2006 р. Указу Президента України “Про Цільовий план Україна-НАТО на 2006 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО”; підписання 22 травня 2006 р. Указу Президента України “Про міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу в НАТО”; підписання 15 грудня 2006 р. Указу Президента України “Про деякі питання Національної системи координації співробітництва України з

Організацією Північноатлантичного договору”; підписання 26 січня 2007 р. Указу Президента України “Про направлення миротворчого персоналу України для участі в операції Міжнародних сил сприяння безпеці в Ісламській Республіці Афганістан”; підписання 12 лютого 2007 р. Указу Президента України № 105/2007 “Про Стратегію національної безпеки України”; підписання 25 квітня 2008 р. Указу Президента України № 402/2008 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 21 березня 2008 р. “Про перспективи дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору та стан забезпечення координації діяльності органів виконавчої влади України, інших державних органів у сфері євроатлантичної інтеграції України”; ухвалення Верховною Радою України 18 лютого 2009 р. Закону України “Про ратифікацію Додаткового протоколу до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією Північноатлантичного договору (НАТО) щодо призначення Офіцерів зв’язку НАТО в Україні”. Законом ратифіковано Додатковий протокол до Меморандуму, яким передбачається надати офіцерам зв’язку НАТО та членам їхніх родин привілеї та імунітети, передбачені для співробітників дипломатичних місій, акредитованих в Україні, відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р.; прийняття 7 серпня 2009 р. Указу Президента України № 600/2009 “Про затвердження Річної національної програми на 2009 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору”; затвердження Річних національних програм на 2009 та 2010 роки з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору; прийняття 2 квітня 2010 р. Указу Президента України № 496/2010 “Про ліквідацію Міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО”; прийняття 2 квітня 2010 р. Указу Президента України № 495/2010 “Про ліквідацію Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України”; прийняття 19 листопада 2010 р. Указу Президента № 1039/2010 “Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору”.

Літ.: Довідник НАТО, 2006 / Office of Information and Press NATO – 1110. – Brussels – Belgium :

[s.n.], 2006; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України* / С. О. Телешун, В. Д. Бакуменко, Д. В. Вітер та ін. // *Енциклопедичний довідник* / за заг. ред. В. Д. Бакуменка, С. О. Телешуна. – К. : Вид-во НАДУ, 2006; *Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, В. Д. Бондаренко та ін. – Ужгород : Ліра, 2009. – Вип. 14. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”); *Міжнародна інтеграція* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, О. М. Вашук та ін. – Ужгород : Ліра, 2008. – Вип. 15. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”); *Про ліквідацію Міжвідомчої комісії з питань підготовки України до вступу в НАТО* / Президент України // *Законодавство України*. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>; *Про ліквідацію Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України* / Президент України // *Законодавство України*. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>; *Про забезпечення продовження конструктивного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору* / Президент України // *Законодавство України*. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
Бакуменко В.Д.

О

ОБ'ЄДНАННЯ ІНСТИТУЦІЙ – процес злиття інституцій трьох європейських спільнот: Європейської спільноти вугілля і сталі (Єс.в.с.), Європейської економічної спільноти (Є.е.с.) та Європейської спільноти атомної енергії (Є.с.а.е.). Договір про об'єднання інституцій (Merger Treaty) було підписано 8 квітня 1965 р.

Необхідність **О.і.** європейських спільнот стала очевидною відразу ж після їх заснування. Зокрема, одним з наслідків укладання нових договорів була система управління, закладена в трьох європейських спільнотах, за якою у кожній з них мали діяти три Вищих керівних органи – виконавчі органи, які були “прообразами” сучасної Європейської Комісії, три Консультативних комітети, додані до Вищих керівних органів (нинішній Соціальний і економічний комітет), три Спеціальні Ради міністрів, які стали “першими варіантами” сучасної Ради, яку ще називають Радою Міністрів, або Радою ЄС, три Асамблеї (нинішній Європейський Парламент), три Суди, які стали основою для сучасного Суду ЄС та Суду І-ї інстанції. Така надмірна кількість інституцій, відповідальних за досягнення схожих завдань, не могла знайти підтримки ні у засновників спільнот, ні у суспільствах країн-засновниць спільнот. Тому було прийнято рішення здійснити **О.і.** спільнот у дві стадії.

На першій стадії **О.і.** укладена одночасно з Римськими договорами угода передбачала заснування єдиного Суду та єдиної Парламентської Асамблеї для всіх трьох спільнот. Завершення процесу інституційного об'єднання не було реалізоване негайно, а тому протягом кількох років кожна спільнота зберегла власний виконавчий орган (Єс.в.с. – Вищий керівний орган; Є.е.с. та Є.с.а.е. – Комісії) і Раду. Цей інституційний сепаратизм впливав із застосування до європейської інтеграції двох підходів – галузевого (Єс.в.с. і Є.с.а.е.) і функціонального (Є.е.с.):

три спільноти були засновані окремими договорами й зорієнтовані на досягнення хоча й конкретних, але різних цілей. Крім того, роль Комісій і Рад відносно Є.е.с. і Є.с.а.е. істотно відрізнялася від ролі Вищого керівного органу і Спеціальної Ради міністрів стосовно Єс.в.с., що й стало притаманним для цих окремих інституцій в 1957 р. Таке роз'єднання спричинило на практиці відверте незадоволення. Стало також зрозумілим, що відмінні між собою конкретні цілі кожної спільноти водночас почали збігатися в головному й становити частину “великого економічного цілого”. У кількох сферах на зразок вугілля, сталі й атомної енергії подібна ситуація була бажаною для спільнот з метою координації їх політики, оскільки існування окремих інституцій, кожної з її власним персоналом з різними уявленнями й ідеями, перешкоджало цьому.

Зрештою, у квітні 1965 р. (друга стадія **О.і.**) був підписаний відповідний договір, який набрав чинності 1 липня 1967 р., передбачаючи подальше “злиття” інституцій трьох спільнот. **О.і.** також символізувало подальший крок у напрямі до можливого об'єднання спільнот у формі єдиної Європейської Спільноти. Об'єднання суверенності в такій спільноті на практиці означало, що країни-члени делегують частину своїх законотворчих повноважень європейським інституціям, які вони створили, для того щоб рішення з конкретних питань, які становлять спільний інтерес, могли б прийматися спільно на європейському рівні.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); Fairhurst John. Law of the European Union / John Fairhurst // Fifth edition published in Great Britain, 2006.

Грицяк І. А.

ОБУМОВЛЕНІСТЬ (англ. Conditionality) – комплекс наперед обговорених та зафіксованих політичних зобов'язань, виконання яких є передумовою отримання певною країною економічної допомоги, полегшення боргового тягаря, надання режиму найбільшого сприяння в торгівлі, доступу до субсидованого кредиту або набуття омріяного членства в регіональній чи глобальній організації. Класичним прикладом застосування **О.** є політика надання кредитів міжнародними фінансовими інститутами, зокрема Міжнародним валютним фондом, у межах якої отримання фінансових ресурсів безпосередньо пов'язується з проведенням певних економічних реформ. **О.** ЄС не є просто набором умов отримання певних вигод. Це процес, для якого характерні постійний розвиток, масштабність, широта охоплення та високий ступінь політизації.

Європейська **О.** як явище виникла і сформувалася під час розширення спочатку Європейської Спільноти, а потім і Європейського Союзу. Рішення про надання перспективи вступу посткомуністичним країнам Центральної та Східної Європи сприяло формуванню нового методу розширення, характерними рисами якого стали комплексність, диференціація та **О.** Якщо вступ в ЄС західноєвропейських країн в період 1973-1995 рр. являв собою переважно двоетапний процес, який починався з асоціації із Спільнотою і завершувався переговорами про вступ, то в разі розширення на посткомуністичний простір між двома традиційними етапами з'явився проміжний, під час якого ЄС використовує низку спеціально створених інструментів. Цей етап став додатковим “шлюзом” на шляху до набуття членства, який надав ЄС можливість краще контролювати процес вступу та визначати його умови. Роль регулятора умов нового етапу була відведена Європейській Комісії. Процес розширення став комплексним, оскільки в ньому стало більше не лише етапів, а й можливостей контролювати перехід до кожного з них. Одним з наслідків тенденції до ускладнення процесу розширення стала диференціація підходів до кожної країни, що прагнула вступити до ЄС. Для того, щоб така диференціація стала можливою, в ЄС розробили перелік умов вступу, які не лише забезпечували однаковість вимог до країн-кандидатів, а й були досить гнучкими, щоб відповідати конкрет-

ним конфігураціям політичних уподобань та загальній політичній ситуації в ЄС. З огляду на це третьою характерною рисою нового методу є **О.**, яка стала стрижнем процесу розширення на Схід. Для того, щоб краще зрозуміти роль ЄС в активізації та прискоренні демократизації та ринкових реформ у посткомуністичних країнах, дослідники розглядають **О.** як один з механізмів узгодження та об'єднання міжнародної та внутрішньої політик, що в контексті європейської інтеграції означає вплив Союзу на внутрішню політику країн-кандидатів.

У випадку з посткомуністичними перехідними країнами **О.** після Копенгагенського саміту ЄС в 1993 р. набула виразних політичних аспектів, оскільки ключовими вимогами ЄС до всіх претендентів на членство стали: існування стабільних інститутів, що є гарантами демократії; верховенство права, повага до прав людини і меншин та їх захист; існування діючої ринкової економіки. Незважаючи на те, що **О.** була певною мірою присутня й під час розширень до 2004 р., дослідники виділяють три її нових принципи. По-перше, значно розширилися умови вступу, які раніше були обмежені лише вимогою непорушності *acquis*. Найкращим прикладом цьому є Копенгагенські критерії вступу. По-друге, умови не є незмінними, оскільки існує тенденція до створення нових і більш детальних вимог, як, наприклад, у випадку з угодами про партнерство заради вступу, в яких пріоритети для країн-кандидатів були встановлені на завершальній стадії передвступного етапу. По-третє, навіть у початковому вигляді ці умови були досить гнучкими, щоб відповідати потребам, які змінювалися в кожній конкретній ситуації. Іншими словами, початкові умови змінювались як екстенсивно (кількісно), так і інтенсивно (якісно). Ці три риси **О.** привели до зростання асиметричності у відносинах між країнами-кандидатами та ЄС, оскільки інструменти, що базуються на договірних та більш-менш взаємних зобов'язаннях, були поступово замінені інструментами, які базувалися лише на односторонніх зобов'язаннях. Ця тенденція чітко простежується в переході від укладення європейських угод до вимог Білої книги щодо наближення законодавства і, нарешті, до угод про партнерство заради вступу.

Розвиток **О.** ЄС відбувався в кілька етапів. Для першого етапу (1989-1993 рр.) було

характерне становлення політики **О.**, а її розвиток базувався на досвіді імплементації європейської політики розвитку або на результатах діяльності інших міжнародних організацій. Основні елементи європейської **О.** з'являються в Угодах про асоціацію, укладених ЄС з посткомуністичними країнами, а також у програмах допомоги *PHARE*. В цей період **О.** стосується переважно питань прав людини, демократичних принципів та демократичної стабільності. Найважливішою подією в розвитку європейської політики **О.** став саміт ЄС в Копенгагені (1993 р.), на якому були ухвалені критерії вступу в ЄС, а також заявлено, що держави-кандидати будуть запрошені до вступу лише тоді, коли і вони, і ЄС будуть готові для цього. Копенгагенські критерії є центральними елементами європейської політики **О.**, що впливають на її подальший розвиток.

На другому етапі (1993-1997 рр.) політика **О.** поширилася також на *acquis* єдиного внутрішнього ринку та його потенційну імплементацію державами-кандидатами. Стратегія підготовки до вступу, прийнята на саміті ЄС в Гессені (1994 р.), започаткувала формування економічної **О.** Основним завданням цієї стратегії стала підготовка держав-кандидатів до умов та правил функціонування внутрішнього ринку ЄС.

На третьому етапі (1997-2004 рр.) політика **О.** стала більш суворою та комплексною, оскільки *Європейська Комісія* почала щорічно оцінювати поступ держав-кандидатів на шляху досягнення ними цілей підготовки до вступу, публікуючи відповідні звіти. Це були комплексні контрольні позиції, на які Комісія звертала увагу держав-кандидатів, у контексті реалізації ними різних напрямів внутрішніх реформ, у тому числі й адміністративної. Адміністративна **О.** була сформована в 1995 р. у межах процесу поширення принципів врядування ЄС на країни-кандидати, започаткованого на саміті ЄС в Мадриді, у рішенні якого підкреслювалося, що виконання критеріїв членства вимагає обов'язкової адаптації національних адміністративних структур країни-кандидата до європейських. *Європейська О.* охоплює низку критеріїв, які вийшли на перший план в різний час та мають різну важливість. Демократичні критерії, наприклад, є настільки важливими, що їх невиконання або серйозне порушення може призвести до зупинки або значної за-

тримки процесу вступу. Інші критерії, до яких належать і адміністративні, також визнаються важливими, однак їх недотримання не загрожує вступу в цілому, через що їх виділяють в окрему групу так званих "часткових **О.**". У зв'язку з цим дослідники процесу європеїзації висувують гіпотезу, що якщо за результатами оцінювання держава-кандидат визнається *Європейською Комісією* як успішна в цілому, незважаючи на проблеми з дотриманням часткових **О.**, то такі **О.** перестають бути важливими факторами під час підрахунку вигід і витрат інтеграційного процесу в певній країні.

Динаміка **О.** ЄС розглядається в межах розробленої дослідниками європеїзації пояснювальної моделі "зовнішнього стимулювання", яка керується логікою наслідків. Русійними силами цієї моделі є зовнішні стимули (винагороди) та санкції ЄС, які країна, що приймає правила і норми Союзу, враховує під час розрахунку вигід і витрат цього процесу. **О.** ЄС керується переважно стратегією "посилення шляхом винагороди", відповідно до якої ЄС винагороджує країну-заявника за досягнення певних цілей та дотримання умов і утримується від надання винагороди в разі негативних результатів. Країни-кандидати, які не відповідають визначеним критеріям та умовам, просто позбавляються допомоги та можливості змагатися за фонди ЄС, їм відмовляють в асоціації або членстві. ЄС регулярно нагадує урядам країн-кандидатів, що саме вони відповідають за створення умов для отримання винагороди. Стратегія "посилення шляхом винагороди" дає змогу уникнути в такий спосіб проблем "ризиків непередбачуваності", оскільки уряди країн-кандидатів не можуть розраховувати на отримання допомоги ЄС лише на підставі потреби, без адаптації до норм і правил Союзу.

О. ЄС доцільно розглядати й аналізувати в контексті зовнішніх вимірів процесу європеїзації, яка: полягає в постійному та цілеспрямованому впливі ЄС на держави, що вже є членами Союзу; охоплює країни, що отримали чітку та недвозначну перспективу набуття членства в Союзі, і діє переважно у формі **О.** ЄС з виразними елементами асиметричності; є явним чи опосередкованим впливом ЄС на країни, що є його сусідами або партнерами, деякі з яких прагнуть вступити в Союз, але поки що не мають чіткої

перспективи членства. ЄС може впливати на треті країни за допомогою як прикладу (неформально), так і двосторонніх угод та інших документів (формально). З огляду на це **О.** формується в межах формалізованого впливу Союзу, оскільки саме він є зовнішнім стимулом для проведення в країні необхідних внутрішніх реформ, успішна реалізація яких і є наочним прикладом європеїзації. Формалізований вплив ЄС на треті країни, які мають намір вступити до ЄС, але не мають чіткої перспективи членства, може містити елементи **О.**, яких у міру просування країни шляхом європейської інтеграції стає все більше аж до формування цілої системи вже на рівні статусу кандидата на вступ. Критерієм наявності елементів **О.** в діях ЄС є усі випадки використання Союзом вимоги виконання третьою країною наперед обговорених та зафіксованих політичних зобов'язань як передумови набуття членства в цілому або переходу до наступного етапу реалізації національної стратегії європейської інтеграції зокрема.

Літ.: *Європейські принципи державного управління* / пер. з англ. О. Ю. Куленкової. – К. : Видво УАДУ, 2000; *Механізми координації європейської політики: практика держав-членів та країн-кандидатів* / Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Роднюк. – К. : Міленіум, 2003; *Driven to Change: The European Union's Enlargement Viewed from the East* / ed. by A. Dimitrova. – Manchester; New York : Manchester University Press, 2004; *Grabbe H. A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants* / H. Grabbe // Robert Schuman Centre Working Paper 12/99. – San Domenico di Fiesole (FI) : European University Institute, 1999; *Lippert B. The Pressure of Europeanisation: From Post-communist State Administrations to Normal Players in the EU System* / B. Lippert, G. Umbach. – Baden-Baden : Nomos, 2005; *The Europeanization of Central and Eastern Europe* / ed. by F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier. – Ithaca and London : Cornell University Press, 2005.

Рудік Н.М.

ОБУМОВЛЕНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНА (англ. Administrative conditionality) – комплекс вимог (проведення адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування, посилення спроможності імплементувати надбання Спільноти (*acquis*), створення структур для координації переговорів з ЄС), які держави-кандидати на вступ до ЄС мають виконати з метою приведення національних адміністративних систем у

відповідність з Копенгагенськими критеріями вступу.

О.а. є складовою політики обумовленості ЄС. **О.а.** уперше виникла в 1995 р. у межах процесу поширення принципів урядування ЄС на країни-кандидати, започаткованого на саміті ЄС в Мадриді. У рішенні саміту підкреслювалося, що виконання критеріїв членства вимагає обов'язкової адаптації національних адміністративних структур держави-кандидата до європейських. Зазначалося також, що необхідною умовою для виникнення взаємних зобов'язань, які випливають з членства в ЄС, є не лише своєчасна трансформація законодавства ЄС в національне, а і його ефективна імплементація за участю відповідних адміністративних та судових структур. Запровадження **О.а.** не мало прецедентів під час попередніх хвиль розширення ЄС. Найбільшою вимогою, яка свого часу могла бути висунута до західноєвропейських кандидатів на вступ, була наявність адекватних секторальних адміністративних спроможностей, але це ніколи не було важливим аспектом підготовки до набуття членства (адміністративна спроможність, наприклад, вважалася достатньою в Австрії, Фінляндії та Швеції і “не розглядалася як перешкода для вступу” під час попередніх розширень). Однак початком процесу цілеспрямованої реалізації політики **О.а.** вважається 1997 р., коли Європейська Комісія включила відповідний критерій у свої оцінки заявок держав-кандидатів на членство в ЄС та почала надавати йому все більшого значення в своїх звітах щодо досягнутого державами-кандидатами поступу в 1998, 1999 та 2001 р. Формуючи **О.а.** для посткомуністичних країн-кандидатів, Європейська Комісія стикнулася з проблемою операціоналізації адміністративних критеріїв, їх уточнення та визначення інститутів і установ, потрібних для імплементації секторального надбання Спільноти (*acquis*). В умовах браку часу був створений загальний критерій “горизонтальної адміністративної спроможності”, який прирівнювався до адміністративної реформи. З огляду на це Комісія закликала країни-кандидати докласти максимальних зусиль до завершення національних адміністративних реформ з метою поліпшення адміністративної спроможності їх органів влади імплементувати надбання Спільноти (*acquis*). Інституційна розбудова, яку Комісія визначила як

“розвиток структур і систем, людських ресурсів та управлінських навичок, необхідних для імплементації *acquis*”, стала однією з цілей програми *PHARE*. Новий інструмент розширення – Угоди про партнерство заради вступу – також вимагав від країн-кандидатів вжиття певних заходів щодо проведення адміністративної реформи.

Через труднощі з визначенням адміністративного критерію Європейська Комісія в 2000 р. звернулася до SIGMA з проханням розробити функціональні базові критерії горизонтальної адміністративної спроможності державного управління. В підготовленому SIGMA звіті стверджувалося, що у міру наближення вступу, зв'язок між європейською інтеграцією та реформою державного управління зміцнюватиметься, що змушує Європейську Комісію робити суттєвий наголос на спроможності адміністративних органів держав-членів вчасно імплементувати все надбання Спільноти (*acquis communautaire*), “хоча це ніколи не було критичним питанням під час попередніх хвиль розширення”. В іншому звіті SIGMA “Європейські принципи державного управління” були визначені принципи надійності, передбачуваності, звітності, прозорості, дієвості та ефективності, які мали слугувати дороговказом системам державного управління країн ЦСЄ під час реалізації ними відповідних реформ. Ці принципи запозичені з адміністративного права, конституційних врегулювань та прецедентного права національних судів та Суду ЄС. У звіті SIGMA ці принципи називаються “неформалізованою версією надбання Спільноти (*acquis communautaire*)”. Згодом, враховуючи внесок SIGMA, Європейська Комісія включила в обсяг поняття “адміністративна спроможність” секторальну спроможність імплементувати надбання Спільноти, горизонтальну реформу адміністративних органів, у тому числі перегляд законів про державну службу та формування стратегії комплексної реформи державного управління на основі базових принципів SIGMA; спроможність; розвиток координаційних структур процесу європейської інтеграції; посилення спроможності регіональних та місцевих органів влади. За кілька років до розширення 2004 р. Комісія у своїх звітах виділила також критерій проведення судової реформи, який став тісно пов'язаним з **О.а.** Вимога щодо спроможності

імплементувати секторальний *acquis* безпосередньо впливала з висновків Мадридського саміту та третьої групи *Копенгагенських критеріїв*. Принципи, що стосувалися реформи державної служби та координації європейської інтеграції, були розроблені тільки у висновках Комісії. Критерій реформи державної служби був розбитий на низку специфічних вимог до загальної стратегії або плану реформи, прийняття законів про державну службу, які гарантували б професіоналізацію та політичну незалежність адміністративних органів, установаження кар'єрної системи та реформи системи оплати праці державних службовців, вимог до їх професійної підготовки, реформи місцевого самоврядування та ін.

Найскладнішим компонентом **О.а.** є вимога розвивати спроможність імплементувати надбання Спільноти. На відміну від попередніх вступів транспонування надбання не вважається достатнім заходом для посткомуністичних кандидатів на вступ. Крім імплементації горизонтальних реформ державного управління, від країн-кандидатів також вимагається довести, що їх нові інститути є стійкими та спроможними імплементувати надбання Спільноти (ця вимога ставала дедалі важливішою починаючи зі звітів Комісії щодо поступу у процесі європейської інтеграції, які були опубліковані після 1998 р.). Цей аспект процесу розширення, тобто питання верифікації, не був присутній у жодній попередній хвилі розширення, тому експертам було не зовсім зрозуміло, як Комісія переконується в тому, що законодавство ЄС належним чином імплементується після транспонування (власна мета ЄС щодо імплементації визначається стосовно рівня транспонування та допускає показник дефіциту імплементації не більше ніж 1,5%). Під час головування в ЄС Нідерландів у 1997 р. була розпочата ініціатива з неформального встановлення стандартів між державами-членами ЄС у сфері адміністративної спроможності. Метою ініціативи було надати зміст та значення ідеям *європейського адміністративного простору* (ЄАП). Розроблена впродовж кількох наступних головувань в ЄС, Спільна система оцінки (англ. SAF) була прийнята в 2000 р. на конференції з питань вивчення передового досвіду. Настанови у межах SAF були підготовлені в другій половині 2000 р. і остаточно прийняті в 2001 р.

з метою надання допомоги адміністративним органам держав-членів ЄС використовувати методи системи управління якістю в державному управлінні. Порівняно з широкими вимогами щодо розбудови інститутів та спроможності, які є складовими **О.а.**, САФ є добровільною та обмеженою за масштабом дії. Оскільки в праві ЄС не існує окремої сукупності правових норм у сфері державного управління, то окремі держави-члени мають право організувати свої адміністративні системи на власний розсуд. Однак прихильники запровадження **О.а.** зазначають, що в процесі європеїзації в ЄС сформувалися певні загальноєвропейські норми, які сприяють поступовому формуванню ЄАП навіть в умовах відсутності усталених спільних норм і правил Союзу щодо адміністративних систем держав-членів та їх спроможності імплементувати законодавство ЄС. Досвід розширення ЄС на Схід в 2004 та 2007 рр. засвідчив дієвість **О.а.** ЄС у стимулюванні посткомуністичних країн-кандидатів до проведення необхідних адміністративних реформ. Уряди посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи розбудували нові адміністративні структури та розробили процедури, спираючись на власні адміністративні традиції, використовуючи досвід та елементи традиційних європейських моделей і сконцентрувавши зусилля на функціональності національних адміністративних структур.

Літ.: *Європейські принципи державного управління* / пер. з англ. О. Ю. Куленкової. – К.: Вид-во УАДУ, 2000; *Dimitrova A. Enlargement Governance and Institution Building in Central and Eastern Europe: The case of the European Union's administrative capacity requirement* / A. Dimitrova // *West European Politics*. – October 2002; *Driven to Change: The European Union's Enlargement Viewed from the East* / ed. by A. Dimitrova. – Manchester; New York: Manchester University Press, 2004; *Grabbe H. A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants* / H. Grabbe // Robert Schuman Centre Working Paper 12/99. – San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute, 1999; *Lippert B. The Pressure of Europeanisation: From Post-communist State Administrations to Normal Players in the EU System* / B. Lippert, G. Umbach. – Baden-Baden: Nomos, 2005; *The Europeanization of Central and Eastern Europe* / ed. by F. Schimmelfennig, U. Sedelmeier. – Ithaca and London: Cornell University Press, 2005.

Рудік Н.М.

ОДНОСТАЙНІСТЬ (англ. Unanimity) – метод прийняття рішень, який вимагає позитивного голосування всіх, хто бере участь. **О.** розглядають як ознаку згоди, солідарності та єднання. В практиці прийняття рішень у міжнародних організаціях розрізняють: абсолютну **О.**, яка досягається в разі позитивного голосування всіх членів міжнародної організації за умови присутності всіх її членів та відсутності тих, хто утримався; відносну **О.**, яка досягається в разі позитивного голосування членів міжнародної організації, під час визначення результатів якого не беруться до уваги голоси тих, хто утримався; кваліфіковану **О.**, яка досягається в разі позитивного голосування лише постійних членів міжнародної організації.

У *Європейському Союзі* **О.** використовується під час голосування в *Європейській Раді* та *Раді ЄС* стосовно певних делікатних питань. У низці випадків **О.** також вимагається у діях Ради керівників та Ради директорів фінансового органу ЄС – *Європейського інвестиційного банку*.

З початком європейської інтеграції **О.** стала основним методом прийняття рішень у Спільноті, оскільки держави-члени досить обережно ставились до прискорення інтеграційних процесів шляхом передачі частки своїх суверенних повноважень наднаціональному інституту. Запорукою збереження міждержавного підходу, який би гарантував повне врахування Спільнотою національних інтересів, була Рада міністрів, рішення в якій приймалися одностайно. Поглиблення інтеграції та перспектива розширення поставили на порядок денний Спільноті питання поступової заміни **О.** на голосування кваліфікаційною більшістю. Перша практична спроба такого переходу, передбаченого Договором про Європейську економічну спільноту з 1 січня 1966 р., спричинила серйозну політичну кризу в Спільноті, яка завершилася прийняттям *люксембурзького компромісу*.

Фактично **О.** залишалася загальним правилом прийняття рішень до 1987 р., коли після набуття чинності Єдиним європейським актом Спільнота постала перед необхідністю прийняття сотень законодавчих актів з метою розбудови єдиного внутрішнього ринку. З огляду на це сфера застосування **О.** була суттєво звужена. До прийняття Лісабонського договору у межах першої колони ЄС застосовувалося голосування кваліфікова-

ною більшістю. Однак у межах другої та третьої колони переважно застосовувалася **О.** та міжурядовий метод, хоча *Ніццький договір* і запровадив голосування кваліфікованою більшістю в окремих сферах цих колон. *Амстердамський договір* (1997 р.) запровадив концепцію конструктивного утримання, яка дає змогу досягти **О.** в разі, коли держава-член бажає утриматися від голосування, але не має наміру блокувати процес прийняття рішення. Застосування **О.** може значно ускладнити й затягнути процес прийняття рішень або переговори, оскільки незгода лише однієї держави-члена ЄС може унеможливити прийняття відповідного рішення. Уряди держав-членів прагнуть зберегти своє право вето з особливо чутливих для їх національних суверенітетів або політики питань. На саміті ЄС в Ніцці (2000 р.) питання застосування **О.** стало важливою і складною частиною переговорів. У результаті **О.** замінили голосуванням кваліфікованою більшістю у сферах торгівлі, імміграції, візової політики та надання притулку. З 2007 р. кваліфікованою більшістю почали прийматися рішення щодо структурних фондів ЄС.

Лісабонський договір збільшив кількість сфер політики ЄС, рішення у межах яких приймаються кваліфікованою більшістю, яка стала звичайною законодавчою процедурою. Відповідно до *Лісабонського договору*, *Європейська Рада* діє одностайно під час: встановлення існування постійного та істотного порушення однією з держав-членів цінностей ЄС; ухвалення рішення про склад Європейського Парламенту за ініціативою *Європейського Парламенту* і за його згодою, зміни кількісного складу *Європейської Комісії* та встановлення системи рівномірної ротації її членів; прийняття рішень щодо стратегічних інтересів та цілей Союзу, які стосуються *спільної зовнішньої політики і політики безпеки* (СЗППБ) та інших сфер зовнішніх дій; визначення та реалізації (разом з Радою ЄС) *спільної зовнішньої політики та політики безпеки*; ухвалення рішення щодо випадків, коли Рада діє кваліфікованою більшістю у сфері СЗППБ; прийняття рішення про створення спільної оборони; прийняття рішень щодо інституційних змін у монетарній сфері; ухвалення рішень про внесення змін до Договорів; прийняття рішення про продовження терміну застосування Договорів до

держави, яка вийшла з ЄС (за її згодою); ухвалення рішення щодо розширення повноважень Європейської прокуратури (у разі її створення); надання дозволу Раді ЄС діяти кваліфікованою більшістю при ухваленні регламенту, що встановлює багаторічну фінансову програму ЄС.

На відміну від інших методів прийняття рішень (мажоритарна більшість, кваліфікована більшість, консенсус) **О.** означає, що для прийняття законодавчої пропозиції необхідна згода повного складу Ради ЄС. Однак відповідно до ст. 238(4) Договору про функціонування Європейського Союзу в редакції Лісабонського договору “утримання членів, присутніх особисто, або представлених членів не перешкоджає ухваленню Радою актів, які вимагають одностайності”. За умови досягнення **О.** будь-яка держава-член може застосувати вето для відхилення пропозиції. У чинних засновницьких договорах ЄС **О.** дій Ради ЄС передбачена у сферах: СЗППБ (положення щодо спільної безпекової та оборонної політики); розширення громадянства Союзу та недискримінації; капіталу та платежів; простору свободи, безпеки та правосуддя (політика щодо прикордонних перевірок, притулку та імміграції, судове співробітництво в цивільних та кримінальних справах, поліцейське співробітництво); транспорту; спільних правил конкуренції, оподаткування та наближення законодавства (допомога, що надається державами, податкові положення, наближення законодавства); економічної та монетарної політики; соціальної політики; довкілля; енергетики; адміністративного співробітництва; спільної торговельної політики; міжнародних угод; інституційної та фінансової систем; посиленого співробітництва.

З набуттям чинності *Лісабонським договором* у низці сфер політики ЄС відбувся перехід від **О.** до голосування кваліфікованою більшістю. Всього договір містить 16 статей, у якій відбулася заміна **О.** на кваліфіковану більшість. Договір містить низку положень, так званих “перехідних містків”, які дають змогу здійснити перехід від **О.** до голосування кваліфікованою більшістю у майбутньому. Хоча висунута під час переговорів пропозиція щодо введення у текст договору положення про спрощену систему його перегляду, не знайшла підтримки у багатьох держав-членів, які наполягали на **О.** у цю-

му питанні, потреба в більш гнучкому підході до прийняття рішень стала загальноновизнаною. В результаті в ст. 48 Договору про ЄС в редакції Лісабонського договору була уміщена спрощена процедура, яка дає змогу Європейській Раді одностайно ухвалити рішення про перехід Ради ЄС від **О.** до кваліфікованої більшості у конкретних сферах, крім військової та оборонної. Спеціальні положення, що дозволяють можливий перехід від **О.** до кваліфікованої більшості, стосуються СЗППБ (крім оборонних питань), прийняття багаторічної фінансової перспективи, соціальної політики (трудова право), фіскальних заходів стосовно охорони довкілля, співробітництва у сфері юстиції (сімейне право).

У межах звичайної законодавчої процедури (колишня процедура спільного прийняття рішень), яка застосовується у переважній більшості сфер діяльності ЄС, **О.** Ради ЄС вимагається лише під час другого читання у разі внесення нею змін, щодо яких Європейська Комісія видала негативний висновок.

Літ.: Гоці С. Урядування в об'єднаній Європі / С. Гоці. – К. : К.І.С., 2003; Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз: Основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями.* – М. : ИНФРА-М, 2008; Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Право Європейського Союзу* : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – К. : Істина, 2009; Horváth Z. The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU / Z. Horváth, V. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010.

Рудік О.М.

ОЙКУМЕНА (від грец. oikumene, oikeo – поселяю) – частина земної поверхні, населена людьми; світ, який перебуває в полі зору та діяльності людини. Термін вперше трапляється у грецького автора Гекатея Мілетського, який включав до **О.** Європу (крім Північної), Малу та Середню Азію, Індію та Північну Африку. В епоху пізньої античності поняття “**О.**” вживали щодо земель, які входили до складу Римської імперії. З поширенням християнства термін “**О.**” набув значення “християнський світ”, якому протиставлявся світ нехристиян. Таке значення терміна збереглося в титулі константинопольського

патріарха, який є “патріархом **О.**”, тобто “вселенським”. У новий час релігійне тлумачення терміна “**О.**” активно поширювалося екуменістичним рухом протестантського спрямування, основоположною ідеєю якого була єдність усіх християн. Нині термін “екуменізм” застосовується переважно для позначення явища зближення християнських конфесій та церков. Водночас термін “**О.**” використовується в різному контексті для позначення “всього населеного світу”. В межах так званого цивілізаційного підходу до історії людства говорять про сукупність **О.**, які формувалися навколо давніх цивілізацій – Стародавньої Греції та Стародавнього Риму, Індії, Китаю, Межиріччя, Єгипту тощо. Зростання чисельності людства та його географічна експансія, розвиток засобів транспорту та зв'язку, поширення світових релігій та універсальних ідей поступово приводять до формування єдиної **О.** людства.

Літ.: Беспалов Ю. Г. Людина і Ойкумена: читанка з екології / Ю. Г. Беспалов. – Х. : ОКО, 1994; Зелінський А. Л. Трансформація громадян еллінської ойкумени у птолемейських підданих : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Зелінський А. Л. – К. : [б. в.], 2004; Кисельов О. С. Феномен екуменізму в сучасному християнстві / О. С. Кисельов. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009.

Казакевич Г.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ДЕРЖАВ (ORGANIZATION OF AMERICAN STATES), ОАД (OAS) – найбільша міжнародна міжурядова організація Західної півкулі; створена 30 квітня 1948 р. на 9-й Міжамериканській конференції в Боготі (Колумбія), де був підписаний статут **ОАД**. Організація сформована на основі Пан'американського союзу, який було засновано ще 14 квітня 1890 р. (до 1910 р. він мав назву Міжнародний союз американських республік); згідно із задумами її творців **ОАД** мала стати законодавчим і виконавчим механізмом міжамериканської системи, яка формувалась протягом багатьох десятиліть. Заснована Організація слугувала для координації економічного співробітництва та співробітництва у сфері підвищення рівня життя у державах континенту. Метою діяльності **ОАД** було проголошено, зокрема, мир і процвітання країн Західної півкулі.

ОАД об'єднує 35 держав Західної півкулі (Куба виключена з числа офіційних учас-

ників 30 січня 1962 р. та поновлена у 2009 р.). У 1971 р. створений інститут постійних спостерігачів при **ОАД**; на 2009 р. правом спостерігачів наділені країни Євросоюзу, а також ще 51 держава, зокрема Україна (з травня 1994 р.), Росія, Казахстан, Азербайджан, Грузія і Вірменія.

На сьогодні членами організації є: Антигуа і Барбуда (1981), Аргентина (1948), Багамські острови (1982), Барбадос (1967), Беліз (1991), Болівія (1948), Бразилія (1948), Венесуела (1948), Гаїті (1948), Гондурас (1948), Гаяна (1991), Гватемала (1948), Гренада (1975), Домініка (1979), Домініканська Республіка (1948), Еквадор (1948), Ель Сальвадор (1948), Канада (1990), Колумбія (1948), Коста-Рика (1948), Куба (1948, членство Куби умовно призупинене у 1962, відновлено у 2009), Мексика (1948), Нікарагуа (1948), Панама (1948), Парагвай (1948), Перу (1948), Сент-Вінсент і Гренадіни (1981), Сент-Кітс і Невіс (1984), Сент-Люсія (1979), Сполучені Штати Америки (1948), Суринам (1977), Тринідад і Тобаго (1967), Уругвай (1948), Чилі (1948), Ямайка (1969).

Статусом спостерігачів користуються: Алжир, Ангола, Австрія, Азербайджан, Бельгія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Ватикан, Великобританія, Вірменія, Греція, Грузія, Гана, Данія, Екваторіальна Гвінея, Естонія, Європейський Союз, Єгипет, Емен, Ізраїль, Індія, Ірландія, Іспанія, Італія, Казахстан, Катар, Кіпр, Китай, Корея, Латвія, Ліван, Люксембург, Марокко, Нігерія, Нідерланди, Норвегія, Німеччина, Пакистан, Польща, Португалія, Російська Федерація, Румунія, Саудівська Аравія, Сербія, Словаччина, Словенія, Таїланд, Туніс, Туреччина, Угорщина, Україна, Філіппіни, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чеська Республіка, Швейцарія, Швеція, Шрі-Ланка, Японія.

Цілі і принципи **ОАД** полягають у підтримці миру і безпеки на континенті, мирному врегулюванні спорів між державами-членами, організації спільних дій проти агресії, сприянні розв'язанню політичних, економічних і правових проблем американських країн; об'єднанні зусиль з метою економічного, соціального, науково-технічного і культурного прогресу та ін.

Принципи діяльності і структура **ОАД** визначені статутом 1948 р. (набрав чинності 13 грудня 1951 р.), в основу якого було покладено Договір Ріо-де-Жанейро 1947 р.

(“Міжамериканський договір про взаємну допомогу”). Однак невдоволення латиноамериканських країн активізацією військово-політичної діяльності організації призвело у середині 60-х рр. ХХ ст. до перегляду статуту **ОАД**. На 3-й надзвичайній Міжамериканській конференції (Буенос-Айрес, 1967 р.) був підписаний “Протокол Буенос-Айреса” (набрав чинності 27 лютого 1970 р.), який доповнив стару редакцію статуту положеннями про посилення соціально-економічної діяльності організації, рівноправне співробітництво, інтеграцію та ін., вніс зміни в структуру **ОАД**. Згодом, у 1985 р., статут **ОАД** був доповнений “Протоколом Картахени”, який визначив концепцію комплексного розвитку **ОАД**, що передбачала ідеологічний плюралізм, заборону економічної агресії, підтримку демократії. У 1992 р. був підписаний “Протокол Вашингтона”, що визначив порядок призупинення членства держави у разі силового відсторонення в ній від влади демократично обраного уряду. У 1993 р. статут доповнюється “Протоколом Манагуа”, згідно з яким була створена Міжамериканська рада з комплексного розвитку з метою забезпечення кращої координації і ефективності програм по боротьбі з бідністю. Новим етапом розвитку **ОАД** став саміт глав держав і урядів держав-членів організації у 1994 р., на якому була прийнята “Декларація про принципи партнерства задля розвитку і процвітання: демократія, вільна торгівля і стабільний розвиток в Америці” та рішення про створення зони вільної торгівлі Америки; на цій зустрічі був також прийнятий План дій для Америки, що передбачає для Західної півкулі: збереження і зміцнення демократії; сприяння зростанню добробуту шляхом економічної інтеграції та вільної торгівлі; викорінення злиденності та дискримінації; забезпечення стабільного розвитку та збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь.

Ключовими датами у розвитку **ОАД** можна назвати: 1959 р. – створено міжамериканську Комісію з Прав Людини; 1961 р. – підписано договір “Союз заради Прогресу”; 1969 р. – підписано Американську Угоду з прав людини; 1978 р. – засновано міжамериканський Суд Прав Людини, розміщений у Коста-Риці; 1970 р. – засновано Генеральну Асамблею – найвищий керівний орган **ОАД**; 1986 р. – створено міжамериканську Комі-

сію по Контролю за зловживанням наркотиками; 1991 р. – встановлено процедури щодо реагування на загрози демократії на півкулі; 1994 р. – відбувся перший Саміт Америки; 1996 р. – засновано міжамериканську Раду розвитку; 1997 р. – ратифіковано Вашингтонський протокол, який надає **ОАД** право тимчасово призупиняти членство держави, де влада була захоплена силою; 1998 р. – відбувся другий Саміт Америки; 2001 р. – третій Саміт Америки. 11 вересня в Лімі, Перу була прийнята Міжамериканська Демократична Хартія; 2002 р. – прийнята між-американська угода по боротьбі проти тероризму; 2004 р. – відбувся Саміт Америки; 2005 р. – Хосе Мігель Інсульса обрано новим Генеральним Секретарем **ОАД**; 2009 р. – Організація американських держав ухвалила рішення про відновлення членства, виключеної під тиском США в 1962 р.

Вищим органом **ОАД** є Генеральна асамблея, що складається з представників держав-членів та збирається на щорічні сесії для розгляду найбільш важливих проблем. Сесії відбуваються по чергово у столицях держав-учасниць. Генеральна Асамблея (ГА) визначає загальну політику організації, структуру і функції органів **ОАД**, затверджує програми та бюджет; сесії ГА проводяться щорічно в країнах-учасниках **ОАД** по черзі; рішення ГА приймаються більшістю голосів, за винятком тих випадків, коли згідно із статутом вимагається 2/3 голосів.

Виконавчий орган – Постійна рада (в окремих джерелах – Генеральний секретаріат), розміщена у Вашингтоні (США). Постійною радою **ОАД** скликається консультативна рада міністрів закордонних справ. Виконавчі функції виконують кілька рад: постійна рада **ОАД**, міжамериканська економічна і соціальна рада, міжамериканська рада з освіти, науки і культури. Усі 3 ради підпорядковуються безпосередньо Генеральній асамблеї. Функції вищого консультативного органу виконує Консультативна рада міністрів закордонних справ, що скликається для розгляду особливо важливих питань (кожна держава-член **ОАД** може вимагати у Постійної Ради скликання Консультативної наради міністрів закордонних справ у разі збройного нападу на будь-яку іншу державу чи територію регіону безпеки, що визначена Міжамериканським договором про взаємну допомогу).

Під керівництвом ГА функціонують Ради (основні органи **ОАД**), досить широкі повноваження яких визначаються статутом організації, рішеннями ГА та Консультативної наради міністрів закордонних справ (“Протокол Манагуа” 1993 передбачає об’єднання всіх Рад в єдину Міжамериканську раду Комплексного розвитку). Постійна Рада (її засідання відбуваються 2 рази в місяць в штаб-квартирі **ОАД**) здійснює загальне керівництво і контроль за повсякденною діяльністю організації і виконує функції консультативного органу та комітету з підготовки сесій ГА. Міжамериканська економічна і соціальна Рада покликана сприяти розвитку економічного співробітництва між державами-членами (проводить одну зустріч на рік на рівні міністрів). Міжамериканська Рада з питань освіти, науки і культури займається питаннями активізації співробітництва і обмінів у сфері освіти, науки, культури. Як консультативний орган з юридичних питань діє Міжамериканський правовий комітет, розміщений у Ріо-де-Жанейро (Бразилія): сприяє розвитку і кодифікації міжнародного права, вивчає правові проблеми **ОАД**.

Функції консультативного органу **ОАД** виконує також Міжнародна комісія з прав людини, що сприяє дотриманню і захисту прав людини в державах-членах. Центральний постійно діючий орган **ОАД** – Генеральний секретаріат на чолі з Генеральним секретарем; здійснює політику і програми, які прийняті ГА і Радами, відповідає за організаційно-технічне забезпечення роботи директивних органів **ОАД**, офіційних зустрічей та конференцій. Генеральний секретар обирається ГА терміном на 5 років; його заступник одночасно виконує функції секретаря Постійної Ради. Окремими технічними питаннями або ж конкретними аспектами розвитку міжамериканського співробітництва займаються Спеціалізовані конференції.

При **ОАД** створені шість спеціалізованих установ, які діють на основі багатосторонніх міжурядових угод: Панамериканська організація охорони здоров’я (м. Вашингтон), Міжамериканський дитячий інститут (м. Монтевідео, Уругвай), Міжамериканська комісія жінок (м. Вашингтон), Панамериканський інститут історії і географії (м. Мехіко, Мексика), Міжамериканський інститут з питань індіанського населення (м. Мехіко, Мексика), Міжамериканський інститут сільськогос-

подарського співробітництва (м. Сан-Хосе, Коста-Рика). Серед інших органів ОАД діють: Міжамериканська Рада оборони, яка здійснює планування колективної оборони континенту і зміцнення військового співробітництва американських держав; Міжамериканський комітет по боротьбі з розповсюдженням наркотиків; Міжамериканська комісія з телекомунікацій, що покликана сприяти економічному співробітництву; Панамериканський фонд розвитку. У тісному контакті з ОАД працює Міжамериканський банк розвитку. Бюджет ОАД складається із щорічних внесків держав-членів (понад 60% бюджету покривають США). Штаб-квартира та основні органи ОАД розміщуються в м. Вашингтоні (США).

Літ.: *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. О. С. Кучика. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2007. – 749 с.; *Ломагин Н. А. Международные организации: Теория и практика деятельности* / Н. А. Ломагин. – М. : [б. и.], 2006. – 564 с.; *Циганкова Н. Міжнародні організації* : навч. посіб. / Н. Циганкова, О. Гордєєва. – К. : КНЕУ, 2001. – 274 с.

Шамраєва В. М.

ОРГАНІЗАЦІЯ АФРИКАНСЬКОЇ ЄДНОСТІ (ORGANIZATION OF AFRICAN UNITY), ОАЄ (OAU) – провідна міжнародна регіональна організація Африки, створена для подолання колоніалізму на континенті та сприяння внутрішньому і міжнародному співробітництву, яка функціонувала у 1963-2002 рр. (станом на 2002 р. членами ОАЄ були 54 держави Африки), у 2001 р. було підписано документ про передачу компетенції до новоствореної організації – Африканського союзу. ОАЄ створена 25 травня 1963 р. на конференції глав держав і урядів 30 незалежних країн Африки в Аддис-Абебі (Ефіопія), де був підписаний Статут ОАЄ (День створення ОАЄ – 25 травня – святкують як День звільнення Африки). Статут ОАЄ набрав чинності 13 вересня 1963 р. та складався із преамбули і 33 статей, що визначили цілі, принципи, структуру організації, а також питання, пов'язані з її функціонуванням. Цілі ОАЄ (ст. 2): укріплювати єдність і солідарність африканських держав; координувати і посилювати співробітництво між ними, і їх зусилля спрямовані на створення кращих умов життя народів Африки; захищати їх суверенітет, територіальну цілісність і незалежність; знищити всі види колоніалізму

в Африці; сприяти міжнародному співробітництву згідно зі Статутом ООН та Загальною декларацією прав людини.

Для досягнення поставлених цілей держави-учасниці декларували необхідність взаємної координації у сферах зовнішньої політики та дипломатії, економіки, транспорту, зв'язку, оборони та безпеки, науки й культури.

Принципи ОАЄ (ст. 3): суверенна рівність усіх держав-членів; невтручання у внутрішні справи держав; повага до суверенітету, територіальної цілісності та права кожної держави на окреме існування; мирне врегулювання спірних питань шляхом переговорів, посередництва, примирення та арбітражу; засудження всіх форм вбивства з політичних мотивів, а також підривної діяльності з боку сусідніх або будь-яких інших держав; відданість справі звільнення всіх африканських територій, що досі є залежними; підтвердження політики неприєднання до будь-якого блоку.

Членом організації може стати будь-яка незалежна африканська країна (ст. 4).

ОАЄ була визнана ООН як регіональна організація. Для здійснення співробітництва ОАЄ з ООН в штаб-квартирі останньої в Нью-Йорку у 1963 р. була створена африканська група. Всі держави-члени ОАЄ були учасниками Руху неприєднання.

Основними органами ОАЄ, які передбачені Статутом, були: Асамблея глав держав і урядів (вищий орган – складався з глав держав і урядів чи їх представників і збирався один раз на рік), Рада міністрів (виконавчий орган – складався з міністрів закордонних справ чи інших міністрів, які призначалися урядами держав-членів; збиралася двічі на рік, як правило, в лютому і в серпні; була відповідальна перед Асамблеєю), Генеральний секретаріат (постійний адміністративний орган ОАЄ із штаб-квартирою в Аддис-Абебі (Ефіопія); його роботу очолював генеральний секретар, який призначався Асамблеєю глав держав і урядів на 4 роки) і Комісія з посередництва, примирення та арбітражу (розпочавши діяльність в 1967 р., у 1972 р. була ліквідована через неефективність).

Кожна держава у всіх органах ОАЄ мала один голос. Усі резолюції приймалися в Асамблеї більшістю в 2/3 голосів держав-членів при тому, що кворум для проведення засідання і прийняття резолюції в Асамблеї становив 2/3 всіх його учасників. Рішення з процедурних питань приймалися простою більшістю.

На Асамблеї обирався голова **ОАЄ** терміном на 1 рік (за практикою ним ставав глава держави, де проводилася чергова сесія Асамблеї). Крім основних органів, були передбачені 7 спеціалізованих комісій для розвитку співробітництва в окремих сферах. Однак фактично функціонували лише 3 комісії: 1) з економічних і соціальних питань; 2) з питань освіти і культури; 3) з питань охорони здоров'я, санітарії і харчування.

У рамках **ОАЄ** діяла низка статутних спеціалізованих комітетів: Комітет з координації допомоги національно-визвольним рухам в Африці (Комітет звільнення), Комітет по зв'язках з Лігою арабських держав, Комітет спостерігачів за проведенням референдуму в Західній Сахарі, Комітет по Чаду, Комітет з питань оборони, Комітет по контролю за виконанням економічних резолюцій та інші комітети, а також комісії (з питань науки, техніки і досліджень, у справах біженців в Африці та ін.). Діяльність **ОАЄ** фінансувалася за рахунок щорічних внесків країн-членів.

Діяльність **ОАЄ** здійснювалася за чотирма напрямками: боротьба з расовою дискримінацією та колоніалізмом у всіх його проявах; мирне вирішення суперечок між африканськими країнами; утвердження держав Африки на міжнародній арені; сприяння економічному, культурному і соціальному співробітництву.

Важливою сферою діяльності **ОАЄ** стало врегулювання суперечок, які виникали між окремими членами через територіальні претензії, на етнічному, релігійному ґрунті та з ін. Однією з перших проблем, якою займалася **ОАЄ**, була алжиро-марокканська територіальна суперечка (розпочалася у 1963 р.; була вирішена у 1972 р.). Серед інших **ОАЄ** були вирішені також суперечки між Кенією і Сомалі, між Гвінеєю і Кот-д'Івуаром, Руандою і Бурунді, Малі і Буркіна-Фасо. Однак до 2002 р. залишалися низка проблем і кризових ситуацій в Африці, які **ОАЄ** не вдалося розв'язати і досягти їх мирного врегулювання (сомалійсько-ефіопський конфлікт, проблема Марокко і Західної Сахарі (Сахарської Арабської Демократичної Республіки), ситуація в Чаді, в Ліберії).

Створення **ОАЄ** дало змогу координувати зовнішньополітичну діяльність африканських держав, сприяло підвищенню їх авторитету на міжнародній арені. За рекомендацією 1-ї сесії Ради міністрів (1963 р., Аддис-Абеба) майже всі африканські держави приєдналися

до Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою; 1-ша сесія Асамблеї **ОАЄ** (1964 р., Каїр) прийняла резолюцію про перетворення Африки в без'ядерну зону (у 1996 р. держави-члени **ОАЄ** підписали Пеліндабський договір, який передбачає створення в Африці зони, вільної від ядерної зброї). Більшість країн-членів **ОАЄ** підписали Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. Учасники 17-ї сесії Асамблеї (1980 р., Фрітаун) в спеціальній резолюції висунули вимогу демілітаризації Індійського океану і повернення Маврикію о. Дієго-Гарсія, який був у 1965 р. перетворений в потужну базу військово-морського флоту і військово-повітряних сил США.

Наступним напрямом діяльності **ОАЄ** була боротьба за повну ліквідацію колоніалізму, проти расистських режимів у Південній Африці. Так, у резолюції 7-ї сесії Ради міністрів **ОАЄ** (1966 р., Аддис-Абеба) однією із основних цілей **ОАЄ** була визнана боротьба проти імперіалізму й за визволення Африки. **ОАЄ** надавала велике значення проблемі подолання економічної і соціальної відсталості африканських країн, що залишилась від колоніалізму. На 2-й надзвичайній сесії Асамблеї (1980 р., Лагос) був схвалений "Лагоський план дій" з рекомендаціями по економічному розвитку африканських держав на період до 2000 р., виконання яких мало сприяти досягненню ними економічної самостійності. 21-ша сесія Асамблеї **ОАЄ** (1985 р.) прийняла Першочергову програму розвитку економіки африканських країн на 1986-1990 рр. 22-га сесія Асамблеї **ОАЄ** (1986 р.) скасувала положення про зв'язок роззброєння з розвитком. Надзвичайна сесія Асамблеї **ОАЄ** (грудень 1987 р.) окреслила шляхи вирішення проблеми зовнішньої заборгованості Африки через встановлення нового міжнародного економічного порядку. У 1991 р. в Абуджі держави-члени **ОАЄ** підписали Договір про утворення Африканського економічного співтовариства як складової частини **ОАЄ** (термін формування співтовариства визначався в 34 роки і передбачав, що буде проходити в 6 етапів різної тривалості; його мали ратифікувати 2/3 країн-членів **ОАЄ**).

Протягом усієї історії існування **ОАЄ** стикалося зі значними труднощами у своїй діяльності, що було обумовлено відмінністю-

ми в соціально-економічній і зовнішньополітичній орієнтації країн-членів, неоднорідності в рівнях їх економічного розвитку тощо. Недостатня ефективність **ОАЄ**, особливо при врегулюванні територіальних спорів між країнами-членами, пояснювалася тим, що її рішення мали лише консультативний характер, і Статут організації не зобов'язував країни-члени їх виконувати, а ухвалені рішення перешкоджав принцип консенсусу, домогтися якого 54 країнам-членам було складно. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в **ОАЄ** загострилася ситуація з єдністю, велику стурбованість почав викликати стан фінансів організації. На середину 90-х рр. загальна сума заборгованості в основний фонд **ОАЄ** становила 45,5 млн дол. Лише у 38 із 54 держав-членів **ОАЄ** не було боргів перед організацією.

Стала також зрозумілою і неспроможність **ОАЄ** протистояти новим викликам постбіполярного світу.

На Надзвичайному саміті **ОАЄ** в місті Сірті (Лівія) 9 вересня 1999 р. лідер Лівії Муаммар Каддафі проголосив ініціативу щодо створення “Сполучених Штатів Африки” за принципом конфедерації, а також про створення Панафриканського Парламенту.

Трансформація **ОАЄ** в Африканський Союз, що закінчилася на саміті **ОАЄ** в Дурбані (ПАР) 6-11 липня 2002 р. надала якісно нового імпульсу розвитку системи міжнародних відносин на континенті, а також започаткувала еволюції відносин країн Африки з провідними акторами світової політики.

Літ.: *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. О. С. Кучика. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2007. – 749 с.; *Ломагин Н. А.* Международные организации: Теория и практика деятельности / Н. А. Ломагин. – М. : [б. и.], 2006. – 564 с.; *Циганкова Н.* Міжнародні організації : навч. посіб. / Н. Циганкова, О. Гордєєва. – К. : КНЕУ, 2001. – 274 с.

Шамраєва В.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОГОВОРУ ПРО КОЛЕКТИВНУ БЕЗПЕКУ (ОДКБ) – організація, яка була утворена підписанням 15 травня 1992 р. Ташкентського договору про колективну безпеку (ДКБ), учасниками якого стали 9 держав: Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Грузія, Казахстан, Киргизія, Російська Федерація, Таджикистан, Узбекистан. Україна приєдналася до нього як спостерігач, а Молдова та Туркменістан взагалі його не підписали.

Договір про колективну безпеку набрав чинності 20 квітня 1994 р., проте через розбіжності у поглядах і ставленні до колективних зусиль у військовій сфері практично не створив реального механізму взаємодії держав-членів, а плідна співпраця у військовій сфері відбувалася на рівні двосторонніх відносин. Так, усі попередні домовленості країн-учасниць, а саме Угода про Воєнну присягу в Силах загального призначення від 16 січня 1992 р., Угода про принципи комплектування об'єднаних Збройних Сил Співдружності і проходження в них служби від 20 березня 1992 р., Угода про формування єдиного оборонного бюджету й порядку фінансування Збройних Сил держав Співдружності від 14 лютого 1992 р., сьогодні переглядаються і уточнюються.

Найбільш вагомим воєнним проектом, що діє на постійній основі в межах СНД і відповідно в **ОДКБ**, є міжнародна угода від 10 лютого 1995 р. про створення Об'єднаної системи протиповітряної оборони (ППО) держав-учасниць СНД. З української сторони цей документ підписано із застереженням. Україна погодилася брати участь у колективних заходах з урахуванням національного законодавства і непорушенням її позаблокового статусу.

Починаючи з 1998 р. у рамках Об'єднаної системи ППО країни-учасниці СНД регулярно проводять навчання під назвою “Бойова співдружність”. Вони стали важливим кроком на шляху вдосконалення системи спільної оперативної і бойової підготовки. Під час цих навчань розробляються завдання щодо застосування винищувальної авіації, зенітно-ракетних і радіотехнічних військ. У навчаннях регулярно беруть участь частини і підрозділи Сил ППО Росії, Вірменії, Білорусі, Казахстану, Киргизії, Таджикистану, України.

У квітні 1999 р. протокол про пролонгацію дії Договору про колективну безпеку підписали лише шість держав (Азербайджан, Грузія та Узбекистан прийняли рішення про вихід з нього), але 16 серпня 2006 р. у Сочі було підписано рішення про повноправне приєднання (відновлення членства) Узбекистану до ДКБ.

Стабілізація навколо **ОДКБ** почалася з 2000 р. Саме з цього часу в межах Договору було започатковано регулярні зустрічі Міністрів оборони і Секретарів (Голів) Рад національ-

ної безпеки і оборони країн-членів. Це дало можливість, по-перше, визначити реальних членів Договору (Росія, Казахстан, Білорусь, Вірменія, Киргизстан, Таджикистан (можливе приєднання до Договору Узбекистану) і країн-партнерів (Україна, Туркменістан), по-друге, скоординувати воєнну і воєнно-технічну політику країн-членів, по-третє, визначити пріоритетні напрями співпраці **ОДКБ** з НАТО. Так, на Бішкекській сесії ДКБ у жовтні 2000 р. було підписано Угоду про статус формувань сил і засобів системи колективної безпеки, затверджено План основних заходів із формування системи колективної безпеки країн-членів ДКБ на 2001-2005 рр. та Положення про робочу групу Ради міністрів оборони ДКБ. Одночасно було прийнято рішення про створення Колективних сил швидкого розгортання Центральноазіатського регіону колективної безпеки.

Зростання загроз на південних кордонах СНД дещо похитало практичну діяльність держав-членів у цій сфері: було прийнято рішення саміту учасників ДКБ у Єревані (2001 р.) та вжито таких заходів: створено комітет начальників штабів, налагоджено військово-технічне співробітництво, готуються військові кадри для членів співдружності, сформовано сили швидкого реагування (КСШР), на які покладається завдання розв'язання воєнних конфліктів на території країн-учасниць. До складу КСШР входять 10 батальйонів: по три від Росії і Таджикистану і по два від – Казахстану та Киргизії. Чисельність особового складу становить близько 4 тис. осіб.

Рішенням керівників держав-учасників Договору на ювілейній сесії 13-14 травня 2002 р. у Москві підтримано ідею про перетворення Договору в Організацію ДКБ. Восени 2002 р. під час роботи саміту СНД (м. Кишинів) були підписані Статут Договору про колективну безпеку та Угода про правовий статус Організації договору про колективну безпеку. На черговій сесії **ОДКБ** в м. Душанбе 27-28 квітня 2003 р. підписано низку важливих документів, що створюють правові основи діяльності органів **ОДКБ**, зокрема затверджено рішення про робочі органи **ОДКБ**, Постійну раду та Об'єднаний штаб.

Для зміцнення військової співпраці в рамках **ОДКБ** були відкриті дві російські бази в регіоні: у 2003 р. в киргизькому м. Кант і в

2004 р. в Таджикистані зі штаб-квартирою в Душанбе і з підрозділами в Куляве і Курган-Тюбе.

ОДКБ є військово-політичним об'єднанням держав, має сприяти поглибленню їх співробітництва у військово-політичній і військово-технічній сферах, активній протидії будь-яким проявам міжнародного тероризму, релігійного екстремізму, незаконного обігу наркотиків, зброї, незаконної міграції та забезпечити безпеку і стабільність, територіальну цілісність і незалежність держав.

Основними органами **ОДКБ** є: Рада колективної безпеки (очолює один із президентів держав-членів **ОДКБ**); Постійна рада; Об'єднаний штаб; Генеральний секретар; Рада міністрів оборони; Комітет секретарів рад безпеки держав-членів **ОДКБ**.

З часу утворення **ОДКБ** зроблено чимало: майже завершено формування нормативно-правової бази **ОДКБ**; створено регіональні військові угруповання (Колективні сили швидкого розгортання збільшилися удвічі, поповнившись батальйонами Казахстану, Росії, Таджикистану та Киргизії); в інтересах **ОДКБ** працює об'єднана система ППО СНД; з 1 січня 2004 р. розпочав роботу Об'єднаний штаб **ОДКБ**; держави-члени організації накопичили досвід у боротьбі з міжнародним тероризмом (у тому числі і в контексті антитерористичної операції в Афганістані). У столиці Казахстану Астані 18-19 червня 2004 р. відбулася сесія лідерів держав-учасників **ОДКБ**, а потім – спільне засідання Ради міністрів закордонних справ і міністрів оборони. Саміт підтвердив, що організація демонструє спроможність адаптуватися до геополітичної обстановки у світі, що швидко змінюється, та посилює свій вплив на вирішення завдань колективної протидії тероризму й іншим загрозам безпеки держав-членів. Президентом країн-членів **ОДКБ** був затверджений директивний документ щодо пріоритетних напрямів діяльності організації на 2004-2005 рр. Головними напрямками діяльності визначені такі: розроблення Концепції формування та функціонування механізму миротворчої діяльності організації (йдеться про миротворчу діяльність згідно з мандатом ООН); вивчення можливостей створення основ взаємодії у форматі **ОДКБ** – НАТО; започаткування механізму постачання воєнної техніки країнам-членам **ОДКБ** за внутрішньо-російськими цінами;

реалізація погоджених заходів з підготовки кадрів для силових структур країн-членів на пільговій та безоплатній основі.

Було також підписано дві угоди: про взаємне забезпечення збереження таємної інформації у межах **ОДКБ** та про оперативне облаштування території і спільне використання об'єктів військової інфраструктури держав-членів організації.

На саміті **ОДКБ** (червень 2005 р.) лідери країн-членів завізували масштабний план заходів щодо міждержавної співпраці і розвитку системи колективної безпеки на 2006-2010 рр. На форумі прийнято рішення про створення об'єднаного угруповання військ в Центрально-азіатському регіоні, формування об'єднаної системи підготовки військових кадрів.

З метою налагодження кооперації у сфері оборонно-промислового комплексу створена Міждержавна комісія з військово-економічної співпраці (МКВЕС), на засіданні якої в серпні 2006 р. у Бішкеку прийнято рішення про створення робочої групи з питань військово-технічної співпраці при голові МКВЕС, а також про розробку нормативного акта в рамках **ОДКБ** зі створення єдиного рекламного-виставкового простору продукції військового призначення.

Принципово важливим напрямом діяльності **ОДКБ** залишається підтримання і розвиток робочих контактів і співробітництва з іншими міжнародними організаціями, що задіяні у сфері безпеки. Найбільш поглибленим зараз є діалог з ОБСЄ, триває налагодження взаємодії з НАТО та Європейським Союзом. У практичну площину переходять і контакти з ШОС, що дуже важливо з погляду стабільності і безпеки в Центральноазіатському регіоні. До того ж у ШОС входять чотири країни **ОДКБ** – Росія, Казахстан, Киргизія і Таджикистан.

У 2008 р. у рамках **ОДКБ** були створені колективні сили оперативного реагування. Зі створенням спільних сил реагування **ОДКБ** фактично перетворюється на повноцінний військово-політичний союз.

Літ.: Бодрук О. С. Структури військової безпеки: національний та міжнародний аспекти / О. С. Бодрук. – К. : НІПМБ, 2001; Грубов М. В. Європейська колективна безпека в умовах глобалізації: ліберальна парадигма / М. В. Грубов. – К. : Тов. “ФАДА, ЛТД”, 2007; Кузьміна Е. М. Геополітика Центральної Азії / Е. М. Кузьміна. – М. : Наука, 2007; *Стратегическая ситуация и основные узлы противоречий в Восточной Евразии* /

А. В. Болятко, А. Ф. Клименко, Л. Е. Васильев ; под ред. Г. Д. Агафонова. – М. : Ин-т Дальн. Востока РАН, 2007; *Інформаційний довідник з міжнародних відносин і зовнішньої політики України* / О. Ф. Деменко, П. О. Демчук, О. І. Пошєдін та ін. – К. : НУОУ, 2011.

Шевченко М.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ТА РОЗВИТКУ (англ.

Organisation for Economic Cooperation and Development) – міжнародна організація, що об'єднує 33 країни світу, більшість з яких є країнами з високим доходом громадян та високим ВВП і вважаються розвиненими. Договір про **ОЕСР** був підписаний 14 грудня 1960 р. в Парижі, але набрав чинності 30 вересня 1961 р. на базі Європейської організації економічного співробітництва з метою координації економічної політики країн-членів **ОЕСР** і погодження програми допомоги країнам, що розвиваються. Штаб-квартира розміщена у Парижі (Франція). **ОЕСР** також активно співпрацює з державами світу, які не є членами організації, у рамках спеціалізованих програм, міжнародних заходів тощо. Офіційними мовами **ОЕСР** є англійська і французька.

Установа виникла у 1948 р. як Організація європейського економічного співробітництва (ОЕС) під керівництвом французького економіста Роберта Марджоліна для допомоги у керівництві здійсненням Плану Маршалла для економічної реконструкції Європи після Другої світової війни. Пізніше список членів Союзу розширився за рахунок неєвропейських країн, а в 1961 р. він був перетворений на Організацію економічного співробітництва та розвитку (**ОЕСР**). Починаючи від моменту створення, **ОЕСР** ставить за мету розвивати економіку країн-членів, просувати ринкову економіку та представницьку демократію, розвивати вільні ринки, сприяти зростанню як розвинутих країн, так і тих, що розвиваються.

ОЕСР сьогодні об'єднує 33 країни-члени і надає урядам цих країн рекомендації з вивчення, розробки та покращання соціально-економічної політики. Рекомендації включають позитивний досвід, в них робиться спроба знайти шляхи вирішення спільних проблем, скоординувати внутрішню та міжнародну політику, які, особливо в час мондіалізації економіки, мають формувати дедалі більш однорідний ансамбль. Дискусії в рамках

ОЕСР можуть розгортатися навколо суто формальних рішень, наприклад введення суперечливих юридичних норм, які заважають вільному переміщенню капіталів та послуг, розробки заходів щодо боротьби з корупцією або заборони державних субсидій у суднобудівництві. Але частіше такі дискусії дають змогу урядам бути більш поінформованими, з тим щоб потім у національних рамках приймати рішення по всіх аспектах державної політики та краще відчувати їх вплив на міжнародну спільноту. Вони дають можливість пізнавати і діяти з урахуванням думок інших країн.

ОЕСР – це товариство “багатих” країн, які поділяють спільні ідеї. Його країни-члени виробляють 2/3 світових матеріальних цінностей та послуг. Головною вимогою до членства є готовність поділяти принципи ринкової економіки та демократичного плюралізму. Ядром цієї організації спочатку стали країни Європи та Північної Америки. Нині до **ОЕСР** входять: Австралія, Австрія, Бельгія, Великобританія, Греція, Данія, Іспанія, Ісландія, Ірландія, Італія, Ізраїль, Канада, Корея, Люксембург, Мексика, Німеччина, Норвегія, Нова Зеландія, Нідерланди, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, США, Туреччина, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чеська Республіка, Чилі, Швейцарія, Швеція та Японія.

Від початку існування цієї організації її діяльність спрямовується на зміцнення й підвищення ефективності економік держав-членів, покращення соціально-економічних умов та ситуації із зайнятістю, забезпечення економічного зростання як індустріально розвинутих країн, так і тих, що розвиваються. У рамках організації керівництво та представники урядів проводять неформальні дискусії зі своїми колегами з інших держав-членів щодо спільних економічних проблем та шляхів їх розв’язання. В **ОЕСР** не видаються зобов’язуючі резолюції, натомість розробляються рекомендації для урядів держав світу щодо вдосконалення соціально-економічної політики. Ці рекомендації поєднують у собі позитивний досвід, дають змогу знайти шляхи вирішення спільних проблем, скоординувати внутрішню та зовнішню політику.

Вищим органом **ОЕСР** є Рада, до складу якої входять по одному представнику від кожної країни-члена **ОЕСР** та представник Європейської Комісії. Щороку Рада збирає

міністрів країн-членів **ОЕСР** для обговорення поточних проблем, що становлять інтерес для громадськості, та визначають пріоритети діяльності організації на наступний рік. Секретаріат **ОЕСР** розміщується в Парижі. Керує Секретаріатом Генеральний секретар, якому допомагають 4 його заступники. Генеральний секретар головує в Раді **ОЕСР**, забезпечуючи таким чином зв’язок між національними делегаціями та секретаріатом. Робота Секретаріату організовується в директоратах за напрямками, аналогічними напрямкам роботи міністерств в урядах (директорати з питань фінансів, сільського господарства та рибальства, захисту навколишнього середовища, освіти, зайнятості тощо), та в тісному контакті з офіційними представниками країн, які потім використовують у своїй роботі результати проведених аналізів. Функціональними структурними підрозділами **ОЕСР** є комітети, до складу яких як експерти входять представники галузевих міністерств та відомств держав-членів, а також нечленів **ОЕСР**. У рамках комітетів створюються робочі групи зі спеціалізованих питань, наприклад Робоча група із суднобудування, Робоча група з питань розвитку малого і середнього бізнесу та підприємництва. Організаційно до **ОЕСР** входять також напівавтономні структури, зокрема Міжнародне енергетичне агентство, Агентство **ОЕСР** з ядерної енергетики, Європейська конференція міністрів транспорту, Центр розвитку, Центр з питань досліджень та інновацій у галузі освіти, Клуб Саеля.

Фінансування **ОЕСР** забезпечується країнами-членами організації. Розмір внеску кожної з країн до бюджету визначається за формулою, яка враховує “вагу економіки” цієї країни. Найбільшим контрибутором **ОЕСР** є США, які формують 25% бюджету цієї організації, на другому місці за розміром членського внеску – Японія (16%).

За погодженням з Радою країни можуть також фінансувати окремі програми та проекти. Необхідний обсяг річного бюджету організації та програма її роботи визначаються країнами-членами **ОЕСР** на засіданні Ради.

ОЕСР постійно розширює географічне поле своєї діяльності, встановлюючи прямі контакти з країнами, які не є членами організації. Ці контакти спрямовані на сприяння економічній інтеграції шляхом передачі згаданим країнам досвіду **ОЕСР**, а також знань

та позицій держав-членів з найважливіших питань міжнародного співробітництва.

Після розпаду радянського блоку в 1989 р. **ОЕСР** започаткувала програму допомоги країнам Центральної та Східної Європи. Приблизно в цей самий час була започаткована структурована програма взаємодії з неєвропейськими країнами, економіка яких почала динамічно розвиватися. В Азії – це Гонконг, Китай, Малайзія, Сінгапур, Таїланд; у Латинській Америці – Аргентина, Бразилія, Чилі. У 1998 р. у рамках **ОЕСР** був створений Центр зі співробітництва з державами, що не є членами організації.

Співробітництво між Україною та **ОЕСР** започатковано у 1997 р. шляхом підписання Кабінетом Міністрів України та **ОЕСР** Угоди щодо привілеїв, імунітетів та пільг, які надаються **ОЕСР** на території України. Угоду було ратифіковано Верховною Радою України в липні 1999 р. (Закон України від 7 липня 1999 р. № 850-XIV).

З того часу представницькі делегації України на постійній основі беруть участь у заходах, які проводяться **ОЕСР** для країн, що не є членами цієї організації.

Співробітництво між Україною та **ОЕСР** здійснюється відповідно до Плану дій, який переглядається та затверджується щороку Координаційною радою у зв'язках з **ОЕСР**. Відповідальним за співробітництво України з **ОЕСР** центральним органом виконавчої влади визначене Міністерство економіки України. У 2003 р. урядом України була створена міжвідомча Координаційна рада у зв'язках з **ОЕСР**.

Рішенням Ради **ОЕСР** від 16 листопада 2009 р. Україну прийнято до складу членів Схем **ОЕСР** із сортової сертифікації та контролю за рухом насіння у міжнародній торгівлі, зокрема до Схеми по насінню зернових (пшениці та ячменю) і Схеми по насінню кукурудзи та сорго в рамках Директорату у справах торгівлі та сільського господарства **ОЕСР**. Україна стала 58-ю країною-членом Схем сортової сертифікації. 23 грудня 2009 р. рішенням секретаріату Міжнародної організації з контролю якості насіння (ІСТА) лабораторії Української державної насінневої інспекції присвоєно статус “Акредитованої лабораторії ІСТА”. У листопаді 2009 р. експертами **ОЕСР** у рамках Євразійської програми конкурентоспроможності започатковано проект, покликаний забезпечити розви-

ток конкурентоспроможності низки секторів української економіки та покращити інвестиційну привабливість України. Презентація цього проекту **ОЕСР** для України відбулася 24 листопада 2009 р. в Києві.

Літ.: Герчикова И. Н. Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности : учебник / И. Н. Герчикова. – М. : Консалтбанк, 2003; Бутук А. И. Экономическая теория : учебник / А. И. Бутук. – М. : [б. и.], 2009; Мировое хозяйство и международные экономические отношения : учеб. пособие / под ред. А. П. Голикова и др. – Симферополь : СОНАТ, 2003; Світова економіка : підручник / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – К. : Либідь, 2000.

Фесенко Н. С.

ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЇН-ЕКСПОРТЕРІВ НАФТИ (англ. Organization of the Petroleum Exporting Countries, ОПЕК) – організація створена відповідно до резолюції конференції представників урядів Ірану, Іраку, Кувейту, Саудівської Аравії, Венесуели, Лівії, яка відбулася в Багдаді у вересні 1960 р., а пізніше до них приєдналися ще шість країн: Алжир, Габон, Індонезія, Катар, Нігерія, Об'єднані Арабські Емірати. Статут **ОПЕК**, затверджений у Каракасі в 1961 р., був повністю переглянутий в 1965 р. і пізніше в нього вносилися поправки. Частка **ОПЕК** у світовому видобуванні нафти зараз становить близько 40%. За оцінками Генерального секретаря **ОПЕК**, ця частка збільшиться до 2020 р. до 50%.

Цілями організації є: координація та уніфікація політики щодо нафти держав-членів; визначення найефективніших індивідуальних та колективних засобів захисту інтересів держав-учасниць; пошук засобів забезпечення стабільності цін на світових ринках та запобігання несподіваним і небажаним коливанням цін; забезпечення стійких доходів країн-виробників нафти, ефективного постачання країн-споживачів; справедливий розподіл доходів від інвестицій у нафтову промисловість; охорона навколишнього середовища. Механізм регулювання **ОПЕК** світового ринку нафти полягає у встановленні сумарного ліміту видобутку нафти для країн-членів, коригуванні цього ліміту з урахуванням рівня цін на світовому ринку нафти, розподіл загального ліміту між країнами-членами і контролі за дотриманням установлених квот.

Згідно зі ст. 7 Статуту повноправними членами **ОПЕК** можуть бути тільки країни-засновники і країни, заявки на вступ яких були ухвалені конференцією. Будь-яка інша країна, що експортує сиру нафту в значних обсягах і має інтереси, в основному подібні до інтересів країн-членів, може стати повноправним членом за умови, що її прийняття буде ухвалене більшістю у 3/4 голосів, включаючи голоси всіх членів-засновників.

З 1991 р. **ОПЕК** бере участь у координаційних зустрічах з іншими організаціями – Організацією незалежних експортерів нафти (ІНЕК), ЄС, Міжнародним енергетичним агентством, які проводяться з метою обміну інформацією в галузі енергетики, промислового співробітництва, екологічних проблем, використання ринкових механізмів і розвитку світового ринку нафти. Неформальні контакти **ОПЕК** має також з провідними транснаціональними нафтовими компаніями та їх асоціаціями на різних конференціях і форумах. Важливу роль у цих контактах відіграє Центр глобальних стратегічних досліджень **ОПЕК** у Лондоні. Штаб-квартира організації розміщена у Відні.

Організація складається з таких органів: Конференції, Ради керуючих, Економічної комісії **ОПЕК**, Секретаріату.

Конференція (вищий орган) збирається два рази на рік у Відні. В ній беруть участь делегації країн-учасниць (глава, міністр нафти або енергетики, радники й спостерігачі). Конференція визначає основні напрями політики **ОПЕК**, шляхи і засоби їх практичного здійснення та приймає рішення по доповідях і рекомендаціях, поданих Радою керуючих, а також по бюджету. Генеральний секретар **ОПЕК** головує на конференції.

Рада керуючих – виконавчий орган, який виконує рішення конференції, готує річний бюджет, затверджує доповіді Генерального секретаря, готує порядок денний конференцій, призначає заступника Генерального секретаря, затверджує висунутих секретаріатом керівників департаментів.

Економічна комісія **ОПЕК** розробляє заходи щодо забезпечення стабільності нафтових ринків на справедливих і раціональних умовах з тим, щоб нафта зберегла і в майбутньому своє значення найважливішого глобального енергоносія, що відповідає цілям **ОПЕК**. Вона також вирішує й інші питання енергетичної та нафтової політики (вироб-

ництво, ціни, постачання та ін.). Комісія збирається двічі на рік і складається із заступника Генерального секретаря, представників держав-членів і координатора, який одночасно є керівником департаменту досліджень.

Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем (трирічний мандат) виконує поточну роботу під керівництвом Ради керуючих. До складу Секретаріату входять дослідницький відділ, департамент інформації, Агентство новин **ОПЕК** (ОПЕКНА), Економічна комісія **ОПЕК**.

У 1976 р. **ОПЕК** створила Фонд міжнародного розвитку (англ. OPEC Fund for International Development, OFID) – багатосторонній фінансовий інститут, призначений для сприяння співробітництву між країнами **ОПЕК** та іншими країнами, що розвиваються. Допомогу Фонду можуть отримати міжнародні інститути, діяльність яких корисна для країн, що розвиваються, і всі країни, що розвиваються і не входять до складу **ОПЕК**. Усі члени **ОПЕК** є також членами Фонду. Цілями Фонду є: фінансове співробітництво між країнами-членами **ОПЕК** та іншими країнами, що розвиваються, надання пільгових позик для фінансування платіжних балансів, реалізації програм і проектів розвитку; сприяння та/або надання позик міжнародним агентствам, діяльність яких відповідає цілям Фонду; фінансування технічної допомоги.

Фонд надає позики (на пільгових умовах) трьох типів: 1) позики на здійснення конкретних проектів розвитку; кредитні лінії для фінансування малих і середніх підприємств у таких галузях економіки, як промисловість, енергетика, транспорт, сільське господарство, водопостачання, каналізація, охорона здоров'я; 2) позики на фінансування програм відновлення або модернізації галузей економіки, закупівлю сировини, устаткування, запасних частин тощо; 3) позики на фінансування платіжних балансів, зокрема на імпорту продуктів харчування і споживчих товарів; на закупівлю устаткування для сільського господарства і виробництво споживчих товарів. Допомога надається Фондом усім країнам, що розвиваються (за винятком країн-членів **ОПЕК**), у порядку черговості, причому пріоритет віддається найменш розвинутих країнам. Фонд **ОПЕК** є донором або кредитором інших міжнародних організацій, наприклад агентств розвитку країн-учасниць **ОПЕК**

(Кувейтського фонду, Арабського фонду економічного і соціального розвитку тощо). Фінансові ресурси Фонду складаються з добровільних внесків держав-членів, а також прибутків, отриманих за рахунок інвестиційних і кредитних операцій. На сьогодні вони становлять близько 5,6 млрд дол. без урахування 972 млн дол. внесків до Міжнародного сільськогосподарського фонду (англ. International Fund for Agriculture, IFAD) та трастовий фонд МВФ.

Галузева структура кредитування поступово змінюється. Якщо на початку своєї діяльності Фонд особливу увагу приділяв енергетичним проектам і фінансуванню балансів країн-позичальників, то зараз спостерігається зсув у бік соціальних проектів.

Літ.: *Офіційний сайт ОПЕК*. – Режим доступу: <http://www.opec.org/>

Стрельцов В.Ю.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (ООН) – універсальна міжнародна організація, створена для підтримки та зміцнення міжнародного миру і безпеки, розвитку співробітництва між державами та заохочення соціального прогресу. **ООН** була заснована після Другої світової війни представниками 51 країни, що були прихильниками курсу на підтримку миру і безпеки у всьому світі, розвитку дружніх відносин між країнами та надання сприяння соціальному прогресу, поліпшення умов життя і стану справ у сфері прав людини.

ООН має такі цілі: підтримання миру і безпеки на планеті; розвиток дружніх відносин між країнами; співробітництво у вирішенні міжнародних проблем і в забезпеченні поваги прав людини; узгодження дій різних держав. Визначені Статутом повноваження дають Організації можливість здійснювати діяльність з широкого кола питань, будучи для своїх 192 держав-членів форумом, який дає їм змогу через Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Економічну і Соціальну Раду та інші органи і комітети висловлювати свої погляди.

Історія **ООН** розпочинається 12 червня 1941 р., коли було підписано Союзницьку декларацію в Лондоні, в якій союзники по антигітлерівській коаліції зобов'язалися “працювати спільно, з іншими вільними народами”. У цьому ж році була підписана Атлантична Хартія між США та Великою Британією, яка містила звід принципів

міжнародного співробітництва щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. 1 січня 1942 р. представники 26 держав антигітлерівської коаліції підписали Декларацію Об'єднаних Націй. Саме в цьому документі було використано термін “Об'єднані нації”, який було запропоновано Рузвельтом. У 1943 р. на Московській конференції представники СРСР, Сполученого Королівства Великої Британії, США та Китаю закликали до найскорішого створення організації для підтримки миру та безпеки. Ці ж заклики пролунали і на Тегеранській і Ялтинській конференціях. Перші реальні підвалини **ООН** було закладено на конференції у Вашингтоні (Думбартон Окс). Саме там представники СРСР, Сполученого Королівства Великої Британії, США та Китаю домовилися про мету, структуру та функції майбутньої організації.

25 квітня 1945 р. делегати від 50 держав зібралися в Сан-Франциско на Конференцію Об'єднаних Націй з питань створення міжнародної організації. Делегати підготували проект Статуту, який було прийнято одноставно. 10 січня 1946 р. у Лондоні відкрилася перша Генеральна Асамблея, на якій було представлено 51 державу, в тому числі УРСР, а через 7 днів вперше збирається Рада безпеки **ООН** і приймає свої правила та процедури. Статутом передбачено створення шести головних органів **ООН**. Це Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Рада з Опіки, Міжнародний Суд та Секретаріат. Однак система Організації набагато складніша, до її складу входять 15 установ і кілька програм та органів. Штаб-квартира розміщена в Нью-Йорку, Організація має офіси в Женеві, Відні та Найробі.

Генеральна Асамблея (ГА) є головним директивним і представницьким органом **ООН**, складається з 192 держав-членів **ООН**. До компетенції ГА входить обговорення всього кола міжнародних питань, які окреслені Статутом **ООН**. Кожна держава має один голос. Рішення з окремих важливих питань (рекомендації стосовно миру та безпеки, вибори членів Ради Безпеки) приймаються більшістю в дві третини держав-членів. В окремих випадках допускається прийняття резолюцій без голосування.

Відповідно до Статуту ГА **ООН** має такі повноваження: розглядати загальні принципи співробітництва стосовно підтримки міжнародного миру і безпеки, в тому числі

в галузі роззброєння, і надавати відповідні рекомендації; обговорювати будь-які питання, пов'язані з підтриманням міжнародного миру і безпеки, розробляти рекомендації щодо таких питань, за винятком випадків, коли спір або ситуація перебувають на розгляді Ради Безпеки; обговорювати будь-які питання в межах Статуту і за тими самими винятками надавати рекомендації щодо цих питань; організувати дослідження і розробляти рекомендації з метою сприяння міжнародному співробітництву в політичній сфері; розвитку і кодифікації міжнародного права; сприяти здійсненню прав людини та основних свобод та міжнародного співробітництва в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, а також у галузі культури, освіти та охорони здоров'я; рекомендувати заходи щодо мирного врегулювання будь-якої ситуації, яка могла б послабити дружні відносини між націями; отримувати і розглядати доповіді Ради Безпеки та інших органів ООН; розглядати і затверджувати бюджет ООН та встановлювати розмір внесків держав-членів; обирати непостійних членів Ради Безпеки та членів інших рад і органів ООН і за рекомендацією Ради Безпеки призначати Генерального секретаря.

Згідно з резолюцією ГА "Єдність на користь миру", прийнятою у листопаді 1950 р. (резолюція 377 (V)), ГА може також вживати певних заходів, якщо Рада Безпеки не в змозі діяти через голосування проти одного з постійних членів у разі, коли є підстави вбачати загрозу миру, порушення миру або акт агресії. ГА може негайно розглянути це питання з метою надання членам Організації необхідних рекомендацій щодо колективних заходів для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки.

Органи, діяльність яких безпосередньо підзвітна ГА:

– *шість головних комітетів*: перший – з питань роззброєння та міжнародної безпеки, другий – з економічних та соціальних питань, третій – із соціальних, гуманітарних питань та питань культури, четвертий – із спеціальних політичних питань та питань деколонізації, п'ятий – з адміністративних та бюджетних питань, шостий – з правових питань.

– *допоміжні органи*: агенції та інші органи, групи та робочі групи, комісії (в тому числі і Комісія міжнародного права ООН), Комітети та Ради;

– *консультативний орган*: Комісія з миробудівництва;

– *агенції, програми та фонди*: Близькосхідна агенція ООН для допомоги палестинським біженцям і організації робіт; Верховний комісар ООН у справах біженців; Всесвітня продовольча програма; Дитячий фонд ООН; Конференція ООН з торгівлі та розвитку; Програма ООН з міжнародного контролю над наркотиками; Програма ООН по населених пунктах; Програма ООН з навколишнього середовища; Програма розвитку ООН; Програма добровольців ООН; Фонд капітального розвитку ООН; Центр з міжнародної торгівлі; Фонд ООН у сфері народонаселення;

– *навчальні та науково-дослідні установи*: Інститут ООН з дослідження проблем роззброєння; Міжрегіональний науково-дослідний інститут ООН з питань злочинності та правосуддя; Науково-дослідний інститут соціального розвитку при ООН; Навчальний і науково-дослідний інститут ООН;

– *інші підрозділи ООН*: Коледж персоналу системи ООН; Міжнародний обчислювальний центр; Об'єднана програма ООН з ВЛЛ/СНІДу; Університет ООН, Управління ООН з обслуговування проєктів; ООН – жінки.

Рада Безпеки. Відповідно до Статуту Рада Безпеки несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки. Вона організована таким чином, щоб функціонувати безперервно. З цієї метою кожен з її членів повинен бути завжди представлений у Центральних установах ООН. Коли до Ради надходить скарга стосовно загрози миру, вона спочатку рекомендує сторонам спробувати досягти згоди мирними засобами. У деяких випадках сама Рада проводить розслідування і надає посередницькі послуги. Вона також може призначити спеціальних представників або звернутися до Генерального секретаря з відповідним проханням, встановлювати принципи мирного врегулювання. Якщо той чи інший спір призводить до бойових дій, Рада прагне передусім якомога швидше припинити збройні сутички. Рада направляє миротворчі сили ООН для сприяння послабленню напруженості в районах конфліктів, роз'єднання військ ворогуючих. Рада може приймати рішення про вжиття примусових заходів, введення економічних санкцій (наприклад торговельного ембарго) або здійснення колективних військових дій. За рекомендацією

Рада Безпеки Генеральна Асамблея може призупинити права та привілеї держави як члена Організації, якщо стосовно неї Рада Безпеки вжила заходів превентивного або примусового характеру. Держава-член, яка систематично порушує викладені в Статуті принципи, може бути виключена Асамблеєю з **ООН** за рекомендацією Ради. Держава-член **ООН**, яка не є членом Ради Безпеки, може брати участь без права голосу в її обговореннях у тих випадках, коли Рада вважає, що інтереси цієї країни порушені. Голова Ради змінюється щомісячно згідно зі списком її держав-членів, розміщених в англійському алфавітному порядку.

Рада складається з 15 членів. Постійними членами є Китай, РФ, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, США і Франція. Щорічно ГА обирає на дворічний строк 10 непостійних членів Ради. Розподіл 10 непостійних місць здійснюється на регіональній основі: п'ять для країн з Азії та Африки; одне – для країни зі Східної Європи; два – для країн Латинської Америки і Карибського басейну, три – для Західної Європи та інших країн.

Безпосередньо підзвітна Раді діяльність таких допоміжних органів, як: Військово-штабний комітет; Комітет 1540; Комітети із санкцій; Компенсаційна комісія; Контртерористичний комітет; Міжнародний трибунал по колишній Югославії; Міжнародний трибунал по Руанді; Операції **ООН** з підтримання миру; Постійні комітети; Робоча група з питань дітей у збройних конфліктах; Робоча група з документації та інших процедурних питань; Дорадчі органи; Комісія **ООН** з миробудівництва (також підзвітна і ГА ООН).

Економічна та соціальна Рада ООН (див. *ЕКОСОП*).

Рада з Опіки. При створенні міжнародної системи опіки Статутом була заснована Рада з Опіки як один з головних органів **ООН**, на який було покладено завдання щодо контролю за управлінням підопічними територіями, що підпадають під систему опіки. Головні цілі системи полягали у сприянні поліпшенню становища населення підопічних територій та їх прогресивному розвитку в напрямі до самоврядування або незалежності. Відповідно до Статуту Рада з Опіки уповноважена розглядати і обговорювати звіти керуючої влади, що стосуються полі-

тичного, економічного і соціального прогресу народів підопічних територій і прогресу у сфері освіти, а також у консультації з керуючою владою розглядати петиції, що надходять з підопічних територій, і влаштовувати періодичні та інші спеціальні відвідування підопічних територій.

До складу Ради з Опіки входять п'ять постійних членів Ради Безпеки: Китай, Російська Федерація, Сполучене Королівство, США і Франція. Цілі системи опіки були досягнуті, коли всі підопічні території стали самоврядними або незалежними, в тому числі об'єдналися із сусідніми незалежними країнами.

Рада з Опіки призупинила свою роботу 1 листопада 1994 р. після того, як остання підопічна територія **ООН** – Палау – стала 1 жовтня 1994 р. незалежною.

Міжнародний Суд (МС ООН) – головний судовий орган **ООН**, створений для досягнення однієї з основних цілей **ООН** – мирного вирішення міжнародних спорів. Суд функціонує відповідно до Статуту Суду, який є частиною Статуту **ООН**, керуючись при цьому Регламентом Суду та враховуючи Практичні Директиви. МС **ООН** почав функціонувати в 1946 р., замінивши собою Постійну палату міжнародного правосуддя, що була створена в 1920 р. під егідою Ліги Націй. На МС **ООН** покладено дві функції: вирішення спорів юридичного характеру між державами, та винесення консультативних висновків з юридичних питань. Висновки виносяться на запит уповноважених органів та спеціалізованих установ **ООН**. Суд складається з 15 суддів та Секретаріату Суду. Офіційними мовами МС **ООН** є англійська та французька.

Секретаріат – міжнародний персонал, що працює в установах по всьому світу і виконує повсякденну роботу **ООН**. Він обслуговує й інші головні органи **ООН** та реалізує прийняті ними програми і політичні настанови. Очолює Секретаріат Генеральний секретар, який призначається Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки строком на 5 років з можливістю переобрання. Обов'язки, що виконуються Секретаріатом, настільки ж різноманітні, як і проблеми, якими займається **ООН**, – від керівництва миротворчими операціями до посередництва у міжнародних спорах, від складання оглядів економічних і соціальних тенденцій і проблем до підготовки досліджень з прав лю-

дини та сталого розвитку. Крім того, персонал Секретаріату орієнтує світові засоби масової інформації й інформує їх про роботу **ООН**; організовує міжнародні конференції з проблем світового значення; стежить за виконанням рішень органів **ООН** та здійснює переклад виступів і документів на офіційні мови **ООН**.

На 30 червня 2010 р. персонал Секретаріату в цілому становив близько 44 тис. співробітників. Зважаючи на свій статус міжнародних цивільних службовців, співробітники та Генеральний Секретар відповідають за свою діяльність тільки перед **ООН**. Приймаючи призначення, співробітники зобов'язуються виконувати свої функції і будувати свою поведінку, керуючись тільки інтересами **ООН**, не запитуючи і не отримуючи вказівок від будь-якого уряду або влади, сторонньої для Організації.

Відповідно до Статуту кожен член Організації зобов'язується поважати виключно міжнародний характер обов'язків Генерального секретаря і персоналу Секретаріату та не справляти на них вплив при виконанні ними своїх обов'язків.

Органи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з діяльністю Секретаріату: Канцелярія Генерального секретаря, Канцелярія Прес-секретаря Генерального секретаря, Служба протоколу і зв'язку Бюро з "Глобального договору" Організації Об'єднаних Націй, Управління з інформаційно-комунікаційних технологій, Бюро **ООН** з питань партнерства, Управління служб внутрішнього нагляду, Відділ внутрішньої ревізії, Відділ інспекції та оцінки, Відділ розслідувань, Управління з правових питань, Канцелярія Юрисконсульта, Загальноправовий відділ тощо.

До структури Секретаріату входять також органи внутрішньої системи правосуддя: Бюро з питань етики, Канцелярія Омбудсмена **ООН**, Управління з питань здійснення правосуддя, Трибунал по спорах **ООН**, Апеляційний трибунал **ООН**.

Крім того, з діяльністю Секретаріату пов'язані Міжнародні кримінальні трибунали: Міжнародний трибунал по колишній Югославії, Міжнародний трибунал по Руанді, Спеціальні радники, представники і посланці Канцелярії Високого представника по найменш розвинених країнах, країнах, що розвиваються, та які не мають виходу до

моря, малих острівних державах, що розвиваються, Канцелярія Спеціального представника Генерального секретаря з питання дітей і збройних конфліктів, Канцелярія Спеціального радника Генерального секретаря щодо попередження геноциду, Канцелярія Спеціального радника з Африки, Бюро **ООН** по спорту на благо розвитку та світу, Спеціальні / особисті представники і посланці Генерального секретаря.

У рамках **ООН** були створені і діють регіональні Комісії (пов'язані з ЕКОСОП): Європейська економічна комісія, Економічна і соціальна комісія для Азії та Тихого океану, Економічна та соціальна комісія для Західної Азії, Економічна комісія для Африки, Економічна комісія для Латинської Америки і Карибського басейну.

До інших підрозділів **ООН** належать: Близькосхідне агентство **ООН** для допомоги палестинським біженцям і організації робіт, Виконавчий директорат Контртерористичного комітету, Конференція **ООН** з торгівлі та розвитку, Програма **ООН** по населених пунктах, Програма **ООН** з навколишнього середовища, Управління Верховного комісара **ООН** у справах біженців, Управління Верховного комісара **ООН** з прав людини, Управління **ООН** з наркотиків і злочинності. До системи **ООН** належать також спеціалізовані установи **ООН**, які формально до структури самої Організації не входять і мають статус окремих міжнародних організацій: Всесвітній Поштовий Союз; Група Світового Банку; Міжнародна Асоціація Розвитку; Міжнародна Фінансова Корпорація, Міжнародний банк реконструкції і розвитку; Міжнародний Центр з врегулювання інвестиційних спорів; Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій; Всесвітня метеорологічна Організація, Всесвітня Організація Охорони Здоров'я, Всесвітня Організація Інтелектуальної Власності; Всесвітня Туристська Організація, Міжнародна Морська Організація, Міжнародна Організація Цивільної Авіації; Міжнародна Організація Праці, Міжнародний Валютний Фонд, Міжнародний Союз Електрозв'язку; Міжнародний Фонд Сільськогосподарського Розвитку, **ООН** з питань освіти, науки і культури; **ООН** з промислового розвитку; Продовольча і Сільськогосподарська **ООН**.

До пов'язаних з **ООН** організацій належать: Світова організація торгівлі, Міжнародна

агенція з атомної енергії, Організація по Договору про всеохоплюючу заборону ядерних випробувань, Організація по забороні хімічної зброї. При **ООН** функціонують Секретаріати Конвенцій – про права інвалідів, про боротьбу з опустелюванням у тих державах, які потерпають від серйозної посухи та / або опустелювання, особливо в Африці, про зміну клімату. Крім того, при **ООН** були створені та діють Цільові Фонди: демократії **ООН** та міжнародного партнерства.

Літ.: *Офіційний сайт ООН.* – Режим доступу : <http://www.un.org/>

Київець О.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПИТАНЬ ОСВІТИ, НАУКИ І КУЛЬТУРИ (ЮНЕСКО) (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture – UNESCO) – міжнародна міждержавна організація, утворена 16 листопада 1945 р. Лондонською конференцією міністрів освіти союзних держав. Її учасники підписали засновницький акт – Статут **ЮНЕСКО** (багатосторонній договір універсального характеру), який набув чинності 4 листопада 1946 р. після його ратифікації 20 державами: Австралією, Бразилією, Грецією, Данією, Домініканською Республікою, Єгиптом, Індією, Канадою, Китаєм, Ліваном, Мексикою, Новою Зеландією, Норвегією, Саудівською Аравією, Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії, Туреччиною, Францією, Чехословаччиною та Південноафриканською Республікою. **ЮНЕСКО** змінила Міжнародний інститут інтелектуальної співпраці, заснований 9 серпня 1925 р.

Основною метою **ЮНЕСКО** згідно зі Статутом є сприяння зміцненню миру й безпеки через розширення співробітництва народів у сфері освіти, науки та культури в інтересах забезпечення справедливості, законності й прав людини, а також основних свобод, проголошених у Статуті ООН, для всіх народів незалежно від раси, статі, мови чи релігії. Місія **ЮНЕСКО** полягає у сприянні зміцненню миру, подоланню бідності, сталому розвитку й міжкультурному діалогу за допомогою освіти, науки, культури, комунікації та інформації. З цією метою **ЮНЕСКО** виконує такі функції: перспективні дослідження щодо необхідних у майбутньому

форм освіти, науки, культури й комунікацій; поширення, передача та обмін знаннями через наукові дослідження, підготовку кадрів і викладання; нормотворча діяльність у формі підготовки та прийняття міжнародних конвенцій і рекомендацій; надання послуг експертів державам-учасникам для визначення їх політики у сфері освіти, науки і культури; сприяння державам-учасникам в обміні спеціальною інформацією; а також розробка й здійснення соціальних програм; організація світових Конференцій з проблем освіти, науки й культури; охорона пам'яток історії й культури; публікації з питань освіти й культури.

Діяльність **ЮНЕСКО** здійснюється за допомогою міжнародного інтелектуального співробітництва, взаємодопомоги, сприяння справі миру. У центрі уваги **ЮНЕСКО** перебувають два глобальних пріоритети: Африка та гендерна рівність, а також низка всеосяжних цілей: якісна освіта та навчання впродовж життя; мобілізація наукового знання в інтересах сталого розвитку; розв'язання соціальних та етнічних проблем; заохочення культурного розмаїття, міжкультурного діалогу та культури світу; побудова інклюзивних товариств знання за допомогою інформації і комунікації. **ЮНЕСКО** реалізує цілу низку довгострокових широкомасштабних міжнародних програм і проєктів у таких галузях, як океанографія, екологія, гідрологія, відновлювані джерела енергії, геологічна кореляція, науково-технічна інформація, інформатика, комунікація, біоетика, управління соціальними перетвореннями, повернення культурних цінностей, збереження всесвітньої культурної і природної спадщини, професійно-технічна освіта, освіта для XXI ст. тощо. Найбільш важливими програмами **ЮНЕСКО** є програма ліквідації неписьменності; програма технічної допомоги; програма “Наука, технологія й суспільство”; програма “Людина й біосфера” (“Man and Biosphere” – MAB); загальна програма інформації; міжнародна програма розвитку комунікацій; програма “Початкова освіта для всіх”; програма перекладів **ЮНЕСКО** (переклад найславніших творів світової літератури) тощо. Для координації міжнародної співпраці з реалізації цих програм створені та функціонують відповідні міждержавні комітети та ради, до складу яких входить встановлена кількість

представників. У своїй роботі **ЮНЕСКО** спирається на комітети, міжнародні комісії й інші органи, що діють під її егідою. Серед них: Міжнародна комісія з історії наукового і культурного розвитку людства, Міжнародна океанографічна комісія, Комісія з культури і розвитку, Міжнародна комісія з питань шкільної освіти в XXI сторіччі, Міжнародне бюро з питань шкільної освіти в Женеві, Міжнародний інститут планування освіти в Парижі, Інститут **ЮНЕСКО** з питань виховання в Гамбурзі.

Керівними органами **ЮНЕСКО** є Генеральна конференція, Виконавча рада і Секретаріат, діяльність яких детально описана в Статуті.

Генеральна конференція включає представників усіх держав-членів Організації. Керівництво кожної держави-члена призначає не більше від п'яти представників, що обираються за консультацією з Національною комісією, якщо вона існує, або з освітніми і культурними установами. Генеральна конференція збирається на чергові сесії раз на два роки. Вона може збиратися на позачергову сесію за власним рішенням, за рішенням Виконавчої ради або на вимогу не менше ніж однієї третини держав-членів. В її роботі беруть участь держави-члени та члени-співробітники. Для участі у роботі Генеральної конференції також запрошуються як спостерігачі держави, які не є членами **ЮНЕСКО**, міжурядові організації, неурядові організації та фонди. Кожна держава-член має один голос на Генеральній конференції незалежно від чисельності народонаселення та розміру його внеску до бюджету. Генеральна конференція визначає напрям і загальну лінію діяльності **ЮНЕСКО**; приймає програму та бюджет **ЮНЕСКО** на наступні два роки; обирає членів Виконавчої ради раз на чотири роки і призначає Генерального директора. Генеральна конференція скликає в разі необхідності міжнародні конференції держав з питань, що стосуються освіти, суспільних і гуманітарних наук і поширення знань; неурядові конференції з тих самих питань можуть скликатися Генеральною конференцією або Виконавчим комітетом відповідно до затверджених правил. Генеральна конференція затверджує свої Правила процедури; спеціальні і технічні комісії та інші допоміжні органи. Робочими мовами Генеральної конференції є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська і французька.

Виконавча рада – керівна рада **ЮНЕСКО**. Готує роботу Генеральної конференції та здійснює нагляд за належною реалізацією своїх рішень. Функції та обов'язки Виконавчої ради в основному визначені у Статуті та Правилах процедури або в Директивах, прийнятих Генеральною конференцією. Доповненням до цих нормативних положень слугують резолюції Генеральної конференції. Раз на два роки Генеральна конференція доручає Виконавчій раді виконання конкретних завдань. Проте голова Виконавчої ради може скликати її на позачергову сесію за власною ініціативою або на вимогу шести членів ради. В період між двома черговими сесіями Генеральної конференції Виконавча рада може здійснювати консультативні функції при ООН за умови, що питання, за якими вимагається висновок, уже розглядалося Конференцією або коли рішення питання вже впливає із постанов Конференції. Інші функції визначаються угодами між **ЮНЕСКО** та Організацією Об'єднаних Націй, спеціалізованими установами та іншими міжурядовими організаціями. Генеральна конференція обирає 58 членів Ради. Кандидати обираються, зокрема, з урахуванням різноманітності культур, які вони представляють, та їх географічного представництва. Питання забезпечення рівноваги між регіонами світу є предметом складних переговорних процедур і свідчить про універсальний характер **ЮНЕСКО**. Виконавча рада збирається два рази на рік.

Секретаріат є виконавчим органом **ЮНЕСКО**. Він складається з Генерального директора і призначеного необхідного персоналу, налічує 1514 цивільних службовців, з яких 645 працює у 73 регіонах, бюро та підрозділах **ЮНЕСКО** і здійснює затверджену Генеральною конференцією Програму. Структура Секретаріату включає низку спеціальних підрозділів, зокрема офіс міжнародних стандартів і правничої діяльності, бюро стратегічного планування, бюджетне, інформаційне та координаційне бюро, сектори освіти, природничих наук, соціальних та гуманітарних наук, культури, комунікацій та інформації, зовнішніх зносин та співробітництва, загального адміністрування тощо. Очолює Секретаріат найвища посадова особа **ЮНЕСКО** – Генеральний директор, який обирається строком на 6 років. Секретаріат складається із співробітників, що призна-

чаються Генеральним директором. Відповідно до політики децентралізації понад 680 співробітників працюють у 58 підрозділах **ЮНЕСКО** в різних країнах світу.

Взаємодія держав-учасниць з **ЮНЕСКО** здійснюється через: постійні представництва при **ЮНЕСКО**, які мають статус дипломатичних установ; національні комісії у справах **ЮНЕСКО** (в усіх державах-учасницях). На сьогодні членами Організації є 191 держава. Штаб-квартира **ЮНЕСКО** розміщена в Парижі. Всі діючі та асоційовані члени **ЮНЕСКО** організовані в п'ять регіональних груп: Африка, Ліга арабських держав, Азія і Тихий океан, Європа і Північна Америка, Латинська Америка і країни Карибського басейну. Основою розподілу є, насамперед, географічні чинники. Багато програм і тематичних напрямів роботи **ЮНЕСКО** формують регіональні мережі, спрямовані на вирішення проблем, специфічних для регіону. Діяльність регіональних мереж узгоджується з національними представництвами **ЮНЕСКО**, регіональними бюро та штаб-квартирою. Регіональні бюро **ЮНЕСКО** надають спеціалізовану підтримку кластерним і національним офісам організації. Усього налічується 10 регіональних бюро **ЮНЕСКО**, що працюють у галузях освіти, науки і культури. Основу структури **ЮНЕСКО** становить кластерна система. 27 кластерних офісів організації працюють зі 148 країнами-членами і здійснюють взаємодію між країнами в кластері з питань, що належать до компетенції **ЮНЕСКО**, взаємодія з різними структурами ООН щодо виконання спільних проектів, а також здійснюють взаємодію з іншими офісами організації з різних напрямів діяльності. Винятком з кластерної системи є 27 національних офісів, покликаних обслуговувати 9 найбільш густонаселених країн світу, а також постконфліктні зони.

12 травня 1954 р. членом **ЮНЕСКО** стала Україна. Координацію співпраці українських інституцій з **ЮНЕСКО** покладено на Національну комісію України у справах **ЮНЕСКО** – міжвідомчий орган при МЗС України, створений Указом Президента України від 26 березня 1996 р. З грудня 1962 р. в Парижі функціонує Постійне представництво України при **ЮНЕСКО**. Метою співробітництва України з **ЮНЕСКО** є зміцнення інтелектуального потенціалу країни та за-

лучення його до загальносвітових процесів у гуманітарній сфері, а також використання в національних інтересах можливостей і ресурсів **ЮНЕСКО** та міжнародного досвіду співпраці у галузях її компетенції – освіти, науки, культури, навколишнього середовища, інформації та комунікації. Одним з важливих аспектів, який визначає активність України та її роль у діяльності **ЮНЕСКО**, є участь у керівних та програмних органах **ЮНЕСКО**. За період членства в **ЮНЕСКО** Україна тричі обиралася до керівного органу Організації – Виконавчої ради: 1981-1985 рр., 1995-1999 рр. та 2001-2005 рр. Наразі Україна подала свою кандидатуру для обрання до Виконавчої ради **ЮНЕСКО** на період 2011-2015 рр. під час виборів у процесі 36-ї сесії Генеральної конференції Організації у жовтні 2011 року.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Бібліотека державного службовця у галузі європейської інтеграції”); *Інститути ЄС і НАТО*. Глосарій основних термінів та понять : навч. посіб. / уклад. : І. В. Артьомов, Д. В. Вітер, О. М. Руденко та ін. – Ужгород : Ліра, 2007. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”); *Максимов В. В.* Організація об’єднаних націй з питань освіти, науки і культури / В. В. Максимов // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К. : “Укр. енцикл.”, 2002. – Т. 4; *Міжнародна інтеграція* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, О. М. Руденко та ін. – Ужгород : Ліра, 2009. – (Серія “Євроінтеграція : укр. вимір”); *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. Ю. Козака, В. Ковалевського, Н. Логвинової. – К. : Центр учб. л-ри, 2011; *Національна комісія України у справах ЮНЕСКО*. – Режим доступу : <http://unesco.org.ua/ua/about/activity/>; *Організація Об’єднаних Націй по вопросам образования, науки и культуры. Основные док.* – Париж, 2004. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001337/133729r.pdf>; *Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України*. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua>; *Статут Організації Об’єднаних Націй з питань освіти, науки і культури*. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>; *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. – Режим доступу : <http://www.unesco.org/new/en/unesco/>

Руденко О.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ’ЄДНАНИХ НАЦІЙ З ПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ (ЮНІДО) – спеціалізована установа ООН, яка має на меті сприяти промислового розвитку та

міжнародному промислового співробітництва. Діяльність **ЮНІДО** спрямована на підвищення якості життя незаможного населення світу шляхом використання своїх сукупних глобальних ресурсів та досвіду в таких трьох тематичних сферах: боротьба з бідністю на основі виробничої діяльності; створення торговельного потенціалу; енергетика та навколишнє середовище.

ЮНІДО була створена в 1966 р., а спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй стала в 1985 р. У співпраці з 173 державами-членами, в тому числі і Україною, в рамках загальної системи ООН **ЮНІДО** відповідає за сприяння промислового розвитку всіх країн, що розвиваються. Центральні установи **ЮНІДО** розміщені у Відні (Австрія), але свою діяльність Організація здійснює в усьому світі.

Головною метою **ЮНІДО** є сприяння ефективному промислового розвитку в рамках цілісного підходу до розвитку людського потенціалу. Для цього **ЮНІДО** підтримує тісні партнерські відносини з такими організаціями системи Організації Об'єднаних Націй, як Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП) тощо. Центральну роль у діяльності Організації відіграють також співпраця та взаємодія з державними установами, що доповнюють її діяльність, міжнародними фінансовими інститутами та глобальними і регіональними банками розвитку. Крім того, **ЮНІДО** активно співпрацює з установами, що надають допомогу на двосторонній основі, приватними підприємствами, громадянським суспільством і науковими колами.

ЮНІДО працює спільно з багатьма своїми партнерами для досягнення цілей розвитку, включаючи конкретні сфери діяльності, в тому числі охорону навколишнього середовища та боротьбу зі зміною клімату.

ЮНІДО є одним з найбільших постачальників, пов'язаних з торгівлею послугами у сфері розвитку, пропонує консультації з конкретних питань і комплексне технічне співробітництво у таких сферах, як забезпечення конкурентоспроможності, модернізація і переоснащення промислових підприємств,

дотримання стандартів міжнародної торгівлі, експериментальні методи та метрологія.

Серед найбільш важливих завдань – реалізація цілей розвитку, сформульованих у Декларації тисячоліття. Хоча промисловий розвиток впливає на досягнення усіх цілей, Організація приділяє особливу увагу таким цілям.

Викорінення крайньої бідності та голоду. Робота **ЮНІДО** в цій сфері зосереджена на сприянні зростанню за допомогою промисловості з метою позбавити людей злиднів.

ЮНІДО надає всеосяжний комплекс послуг, сконцентрованих на заохоченні створення робочих місць і забезпечення доходу з метою подолання проблеми бідності. Ці послуги враховують особливі потреби країн, що розвиваються, і варіюються від консультацій з питань промислової політики до розвитку підприємництва, малих і середніх підприємств, і від сприяння інвестуванню та передачі технологій до розвитку сільської енергетики у виробничих цілях.

Заохочення рівності чоловіків і жінок та розширення прав і можливостей жінок. Участь жінок у виробничих секторах, особливо як підприємців, стимулюється **ЮНІДО** за допомогою програмної та інституційної підтримки, а також створення потенціалу.

Забезпечення екологічної стабільності.

ЮНІДО сприяє охороні навколишнього середовища шляхом зниження рівня промислового забруднення, пошуку нових і більш екологічно чистих технологій для промисловості та стимулювання використання відновлюваних джерел енергії й енергозбереження. **ЮНІДО** пропагує стійкі структури промислового споживання і виробництва, з тим щоб відокремити один від одного процеси економічного зростання і погіршення стану навколишнього середовища. **ЮНІДО** є провідним постачальником послуг з підвищення енергоефективності в промисловості і заохочення використання відновлюваних джерел енергії. Вона також надає країнам, що розвиваються, сприяння в укладанні багатосторонніх природоохоронних угод при одночасному досягненні їх економічних і екологічних цілей.

У цей час до складу **ЮНІДО** входить 173 держави-члени, у тому числі й Україна. Діяльність **ЮНІДО** визначають три директивних органи: Генеральна конференція, Рада з промислового розвитку і Комітет з програмних і бюджетних питань.

Генеральна конференція – вищий директивний орган Організації – проводиться один раз на два роки, в її роботі беруть участь всі держави-члени **ЮНІДО**. Вона визначає керівні принципи і політику, затверджує бюджет і програму роботи **ЮНІДО** та призначає Генерального директора. Генеральна конференція обирає також представників у Раду і Комітет з програмних і бюджетних питань.

Рада з промислового розвитку, до складу якої входять 53 члени, у тому числі й Україна, проводить моніторинг здійснення програми роботи, регулярного і оперативного бюджетів та виносить на розгляд Генеральної конференції рекомендації з питань політики, включаючи призначення Генерального директора. Комітет з програмних і бюджетних питань, до складу якого входять 27 членів, є допоміжним органом Ради, який проводить сесію раз на рік і надає допомогу Раді у підготовці та розгляді програми роботи, бюджету та інших фінансових питань.

Як глобальний форум **ЮНІДО** акумулює і поширює інформацію з питань промисловості та створює основу для того, щоб різні учасники діяльності у сфері розвитку – особи, відповідальні за прийняття рішень у державному і приватному секторах, організації громадянського суспільства і міжнародне співтовариство в цілому – могли зміцнювати співробітництво, вести діалог і розвивати партнерські відносини для вирішення поставлених перед ними завдань.

Як установа з питань технічного співробітництва **ЮНІДО** розробляє і здійснює програми надання своїм клієнтам підтримки у сфері промислового розвитку, а також пропонує спеціалізовані послуги з питань розробки програм з урахуванням індивідуальних потреб. Ці дві основні функції одночасно є взаємодоповнюючими і взаємообумовленими.

Надані **ЮНІДО** послуги характеризуються тим, що їх можна легко включати в пакети послуг конкретним країнам, а залучення до їх здійснення учасників на місцях забезпечує індивідуальний підхід. Комплексні послуги **ЮНІДО** охоплюють такі сфери, як: управління промисловістю і статистика; сприяння інвестуванню та передачі технологій; конкурентоспроможність промисловості і торгівля; розвиток приватного сектору; агропромисловість; стійка енергетика та зміна клімату; Монреальський протокол (речови-

ни, що руйнують озоновий шар); раціональне природокористування.

Літ.: *Офіційний сайт ЮНІДО*. – Режим доступу : <http://www.unido.org/>

Київцев О.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО ДОГОВОРУ (див. *НАТО*).

ОРГАНІЗАЦІЯ СХІДНОКАРИБСЬКИХ ДЕРЖАВ (англ. Organisation of Eastern Carribean States, OECS) – організація створена на основі Договору в 1981 р. з метою сприяння розвитку економічного і політичного співробітництва, економічної інтеграції, узгодження зовнішньої політики. Членами ОСКД є 7 держав: Антигуа і Барбуда, Гренада, Домініка, Монсеррат, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія; Асоційованими членами – Ангілья та Віргінські Британські острови.

Усі держави **ОСД** є також членами **КАРІКОМ** і фактично на їх території створено спільний ринок шляхом усунення бар'єрів для вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Підставою для функціонування організації є Бассетерський Договір, а основну координуючу роль відіграє Секретаріат, управління яким здійснює Генеральний Директор. Також створений Східнокарибський верховний суд, що розглядає судові справи в рамках цього об'єднання. Для стимулювання торгівлі та інвестицій створені: східнокарибська служба сприяння інвестиціям; східнокарибське агентство з розвитку експорту; координаційний центр сільськогосподарської диверсифікації; розвиток природних ресурсів і природокористування.

Держави мають єдину валюту – східнокарибський долар. Операції з валютою здійснюються через Східно-Карибський Центральний банк (ЕССВ), створений в 1983 р. і розміщений на острові Сент-Кітс. Центральний Банк має виняткове право випуску банкнот і монет на території держав-членів організації. Східнокарибський долар перебуває в обігу в семи державах і в Ангільї. На території Британських Віргінських островів як валюта використовується долар США.

Літ.: *Офіційний сайт ОСД*. – Режим доступу : <http://www.oecs.org/>

Стрельцов В.Ю.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА (ОЧЕС)

– міжнародна регіональна організація, створена за ініціативи президента Туреччини Т.Озала, висунутої наприкінці 1990 р. Його проектом передбачалося досягнення таких цілей: інтеграції причорноморського регіону у світову економіку; взаємовигідного використання традиційних зв'язків країн Причорномор'я між собою і країнами прилеглих регіонів (Азії, Близького Сходу, Європи); забезпечення переходу до ринкової економіки посткомуністичних країн шляхом багатостороннього економічного співробітництва.

25 червня 1992 р. було підписано Стамбульську декларацію про Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС) і Босфорську заяву, які створили правову основу інтеграційних процесів у Чорноморському регіоні. Декларацію підписали 11 країн: Азербайджан, Албанія, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина, Україна. Метою ЧЕС було визначено створення трансрегіональної інтеграційної системи співробітництва.

Відповідно до документів ЧЕС є організацією, що базується на принципах, закріплених у Гельсінському Заключному Акті та інших документах, прийнятих у рамках ОБСЄ, зокрема в Паризькій хартії “Для нової Європи”. Організація поділяє загальнолюдські цінності, такі як демократія, права та свободи людини, економічна свобода і соціальна справедливість та рівна безпека для всіх країн-учасниць. Декларація наголошує, що належність до ЧЕС не є перешкодою для участі та співпраці з іншими регіональними організаціями. Таким чином, ЧЕС – це відкрита структура, мета якої – налагодження багатостороннього взаємовигідного співробітництва та входження у світове господарство як вищий ступінь інтеграції.

5 червня 1998 р. під час Ялтинського саміту глав держав і урядів країн-учасниць ЧЕС був підписаний Статут **ОЧЕС**. З набуттям 1 травня 1999 р. чинності цим документом структура трансформувалася у повноцінну міжурядову регіональну організацію. Статут складається з десяти розділів: “Загальні положення”, “Принципи і галузі співробітництва”, “Участь”, “Зустрічі на вищому рівні”, “Головні та допоміжні органи”, “Кворум і прийняття рішень”, “Органи, пов'язані з

ЧЕС”, “Фінансові положення”, “Заключні положення”.

Принципи та цілі **ОЧЕС**: діяти у дусі дружби і добросусідства і зміцнювати взаємоповагу і довіру, діалог і співробітництво між державами; сприяти розвитку та диверсифікації дво- та багатостороннього співробітництва на основі принципів і норм міжнародного права; поліпшувати умови підприємницької діяльності та заохочувати власну і колективну ініціативу підприємців та компаній, що безпосередньо беруть участь у процесі економічного співробітництва; розвивати економічну співпрацю, не порушуючи міжнародні зобов'язання держав-членів, включаючи зобов'язання, що випливають з їх членства у міжнародних організаціях чи інституціях об'єднувального або іншого характеру і не перешкоджають розвитку їх відносин з третіми сторонами; враховувати конкретні економічні умови та інтереси держав-членів; заохочувати до участі в процесі економічного співробітництва **ОЧЕС** інші зацікавлені держави, міжнародні економічні та фінансові інституції, а також підприємства та компанії.

Стратегічними напрямками співробітництва в рамках **ОЧЕС** є: торгівля та економічний розвиток, банківська справа та фінанси, зв'язок, енергетика, транспорт, сільське господарство та агропромисловість, охорона здоров'я і фармацевтика, охорона навколишнього середовища, туризм, наука і техніка, обмін статистичними даними та економічною інформацією, співробітництво між митними та прикордонними органами, контакти між людьми, боротьба з організованою злочинністю, незаконною торгівлею наркотиками, зброєю та радіоактивними матеріалами, боротьба з тероризмом, нелегальною міграцією та інші напрями, окремо схвалені рішеннями Ради.

Як зазначалося, **ОЧЕС** є відкритою інституцією і в процесі розвитку ЧЕС, а потім – **ОЧЕС** статус спостерігача в організації був отриманий: у 1992 – Польщею, у 1993 – Тунісом, Ізраїлем, Єгиптом, Словаччиною, у 1995 – Італією, Австрією, у 1999 – Францією та Німеччиною. Низка країн заявила про свій намір приєднатися до **ОЧЕС** або набути статус спостерігача в організації.

Модель економічного співробітництва у рамках Організації зорієнтована, передусім, на розвиток ділових зв'язків за підтримки на

державному рівні шляхом забезпечення умов для вільного пересування товарів, послуг та капіталів.

Вищим органом **ОЧЕС** є Рада міністрів закордонних справ (до набуття чинності Статутом **ОЧЕС** – Нарада міністрів закордонних справ). Засідання Ради відбуваються двічі на рік. Діючий голова координує всю діяльність у рамках ЧЕС та забезпечує належне проведення заходів ЧЕС, а також виконання прийнятих резолюцій і рішень. Посада головуючого підлягає ротации кожні півроку відповідно до англійської абетки. Рішення Ради приймаються консенсусом.

До повноважень Ради відносять: питання стосовно функціонування ЧЕС; справи, передані допоміжними органами; рішення стосовно членства і статусу спостерігача; зміна правил та процедури; заснування допоміжних органів у межах ЧЕС, визначення їх компетенції, визначення, зміна або анулювання їх мандатів; обговорення будь-яких питань у межах своєї компетенції.

З метою координації взаємодії між країнами-членами **ОЧЕС** у визначених Статутом напрямках співробітництва були створені робочі групи, які вважаються основними допоміжними органами Організації. В рамках Організації зараз функціонують робочі групи з таких питань: організаційних; банківської та фінансової діяльності; транспорту; зв'язку; торгівлі і промислового розвитку; сільського господарства; обміну економічною інформацією та статистичними даними; екології; науки і технології; туризму; енергетики; охорони здоров'я і фармацевтики; співробітництва у надзвичайних ситуаціях; боротьби зі злочинністю тощо. Крім зазначених постійних робочих груп, створюються також тимчасові робочі групи експертів з конкретних питань.

Під керівництвом Діючого голови ЧЕС функціонують Комітет найвищих посадових осіб та Постійний міжнародний секретаріат.

Комітет найвищих посадових осіб розглядає діяльність допоміжних органів, оцінює виконання рішень та рекомендацій Ради та розробляє рекомендації і пропозиції для подання їх Раді; обговорює питання, пов'язані з координацією та співробітництвом з відповідними органами ЧЕС, інформує Раду щодо цих питань і виробляє, якщо потрібно, рекомендації та пропозиції; вивчає організаційні аспекти діяльності ЧЕС, бере участь

у розробці попереднього плану заходів, приймає рішення з відповідних питань, крім питань, що належать до компетенції Ради та Діючого голови; подає річний бюджет ЧЕС до Ради для ухвалення; призначає експертів до спеціалізованої підгрупи для виконання бюджетного аудиту.

Постійний міжнародний секретаріат є виконавчим органом. Існують також інші органи, пов'язані з ЧЕС, які мають власні бюджети і виконують функції згідно з основними документами ЧЕС. Це Парламентська асамблея ЧЕС, Ділова рада, Чорноморський банк торгівлі та розвитку, Наукове співробітництво та центри-філії ЧЕС.

У рамках Організації також підписано низку регіональних угод: Додатковий протокол про привілеї та імунітети **ОЧЕС** (м. Тбілісі, від 30 квітня 1999 р.; ратифікований Україною 26 січня 2001 р.), Угода про співробітництво у боротьбі зі злочинністю, зокрема організованою (м. Корфу, від 2 жовтня 1998 р.) та Додатковий протокол до цієї Угоди (м. Київ, від 15 березня 2002 р.), Угода про співробітництво у галузі запобігання та ліквідації наслідків природних та техногенних катастроф (м. Сочі, від 15 квітня 1998 р.), Угода між **ОЧЕС** та Урядом Турецької Республіки про Штаб-квартиру **ОЧЕС** (м. Кишинів, від 27 квітня 2000 р.), Угода між **ОЧЕС** та Урядом Турецької Республіки про Штаб-квартиру Парламентської Асамблеї (ПА) ЧЕС (м. Київ, від 25 квітня 2002 р.).

На сьогодні згідно з пріоритетними напрямами співробітництва держав-членів **ОЧЕС** передбачено: створити режим вільного руху товарів, послуг, капіталів для стимулювання економічних контактів, розширення меж виробничої кооперації та спільних інвестицій у сфері взаємних інтересів; сформувати інфраструктури бізнесу – мережі банків і ділових центрів для фінансування та інформаційної підтримки як державних інвестицій, так і приватного бізнесу в інфраструктурних проектах, зокрема Чорноморському комерційно-інвестиційному банку ЧЕС; спорудити спільними зусиллями об'єкти інфраструктури, розширити співробітництво на транспорті; модернізувати та створити нові транспортні комунікації, перейти на сучасні транспортно-перевантажувальні й складські технології; організувати та розвинути паромне сполучення між Іллічівськом та одним з портів Туреччини, створити транспортно-

експедиторські фірми для обслуговування ЧЕС, забезпечити координацію у завантаженні судноремонтних заводів регіону; розвинути транспортно-експедиторське співробітництво на автотранспорті, створити необхідну інфраструктуру, розширити залізничне та повітряне сполучення між країнами ЧЕС; комплексно використовувати й охороняти біологічні, мінеральні та водні ресурси Чорного моря; налагодити співробітництво у розвитку паливно-сировинної бази регіону, раціонально використовувати енергію, спільно фінансувати енергетичні об'єкти, розбудувати газо- і нафтопроводи, модернізувати нафтопереробні підприємства, спорудити термінали на березі Чорного моря для приймання нафти і зрідженого газу, запровадити нові й реконструювати старі вугільні підприємства, використовувати нетрадиційні джерела енергії; провести кооперацію у розвитку уніфікованої митної системи країн регіону, створити повноцінну систему багатосторонніх розрахунків і у подальшому організувати Чорноморський платіжний союз; підтримувати співробітництва країн Причорномор'я у процесах приватизації, підприємництва, зміцнення малого і середнього бізнесу.

Літ.: *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. О. С. Кучика. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2007; *Ломагин Н. А. Международные организации: Теория и практика деятельности* / Н. А. Ломагин. – М. : [б. и.], 2006; *Циганкова Н. Міжнародні організації* : навч. посіб. / Н. Циганкова, О. Гордєєва. – К. : КНЕУ, 2001.

Шамраєва В.М.



ОТТОН I ВЕЛИКИЙ (912–973) – німецький король з 936 р., імператор Священної Римської імперії з 962 р. Був другим представником Саксонської династії на престолі Східно-Франкського королівства. Спираючись на досягнення свого батька – Генріха I Птахолова (919–936), суттєво зміцнив королівську владу, унаслідок низки громадянських воєн і шлюбних союзів реінтегрував герцогства, що відколотися: Франконію, Швабію (колишня Алеманія), Баварію та Ло-

тарингію. У боротьбі за зміцнення королівської влади активно використовував церкву. Оттонівська імперська церковна система, з її тісною спільною між королем і церквою, означала, що могутність володаря залежала від його вміння контролювати найвищі посади в церкві. І хоча така система була вигідна насамперед королям, вона служила й на користь церкви.

Проводив активну зовнішню політику: продовжувалися спроби захоплення земель західних слов'ян – лютичів, ободритів і лужицьких сербів, у 955 р. завдав поразки угорцям на р. Лехі (поблизу м. Аугсбург), після якої вони припинили свої набіги на Західну Європу і почали приймати християнство. Але особливо його увагу привертала Італія, яка в X ст. в політичному відношенні була, мабуть, найбільш роздробленою країною в Європі. Проте, незважаючи на політичну роздробленість, там відбувався інтенсивний розвиток міського життя. Порівняно з Німеччиною, де міста, ремесла й торгівля в X ст. відігравали незначну роль, Італія була країною величезних багатств і достатку.

В результаті трьох італійських кампаній – 951–952, 961–965, 966–972 рр. – Оттон I забезпечив відновлення імперського зв'язку між Німеччиною й Італією і в 962 р. коронувався імператорською короною. Як раніше Карл Великий, він був проголошений імператором римським. Офіційна назва нової імперії була “Священна Римська імперія”, пізніше, в XV ст., до цієї формули було додано “германської нації”. Як з цього приводу жаргував Вольтер, вона не була ані священною, ані римською, ані імперією. Це була друга спроба після Карла Великого об'єднати західнохристиянський світ в єдиній християнській імперії.

Ставши імператором, у 964 р. усунув з римського престолу папу Іоана XII і посадив на нього слухняного наступника. Зажадав, щоб усі наступні папи обиралися лише з його дозволу і присягали на вірність йому та його наступникам. Протягом наступного століття папи інтегрувалися в церковну систему імперії, й імператори привласнили собі право затверджувати їхні вибори, а іноді й призначати їх особисто. На ту пору, зазначає Джозеф Лінч, латинський папа навряд чи був незалежніший за константинопольського патріарха.

Хоча в зовнішній політиці Оттона I та його наступників – Оттона II (973–983) і Оттона III (983–1002) на першому місці стояла Італія,

однак лідерство Саксонського дому в Німеччині, підкреслює Норман Дейвіс, змістило центр тяжіння відновленої імперії на Схід і вона за підтримки Риму активно займалася місіонерською діяльністю, поширюючи свою владу і віру в Європі. Важливим кроком на цьому шляху стало заснування в 968 р. Оттоном I на захоплених землях полабських слов'ян архієпископства Магдебурзького з шістьма єпархіями для загального керівництва місіонерською діяльністю у Східній Європі. Саме з ім'ям Оттона I пов'язане призначення в 962 р. на прохання княгині Ольги "єпископом руським" Адальберта.

За імператора Оттона III та папи Сильвестра II (999–1003) набрала силу ідея створення універсальної християнської держави, главою якої мав стати імператор, а співправителем – підпорядкований йому у світських справах папа. Ці плани передбачали розбудову нової західноримської імперії з включенням до неї слов'янських держав на рівноправних засадах. Оттонові III довелося відкинути наміри свого діда Оттона I інтегрувати в свою імперію слов'янські народи, використовуючи християнство як засіб німецької експансії. Цей німецький наступ зустрів запеклий опір полабських слов'ян і викликав ненависть до завойовників. Тепер, згідно з новим планом, імператор і папа мали очолити федерацію вільних християнських народів. Один – як репрезентант світської влади, другий – духовної. Межі цього союзу накреслив сам Сильвестр II: "Нашою, нашою є Римська імперія. Сили дасть нам багата овочами Італія, військовими силами Франція (Галлія) і Німеччина, не бракуватиме між нами також найхоробріших королівств Скіфії".

Під Скіфією, яку планувалося залучити до нового союзу християнських народів, малися на увазі передусім землі на північ від Чорного моря, тобто Русь та інші слов'янські держави. З цією метою налагоджувалися зв'язки з Польщею, Угорщиною і Чехією. Польща й Угорщина діставали власні митрополії, незалежні від Магдебурзької архієпископії: одна в Гнезно, інша – в Остригомі. Польський король Болеслав Хоробрий та угорський король Стефан I одержали від папи Сильвестра II право на створення у своїх державах самостійних церковних ієрархій. Направляються посольства від папи та імператора до Києва. Смерть Оттона III (1002) та Сильвестра II (1003) пере-

рвала втілення їхнього плану. Тим більше, що його реалізація зустріла сильну опозицію з боку королів Франції, Англії, німецьких герцогів, римської аристократії, не кажучи вже про Візантію. Лінію Оттона I та його наступників на посилення ролі імперії продовжили представники двох інших династій – Франконської (1024–1125) та Штауфенів (1138–1254), за яких розпочалася запекла боротьба між імператорами та папами.

Літ.: *Всемирная история*: в 10 т. / пл. ред. Е.М. Жуков. – М.: Соцэкгиз, 1957. – Т. 3; *Дейвіс Норман*. Європа: Історія / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К.: Основи, 2000; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції: навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К.: Міленіум, 2009; *Семенов В. Ф.* Історія середніх віків: учебник / В. Ф. Семенов. – Изд. 4-е. – М.: Просвещ., 1975; *Терещенко Ю. І.* Україна і європейський світ: Нарис історії від утворення Старокиїв. держави до кінця XVI ст.: навч. посіб. / Ю. І. Терещенко. – К.: Перун, 1996.

Прокопенко Л.Л.

ОФШОРНА ЗОНА (від англ. off shore – "поза берегом") – один з видів вільних економічних зон. Їх відносять до сервісних вільно-економічних зон, особливістю яких є створення для підприємців сприятливого валютно-фінансового та фіскального режимів, високий рівень та законодавчі гарантії банківської та комерційної таємниці, лояльність державного регулювання.

Синоніми **О.з.** – офшорний центр, безподаткова зона, податковий притулок, податкова гавань.

Під терміном "О.з." розуміють будь-яку країну з низькою або нульовою ставкою податку на всі або окремі категорії доходів, певний рівень банківської або комерційної секретності, мінімальну або повну відсутність резервних вимог центрального банку або обмежень у конвертованій валюті.

Крім того, більшість **О.з.** має відносно прості вимоги з ліцензування і регулювання фінансових компаній та інших фірм.

Особливістю офшорної юрисдикції є поширення пільгового режиму виключно на нерезидентні компанії, які не здійснюють діяльність на території юрисдикції і, що найважливіше, забезпечення ефективного режиму фінансової секретності.

Основні ознаки у визначенні **О.з.**:

Оподаткування. Багато офшорних юрисдикцій стягують податки, проте всі вони або

не стягують податок на прибуток взагалі, або стягують його тільки з певних категорій доходу, або стягують податок нижчий, ніж у тій країні, де платники є податковими резидентами. Відсутність податку на прибуток, як правило, є частиною політики залучення іноземного капіталу. У низці випадків податок на прибуток не вводиться внаслідок бідності значної частини населення. Багато податкових притулків у басейні Карибського моря є невеликими, малорозвиненими країнами з бідним населенням. У цих умовах країна може мати значно більший прибуток при низькому рівні податків і зборів. Важливою особливістю більшості офшорних територій є надання пільгового податкового режиму і виконання вимоги щодо проведення ділових операцій за межами країни, де офіційно зареєстрована офшорна компанія.

Фінансова секретність. Певний рівень секретності також характерний для офшорних юрисдикцій, як і для інших країн. Проте більшість країн не захищає цю інформацію від розслідування правоохоронними органами іноземної держави, особливо коли розслідування проводиться відповідно до міжнародного договору. Особливістю офшорних юрисдикцій є наявність надмірно жорстких правил захисту банківської і комерційної таємниці. Вони відмовляють у порушенні своїх бар'єрів секретності навіть тоді, коли є серйозне порушення законів іншої країни. З цього погляду розрізняють дві категорії офшорних юрисдикцій: країни, які відмовляють у послабленні своєї секретності, незважаючи на використання режиму секретності в злочинних цілях; країни, які дозволяють законні розслідування в належних випадках.

Валютний контроль. Офшорні юрисдикції мають, як правило, систему подвійного валютного контролю. В її основу покладена відмінність між резидентами і нерезидентами, а також між національною та іноземною валютами. Загальне правило: резиденти піддаються валютному контролю, а нерезиденти валютному контролю не піддаються. Проте нерезиденти піддаються звичайному контролю відносно місцевої валюти. З ком-

панією, створеною в офшорній юрисдикції, що належить нерезидентам і здійснює свою діяльність ззовні юрисдикції, поведуться як з нерезидентом з погляду валютного контролю. Відповідно іноземна особа може сформувати компанію в країні податкового притулку для здійснення бізнесу в інших юрисдикціях. У цьому разі компанія не підлягатиме валютному контролю в податковому притулку, оскільки вона не здійснює операції у валюті інших юрисдикцій і не займається бізнесом у певній офшорній юрисдикції.

Комунікації. Більшість офшорних юрисдикцій мають надійні засоби зв'язку – якісні телефонні, кабельні та телексні послуги зв'язку для з'єднання їх з іншими країнами. Багато хто має також регулярний повітряний зв'язок. Наприклад, є щоденні безпосадочні авіарейси між Каймановими Островами та Майамі та пряма лінія між Х'юстоном і Гранд Кайманом. Використання англійської мови як основної в карибських юрисдикціях і їх близькість до території США також сприяє їх особливій привабливості для жителів США і Канади.

Легкість доступу до зарубіжної банківської системи. Використання офшорних юридичних осіб дає можливість розміщувати капітал у твердій валюті в надійних банках стабільної країни. Великі секретарські компанії з визнаною міжнародною репутацією мають усталені зв'язки і можливість відкривати для своїх клієнтів рахунки в першокласних зарубіжних банках. Офшорній фірмі може бути відкритий валютний банківський рахунок у зарубіжному банку. Такий рахунок може використовуватися для безготівкових розрахунків, здійснення інших операцій (перекази, акредитиви, банківські гарантії) або для акумуляції неформальних фондів коштів як "скарбничка" грошей.

Літ.: Кміть В. М. Офшорні зони як інструмент міжнародної податкової конкуренції / В. М. Кміть, Л. П. Ткачик. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znpnudps/2009_1/pdf/09kvmitc.pdf; Бозуленко О. Роль офшорної фінансової діяльності у світовій фінансовій системі / О. Бозуленко // Економіст. – 2008. – № 1. – С. 51-53.

Стрельцов В.Ю.

П

ПАКТ СТАБІЛЬНОСТІ І ЗРОСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (англ. Stability and Growth Pact) мав на меті гарантувати дотримання країнами-учасницями ЄС “бюджетної дисципліни” після впровадження єдиної валюти. Практично Пакт складається з резолюції Європейської Ради, ухваленої в Амстердамі 17 червня 1997 р., та двох постанов Раді міністрів ЄС від 7 липня 1997 р., які описують технічні деталі домовленостей щодо нагляду за бюджетом, координації економічних політик і штрафних санкцій у разі порушення бюджетної дисципліни. В резолюції Амстердамської Європейської ради три сторони – держави-члени, Комісія та Рада міністрів – взяли на себе зобов’язання повною мірою виконувати домовленості щодо нагляду за бюджетом і дотримання бюджетної дисципліни. Пакт надав Раді міністрів право вдаватися до покарання країни-учасниці, що не доклала достатньо зусиль для дотримання передбачених меж бюджетного дефіциту (3%). Спершу покарання передбачає безвідсотковий внесок на користь Спільноти; а якщо протягом двох років країна не виправила ситуацію, на неї може бути накладений штраф. Утім чітких правил щодо цих покарань немає, тож їх застосування чи незастосування залишається на розсуд Ради.

П.с.з.ЄС передбачає створення профілактичної системи раннього попередження для виявлення та корекції бюджетних зборів, комплекс стримуючих правил, що створять тиск на країн-членів для запобігання надмірним дефіцитам бюджетів, вживання ними власних заходів для виправлення таких ситуацій. Структура **П.с.з.ЄС**: Резолюція Ради ЄС в Амстердамі, Регламент РЄС про посилення нагляду за дотриманням статей бюджету та координацію економічної політики та нагляду за їх здійсненням, Регламент РЄС про прискорення введення процедури контролю за надмірним дефіцитом і розв’язання

пов’язаних з цим питань. Надійність економічного і валютного зближення країн-учасниць у рамках ЄВС має на увазі збереження в них низьких бюджетних дефіцитів на стійкій основі. Така бюджетна дисципліна допомагає утримувати короткострокові процентні ставки на низькому рівні, тим самим скорочуючи навантаження на грошову політику. Більше того, відповідальна бюджетна політика викликає сприятливу реакцію з боку фінансових ринків і таким чином може забезпечити більш низькі довгострокові ставки в рамках ЄВС. Та ж бюджетна дисципліна, що скорочує відносні розміри державного боргу, зменшуючи таким чином витрати на його обслуговування, дає змогу урядам реструктурувати свої витрати і спрямувати велику їх частку на пріоритети, пов’язані із забезпеченням економічного зростання і зайнятості на довгостроковій основі.

Положення Пакту жодним чином не змінюють “прохідних критеріїв” для участі в ЄВС, чи то в першій, чи в наступних “хвилях” країн, що приєднуються до нього. Більше того, він був погоджений на рівні ЄС у цілому, хоча його повномасштабне застосування торкається лише країн-учасниць Єврозони. Пакт передбачає двоєдиний підхід до проблеми, а саме створення профілактичної системи раннього попередження для виявлення і корекції бюджетних збоїв, перш ніж вони призведуть до перевищення бюджетним дефіцитом встановленої для нього стелі в 3% ВВП, а також комплексу “стримуючих правил”, покликаних чинити тиск на країни-учасниці з метою запобігання надмірним дефіцитам бюджету і прийняття ними власних заходів для швидкого виправлення такої ситуації у разі виникнення.

Літ.: *Vimpe L.* Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Л. Вітте. – К. : Заповіт, 2006; *Европейские страны СНГ: место в “Большой Европе”* / под ред. В. Грабовски, А. Мальгина, М. Наринского (отв.

ред.). – М. : Междунар. отношения, 2005; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Видавн. дім “Ін Юре”, 2001; *Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін* : навч. посіб. / І. Я. Тодоров, В. В. Пашутін, В. П. Філонов, В. М. Субботін. – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2008; *Право Європейського Союзу* : навч. посіб. / В. М. Бесчасний, І. Я. Тодоров, В. П. Філонов, В. М. Субботін. – К. : Знання, 2010; *Тодоров І. Я.* Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти : монографія / І. Я. Тодоров. – Донецьк, 2006.

Тодоров І. Я.

ПАН’ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – громадське об’єднання на чолі з графом Р.Куденхов-Калергі, найбільш потужне серед рухів, що ставили за мету створення “Сполучених Штатів Європи”. Створений за рішенням першого Пан’європейського конгресу, який відбувся у Відні в жовтні 1926 р. В його роботі взяли участь близько 2 тис. учасників із 24-х країн. З метою підкреслення традиції європейської ідеї зала засідань конгресу була прикрашена портретами Яна Амоса Коменського, абата Ш.Сен-П’єра, І.Канта, Ф.Ніцше, Дж.Мадзіні, Наполеона, В.Гюго. Конгрес визначив основні напрями розбудови європейської конфедерації, які полягали у створенні військового альянсу, поетапному утворенні митного союзу, спільному використанні колоній європейських держав, уведенні єдиної грошової одиниці, налагодженні співробітництва європейських та інших держав у рамках Ліги націй. Основне завдання пан’європейського руху учасники конгресу вбачали в поширенні ідеї єдиної Європи серед парламентарів, урядовців, представників промислових і громадських кіл з метою утворення в перспективі Сполучених Штатів Європи. Багато в чому передбачаючи майбутнє, Р.Куденхов-Калергі підкреслював, що поки в цю мету вірять тисячі – вона залишається утопією, коли в неї повірять мільйони – вона стане політичною програмою, а коли в неї почнуть вірити сотні мільйонів – вона стане дійсністю. На перетворення цієї мети в дійсність мала спрямовуватися діяльність **П.с.**, відділення якого почали створюватися у багатьох європейських країнах. Було створене навіть міжнародне Товариство підтримки Пан Європи, яке очолював промисловець зі Штутгарта Роберт Бош.

Штаб-квартира **П.с.** знаходилася у Відні в колишньому імператорському палаці Хофбург, його відділи діяли в Австрії, державах Балтії, Німеччині, Польщі, Франції, Чехословаччині та інших країнах. Регулярно скликалися Пан’європейські конгреси: Берлін (1930), Базель (1932), Відень (1935), Нью-Йорк (1943).

Серед учасників руху можна назвати відомих політиків: Конрада Аденауера, Едуарда Бенеша, Едуарда Даладьє, графа Карла Мольтке, Ж.Поль-Бонкура, Аристида Бріана, а також письменників, учених: Альберта Ейнштейна, Зигмунда Фрейда, Хосе Ортега-і-Гассета, Генріха і Томаса Маннів, Райнера Рільке, Стефана Цвейга тощо. У Великій Британії рух підтримував Уїнстон Черчилль, у Чехословаччині – президент Томаш Масарик, у Франції – Едуард Ерріо, Леон Блюм, в Австрії – президент д-р Зайпел, лідери соціал-демократії Карл Реннер, Пауль Льебе, в Італії – граф Сфорца. В Німеччині певну підтримку руху надавав міністр закордонних справ Густав Штресман. Почесним головою **П.с.** з 1927 р. був Аристид Бріан, а після його смерті в 1932 р. цю посаду посів Едуард Ерріо.

Багато років Е.Ерріо підтримував програму пан’європейського руху. Він першим в Європі серед діючих політиків восени 1924 р. на сесії Ліги націй виступив з ідеєю Сполучених Штатів Європи, в яких мала бути забезпечена повна рівність членів об’єднання і ліквідовані митні бар’єри. У створенні підвалин європейської федерації головну роль він відводив Франції і Німеччині. У 1930 р. опублікував працю “Сполучені Штати Європи”, в якій висловився на підтримку пропозицій А.Бріана. На його думку, федерація мала об’єднати всі держави континенту, включно з Великою Британією. Управління новою федерацією мала здійснювати регулярна конференція, постійний секретаріат і система арбітражу.

Найбільших результатів пан’європейський рух досяг наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. II Пан’європейський конгрес виступив навіть з ініціативою створення федерації європейських держав, найвищим органом якої мали стати Федеральна рада, призначена для нагляду за загальносоюзними справами, і Федеральні збори, сформовані з членів національних парламентів. Виконавча влада покладалася на Федеральний уряд на чолі з канцлером, якому підлягали комісії (міністерства).

Прихід нацистів до влади, а особливо початок Другої світової війни суттєво загальмував діяльність пан'європейського руху. Після аншлюсу Австрії штаб-квартира **П.с.** була перенесена до столиці Швейцарії Берна (1938-1941), а потім до Нью-Йорка. Після війни була відновлена діяльність на континенті. Хоча, як наголошує Уолтер Кернз, пан'європейський рух складався переважно з інтелігентів і не мав масової підтримки, а тому не проводив практичних політичних дій. Важко не погодитися з Аланом Татамом, що його ідеї європейської єдності заклали фундамент планів майбутніх перетворень у Європі.

Літ.: Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу : навч. посіб. : пер. з англ. / В. Кернз. – К. : Т-во “Знання”, ТОО, 2002; Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу : навч. посіб. / В. Посельський. – К. : Таксон, 2005; Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; Татам А. Право Європейського Союзу : підручник : пер. з англ. / А. Татам. – К. : Абрис, 1998; *Experiment Europa. Ein Kontinent macht Geschichte.* – Stuttgart/München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2003; *Jastawski Kazimierz. Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw/ Kazimierz Jastawski.* – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; *McCormick John. Understanding the European union: A Concise Introduction (3rd edn)* / John McCormick. – N-Y : Palgrave Macmillan, 2005; *Derek Heater. The idea of European unity/ Derek Heater / Derek Heater.* – Leicester and London: Leicester University Press, 1992.

Прокопенко Л.Л.

ПАРИЗЬКА ХАРТІЯ ДЛЯ НОВОЇ ЄВРОПІ – міжнародний договір, підписаний у м.Парижі 21 листопада 1990 р. главами 34 держав та урядів держав (32 європейські держави, США та Канада) – учасниць Народи з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ). **П.х.н.Є.** за своєю суттю є декларацією і не містить загальнообов'язкових норм для учасників. Здебільшого вона окреслює основні напрями пріоритетного розвитку для держав-учасниць. Згідно з хартією держави-учасниці домовились збиратись не рідше ніж раз на два роки.

П.х.н.Є. складається із 17 розділів, які не мають наскрізної нумерації. У першому розділі – “Нова ера демократії єдності та

миру” – держави-учасниці урочисто проголосили свою повну прихильність десяти принципам, закріпленим у Гельсінському Заключному акті 1975 р. з метою підтримки і зміцнення демократії, миру і єдності в Європі. Другий розділ – “Права людини, демократія та верховенство права” – є надзвичайно важливим за змістом. У ньому відображені основні права людини та взаємовідносини, які мають існувати між людиною та державою. “Права людини та основні свободи належать усім від народження, вони є невід’ємними та гарантуються законом. Їх захист та сприяння їм – першочергове завдання уряду. Їх повага – суттєва гарантія супроти держави, що й так володіє надмірною владою. Їх догримання та повна реалізація – основа свободи, справедливості та миру”.

Також важливу увагу **П.х.н.Є.** приділила питанням економічного співробітництва та розвитку ринкової економіки як основних факторів забезпечення благополуччя народу. Четвертий розділ – “Дружні відносини між державами-учасниками” – присвячений питанням мирного врегулювання будь-яких конфліктів та добросусідським відносинам між державами. Наступні розділи були присвячені питанням безпеки, взаємовідносинам НБСЄ та світу, орієнтирам на майбутнє, європейській єдності, людському виміру, навколишньому середовищу, культурі, робітникам-мігрантам, Середземномор’ю, недержавним організаціям.

Варто також відзначити, що **П.х.н.Є.** поклала початок процесу інституціалізації НБСЄ. Було прийнято принципове рішення про створення відповідних інститутів та структур. Насамперед йшлося про триступеневий механізм регулярних політичних консультацій: зустрічі у верхах, засідання Ради міністрів закордонних справ як центрального форуму політичних консультацій, який має збиратись не рідше одного разу на рік, Комітет старших посадових осіб. У Празі створювався Секретаріат НБСЄ, у Відні – Центр із запобігання конфліктам, у Варшаві – Бюро з вільних виборів. Передбачалося заснування Парламентської асамблеї НБСЄ, однак вона так і не була створена.

Важливим аспектом **П.х.н.Є.** є те, що в ключових положеннях зазначено прохання до уряду Французької Республіки направити текст Хартії Генеральному секретарю ООН, який не підлягає обов'язковій реєстрації на

підставі ст. 102 Статуту ООН, з метою його поширення між членами ООН як офіційного документа ООН. Таке положення **П.х.н.Є.** означає, що у разі недотримання положень цього документа неможливо буде звернутись до структур Організації Об'єднаних Націй за допомогою та забезпечити примусове виконання Хартії.

Загалом **П.х.н.Є.** є декларацією, яка відображала тодішні настрої політичних еліт світу і мала слугувати імпульсом для подальшого розвитку й утвердження прав людини, демократії та верховенства права.

Літ.: *Парижская Хартия для новой Европы* // Известия. – 1990. – 23 нояб.; *Орзих М.* Глобализация доктрины и стандартов прав человека / М. Орзих // Юрид. вестн. – 1998. – № 4.

Мельник Ю.В.

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ РАДИ ЄВРОПИ (ПАРЄ) – дорадчий орган Ради Європи, який обговорює питання, що належать до її компетенції відповідно до Статуту РЄ, та надсилає Комітету Міністрів свої висновки у формі рекомендацій. У ст. 10 Статуту РЄ цей орган має назву “Консультаційна асамблея”, однак у лютому 1994 р. Комітет міністрів вирішив використовувати в усіх документах РЄ термін “Парламентська асамблея”.

Перше засідання **ПАРЄ** відбулося 10 серпня 1949 р., тому її вважають найстаршою міжнародною парламентською асамблеєю, створеною на основі міждержавного договору, що складається з демократично обраних членів парламенту.

До складу **ПАРЄ** входить 318 представників держав-членів Ради Європи, які обираються або призначаються національними парламентами з числа членів парламенту та представляють 800 млн європейців. Кожна держава, залежно від кількості населення, має від 8 до 18 представників, що дає змогу збалансовано представити всі політичні сили національних парламентів держав-членів РЄ. Кожен з представників має свого заступника, тому загальна кількість членів Асамблеї становить 636 осіб. При **ПАРЄ** існує інститут спостерігачів (18 осіб). Цей інститут було створено для неєвропейських країн. Рішення про надання такого статусу приймається **ПАРЄ** за пропозицією Бюро. Такий статус мають представники Канади, Ізраїлю та Мексики.

У 1989 р. для спрощення процедури приєднання країн Центральної та Східної Європи **ПАРЄ** запровадила так званий статус “спеціального гостя”, що застосовується до всіх національних законодавчих асамблей європейських держав, які не є членами РЄ. Рішення про надання такого статусу приймається Бюро **ПАРЄ**. Такий статус у 1992 р. було надано Республіці Білорусь, однак у 1997 р. його було скасовано.

ПАРЄ проводить пленарні засідання чотири рази на рік тривалістю один тиждень. Хоча офіційними мовами РЄ є англійська і французька, **ПАРЄ** використовує німецьку, італійську та російську як робочі мови. Організаційно робота **ПАРЄ** забезпечується 10 комітетами та Бюро, яке складається з Голови Асамблеї та 20 заступників голови, голів п'яти політичних груп (Соціалістична група, Європейська народна партія, Альянс лібералів і демократів Європи, Група європейських демократів і Об'єднані європейські ліві) та Комітету голів. Бюро керує роботою Асамблеї шляхом підготовки порядку денного сесій та визначення питань, які заслуговують розробки доповідей.

У рамках **ПАРЄ** функціонують такі комітети: політичних справ; правових справ та прав людини; економічних справ та розвитку; у соціальних справах, справах охорони здоров'я та справах сім'ї; міграції, біженців та населення; культури, науки та освіти; довкілля, сільського господарства та місцевих справ; рівних можливостей для жінок і чоловіків; дотримання зобов'язань та обов'язків державами членами (Моніторинговий комітет); регламенту, імунітетів та інституційних справ. Кожен Комітет складається з 84 членів, за винятком Комітету регламенту, імунітетів та інституційних справ, до складу якого входить 27 членів. Призначення в комітети (за винятком Моніторингового комітету) відбувається за пропозицією національних делегацій та після схвалення **ПАРЄ**.

ПАРЄ співпрацює з Європейським Парламентом, Парламентською Асамблеєю ОБСЄ та іншими міжнародними парламентськими органами з метою посилення впливу парламентаріїв у європейських та міжнародних справах. Вона також слугує парламентською платформою для ОБСЄ та тісно співпрацює з кількома спеціалізованими установами ООН. Представники **ПАРЄ** здійснюють постійні візити до всіх країн Європи для збирання

інформації, на основі якої складаються проекти звітів Асамблеї, а також спостерігають за виборами.

Асамблея ухвалює три види актів: рекомендації (Комітету міністрів), резолюції (у яких висловлює свою власну позицію) та висновки (щодо заявок на членство, проектів договорів та інших документів, поданих Комітетом міністрів). Документи ПАРЄ слугують настановами для Комітету міністрів, національних урядів, парламентів та політичних партій.

Підготовка резолюцій і рекомендацій відбувається наступним чином. Кожен член ПАРЄ, зібравши необхідну кількість підписів інших членів, має право подати пропозицію про розробку доповіді. Якщо Бюро Асамблеї погоджується з тим, що така доповідь необхідна, воно доручає його розробку одній або кільком комісіям. Комісія призначає доповідача, який протягом 1-2 років готує доповідь, регулярно повідомляючи комісію про хід роботи. У рамках підготовки доповіді депутат може здійснити поїздки для ознайомлення із ситуацією, організувати слухання. Остаточна версія доповіді разом з проектом резолюції або рекомендації приймається відповідною комісією, після чого виноситься на пленарну сесію ПАРЄ або на сесію Постійної комісії. У ході сесії допускається подання письмових поправок до проектів резолюції або рекомендації, по кожній з яких проводиться голосування спочатку у відповідальній комісії з тим, щоб визначити її позицію. На пленарному засіданні доповідач представляє свою доповідь, після чого проводяться дебати (за заздалегідь підготовленим списком виступаючих) і голосування по всіх запропонованих змінах і по резолюції або рекомендації у цілому. Для прийняття резолюції потрібна проста більшість голосів, рекомендація вимагає більшості в дві третини. Враховуються тільки голоси членів, які взяли участь у голосуванні. Крім цього, двічі на рік проходять сесії Постійної комісії або "міні-сесії", в яких беруть участь члени Бюро та глави національних делегацій. Постійна комісія має право приймати резолюції та рекомендації за дорученням Асамблеї.

Основними питаннями, якими зараз опікується ПАРЄ, є: захист та сприяння правам людини та демократії, дотримання державами-членами зобов'язань та обов'язків,

боротьба з тероризмом з урахуванням поваги до прав людини, регіональні кризи, питання біженців та мігрантів, міжкультурний та міждержавний діалог, соціальна згуртованість.

Літ.: *Офіційний сайт ПАРЄ.* – Режим доступу : <http://assembly.coe.int/>

Мовчан Ю.В.

ПАРЛАМЕНТСЬКІ СЛУХАННЯ – конституційна форма комунікації народних депутатів безпосередньо із структурами виконавчої влади, провідними фахівцями, представниками громадськості, спрямована на збирання та всебічний аналіз інформації для процесу законотворення, реалізації законодавчої, представницької, контрольної, бюджетної та установчої функцій парламенту. Обмін інформацією стосовно актуального питання розвитку суспільної системи між законотворцями та представниками виконавчої влади, громадськістю, який здійснюється через організаційно-правовий механізм **П.с.**, інтенсифікує ефективність роботи парламентських комітетів, утверджує засади громадянського суспільства. Під час **П.с.** розкривається ступінь підтримки законопроекту, що розробляється, з боку виконавчої влади та суспільства в цілому, дається можливість учасникам **П.с.** висловити своє бачення та шляхи розв'язання найбільш важливих проблем сучасності.

Проведення **П.с.** в Україні регламентують такі нормативно-правові акти: Конституція України (від 28 червня 1996 р., п. 33 ст. 85; ч. 1-4 ст. 89), Регламент ВРУ (від 27 липня 1994 р., п. 1 та 9 ст. 4.2.4), Закон України "Про комітети Верховної Ради України" (від 4 квітня 1995 р., ст. 18; п. 4 ч. 2 ст. 25; ч. 2, 3 та ч. 5 ст. 30); Положення про проведення **П.с.** у ВРУ та Положення про проведення слухань у комітетах Верховної Ради України (від 11 грудня 2003 р.).

П.с. виконують низку важливих функцій, метою яких є здійснення парламентського контролю за додержанням Конституції і законів України органами державної влади, подання рекомендаційних і обов'язкових рішень для регулювання суспільних відносин. Проведення **П.с.** передбачає детальний розгляд та обговорення актуальних питань внутрішньої та зовнішньої політики держави, які потребують законодавчого забезпечення. **П.с.** умовно поділяються на планові, проведення яких затверджується попередньо

при укладенні порядку денного чергової сесії ВРУ, та термінові, організація яких зумовлюється потребою надтермінового втручання інститутів влади в питання суспільного розвитку.

Повноваженнями провести **П.с.** наділено осіб, які мають право законодавчої ініціативи (Президент України, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України, група народних депутатів повинна складати не менше ніж 1/5 депутатів від конституційного складу ВРУ або не менше як дві фракції ВРУ). Тема, час проведення **П.с.** затверджується Постановою ВРУ не менше ніж за 30 днів до їх початку. Відповідна постанова публікується в газеті "Голос України". Письмові пропозиції народних депутатів щодо прийняття рішення ВРУ за результатами **П.с.** подаються Голові ВРУ за 10 днів до його проведення, довідкові та аналітичні матеріали – іншим учасникам не менше ніж за 5 днів, або під час реєстрації. Впродовж **П.с.** здійснюється аналіз одного тематичного питання, наступне обговорення якого відбуватиметься не раніше ніж через рік з моменту попереднього розгляду.

Проведення **П.с.** відбувається в залі пленарних засідань ВРУ у сесійний період: не більше одного разу на місяць в дні тижня, відведені для роботи в комітетах, фракціях, як правило, у другий тиждень календарного плану роботи ВРУ. **П.с.** проводить Голова ВРУ (в іншому випадку один з його заступників). Процедура проведення **П.с.** встановлено Регламентом ВРУ: вступне слово ініціаторів (до 5 хвилин), виступи доповідачів (до 20 хвилин одна доповідь), запитання до доповідачів (до 20 хвилин), обговорення питання (до 5 хвилин), заключне слово ініціаторів (до 5 хвилин).

За результатами **П.с.** приймається постанова, яка містить конкретні пропозиції щодо організаційно-правового врегулювання обговорюваного питання. ВРУ призначає повторне **П.с.**, якщо вмотивовано необхідність проведення додаткової наукової, правової експертизи питання, яке розглядалося. Відкритість **П.с.** забезпечується трансляцією ЗМІ наживо в повному обсязі або в запису у вечірні години ефіру. Хід **П.с.** стенографується та протоколюється. Текст стенограми розміщується в мережі Інтернет та друкується окремим виданням як додаток до стенографічного бюлетеня пленарних засі-

дань, крім випадків, коли матеріали містять державну таємницю.

Літ.: Закон України про комітети Верховної Ради України. – Режим доступу : www.rada.gov.ua; Положення про проведення парламентських слухань у Верховній Раді України : Постанова ВРУ "Про затвердження положень про проведення парламентських слухань в ВРУ та слухань у комітетах ВРУ № 1385-IV, 11 груд. 2003 р. – Режим доступу : www.rada.gov.ua; Проект Закону про Регламент Верховної Ради України № 1039-д від 10.07.2003. – Режим доступу : www.rada.gov.ua; Слухання у комітетах Верховної Ради України. Практичний посібник: процедура, коментарі, зразки документів. – Вид. 3-тє, переробл. і допов. – К. : Програма сприяння парламенту України, 2007.

Ткачук Р.Ф.

ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ МИРУ (ПЗМ) – програма практичної двосторонньої співпраці між окремими країнами-партнерами і НАТО. Ініціатива **ПЗМ** спрямована на посилення довіри і співробітництва з метою зміцнення безпеки в Європі.

Вона дає країнам-партнерам можливість розбудовувати індивідуальні відносини з НАТО, обираючи свої власні пріоритети співпраці.

ПЗМ ґрунтується на демократичних принципах, що лежать в основі самого Альянсу. Метою **ПЗМ** є зміцнення стабільності, зменшення загроз миру і розбудова посиленних відносин у сфері безпеки між окремими країнами-партнерами і НАТО, а також між самими країнами-партнерами.

Види діяльності, що пропонуються в рамках **ПЗМ**, стосуються практично кожного напрямку діяльності НАТО, у тому числі включаючи заходи в оборонній галузі, військову реформу, оборонну політику і планування, цивільно-військові відносини, освіту і навчання, співпрацю між країнами і військові навчання, планування на випадок надзвичайних ситуацій цивільного характеру і реагування на катастрофи, а також співпрацю в галузі науки і довкілля.

По суті, **ПЗМ** – це індивідуально сформоване партнерство між кожною країною-партнером і НАТО, пристосоване до індивідуальних потреб, і таке, що втілюється в життя спільними зусиллями на рівні і темпами, які уряд кожної країни-учасниці обирає сам.

Інструменти і механізми **ПЗМ** підтримують співпрацю за допомогою різних стратегій, програм, планів дій і домовленостей.

Рада Євроатлантичного партнерства забезпечує загальні політичні рамки співпраці між НАТО і партнерами та двосторонніх відносин, що розвиваються між НАТО і окремими країнами-партнерами в рамках програми **ПЗМ**.

У програмі **ПЗМ** беруть участь 22 країни: Вірменія, Австрія, Азербайджан, Білорусь, Боснія та Герцеговина, Фінляндія, Македонія, Грузія, Ірландія, Казахстан, Киргизька Республіка, Мальта, Республіка Молдова, Чорногорія, Росія, Сербія, Швеція, Швейцарія, Таджикистан, Туркменістан, Україна, Узбекистан.

Країни-партнери залежно від своїх пріоритетів і можливостей вибирають для себе індивідуальні заходи, які потім передаються НАТО у вигляді так званого “Презентаційного документа”.

Після цього НАТО і кожна окрема країна-партнер спільно розробляють і узгоджують індивідуальну програму Партнерства. Ці програми розраховані на два роки і складаються із заходів, вибраних з широкого списку, на основі власних інтересів і потреб.

Деякі країни вирішують поглибити свою співпрацю з НАТО і розробляють індивідуальні плани дій Партнерства (ПДП), які також розробляються на два роки. Такі плани допомагають об'єднати всі різноманітні механізми співпраці, за допомогою яких країна-партнер взаємодіє з Альянсом і які допомагають краще зосередити зусилля на підтримці реформ.

Набір інструментів і механізмів **ПЗМ** підтримує співпрацю за допомогою різноманітних стратегій, програм, планів дій і домовленостей. Багато з них зосереджені на ключових пріоритетах – розбудові потенціалу і оперативної сумісності та підтримці реформ в оборонній сфері і сфері безпеки.

Країни-партнери роблять значний внесок в операції і місії Альянсу від Балкан до Афганістану і Іраку, від Дарфуру до Середземного моря. Для забезпечення здатності збройних сил країн-партнерів активно взаємодіяти в операціях на чолі з НАТО розроблений ряд інструментів.

Процес планування й оцінки збройних сил (англ. PARP) допомагає виявити, розвинути й оцінити сили і засоби, які можуть бути надані для участі в багатонаціональній підготовці, навчаннях і операціях. Він також допомагає партнерам сформулювати ефективні,

економічно необтяжливі і боєздатні збройні сили, а також сприяє реформуванню сектору безпеки і оборони. PARP відкритий для усіх країн-партнерів на добровільній основі. В рамках цього процесу з кожною країною ведуться переговори про цілі планування і проводяться регулярні оцінки їх досягнень. Процесом PARP керують члени Альянсу і країни-партнери разом.

Концепція оперативної спроможності (англ. OCC) використовується для оцінки рівня оперативної сумісності і військової дієвості збройних сил партнера. Вона включає в себе базу даних тих сил, які партнер пропонує для використання в операціях НАТО, на які не поширюється дія ст. 5 Вашингтонського договору. Механізм зворотного зв'язку допомагає забезпечити відповідність стандартам і вимогам НАТО.

Політико-військові рамки визначають принципи, нюанси і напрями залучення всіх країн-партнерів до політичних консультацій і формування рішень, до планування операцій і командної організації операцій, в яких вони беруть участь.

Програма удосконалення навчання і освіти (англ. TEEP) є головним інструментом розвитку навчання на підтримку оперативної сумісності, особливо через співпрацю національних інституцій, зосереджених на навчанні оперативного/тактичного рівня для особового складу міжнародних штабів.

Програма військової підготовки і навчання (англ. MTEP) дає партнерам змогу брати участь у навчаннях заради досягнення оперативної сумісності. Відділ військової співпраці при стратегічних командуваннях відповідає за забезпечення участі партнерів у навчаннях.

План дій партнерства з боротьби проти тероризму (англ. PAP-T) забезпечує структуру, за допомогою якої країни Альянсу і партнери удосконалюють співпрацю у сфері боротьби з тероризмом через консультації і ряд практичних заходів. Це дає змогу покращити обмін розвіданими і співробітництво з таких питань, як безпека кордонів, антитерористична підготовка і навчання, а також розвиток сил і засобів захисту від терактів або подолання їх наслідків.

Розроблено ряд інструментів для допомоги країнам-партнерам, які здійснюють трансформацію своїх структур оборони і безпеки, а також для подолання економічних і со-

ціальних наслідків реформ. Головний пріоритет відводиться розвитку ефективних оборонних інституцій, які знаходяться під цивільним і демократичним контролем.

План дій партнерства з розбудови оборонних інституцій (англ. PAP-DIB) спрямований на посилення зусиль країн-партнерів з реформування і реструктуризації оборонних інституцій для того, щоб вони могли краще задовольняти як потреби країн, так і їх міжнародні зобов'язання.

Ряд освітніх і навчальних програм пропонується керівникам, військовослужбовцям, державним службовцям і представникам громадянського суспільства в таких закладах, як школа НАТО в Обераммергау, Німеччина; оборонний коледж НАТО в Римі, Італія; і 17 національних навчально-освітніх центрів ПЗМ. Є також ініціатива “Освіта і навчання на підтримку оборонної реформи”, що передбачає підтримку освіти цивільного і військового персоналу у сфері ефективного й результативного управління національними оборонними установами під цивільним і демократичним контролем.

Спеціальні Цільові (трастові) фонди ПЗМ допомагають країнам Альянсу і партнерам здійснювати проекти з демілітаризації і проекти в рамках оборонної реформи в країнах-партнерах. Одним із таких проектів Цільового фонду, розпочатим у 2008 р., є “Ініціатива з розвитку доброчесності”. Вона здійснюється в співпраці з міжнародною громадською організацією “Трансперенсі інтернешнл” (англ. Transparency International) і спрямована на зменшення рівня корупції в оборонному середовищі країн Альянсу і партнерів.

Основні етапи розвитку ПЗМ

Липень 1990 р. – союзники по Альянсу простягнули “руку дружби” між Сходом і Заходом і запропонували усім країнам Центральної і Східної Європи розвивати нові відносини співпраці.

Листопад 1991 р. – Альянс ухвалив нову стратегічну концепцію, яка передбачає більш широкий підхід до безпеки і робить наголос на партнерстві, діалозі і співпраці.

Грудень 1991 р. – створено Раду північноатлантичного співробітництва (РПАС), яка стає форумом для обговорення питань безпеки між НАТО і новими партнерами.

1994 р. – розпочинається програма “Партнерство заради миру” (ПЗМ) – головна програма практичної двосторонньої співпраці

на індивідуальній основі між НАТО і країнами-партнерами.

Країни-партнери відкривають свої місії при НАТО. При Штабі Верховного головнокомандувача об'єднаних збройних сил НАТО в Європі (англ. SHAPE) створено Центр координації партнерства, який допомагає координувати підготовку й навчання в рамках ПЗМ. 1996 р. – ряд країн-учасниць ПЗМ надіслав свої підрозділи до Боснії та Герцеговини у складі миротворчих сил на чолі з НАТО.

1997 р. – створено Раду євроатлантичного партнерства (РСАП), яка замінює РПАС.

Роль ПЗМ в операціях посилена на Мадридському саміті.

1998 р. – створено Євроатлантичний центр координації реагування на катастрофи і спеціальний Підрозділ реагування на катастрофи.

1999 р. – три країни-партнери – Чеська Республіка, Угорщина та Польща – вступають до НАТО. Нова стратегічна концепція Альянсу передбачає діалог і співпрацю як фундаментальні завдання в галузі безпеки.

Ряд країн-партнерів надсилають своїх миротворців у складі миротворчих сил на чолі з НАТО до Косова.

Вересень 2001 р. – РСАП збирається на засідання наступного дня після терактів 11 вересня у США і бере на себе зобов'язання боротися з тероризмом.

2002 р. – започатковується політика Цільових фондів ПЗМ на допомогу партнерам у безпечній утилізації запасів протипіхотних мін та інших боеприпасів.

2003 р. – деякі країни-партнери надають свої війська для участі в Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані на чолі з НАТО (МССБ).

2004 р. – сім країн-партнерів – Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина і Словенія – вступають до НАТО.

2006 р. – Боснія та Герцеговина, Чорногорія і Сербія приєднуються до ПЗМ.

Квітень 2008 р. – Мальта повертається до ПЗМ і вступає до РСАП (Мальта спочатку вступила до ПЗМ у квітні 1995 р., а потім призупинила свою участь у цій програмі в жовтні 1996 р.).

2009 р. – дві країни-партнери – Албанія і Хорватія – стають членами НАТО.

ПЗМ – не єдина програма партнерства, яку НАТО розвиває з іншими країнами. У програмі “Середземноморський діалог” беруть участь такі країни Середземномор'я, як Ал-

жир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Мавританія, Марокко, Туніс. Стамбульська ініціатива співпраці поширюється на Бахрейн, Катар, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати. Є ще ряд так званих контактних країн. Це країни, які не беруть участі у формалізованих структурах співробітництва, але поділяють стратегічні погляди і цінності Альянсу. Це Австралія, Нова Зеландія, Республіка Корея і Японія.

Літ.: *Johnsen Wiliam. Partnership for Peace: Discerning Fact from Fiction / Johnsen Wiliam, Young Thomas-Durrell. – Carlisle Barracks, PA, 2007; Cooperation and Partnership for Peace: A Contribution to Euro-Atlantic Security into 21st Century. London, 1996; Довідник НАТО. – Брюссель, 2006; NATO Partnership for Peace Programme. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm*

Шульга В.В.



ПЕНН УІЛЬЯМ (1644-1718) – англійський політичний діяч, належав до секти квакерів. Його батько був моряком, досяг високих чинів, королем Карлом II Стюартом посвячений у рицарі, став особистим другом лорда Адміралтейства герцога Йорка (майбутнього короля Якова II), володів значною власністю у Лондоні та Корку. Герцог Йорк, який на прохання батька став опікуном П., у 1681 р. організував оплату боргів брата, Карла II, щоб надати підопічному землі в Америці. Отримавши від короля хартію на право володіння значною територією у Північній Америці, П. заснував там колонію, майбутній американський штат Пенсільванія. В управлінні колонією брала участь Асамблея колоністів, була проголошена віротерпимість. З 1684 р. жив переважно в Англії.

У 1693 р., виходячи зі свого знання мистецтва управління та дипломатії, та з урахуванням досвіду колонії, у праці “Есе про сучасний та майбутній мир у Європі” запропонував перенести модель внутрішнього устрою держави на відносини між державами і закликав покінчити з “мозаїкою в Європі”, створивши союз європейських країн за участю Росії й Туреччини. У перших розділах есе, посилаючись на наслідки війни Франції з Аугсбурзькою лігою (1686–1897), аргументує переваги миру, після чого викладає своє бачення об'єднаної Європи.

Головним органом влади союзу мав стати єдиний парламент у складі 90 представників, призначений для вироблення правових норм для Європи, розв'язання суперечок між державами-членами та накладення санкцій на порушників. Представництво країн у парламенті передбачалося диференційованим. Воно мало бути пропорційним до їх населення та економічної потуги. Священній Римській імперії, скажімо, передбачалося надати 12 голосів, Франції, Іспанії, Росії, Туреччині – по 10, Англії – 6, Швеції, Польщі, Голландії – по 4, Данії, Португалії, Венеції – по 3, Швейцарії – 2 і Гольштейну – 1. Проте план П. виходив з гарантування рівноправності членів союзу та їхньої взаємної правової охорони. Вважав, що спірні питання могли б вирішуватися більшістю голосів у три чверті, тобто у спосіб, подібний до сучасного голосування кваліфікованою більшістю в ЄС. Крім парламенту передбачалося створення уряду і трибуналу юстиції (для території Європи та англійських колоній у Північній Америці). Останнє впливало з його зацікавленості станом справ у британських колоніях.

Підкреслював взаємозв'язок миру, правосуддя і управління. Також був переконаний, що релігійна віротерпимість є необхідною умовою як міжнародного миру, так і національної величі. Однією з причин потенційних конфліктів, на його думку, може стати бажання переглянути існуючі кордони з тим, аби чи повернути втрачені території чи втримати їх. Схильний до заперечення права володіти землями, набутими внаслідок завоювання, проте вказує, що, як правило, такі зміни закріплені відповідними договорами. Тому в основу плану покладався принцип непопущеності кордонів.

Вважав, що проти його плану створення ліги або конфедерації можуть бути висунуті чотири основних заперечення. По-перше, що найбільш сильна чи багата держава може відмовитися увійти до об'єднання або, будучи його членом, підкуповувати інші країни задля підтримки власних інтересів. По-друге, що це якоюсь мірою може становити загрозу торгівельним угодам і призвести до послаблення конфедерації. По-третє, що демобілізація армії може підвищити рівень безробіття. Першим з авторів проєктів створення об'єднаної Європи обґрунтовував роззброєння як важливу складову свого плану.

По-четверте, що внаслідок об'єднання суверенні володарі і держави втрачають свій суверенітет. Кожному з цих можливих заперечень протиставляє свої аргументи. Зокрема, говорячи про втрату суверенітету, розмежовує внутрішній і зовнішній суверенітет і зазначає, що об'єднання не заторкує ні влади над людьми, ні доходів володарів. Єдине, що втрачається, – це свобода “суверенітету над іншими” і “велика риба не зможе більше поглинати маленьку”. Отже, державний суверенітет є взаємно захищеним і обмеженим. Одночасно наводить перелік вигід, які країни Європи отримають від реалізації його плану. Головним є запобігання пролиттю людської і християнської крові. По-друге, збереження репутації християнства в очах світу, яка заплямована схильністю християн до пролиття крові один одного. Нагадує, що Христос є князем миру. Третя вигода відноситься до європейської економіки: замість витрачання грошей на міжнародний конфлікт їх краще витратити на навчання, благодійність, виробництво, тобто забезпечувати подальший розвиток. До того ж, по-четверте, усувається фізична загроза війни. П'ята перевага обумовлюється не стільки станом миру, скільки конфедеративними відносинами між державами, які забезпечать свободу безпечного пересування континентом без зупинок і перевірок, особливо в політично роздробленій Німеччині того часу. По-шосте, зникне турецька загроза християнству, оскільки Європа уразлива насамперед із-за своєї роздробленості. По-сьоме, зустрічаючись у європейському парламенті, монархи та їх представники встановлять відносини особистої дружби, своєю поведінкою будуть демонструвати дружні стосунки. Врешті-решт, монархи могли би одружуватися за коханням, а не через династичні вигоди.

На підтвердження реальності свого конфедеративного плану посилається на успішний приклад Голландії як об'єднання провінцій і вказує, що Великий задум Генріха IV та герцога Сюлі також може бути втілений у життя.

Літ.: *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : БСЭ, 1975. – Т. 19; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; *Jastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Jastawski. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; *McCormick John.*

Understanding the European union: A Concise Introduction (3rd edn) / John McCormick. – N-Y : Palgrave Macmillan, 2005; *Derek Heater.* The idea of European unity / Derek Heater. – Leicester and London: Leicester University Press, 1992.

Прокопенко Л.Л.

ПЕТЕРСБЕРЗЬКІ ЗАВДАННЯ (англ. Petersberg tasks) – перелік пріоритетів у сфері політики безпеки та оборони ЄС (нині – спільна безпекова та оборонна політика). Вперше ці завдання були сформульовані в Петерсберзькій декларації (за назвою готелю поблизу Бонна), яка була прийнята на засіданні міністрів закордонних справ і міністрів оборони держав-членів Західно-європейського Союзу (ЗЄС) 19 червня 1992 р. У Петерсберзькій декларації, на основі ухвалених на саміті ЄС в Маастрихті (9-10 грудня 1991 р.) рішень щодо спільної зовнішньої політики та політики безпеки, були окреслені головні напрями майбутнього розвитку ЗЄС. Держави-члени ЗЄС заявили про свою готовність виділити національні військові контингенти з усього спектра звичайних збройних сил для виконання військових завдань під керівництвом ЗЄС. Ці завдання, відомі тепер як “П.з.” (або місії), охоплювали: гуманітарні та рятувальні завдання; операції з підтримання миру; завдання збройних сил з урегулювання кризових ситуацій. У Петерсберзькій декларації держави-члени ЗЄС зобов'язувалися також підтримувати заходи, що їх здійснює Рада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) та Рада Безпеки ООН з метою запобігання конфліктам і підтримання миру.

Під час роботи міжурядової конференції з підготовки *Амстердамського договору* (розпочала роботу на саміті ЄС в Турині 29 березня 1996 р.) було прийнято рішення про внесення змін до Маастрихтського договору, які стосувалися майбутньої спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, а також відносин між ЄС та ЗЄС. У 1997 р. на саміті ЄС в Амстердамі (16-17 червня 1997 р.) П.з. були повністю уміщені до тексту *Договору про Європейський Союз* (ст. 17(2)) у контексті положення про те, що “спільна зовнішня політика та політика безпеки охоплює всю сукупність питань, що стосуються безпеки Союзу, у тому числі поступальне формування спільної оборонної політики, яка, можливо, приведе до спільної оборони, якщо так вирішить *Європейська Рада*”.

Гельсінська нарада Ради ЄС (грудень 1999 р.) визначила “Головну ціль” для держав-членів ЄС щодо їх можливостей здійснювати операції з врегулювання кризових ситуацій. Мета полягала в наданні ЄС можливості розгорнути до 2003 р. і утримувати протягом принаймні одного року збройні сили в кількості до 60 тис. осіб, які мають виконувати весь спектр П.з. Роль збройних сил полягала у проведенні військових операцій під проводом ЄС у відповідь на міжнародну кризу, за умов, коли НАТО в цілому не залучається до військової діяльності. Цей процес є частиною рішення ЄС розвивати спільну європейську безпеку та оборонну політику, яка підсилить спільну зовнішню політику та політику в галузі безпеки з військового боку.

У прийнятій на саміті ЄС в Брюсселі (12-13 грудня 2003 р.) Європейській стратегії безпеки – документі, який визначив глобальні виклики та основні загрози у сфері безпеки, а також стратегічні цілі ЄС у боротьбі з ними – було запропоновано розширити спектр П.з., додавши до них спільні операції з роззброєння ворогуючих сторін, надання підтримки третім країнам у боротьбі з тероризмом, реформування сектору безпеки як елемента ширшого зміцнення адміністративних структур.

У Договорі про Європейський Союз у редакції Лісабонського договору П.з. уміщені до ст. 43, яка деталізує зміст завдань спільної безпекової та оборонної політики як невід’ємної частини спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, окреслених у ст. 42. У цій самій статті до переліку П.з. були додані постконфліктна стабілізація та надання консультацій і допомоги у військових справах. Зазначається також, що усі П.з. можуть сприяти боротьбі проти тероризму, зокрема шляхом підтримки третіх країн у боротьбі проти тероризму на їх територіях. Цілі та обсяги П.з., а також загальні умови їх виконання визначаються рішенням Ради ЄС. Координацію цивільних та військових аспектів П.з. забезпечує уповноважений Радою ЄС *Верховний представник Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки*, який має діяти в тісному й постійному зв’язку з Комітетом з питань політики та безпеки. Виконання П.з. має здійснюватися з використанням ресурсів, що надаються державами-членами. У разі, коли заплано-

вано завдання, фінансування якого з бюджету ЄС неможливе, Рада ЄС уповноважує Верховного представника використовувати стартовий фонд, сформований із внесків держав-членів.

Офіційно перелік завдань, які бере на себе ЄС, включають і П.з., але не обмежуються ними. На практиці завдання захисту території Союзу є сферою відповідальності НАТО. Оскільки більшість держав-членів ЄС є членами НАТО (в 2011 р. – 21 з 27 держав-членів ЄС), в засновницьких договорах та інших документах ЄС містяться положення, які дозволяють запобігти конкуренції з Північноатлантичним Альянсом.

Літ.: Довідник НАТО. – Brussels : NATO Public Diplomacy Division, 2006; Копійка В. В. Європейський Союз : заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; Копійка В. В. Європейський Союз : історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009.

Рудік О.М.

“ПІВДЕННИЙ ПОТІК” (South Stream) – російсько-італійський проект газопроводу, який має пройти дном Чорного моря з Новоросійська в болгарський порт Варну і далі через Балканський півострів в Італію й Австрію. Підводний відрізок газопроводу буде мати довжину 900 км. Перший рамковий меморандум про проектування й будівництво “П.п.” було підписано 23 червня 2007 р. російським енергетичним концерном “Газпром” і італійським нафтогазовим концерном “Ені”. Пропускна здатність нового газопроводу повинна становити 63 млрд м³ у рік. “П.п.” створюється для диверсифікованості поставок російського природного газу в Європу й зниження залежності постачальників і покупців від країн-транзитерів, зокрема від України й Туреччини. “П.п.” вважається конкурентним проектом газопроводу “Набукко” в обхід Росії, від участі в якому Газпром, очевидно, відмовиться. “П.п.” існує поки тільки в політичних деклараціях, і в питанні про маршрути прокладання обох гілок “П.п.” поки немає визначеності. Передбачуваний на сьогодні орієнтовний маршрут проходить через економічні води України і Туреччини, і проектній компанії у разі ухвалення рішення про реалізацію проекту доведеться отримати дозвіл Києва. Втім, заборонити будівництво згідно з нормами

міжнародного морського права буде складно, тільки на базі можливих екологічних проблем. Але довести їх наявність українським властям буде складно, враховуючи прецедент успішного функціонування труби через Чорне море – “Блакитного потоку”. Щодо наземного маршруту, південно-західну гілку планується прокласти через Грецію, звідки вона пройде через Іонічне море до Італії. Північно-західна гілка за планом мала пройти до Італії з відгалуженням до Австрії. Як транзитні країни спочатку розглядалися Румунія, Угорщина і Словенія. Альтернативні маршрути можуть пройти через Сербію і Хорватію. В результаті операції між Газпромом і Сербією, в рамках якої Сербія приєдналася до проекту, а “Газпром” заручився 50%-ми сербської ділянки “П.п.”, найімовірнішим став другий варіант маршруту. Велика частина морської ділянки проходить економічною зоною України, частина маршруту пройде економічною зоною Румунії. 10 березня 2009 р. “Газпром” і MFB підписали газову угоду про співпрацю з будівництва газопроводу і транзиту природного газу через територію Угорської Республіки в рамках проекту “П.п.”. Документ встановлює принципи співпраці сторін на передінвестиційній і подальших стадіях проекту, а також визначає умови, порядок створення і механізми діяльності. Якщо робити попередні узагальнення, то поки що Україна від введення в дію “Північного потоку” безпосередньо не постраждає, проблеми з’являться лише після будівництва альтернативного проекту “П.п.”. До того часу шлях транспортування газу територією України буде “Газпрому” потрібен, аби забезпечити поставки палива в Словаччину, Чехію, Австрію та далі на південний захід Європи.

Літ.: *Кремль* не змінював планів щодо “Південного потоку” // Економічна правда. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2011/04/13/282543>; *Південний* потік був політичним важелем для шантажування України? – Режим доступу: <http://svit24.net/economic/71-economic/2148-turciya-potok>

Рознутенко І.В.

ПІВДЕННИЙ СПІЛЬНИЙ РИНОК (ісп. Mercado Común del Sur, MERCOSUR) – утворений у 1991 р. Аргентиною, Бразилією, Парагваєм та Уругваєм на основі Асун-

сьйонського договору з метою створення зони вільної торгівлі і митного союзу. Договором передбачається скасування всіх видів мита і нетарифних обмежень у взаємній торгівлі між чотирма країнами; вільний рух капіталів і робочої сили; введення єдиного спільного зовнішнього тарифу; координація політики в галузі промисловості, сільського господарства, транспорту і зв’язку, валютно-фінансовій сфері. Асоційованими членами є Чилі, Болівія, Венесуела, Колумбія і Еквадор. Об’єднання охоплює територію в 12 млн км² з населенням 270 млн осіб і сумарним обсягом валового внутрішнього продукту близько 2,9 трлн дол. США. Це майже 60% території Латинської Америки, 46% її населення і близько 50% ВВП.

Основними адміністративними органами об’єднання є Рада загального ринку, Група загального ринку, Комісія торгівлі, Спільна парламентська комісія, Соціально-економічний консультативний форум і Адміністративний секретаріат. У межах перших чотирьох організацій робота ведеться на міжурядовому рівні. Основним принципом діяльності вищих органів **МЕРКОСУР** є консенсус. Ідея створення якоїсь наднаціональної структури за прикладом Європейського Союзу не отримала підтримки.

З 1 січня 1995 р. відповідно до Оуро-Претських угод, підписаних у 1994 р., **МЕРКОСУР** перейшов на вищий інтеграційний рівень: від зони вільної торгівлі до митного союзу. У внутрішній торгівлі для всіх учасників вводиться єдиний зовнішній митний тариф (ЄЗМТ) на продукцію, яка завозиться з третіх країн (ставка імпорتنих мит для різних товарів коливається від 0 до 20%).

У перспективі планується на основі розширення **МЕРКОСУР** створення Американської зони вільної торгівлі (англ. Free Trade Area of the Americas, FTAA), до якої приєднуються інші латиноамериканські країни. Однак більшість членів об’єднання відхилили цю пропозицію на IV саміті Америк (англ. Summit of the Americas), що проходив в Аргентині в 2005 р.

Літ.: Офіційний сайт МЕРКОСУР. – Режим доступу: <http://www.mercosur.int/>

Стрельцов В.Ю.

ПІВДЕННОАФРИКАНСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО РОЗВИТКУ (САДК) (Southern African Development community –

SADC) – регіональне інтеграційне угруповання в Південній Африці, головною метою якого є економічне зростання й підвищення добробуту населення країн регіону здебільшого за рахунок самозабезпечення й взаємодоповнення національних економік. Конкретними цілями є: лібералізація торгівлі, забезпечення вільного руху капіталу, робочої сили й технології.

САДК було утворено в 1992 р. Воно об'єднує 11 держав: Анголу, Ботсвану, Замбію, Зімбабве, Лесото, Малаві, Мозамбік, Намібію, Свазіленд, Танзанію, Південноафриканську Республіку (ПАР). У рівнях економічного розвитку цих країн спостерігається значне коливання: ПАР, Замбія і Зімбабве входять до числа відносно розвинутих країн Африки, тоді як Ангола, Мозамбік і Танзанія – до найбідніших.

Організаційна структура **САДК**: Саміт, Рада міністрів, галузеві комітети міністрів, Постійне бюро по зв'язках, Секретаріат, консультативні конференції.

Саміт, що складається з глав держав і урядів, є вищим органом **САДК**. На саміті вирішуються найважливіші питання політики організації.

Рада міністрів – виконавчий орган, що відповідає за поточну діяльність **САДК**. Вона розробляє стратегію й програми роботи організації, надає консультації Саміту, розглядає галузеві проблеми співробітництва. У своїй роботі Рада міністрів спирається на галузеві комітети міністрів, кожний з яких очолюється країною, яка відповідає за певну галузь. Галузева відповідальність розподілена таким чином: Ангола – енергетика; Ботсвана – сільське господарство; Лесото – туризм і довкілля; Малаві – рибальство у внутрішніх водоймищах; Мозамбік – культура, інформація, транспорт, зв'язок; Намібія – морське рибальство і морські ресурси; Свазіленд – розвиток людських ресурсів; Танзанія – промисловість і торгівля; Замбія – гірничо-промисловість; Зімбабве – продовольство.

Одним з першочергових завдань **САДК** визначено утворення єдиної енергосистеми країн Південної Африки та ефективне використання водних ресурсів.

Передбачалося утворення зони спільної торгівлі до 2000 р.

САДК у своїй діяльності орієнтується на співробітництво із західними країнами, на допомогу з їх боку. Основними донорами є

Скандинавські країни (50% зовнішнього фінансування), а також ЄС і США.

Літ.: Щербанин Ю. А. Международные экономические отношения. Интеграция / Ю. А. Щербанин и др. – М. : ЮНИТИ, 1997; *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, З. Кутайні та ін. – К. : Центр навч. л-ри, 2007.

Ільченко Н.М.

ПІВДЕННОТИХОООКЕАНСЬКИЙ ФОРУМ (англ. South Pacific Forum, SPF) створений у 1971 р. острівними країнами Південної частини Тихого океану. Членами Форуму є 16 країн: Австралія, Вануату, Західне Самоа, Кірибаті, Кука острови, Маршаллові острови, Науру, Нова Зеландія, Ніуе, Палау, Папуа-Нова Гвінея, Соломонові острови, Тонга, Тувалу, Сполучені штати Мікронезії, Фіджі. Партнерами по діалогу є: ЄС, Канада, Китай, Великобританія, США, Японія. Цілі Форуму – вироблення спільних позицій з питань економіки, навколишнього середовища, безпеки та інших глобальних проблем регіональної політики. Він координує діяльність з іншими регіональними організаціями та співпрацює з міжнародними організаціями, передусім щодо здійснення регіональних програм допомоги розвитку (ПРООН, ЄС). Форум має статус спостерігача при Генеральній Асамблеї ООН.

Основні напрями діяльності Форуму: гармонізація та координація діяльності інститутів Форуму з організаціями країн-членів; участь у реалізації Південнотихоокеанської регіональної програми з охорони навколишнього середовища (поряд з ЕСКАТО, Програмою ООН з навколишнього середовища – ЮНЕП); участь у реалізації Угоди про торгівлю та економічне співробітництво в південному тихоокеанському регіоні – між членами Форуму, з одного боку, та Австралією і Новою Зеландією – з другого. Угода передбачає безмитне і необмежене або пільгове ввезення практично всіх товарів, вироблених у країнах-членах Форуму.

У рамках Форуму створені організації: “Лінія Південнотихоокеанського форуму”, що забезпечує експлуатацію найважливішої судноплавної лінії; Агентство Форуму з рибальства – для забезпечення країн-членів інформацією про правила, законодавство й угоди, які діють у регіоні і поза ним, включаючи інформацію про ціни на світовому ринку риби,

перевезення і обробку рибної продукції; Фонд підтримки маркетингу – для надання сприяння підприємцям в експорті їхньої продукції в країни регіону і в треті країни; Південнотихоокеанська торгова комісія (Австралія, Сідней) і Південнотихоокеанське торгове бюро (Нова Зеландія, Окленд), що займаються питаннями розвитку торгових відносин; Міжурядова організація з туризму – відає питаннями розвитку туризму в Південній частині Тихого океану.

Літ.: *Офіційний сайт Південнотихоокеанського форуму.* – Режим доступу : <http://www.forumsec.org.fj/>
Стрельцов В.Ю.

“ПІВНІЧНИЙ ПОТІК” (Nord Stream; попередня назва: Північно-Європейський газопровід, ПЄГ) – газопровід, який планується збудувати від Росії до Німеччини. Термін **“П.п.”** часто вживають по відношенню до частини цього газопроводу між Виборгом та Грайфсвальдом. За задумом його творців, магістральний газопровід **“П.п.”** через Балтійське море має з’єднати Росію і Євросоюз та стати важливим фактором енергобезпеки Європи. Газопровід безпосередньо пройде по території Росії, Швеції, Данії і Німеччини. Його довжина складе близько 1,2 тис. км, початок введення в дію заплановано на першу половину 2010 р. Проектна потужність **“П.п.”** становитиме 55 млрд м³. Введення в експлуатацію першої нитки газопроводу пропускною спроможністю 27,5 млрд м³ газу на рік намічено на 2011 р., початок будівництва – на першу половину 2010 р.

Сумарні інвестиції в проект морської частини **“П.п.”** складуть понад 5 млрд євро. Наразі проводяться додаткові дослідження всієї траси газопроводу і країни-учасниці обмінюються інформацією про проект. Прокладений по дну Балтійського моря, газопровід **“П.п.”** уперше забезпечить прямі постачання російського природного газу в Західну Європу.

Незважаючи на гео економічну актуальність проекту, існує безліч технічних перешкод, застережень ряду балтійських держав, пов’язаних як з екологічними проблемами, так і з проблемами енергетичного шантажу з боку Росії. Усе це та дипломатичні колізії разом взяті можуть загальмувати цей процес до 2014 чи навіть 2015 р. З точки зору Києва, ця гра на затягування має величезне значення. Росія, яка матиме проблеми з **“П.п.”**,

швидше за все, не буде в змозі одночасно просувати великий проект **“Південний потік”** – газопровід, який має бути готовий у 2015 р. А саме цей проект, а не **“П.п.”** найбільше вдарить по енергетичній безпеці України.

Літ.: *Довгопол Я.* **“Північний потік”**: перспективи газотранспортного сектору України / Ярослав Довгопол // Укр. правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/04/16/4938767/>;
Північний потік: Україна програв двічі // Екон. правда. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/04/8/232108/>

Розпунтенко І.В.

ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНА РАДА (ПАР) – головний політичний керівний орган НАТО. Він складається з високопоставлених представників кожної країни-члена Альянсу, які обговорюють політичні або оперативні питання, що вимагають колективного прийняття рішень. Це форум для проведення широкомасштабних консультацій між країнами-членами з усіх питань, які впливають на їх мир і безпеку.

Перше офіційне засідання **ПАР** відбулось 17 вересня 1949 р. Рада зібралась в амфітеатрі Державного департаменту США у Вашингтоні, саме в тому приміщенні, де 4 квітня 1949 р. був ухвалений Північноатлантичний договір.

Перші роки **ПАР** не функціонувала у постійному режимі, а збиралась лише час від часу, лише в 1952 р. вона перейшла на режим постійно діючого органу під головуванням Генерального секретаря.

Усі рішення в НАТО приймаються на основі консенсусу після обговорення і консультацій між країнами-членами Альянсу.

Консенсус прийнятий як єдина основа прийняття рішень в НАТО з моменту створення Альянсу в 1949 р.

Рішення, прийняте на основі консенсусу, є домовленістю, досягнутою за згоди усіх, рішенням, з яким погодилась кожна країна-член Організації. Це означає, що коли оголошується **“рішення НАТО”**, воно є виразом колективної волі всіх суверенних держав, які є членами Альянсу. Цей принцип консенсусу застосовується в комітетах усіх рівнів і чітко демонструє, що рішення НАТО є колективними рішеннями, прийнятими усіма країнами-членами.

Власне, **ПАР** – це не єдиний орган НАТО, який має такий високий рівень повноважень.

Група ядерного планування (ГЯП) має подібний рівень повноважень у питаннях, що входять до її компетенції. Але на практиці ПАР збирається набагато частіше, ніж ГЯП, і розглядає більш широку тематику – настільки широку, наскільки цього хочуть країни-члени.

ПАР має дієві політичні повноваження і право ухвалювати рішення. Це єдиний орган, який був створений згідно з Північноатлантичним договором (ст. 9). “Цим Договором Сторони засновують Раду, в якій кожна з них буде представлена для розгляду питань, пов’язаних з виконанням цього Договору. Рада буде організована таким чином, щоб її можна було скликати швидко і в будь-який час. Рада створить такі допоміжні органи, в яких вона може мати потребу; зокрема, вона негайно створить Комітет оборони, який рекомендуватиме засоби для виконання Статей 3 і 5”.

Будучи єдиним органом, наділеним повноваженнями створювати “такі допоміжні органи, в яких вона може мати потребу”, вона також має владу над великою і розгалуженою мережею комітетів і робочих груп. Її часто називають просто “Рада”.

ПАР є головним органом прийняття політичних рішень в Альянсі, який здійснює нагляд за політичними і військовими процесами, що мають відношення до питань безпеки, які стосуються всього Альянсу.

Питання, які обговорюються, і рішення, що приймаються на засіданнях Ради, стосуються всіх аспектів діяльності НАТО і часто ґрунтуються на звітах і рекомендаціях, підготовлених підпорядкованими комітетами на запит Ради. Так само питання може бути ініційоване Генеральним секретарем або будь-яким з національних представників, зокрема, згідно зі ст. 4 Вашингтонського договору: “Сторони консультуватимуться між собою щоразу, коли, на думку якоїсь із них, виникне загроза територіальній цілісності, політичній незалежності або безпеці будь-якої із сторін”.

Усі країни-члени НАТО мають своїх представників у ПАР. Рада проводить свої засідання на рівні “постійних представників” (або “послів”), міністрів закордонних справ і міністрів оборони, та на рівні глав держав і урядів.

Рішення ПАР, незалежно від рівня, на якому вони приймаються, мають однаковий статус і вагу.

Головою ПАР є Генеральний секретар. За відсутності генерального секретаря на засіданнях головує його заступник. Посол, який найдовше працює в Раді, отримує титул дуаєна Ради. Хоча його функції в основному є церемоніальними, дуаєн інколи може бути задіяний і у виконанні більш конкретних обов’язків, наприклад в організації засідання і головуванні на ньому під час обрання нового Генерального секретаря. Під час засідань на рівні міністрів закордонних справ міністр закордонних справ однієї з країн бере на себе роль почесного голови. Ця посада щороку передається по черзі представникам усіх країн-членів за англійським алфавітом. Посли сидять за столом в алфавітному порядку згідно з назвою країни англійською мовою. Така само система діє в усіх комітетах НАТО. На рівні постійних представників ПАР засідає не рідше ніж раз на тиждень, а буває і частіше; на рівні міністрів закордонних справ – двічі на рік; на рівні міністрів оборони – три рази на рік; і час від часу на вищому рівні – рівні глав держав і урядів.

Постійні представники діють на основі інструкцій зі своїх столиць, повідомляючи і пояснюючи про погляди і політичні рішення своїх урядів своїм колегам. Відповідно, вони звітують уряду про погляди і позиції інших урядів, інформують їх про перебіг подій і щодо пошуку консенсусу, а також щодо відмінностей між національними позиціями у тих чи інших сферах.

Кожна країна представлена в Раді чи в будь-якому з підпорядкованих їй комітетів, зберігає повний суверенітет і відповідальність за власні рішення.

Роботу Ради готують підпорядковані їй комітети, що відповідають за певні сфери політики. Значна частина цієї роботи припадає на Комітет заступників, до складу якого входять заступники постійних представників.

ПАР має важливу публічну функцію і оприлюднює декларації і комюніке, в яких пояснюються політика і рішення Альянсу. Такі документи зазвичай оприлюднюються після засідань на рівні міністрів або самітів. Комітет заступників, зокрема, відповідає за підготовку таких документів і збирається заздалегідь перед засіданням на рівні міністрів для підготовки проектів текстів, які потім подаються до ПАР на затвердження.

Іншими аспектами політичної роботи опікується Комітет політики і партнерств. За-

лежно від тематики обговорення, відповідний комітет високого рівня бере на себе відповідну роль у підготовці засідань ПАР і подальших рішень Ради.

Коли Рада засідає на рівні міністрів оборони або розглядає оборонні питання, комітети високого рівня, такі як Комітет оборонної політики і планування, можуть бути залучені як головні дорадчі органи. Якщо на порядку денному Ради стоять фінансові питання, Рада з ресурсної політики і планування відповідатиме перед ПАР за підготовку відповідних аспектів її роботи.

Безпосередню підтримку ПАР надає секретар Ради, який забезпечує виконання мандатів Ради, фіксацію і поширення її рішень. Невеликий секретаріат Ради виконує бюрократичні і логістичні аспекти роботи ПАР, а відповідні підрозділи Міжнародного секретаріату надають підтримку підпорядкованим ПАР комітетам. Фактично весь персонал Міжнародного секретаріату в штаб-квартирі НАТО безпосередньо чи опосередковано забезпечує роботу ПАР і виконання рішень Ради.

Рішення в ПАР приймаються не голосуванням, а за “замовчуванням”, тобто, якщо якась країна не згодна із запропонованим рішенням, вона про це заявляє. В такому випадку консультації продовжуються, поки не буде вироблене прийнятне для всіх рішення. Інколи країни-члени Альянсу за якихось власних міркувань не можуть погодитись з певним рішенням, але не бажають його блокувати. В такому випадку вони не виступають проти рішення, але не беруть участі в його виконанні. Якщо ніхто не висловився проти рішення, воно вважається прийнятим. Як правило, цей процес не забирає багато часу, оскільки країни постійно консультуються між собою і зазвичай заздалегідь знають і розуміють позиції один одного. Одним з головних завдань Генерального секретаря і є сприяння цьому процесу консультацій.

Літ.: *Medcalf Jennifer*. NATO: a beginners guide / Jennifer Medcalf. – Oxford, 2006; “Воєнна історія” N 2 (38), 2008; *Довідник НАТО*. – Брюссель, 2006; *NATO Topics*. – Режим доступу : <http://www.nato.int/issues/nac/index.html>; *NATO Topics*. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49178.htm

Шульга В.В.

ПРАТСТВО МІЖНАРОДНЕ (англ. piracy is international) – морський розбій, незакон-

не захоплення, грабіж і потоплення торговельних та інших суден, які здійснюються у відкритому морі приватними або державними суднами, у тому числі напад під час війни надводних і підводних суден, військових літаків на торговельні судна нейтральних країн, а також морських і повітряних суден з наступною заявою про можливість знищення екіпажу, команди, пасажирів, товару, який перевозився тощо, у разі невиконання вимог захоплювачів, наприклад у разі неотримання від власників суден (товару) вказаного викупу або виконання якихось інших умов. Як злочин міжнародного характеру, П.м. одержало визначення та договірне закріплення в Конвенції ООН щодо відкритого моря 1958 р. й Конвенції ООН з морського права 1982 р. Відповідно до ст. 15 Конвенції 1958 р. і ст. 101 Конвенції 1982 р. піратством є кожне з перерахованих нижче дій.

Будь-який неправомірний акт насильства, затримки або будь-який грабіж, вчинений з особистих цілей екіпажем або пасажирями будь-якого приватновласницького судна або приватновласницького літального апарата, і спрямований: у відкритому морі – проти іншого судна або літального апарата або проти осіб чи майна, що перебувають на їх борту; проти будь-якого судна або літального апарата, осіб або майна в місці, що розташоване поза юрисдикцією будь-якої держави. Будь-який акт добровільної участі у використанні будь-якого судна або літального апарата, вчинений зі знанням обставин, через які судно або літальний апарат є піратським судном або літальним апаратом. Будь-яке діяння, що є підбурюванням або свідомим сприянням здійсненню вчинку, що передбачається в попередніх двох випадках.

Поняття “П.м.” також знайшло своє нормативне закріплення в Кримінальному кодексі України, де під ним розуміється використання з метою одержання матеріальної винагороди або іншої особистої вигоди збройного або неозброєного судна для захоплення іншого морського або річкового судна, застосування насильства, пограбування або інших ворожих дій відносно екіпажу або пасажирів такого судна.

П.м. відоме з давніх часів. Особливо великим розмахом піратство характеризувалось в середні віки, коли в Середземному морі пірати не тільки займались пограбуваннями, а й вели торгівлю рабами, знищували при-

бережні міста, чим завдавали великої шкоди розвитку економіки багатьох країн. Наразі з кожним роком розширюється кількість випадків П.м. Географічно найбільш небезпечними вважаються води Південної та Центральної Америки (Карибське море, Костіка, Бразилія, Колумбія), західне та східне узбережжя Африки (район Гвінейської затоки, територіальне море Нігерії, Анголи та Сомалі), райони Південно-Східної Азії та Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Щорічний прибуток морських піратів сягає приблизно 20 млрд дол. США.

Будь-яка держава може захопити піратське судно чи літальний апарат, заарештувати осіб, які перебувають на ньому, і захопити майно, яке перевозиться на цих суднах. Судові установи тієї держави, яка здійснила це захоплення, можуть виносити постанови про накладення покарань і визначати, які заходи повинні бути вжиті щодо таких суден, літальних апаратів або майна, не порушуючи прав третіх осіб. Якщо захоплення судна або літального апарата за підозрою в піратстві здійснене без достатніх підстав, держава, яка його здійснила, відповідає перед державою, якій належить судно або літальний апарат, за будь-яку шкоду або збитки, завдані в результаті захоплення. Захоплення за підозрою у піратстві може здійснюватись тільки військовими кораблями або військовими літальними апаратами або іншими суднами чи літальними апаратами, які мають чіткі зовнішні ознаки, що дають змогу розпізнати їх як такі, що перебувають на урядовій службі і уповноважені виконувати такі функції.

Загалом аналіз Конвенцій 1958 і 1982 р. свідчить про те, що в них передбачені підстави для захоплення піратського судна, заходи щодо запобігання піратству та відповідальність за піратство, обов'язок держав співробітничати в запобіганні піратству, відповідальність за неправомірне захоплення судна за підозрою в піратстві, здійснюване без достатніх підстав, характеристики суден, які уповноважені на здійснення захоплення за піратство, повноваження з огляду судна, що підозрюється в піратстві.

Постійне зростання актів П.м. зумовлює розвиток співробітництва між державами в боротьбі з таким злочиним. Цим завданням займаються міжнародні організації. Варто зазначити, що на сьогодні не існує міжна-

родної міжурядової організації, яка ставила б своєю основною метою боротьбу зі злочинами міжнародного характеру, в тому числі міжнародним піратством.

Важлива роль відводиться Аналітичному центру з проблеми піратства Міжнародного морського бюро – спеціальному органу, який збирає інформацію про напади на кораблі. Цей центр займається збиранням та оперативним аналізом інформації від капітанів суден, які потерпіли від нападу піратів, а також про цілі і обставини атак у момент чи відразу ж після їх вчинення. Як тільки в Центр надходить інформація про напад піратів на корабель, відразу ж повідомляється найближчий орган правопорядку чи берегова охорона – це дає їм можливість майже моментально направляти свої підрозділи на місце події. Центр дослідження піратства здійснює своєрідний моніторинг нападів піратів, що відображається у підготовці прогнозів та складанні карт-схем найбільш вірогідних і небезпечних місць нападів піратів. Міжнародна практика має три основних шляхи кримінального переслідування піратів:

1. Державами, які захопили піратів. Проте його практична реалізація стикається зі значною кількістю проблем. Так, не всі держави, що беруть участь у діяльності багатонаціональних сил, мають відповідне кримінальне законодавство. В Україні таке законодавство є. Зокрема, це стаття "Піратство" Кримінального кодексу України.

2. Передача піратів іншим державам. Як правило, передача здійснюється державам, в яких є відповідна законодавча база для переслідування злочинців. Зазначені дії можливі виключно на підставі двосторонніх міжнародних договорів про передачу злочинців. На практиці зі всіх країн Африканського Рогу законодавство щодо кримінального переслідування злочинців є тільки в Кенії, Танзанії та Еритреї. Проте і цей шлях має значну кількість ускладнень, пов'язаних передусім з особливістю процесуального законодавства приймаючої сторони.

3. Організація кримінального процесу в рамках існуючих міжнародних трибуналів. Практично єдиним таким трибуналом є Міжнародний кримінальний трибунал, оскільки тільки він є загальносвітовою постійно діючою кримінальною судовою установою, яка не входить до структури ООН. Але його компетенція обмежена злочинами геноциду,

військовими злочинами та злочинами проти людяності. Здійснення правосуддя Міжнародним кримінальним трибуналом по відношенню до злочинів, пов'язаних з П.м., вимагатиме змін до його статуту.

Основні ініціативи в галузі боротьби з П.м., спрямовані на: усунення протиріч і невідповідностей національних юридичних актів, що стосуються боротьби з піратством (законодавство окремих країн навіть не кодифікує поняття піратства, а розслідування злочинів ведеться за статтями, пов'язаними з крадіжками і пограбуваннями); розширення діяльності в рамках більш широкого спектра міжнародних організацій та інститутів; сприяння і допомогу судновласникам і судноплавним компаніям у питаннях боротьби з П.м.; розширення дво- і багатостороннього співробітництва з організацією спільного патрулювання об'єднаними силами, створення єдиної інформаційної системи спостереження, сприяння в підготовці особового складу сил берегової охорони і військово-морських сил, проведення спільних навчань і маневрів, обмін інформацією і технічним співробітництвом.

3 грудня 2008 р. розпочалась операція ВМС ЄС під назвою "Аталанта" та у січні 2009 р. операції багатонаціональних військово-морських сил під назвою Combined Task Force – 151 (CTF-151), яке складається з кораблів більш ніж 30 країн та ініційоване США. Активність у боротьбі з піратством біля берегів Сомалі проявляють США, Канада, Великобританія, Франція, Іспанія, Данія, Нідерланди. Їх військово-морські сили перебувають у регіоні вже не перший рік. У число держав, що співробітничать із владою Сомалі в цьому напрямі, увійшли Індія, Китай і Туреччина. Російська Федерація також виконує патрулювання у водах Індійського океану.

Україна робить свій внесок у розвиток міжнародного законодавства з цього питання та бере участь у практичних діях світового співтовариства з протидії П.м. Сьогодні Україна виступає за визначення морського піратства як факту прояву міжнародного тероризму. Важливим завданням розвитку національного законодавства є врегулювання порядку застосування Збройних Сил України за межами держави для протидії актам піратства. Особливу актуальність має активізація співробітництва України з ЄС у безпековій сфері,

попередження загрози піратських захоплень громадян нашої держави. Опрацьовуються питання щодо забезпечення подальшої участі України в операції ЄС "EU NAVFOR ATALANTA" з використанням літака-амфібії Збройних Сил України Бе-12 починаючи з 2012 р. Продовжується опрацювання практичних аспектів залучення до участі в цій операції фахівців підрозділів спеціального призначення Служби безпеки України та Міністерства оборони України (у складі озброєних груп захисту цивільних суден).

Літ.: Конвенція ООН про відкрите море від 29 квітня 1958 р. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_180; Конвенція ООН з морського права від 10 грудня 1982 р. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=728-14>; Кримінальний кодекс України від 1 вересня 2001 р. – К. : ВЕЛЕС, 2006; Колодкин А. Л. Правовое регулирование борьбы с морским пиратством на международном и национальном уровнях: состояние и перспективы в начале XXI века : монография / А. Л. Колодкин, Е. С. Смирнова. – М. : Мещера, 2009.

Абрамов В.І.

ПЛАН ДІЙ УКРАЇНА–НАТО – сукупність та послідовність заходів, що відображають Стратегію відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО). Розроблений відповідно до рішення *Комісії Україна – НАТО* (Комісія, КУН) з метою поглиблення і розширення відносин України з Організацією Північноатлантичного договору. **П.д.У.-НАТО** базується на Хартії про особливе партнерство, підписаній у Мадриді 9 липня 1997 р., яка залишається основою відносин Україна-НАТО. Метою **П.д.У.-НАТО** є чітке визначення стратегічних цілей і пріоритетів України для досягнення її мети і повної інтеграції в євроатлантичну структуру безпеки, створення стратегічних рамок для існуючого і майбутнього співробітництва. У цьому контексті він має періодично переглядатися. **П.д.У.-НАТО** містить спільно погоджені принципи і цілі. З метою забезпечення досягнення цих цілей і принципів розробляються щорічні цільові плани, які включають конкретні внутрішні заходи України та відповідні спільні заходи Україна-НАТО. **П.д.У.-НАТО** містить такі розділи: політичні та економічні питання, питання безпеки та оборони і військові питання, захист та безпека інформації, правові питан-

ня, механізми імплементації. В межах окремих розділів містяться підрозділи, які більш детально описують принципи та цілі, яких повинна досягти Україна з метою встановлення ефективного співробітництва з НАТО. Так, розд. 1 “Політичні і економічні питання” містить такі підрозділи: політика і безпека, який охоплює як внутрішньо-, так і зовнішньополітичні питання; економічні питання; інформаційні питання. Розд. 2 “Питання безпеки і оборони та військові питання” складається з таких підрозділів: реформа у галузі оборони і безпеки, співробітництво з НАТО, питання ресурсів. Розд. 3 “Захист і безпека інформації”, розд. 4 “Правові питання” та розд. 5 “Механізми імплементації” не містять окремих підрозділів. У рамках *Комісії Україна-НАТО* країни-члени НАТО дають поради щодо пропонованих конкретних заходів і термінів виконання Цільових планів, а Комісія погоджує всі спільні заходи Україна-НАТО.

Україна повністю користується існуючими механізмами КУН і Партнерства заради миру (ПЗМ) для сприяння досягненню цілей, визначених у **П.д.У.-НАТО**. Хоча основну відповідальність несе Україна, країни-члени НАТО продовжуватимуть підтримувати реформи шляхом надання допомоги і ознайомлення з власною оцінкою і досвідом.

Комісія щорічно розглядає результати виконання цілей **П.д.У.-НАТО**, включаючи реалізацію спільних заходів України з НАТО та заходів, що Україна здійснила сама згідно з Цільовим планом. Доповідь про здійснену роботу готується Міжнародним секретаріатом та Міжнародним військовим штабом та передається для коментарів державам-членам НАТО. Проводяться підсумкові піврічні та річні спільні засідання Політичного комітету та Політико-військового керівного комітету у Форматі Комісії, після чого проект щорічної Доповіді про проведену роботу передається послам Комітету. Потім Доповідь передається міністрам закордонних справ Комітету.

Результатом досягнення цілей **П.д.У.-НАТО** в Україні стало створення цивільних структур управління в Міністерстві оборони, проведення Оборонного огляду. Також українські військові взяли участь у миротворчих та гуманітарних операціях під проводом НАТО, а також у стабілізаційних силах в Іраку.

Недоліки виконання Україною **П.д.У.-НАТО** та щорічних цільових планів Україна-НАТО полягають у недостатньому виділенні коштів, обмеженості кваліфікованих кадрів, незнанні військовими іноземної мови. На подолання зазначених недоліків були спрямовані Державна програма підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр. та Державна програма інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2004-2007 рр., затверджена Президентом України 2 грудня 2003 р. Ці широкомасштабні програми доповнювались низкою заходів мовної підготовки та збільшенням кількості штабних офіцерів Збройних Сил України на посадах у штабних елементах Партнерства заради миру, передбачених цільовими планами дій 2004-2005 рр. Найбільше вимогам НАТО відповідають такі напрями, що виконувались у межах **П.д.У.-НАТО**, як зовнішня політика і політика в галузі безпеки, співробітництво з НАТО та правові питання. У галузі зовнішньої політики та політики безпеки оновлено Концепцію національної безпеки та затверджено Воєнну доктрину з урахуванням набуття Україною членства в НАТО в майбутньому, підготовлено низку проектів та пропозицій для внесення змін до законів України у сфері безпеки та зовнішньої політики, розроблено систему практичних механізмів співробітництва з НАТО, яка дає змогу формувати та реалізовувати стратегічні програмні документи і заходи загальнодержавного рівня.

У власне військовій складовій **П.д.У.-НАТО** пріоритети поділені на загальні та військові. Загальні пріоритети виконуються в першу чергу, оскільки вони відповідають за підвищення рівня добробуту військовослужбовців. Військові пріоритети пов'язані з переходом України на нову систему оборонного планування та реформуванням командної структури ЗСУ (впровадження загальновидової структури командування замість нинішньої, розрахованої на кожний рід військ).

У 2009 р. на зміну щорічним цільовим планам прийшли річні національні програми з підготовки України до набуття членства в НАТО, які є новим форматом реалізації євроатлантичного курсу України. Програми охоплюють питання реформ як в оборонному та безпековому секторі, так і в економіці, сфері

прогидії корупції, судово-правовій та інших галузях.

Літ.: *Про схвалення Плану дій Україна-НАТО та затвердження Цільового плану Україна-НАТО на 2003 рік* : Рішення Державної ради з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України № 2 від 6 лют. 2002 р. // Уряд. кур'єр. – 2003. – № 61; *Шлях до НАТО: вимір безпеки. Лідери думок – про євроатлантичну інтеграцію України* / В. В. Бадрак, С. Г. Згурець, М. М. Самусь, О. О. Набоченко. – К. : [б. в.], 2006; *Вступ до НАТО – стратегічний вибір України* / за заг. ред. О. І. Соскіна. – К. : Вид-во “Ін-т трансформації суспільства”, 2008; *Довідник НАТО*. – Брюссель : [б. в.], 2006; *Кальниш Ю. Г. План дій Україна – НАТО* / Ю. Г. Кальниш // *Енциклопедичний словник з державного управління* ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010.

Бучик В.С.

ПЛАН КОЛОМБО ІЗ СПІЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В АЗІЇ ТА ТИХОМУ ОКЕАНІ

(англ. The Colombo Plan (Cooperative Economic and Social Development in Asia and the Pacific) – регіональна організація, що втілює в собі концепцію колективних міжурядових зусиль з підвищення рівня економічного і соціального розвитку країн-членів Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Основна увага всіх заходів **П.К.** спрямована на розвиток людських ресурсів.

Сьогодні державами-членами цієї організації є 26 країн, зокрема і тих, які входять до складу АСЕАН та СААРК (Афганістан, Австралія, Бангладеш, Бутан, Бруней, В'єтнам, Фіджі, Індія, Індонезія, Іран, Лаос, Малайзія, Мальдіви, Монголія, М'янма, Непал, Нова Зеландія, Пакистан, Папуа-Нова Гвінея, Південна Корея, Сінгапур, США, Таїланд, Філіппіни, Шрі-Ланка, Японія).

Організація була створена на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Співдружності Націй 28 листопада 1950 р. у Шрі-Ланці (м. Коломбо) на основі британського плану допомоги колишнім колоніям та почала функціонувати з 1 липня 1951 р. як План Коломбо із спільного економічного та соціального розвитку Південної та Південно-Східної Азії. Спочатку діяльність **П.К.** була розрахована на шість років і цей термін був пролонгований кілька разів до 1980 р., коли існування цієї організації було продовжено на невизначений термін. Почат-

ково до її складу входили Австралія, Велика Британія, Індія, Канада, Нова Зеландія, Пакистан, Цейлон.

У 1977 р. її назва була змінена на “**П.К.** із спільного економічного і соціального розвитку Азії та Тихого океану” з метою віддзеркалення змін у складі її членів та розширення сфери її діяльності. У перші роки основним напрямом діяльності **П.К.** була допомога розвинених країн країнам, що розвиваються, в таких сферах, як трансфер капіталу і технологій, а також розвиток навичок. У міру розбудови інфраструктури (аеропорти, автошляхи, залізничні сполучення, греблі, лікарні, заводи з виробництва добрив, цементні заводи, університети і сталеливарні заводи) в країнах-членах за рахунок допомоги в рамках **П.К.** значна кількість людей одночасно проходила професійне навчання для роботи на об'єктах інфраструктури та управління економікою, що розвивається.

Метою діяльності **П.К.** є створення умов для досягнення двосторонніх домовленостей із обсягів закордонної та технічної допомоги для економічного та соціального розвитку країн Азії та Тихого океану. Тобто **П.К.** не означає інтегрований план розвитку, якому мали відповідати національні плани.

Основні завдання **П.К.**: стимулювати інтерес і підтримку економічного і соціального розвитку Азіатсько-Тихоокеанського регіону; сприяти розвитку технічного співробітництва та надання допомоги в обміні і трансфері технологій між країнами-членами; контролювати відповідну інформацію про технічне співробітництво між урядами держав-членів та іншими установами з метою прискорення розвитку на основі спільних зусиль; сприяти поширенню та запровадженню досвіду з розвитку між країнами-членами в регіоні з основним наголосом на концепцію співпраці Південь-Південь.

Таким чином, кожна країна, що розвивається, визначає свої потреби в допомозі й веде переговори на двосторонній основі з розвиненою країною-членом. Але ці переговори здійснюються в рамках основної політики **П.К.** й координуються відповідними органами.

Сьогодні головними органами **П.К.** є: Консультативний комітет, Рада та Секретаріат. Адміністративні витрати Ради та Секретаріату розподіляються порівну між 26 країнами-членами.

Консультативний комітет включає уряди всіх країн-членів і є найвищим наглядовим органом і органом з вироблення політики. Він раз на два роки служить форумом для обміну думками з актуальних проблем розвитку, що стоять перед країнами-членами, та проведення огляду роботи П.К. щодо економічного та соціального розвитку в регіоні. Рада П.К. складається з глав дипломатичних місій урядів держав-членів, які проживають в Коломбо, Шрі-Ланка. Голова Ради призначається щорічно з числа країн-членів на основі алфавітного підходу до ротації. Рада збирається раз на квартал, щоб визначити важливі питання розвитку, що стоять перед її членами, і забезпечити належне виконання рішень Консультативного комітету.

Секретаріат Плану Коломбо очолює Генеральний секретар, офіс якого розташований у Коломбо, і з 1951 р. функціонує як секретаріат Консультативної комітету і Ради. Секретаріат несе відповідальність за ефективне управління та реалізацію програм П.К., в партнерстві з країнами-членами і установами.

Особливість П.К. полягає в тому, що адміністративні витрати Ради та Секретаріату розподіляються порівну між усіма країнами-членами. Однак програми професійної підготовки добровільно фінансуються як традиційними, так і новими донорами серед країн-членів. Навчальні заходи також фінансуються за рахунок внесків держав, що не є членами цієї організації, та регіональними й міжнародними організаціями, наприклад ОПЕК.

П.К. має 4 постійні програми: Програма з питань державного управління та навколишнього середовища (PPA & ENV); Програма розвитку приватного сектору (ТСО); Консультативна програма з наркотиків (DAP); Програма довгострокових стипендій (LTSP).

Слід зазначити, що протягом багатьох років, дотримуючись концепції розвитку людських ресурсів і співробітництва Південь-Південь у вирішенні питань економічного і соціального розвитку, змістовне наповнення П.К. змінюється з урахуванням потреб країн-членів у мінливому світовому економічному середовищі. У перші роки навчальні програми мали довгостроковий характер, сьогодні робиться наголос на набутті вмінь та відпрацюванні навичок, спрямованих на опанування передовим досвідом у різних сферах економічної та соціальної діяльності як не-

від'ємному атрибуті належного врядування. Поточні програми П.К. сфокусовані в галузі державної політики в умовах глобалізації та ринкової економіки, розвитку приватного сектору як основної рушійної сили для зростання, а також запобігання зловживанню наркотиками та профілактичним заходам у країнах-членах.

Літ.: Офіційний сайт Плану Коломбо. – Режим доступу : http://www.colombo-plan.org/resources/speeches/59Anniversary_05072010.pdf

Стрельцов В.Ю.

ПЛАН МАРШАЛЛА – програма відновлення і розвитку Європи після Другої світової війни (European Recovery Program), відіграла важливу роль у створенні об'єднаної Європи. Прихильниками реалізації цієї ідеї в силу логіки холодної війни були США, які вважали, що це сприятиме швидкому відновленню Західної Європи, якій відводилась вирішальна роль у збереженні геополітичної рівноваги сил. Була проголошена 5 червня 1947 р. держсекретарем США Джорджем Маршаллом у виступі в Гарвардському університеті. Дж.Маршалл повідомив про готовність здійснити програму широкомасштабної допомоги європейським країнам, “безкоштовної і дуже значної, якщо ми не хочемо опинитися в стані економічного, політичного й соціального хаосу” і сприяти таким чином відродженню Європи. Для США П.М. був одночасно і засобом підтримки свого експорту, оскільки 2/3 виділеної суми мали витратитися на закупівлю американських товарів, забезпечуючи таким чином збереження високих темпів розвитку їх повоєнної економіки. В основу П.М. була покладена американська модель вільного підприємництва, яка після Другої світової війни вважалася найкращою.

Після відмови Радянського Союзу та його союзників брати участь у цьому проекті, в Парижі влітку 1947 р. відбулася конференція 16 західноєвропейських країн (Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Туреччина, Франція, Швейцарія, Швеція), які погодилися на американські умови надання допомоги і підписали відповідний протокол.

П.М. був схвалений конгресом США 2 квітня 1948 р. і наступного дня затверджений президентом у вигляді закону № 472 “Про

допомогу іноземним державам”, у якому визначались цілі, завдання, принципи й умови надання допомоги у вигляді позик, субсидій. Після його прийняття 16 країн підписали зі США окремі угоди про надання їм фінансової допомоги на загальну суму 17 млрд дол. протягом чотирьох років.

Для розподілу допомоги, а також координації національних економічних політик у квітні 1948 р. почала діяти Європейська організація економічного співробітництва (ЄОЕС), до якої увійшли всі країни-учасниці П.М. Восени 1949 р. членом ЄОЕС стала ФРН, пізніше спеціальний статус отримала Югославія. Вищим органом ЄОЕС була Рада міністрів, яка збиралася кілька разів на рік, а постійні представники країн-учасниць зустрічалися, як правило, щотижня. Матеріали для Ради готував Виконавчий комітет, який складався з представників семи країн, обраних Радою. Спеціальними проблемами займалися технічний комітет і спеціалізовані агенства, полегшуючи консультації і координацію економічної політики країн-учасниць. Була введена посада Генерального секретаря, яку обійняв Робер Маржолін, майбутній віце-президент Комісії Європейської спільноти. На пропозицію США ЄОЕС заснувала Європейський союз розрахунків (1950), який мав сприяти лібералізації європейської торгівлі шляхом упровадження системи багатосторонніх компенсацій і автоматичного надання кредитів країнам, що їх потребували.

Радянський Союз на противагу П.М. ініціював створення в січні 1949 р. Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ).

П.М., який за оцінкою Нормана Дейвіса не має собі рівних в історії освіченого егоїзму, зіграв вирішальну роль у відбудові й модернізації Європи. Протягом 1948-1952 рр. США в рамках цього плану надали 12,8 млрд дол., у тому числі 85% у вигляді допомоги і 15% – довгострокових позичок. Близько 60% цієї суми одержали Велика Британія (25%), Франція (20%), Італія і ФРН. У цілому ж протягом 1945-1962 рр. США надали Європі допомогу в обсязі близько 30 млрд дол.

Результати реалізації П.М. суттєво перевищували показники, які очікувалися на початку його запровадження. За чотири роки валовий національний продукт західноєвропейських країн зріс майже на 32%, сільськогосподарське виробництво перевищило довоєн-

ний рівень на 11%, а промислове виробництво – на 40%. У Німеччині кожний долар, отриманий у рамках П.М., дозволив створити цінності на суму від 10 до 20 дол. США. Створення ЄОЕС стало немов першим кроком до європейської інтеграції і, зазначає Вернер Вайденфельд, ясно показало, що міжнародне становище володіє значним силовим потенціалом, здатним форсувати процес європейського єднання. Власне, сам термін “інтеграція” був уперше вжитий П.Гофманом та втілений у життя, коли була творена ЄОЕС, покликана реалізувати П.М. У 1960 р. ЄОЕС була трансформована в Організацію економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), куди увійшли США і Канада. На сьогодні це провідна світова організація з економічного аналізу та прогнозування.

Літ.: Вайденфельд В. Европа от А до Я. Справочник европейской интеграции / В. Вайденфельд, В. Вессельс ; пер. с нем. Л. Греле. – Рига : Alberts XII, 2002; Дейвіс Норман. Европа: Історія / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К. : Основи, 2000; Исаев Б. А. Геополитика : учеб. пособие / Б. А. Исаев. – СПб. : Питер, 2006; Копійка В. В. Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; Łastawski Kazimierz. Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Łastawski. – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004.

Прокопенко Л.Л.

ПЛАН ШУМАНА – декларація Шумана (англ. Schuman Declaration) пропозиція міністра закордонних справ Франції Роберта Шумана, яка була оприлюднена 9 травня 1950 р., щодо об'єднання під єдиним керуванням вугільних і сталеплавильних ресурсів Франції та Німеччини, а також інших європейських країн. П.Ш. покладено в основу створення Європейської спільноти з вугілля та сталі, він заклав підґрунтя європейської інтеграції. 9 травня вважається днем народження ЄС та святкується у країнах союзу як День Європи.

Р.Шуман народився в Клаузени, передмісті Люксембурга у 1886 р. у франкомовній сім'ї з Лотарингії (в люксембурзькій частині) на франко-німецько-люксембурзькому кордоні, який неодноразово зсувався в той чи інший

бік в результаті війн і конфліктів, в одній з двох провінцій, відібраних у Франції Німеччиною внаслідок поразки французів у війні 1870 р. Після вивчення юриспруденції в університетах Бонна, Мюнхена, Берліна і Страсбурга започаткував юридичну практику в м. Мец, що в Лотарингії, яка була на той час частиною Німеччини. Вільно розмовляв німецькою та французькою мовами.

Був вимушений служити в німецькій армії впродовж війни 1914-1918 рр. Після 1918 р., коли Франція повернула собі Ельзас і Лотарингію, Шуман офіційно став громадянином Франції та залишився глибоко переконаним у необхідності остаточного франко-німецького примирення. З 1919 р. Шуман був обраний у палату депутатів як представник департаменту Мозель за списками католицької партії. З 1928 по 1938 р. очолював парламентську комісію у справах Ельзасу й Лотарингії. Під час роботи у парламенті Шуман активно впливав на політичне життя Ельзасу і Лотарингії. Подорожував Європою, відвідував Німеччину, а також країни, що входили до Австро-Угорської імперії, у тому числі Угорщину у 1930, 1934 і 1935 р. Після початку Другої світової війни у 1940 р. призначений на посади у французькому уряді, але пішов у відставку під час перемир'я, і після повернення в Мец був заарештований гестапо через відмову співпрацювати з новим режимом. У 1942 р. втікає і вимушений переховуватись в різних місцях у Франції, бере участь у русі опору до кінця війни. Після війни успішно продовжує політичну кар'єру у Франції. Шуман знову був обраний до парламенту Франції, виступав як представник Мозеля з 1945 по 1962 р. У період 1946-1955 рр. він був членом кількох урядів Франції, у тому числі перебував на посаді міністра фінансів, прем'єр-міністра і міністра закордонних справ країни. З 1958 р. був обраний президентом Європейської асамблеї (1958-1960), яка пізніше стала Європейським Парламентом. Упродовж 1955-1961 рр. очолював Європейський рух. Помер Шуман 4 вересня 1963 р. в місті Сі-Шазель, департаменту Мозель.

Задум розпочати інтеграцію з двох базових галузей промисловості – вугілля і сталі – виник у Шумана під впливом ідей Жана Моне. Бізнесмен, економіст і політик Жан Моне після Другої світової війни присвятив своє життя створенню того, що він, як і Чер-

чилль, називав “Сполученими штатами Європи”. У 50-х рр. ХХ ст. вугілля задовольняло 70% енергетичних потреб Західної Європи, і жодна країна не могла створити боєздатної армії без сталі. Якщо французькі й німецькі вугільні шахти і сталеливарні контролюватимуться міжнародною спільнотою, обидві країни вже фізично не зможуть воювати одна з одною. Так вважав Ж.Моне, і Р.Шуман поділяв його думку. Основу європейського порядку Шуман вбачав у примиренні між Німеччиною і Францією. Відтак необхідною передумовою такого примирення було створення умов, які б унеможливили початок війни. Найефективнішим механізмом досягнення такої мети могло стати створення засобів управління та наднаціонального контролю за виробництвом і торгівлею стратегічною для військових потреб продукцією – вугіллям і сталлю.

Пропозиція Шуманова відкрити майбутню організацію для об'єднання країн Європи виключала можливість входження до неї багатьох країн Європи, насамперед країн Східної Європи. Країни Скандинавії під час Конгресу Європи, а потім і в Раді Європи виказали своє упереджене ставлення до ідеї наддержавних і наднаціональних утворень. Велика Британія так само залишилася осторонь, хоч і вважалась основним союзником Франції у ХХ ст. Для Шумана і Моне європейська інтеграція означала передусім франко-німецьку інтеграцію, оскільки традиційно склалося, що Німеччина завжди протистояла Франції не тільки на військовому рівні, але й як головний економічний конкурент.

П.Ш. став важливим внеском у процес європейської інтеграції, що був поставлений в основу створення ЄСВС від 9 травня 1950 р. У своїй доповіді Шуман зазначив, що Європу не вийде створити в один момент або на основі одного єдиного плану. Вона буде будуватись на основі конкретних досягнень, з яких почнеться побудова фактичної консолідарності. Злука народів Європи потребує ліквідації вікового протистояння Франції та Німеччини. Вся підприємницька діяльність має торкатися передусім цих двох країн. З цією метою уряд Франції пропонує невідкладно вжити заходів в одній вузькій, але вирішальній сфері. **П.Ш.** та Моне був реалізований 18 квітня 1951 р. підписанням Паризького Договору про створення Євро-

пейської спільноти з вугілля і сталі, який набрав чинності в липні 1952 р. Членами ЄСВС стали шість країн: Франція, ФРН, Італія, Нідерланди, Бельгія та Люксембург.

Декларація Шумана містить такі важливі складові: франко-німецьке примирення; Франція пропонує запровадити спільний контроль над виробництвом вугілля і сталі Франції і Німеччини, створивши для цього відповідний орган, відкрити й інтегрувати ринки обох країн у цих галузях. І через контроль над стратегічною сировиною унеможливити наступні війни між цими двома державами; поступове створення політичного союзу, який би унеможливив військові конфлікти між європейськими народами і підвищив політичну вагу Західної Європи на міжнародному рівні на протидію США і СРСР; “Європа не витвориться враз, навіть у межах спільного альянсу; але лише конкретними справами, розбудовуючи поміж собою передусім справжню солідарність”.

ЄСВС, створення якого мало на меті довготривалі політичні цілі, одразу ж продемонструвало свою економічну ефективність. Воно відкрило доступ Франції до вугільних багатств Руру і поклато кінець двоїтій системі ціноутворення, коли німецьке вугілля, призначене для сталеливарень Лотарингії, коштувало дорожче за те ж саме вугілля у Західній Німеччині. Воно скасувало всі митні бар’єри на шляху торгівлі вугіллям і сталлю між усіма шістьма країнами-учасницями, внаслідок чого до 1958 р., тобто на завершення перехідного періоду, визначеного Паризькою угодою в квітні 1951 р., торговельний обіг сталі між країнами збільшився на 151%, вугілля на 21%, заліза на 25%. Проголошена 9 травня 1950 р. промова Шумана, в якій міністр закордонних справ Франції виголосив проект створення ЄСВС, була початком процесу об’єднання Європи й утворення Європейського Союзу. Рішенням конституційного конвенту 9 травня відтепер відмічається як День Європи. Р.Шуман фактично поклав початок об’єднанню Європи в ЄСВС, яке мало би враховувати суверенні права кожної держави.

Літ.: Грицяк І. А. Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк. – К. : К.І.С., 2006; Дайнен Десмонд. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Десмонд Дайнен ; пер. з англ. Марини Марченко. – К. : К.І.С., 2006; *Європейська інтеграція: крок за кро-*

*ком : посіб. для журналістів / Д. Корбут, В. Зам’ятін, І. Піддуська та ін. – К. : Фонд “Європа ХХІ”, 2001; Європейський Союз: основи політики, інституційного устрою та права : навч. посіб. : пер. з нім. / наук. ред. В. П’ятницький ; Т-во Карла Дуйсберга ; М-во економіки України ; Ін-т європ. політики, м. Берлін. – К. ; Кельн : Заповіт, Б.р.; *Filip Todt*. Нарис історії Європейського Союзу / Тоді Філіп ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2001; *Raymond Poidevin*. Robert Schuman, homme d’Etat, 1886-1963 / Poidevin Raymond. – Paris, Imprimerie nationale, 1986; *The European Union: readings on the theory and practice of the European integration* / ed. by B. F. Nelsen, A. Stubbn. – 3rd ed. – Boulder : Lynne Rienner Publ. ; London, 2003.*

Козут П.В., Красівський Д.О.

ПОДВІЙНА БІЛЬШІСТЬ (англ. Double majority) – метод визначення *кваліфікованої більшості* під час прийняття рішень у Раді ЄС на основі одночасного врахування двох критеріїв: більшості держав-членів та більшості населення ЄС, яке в них проживає. Ухваливши принципове рішення щодо прийняття великої групи нових членів, в ЄС розпочали роботу над розробкою системи підтримки балансу між великими та малими державами-членами під час процесу прийняття рішень у Раді ЄС. Збереження старої системи зважених голосів після розширення могло призвести до того, що кваліфікована більшість у Раді представляла б лише меншість населення ЄС. З огляду на це держави-члени з найбільшою чисельністю населення хотіли мати систему **П.б.**, яка б гарантувала, що більшість у Раді ЄС складається не тільки з більшості держав-членів, а й з більшості всього населення Союзу. *Ніцький договір* (2000 р.), який реформував діяльність інститутів ЄС напередодні вступу до Союзу великої групи нових членів, дав нове визначення кваліфікованої більшості на основі **П.б.** та навіть потрібної більшості. Оскільки новий перерозподіл вагомості голосів між державами-членами відбувся на користь великих держав, то кваліфікована більшість обов’язково мала бути більшістю держав-членів. З цією метою її поєднали із системою, відомою як “демографічне підстрахування”, а це означало, що кожна держава-член отримала право перевесвідчитися, чи представляє кваліфікована більшість щонайменше 62% усього населення Союзу. Якщо кваліфікована більшість не

відповідала цій умові, то рішення не могло бути прийнятим. Ці нові правила набули чинності з 1 листопада 2004 р.

Під час роботи над проектом *Конституції ЄС* було запропоновано нову систему **П.б.**, яка мала складатися і з більшості держав-членів, і населення Союзу. Лісабонським договором **П.б.** запроваджується з 1 листопада 2014 р. На основі нової **П.б.** кваліфікованою більшістю вважатиметься щонайменше 55% держав-членів Ради ЄС, що має у своєму складі принаймні 15 осіб, і в якій представлені держави-члени, що охоплюють щонайменше 65% усього населення ЄС (ст. 16(3)). Стару систему зважування голосів, за якої кожна держава-член мала в Раді ЄС певну кількість голосів, скасовано.

Запровадження методу **П.б.** відтерміновано до 1 листопада 2014 р., до якого продовжиться використання методу зважування голосів. Також з метою переходу від інституційних положень договорів, які застосовувались до набуття чинності Лісабонським договором, ним передбачено перехідний період – з 1 листопада 2014 р. до 31 березня 2017 р., – упродовж якого будь-яка держава-член Ради ЄС, у разі необхідності прийняття певного акта кваліфікованою більшістю може вимагати, щоб він приймався відповідно до кваліфікованої більшості на основі методу зважування голосів.

Нова система **П.б.** є більш результативною та простішою для розуміння. Вона також краще відображає подвійної природу ЄС як унікального союзу не лише держав, а й народів.

Літ.: *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009; *Дайнен Д.* Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз: Основуючаючі акти в редакції Лісабонського договору с коментаріями.* – М. : ИНФРА-М, 2008; *Копійка В. В.* Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Hayes-Renshaw F.* The Council of Ministers / F. Hayes-Renshaw, H. Wallace. – New York, N.Y. : Palgrave Macmillan, 2006; *Horváth Z.* The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU / Z. Horváth, B. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010; *Szyszczyk E.* Understanding EU Law / E. Szyszczyk, F. Cygan. – London : Sweet & Maxwell, 2005.

Рудік О.М.



ПОДЕБРАД ЇРЖІ

(1420-1471) – король Чехії з 1458 р. За походженням з роду панів із Кунштата. Висунувся як один з очільників поміркованого напрямку гуситського руху – чашників. У 1452 р. був обраний земським правителем Чехії, а в 1458 р. – королем. Спираючись на дрібне й середнє дворянство та бюргерство, намагався зміцнити Чеську державу. Прагнув обмежити вплив римського папи. Чеські пани-католики за підтримки Риму в 1465 р. створили Зеленогірську конфедерацію, спрямовану проти **П.**

У 1466 р. папа оголосив короля єретиком і закликав європейські країни до хрестового походу проти Чехії. Заклик Ватикану був підтриманий лише угорським королем Матяшем Корвіном, який частиною панів у 1469 р. був обраний чеським королем. У розпал війни проти конфедерації **П.** помер. У 1464 р. **П.** і його дипломат, француз Антуан Маріні висунули проект об'єднання християнських держав – “Договір про союз та конфедерацію між королем Людовіком XI, королем Богемії Їржі і Радою Венеції для протистояння туркам”. Цьому передували наступні події.

Перемога турок на р. Мариця (1371) над коаліцією сербів, болгарів, валахів і угорців та на Косовому полі (1389) над сербами, а також розгром європейських хрестоносців на Дунаї під Нікополем (1396) робили невідворотним падіння Візантійської імперії. Султан Баязид I (1389-1402) не приховував своїх планів щодо швидкого завоювання Візантії. Але тоді загибель Візантії була відстрочена на півстоліття розгромом турків Тимуром у 1402 р. Однак у 20-х рр. XV ст. Туреччина знову зміцніла і Мурад II (1421-1451) відновив завоювання. У 1444 р. проти турок був організований новий хрестовий похід, у якому взяли участь польські, чеські, угорські, німецькі, частково французькі та інші західноєвропейські рицарі. Проте похід і цього разу виявився невдалим. У битві під Варною (10 листопада 1444 р.) рицарі були розбиті, загинув і польський та угорський король Владислав III. Тим самим падіння Константинополя було передвирішене, він впав 29 травня 1453 р.

Успіхи османів мали особливо велике політичне значення для Центральної і Східної Європи, оскільки тепер був відкритий шлях для турецької агресії в напрямку Австрії, Угорщини, Чехії, Польщі, України. Тому треба було думати про негайну організацію боротьби з османами усією силою християнського світу.

Вищезгаданий проект об'єднання християнських держав передбачав утворення союзу європейських християнських володарів – “Ліги миру”. Усі члени Ліги повинні були мати рівний статус незалежно від розміру країни, що йшло врозріз із привілейованим становищем імператора і папи. Тим більше, що папу взагалі не передбачалося включати до членів Ліги. Очолити Лігу мав французький король Людовік XI (1423-1483). Фактично, проект переслідував три мети: об'єднання європейських держав для боротьби з турецькою агресією, обмеження впливу римського папи як у Чехії, так і в міжнародній політиці, і протистояння широкій владі імператора Священної Римської імперії, до складу якої входила Чехія. Висловлюють думку, що в основі проекту лежала ідея нового поділу влади в Європі: король Франції мав стати імператором на заході, а П. перебрати на себе функції імператора на сході та в Німеччині. Проект передбачав, як зазначає Джон Маккормік, створення структур кінець кінцем встановлених для Євросоюзу. Передбачалося створити Асамблею, Суд справедливості, міжнародний арбітражний механізм, союзні збройні сили і конфедеративний бюджет. Асамблею пропонувалося скликати в Базелі у лютому 1465 р. Вона мала регулярно засідати і кожних п'ять років змінювати місце свого перебування. На Асамблею покладалася турбота про прийом нових членів, спільну валюту і ведення війни. Вона складалася із колегії постійних представників 16 держав і ради королів і князів. Найбільш значним і суттєвим у цьому плані було те, що вперше обмежувався суверенітет володарів через застосування принципу прийняття рішень більшістю. Місцезнаходженням консисторії або Міжнародного трибуналу мало бути те ж саме місто, що й Асамблеї. Передбачалося функціонування спільного, загальноєвропейського адміністративного апарату і можливість застосування спільних санкцій проти агресора. Це, на думку авторів проекту, мало забезпечити спільну боротьбу

проти Османської імперії. Члени конфедерації мали відмовитися від війни один з одним. У випадку ж конфлікту Асамблея, навіть без звернення його учасників, мала негайно відправити послів з місією залагодити суперечку і відновити мир. Якщо ж з вини агресора мир і союз не відновиться, всі інші учасники повинні стати на захист миру і надати жертві агресії щорічну допомогу у розмірі десятиї частини доходів свого королівства. В подальшому могла бути надана також економічна допомога для відновлення добробуту населення постраждалої країни. Джерелом наповнення конфедеративного бюджету планувався організований папою щорічний збір податку у розмірі прибутку за три дні, який поступав у розпорядження Асамблеї і мав спрямовуватися на організацію боротьби проти Туреччини. Асамблея приймала рішення щодо сил, які мали бути мобілізовані для походу і його дати, більшістю голосів. Проект П. становив, за оцінкою Ріхарда Куденхов-Калергі, першу практичну спробу створення в Європі федерації.

Літ.: *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : БСЭ, 1975. – Т. 20; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; *Jastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Jastawski. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; *McCormick John.* Understanding the European union: A Concise Introduction (3rd edn) / John McCormick. – N-Y : Palgrave Macmillan, 2005; *Derek Heater.* The idea of European unity / Derek Heater. – Leicester and London : Leicester University Press, 1992.

Прокопенко Л.Л.

ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ – цілеспрямована, скоординована або самостійна діяльність держав, міжнародних (неурядових) організацій та інших суб'єктів міжнародного права щодо ліквідації (нейтралізації, зменшення) сукупності небезпек, загроз, ризиків і викликів планетарного масштабу, розробка дієвих механізмів та інструментів протидії їм, у тому числі з використанням або ймовірністю використання насильства (збройного насильства) щодо учасників світової взаємодії,

передусім держав, а також аналогічних внутрішніх процесів, що за своїми масштабами і впливом виходять за національні кордони і здатні впливати на безпеку інших держав.

Сьогодні **П.з.м.б.** розглядається, принаймні, у трьох аспектах: як комплекс заходів щодо усунення (зменшення) масштабів та інтенсивності загроз виживанню індивіда, соціальної групи, держави. Таким чином, **П.з.м.б.** безпосередньо пов'язана зі змістом, спрямованістю, характером, інтенсивністю, тенденціями загроз і навіть особливостями їх сприйняття; ця політика обов'язково має бути спрямована на об'єкт (на кого чи на що спрямована загроза) та суб'єкт / джерело небезпеки (хто або чим загрожує); вона має розглядати засоби убезпечення об'єкта від загрози.

Зміст терміна "**П.з.м.б.**" розширюється, якщо зміщується увага з об'єкта безпеки на специфіку загрози безпеці або особливості засобів гарантування безпеки через використання різних предикатів до слова "безпека". Зокрема, екологічна безпека зміщує увагу з воєнних загроз на загрози довкіллю, людська безпека – з безпеки держави на безпеку індивіда тощо.

Останнім часом у світі дедалі помітнішою стає тенденція до набуття внутрішніми конфліктами статусу домінуючих. Причинами цього феномену є загострення національних (етнічних), релігійних проблем, ускладнення соціально-економічних та політичних процесів у суспільствах, суперечності між провідними акторами міжнародної політики тощо. Це призводить до збільшення кількості конфліктів усередині держав. Радикально розширюються масштаби та зростає інтенсивність залучення міжнародної спільноти до розв'язання проблем внутрішніх конфліктів (Сомалі, Косово, Лівія та ін.).

Водночас за нових умов та процесів, які відбуваються у системі міжнародної безпеки, все більш визначальною стає роль невлених, невідчутних і розпорошених загроз або поява нових ризиків та викликів. Наприклад, питання енергетичної безпеки для більшості країн Європейського Союзу набули актуальності у 2007-2008 рр. і стали невід'ємною складовою стратегій національної безпеки. Нове розуміння міжнародної безпеки відрізняється від його традиційного тлумачення такими показниками.

Об'єкт аналізу. У класичних школах дослідження **П.з.м.б.** центром аналізу є виключно держава, що не дає змоги розглянути зміст загроз конкретним особам, соціальним групам, які досить часто стають жертвами держави. Модерні підходи враховують безпеку людини, що дає змогу проаналізувати шкоду, якої може завдати держава своїм громадянам. Незважаючи на те, що захист держави є надзвичайно важливим для кожного громадянина, це не є достатньою гарантією для його індивідуального благополуччя.

Характер загрози. Традиціоналісти акцентують увагу на зовнішньому характері загрози. Оскільки фокусом аналізу виступає держава, реальною є загроза, що виходить від іншої держави, і нехтуються загрози, що виходять зсередини держави (політичні репресії, громадянські війни, заворушення, поляризація та радикалізація суспільства). Сьогодні людство стурбоване дискримінацією, невмотивованим насильством, нелегальною імміграцією, розповсюдженням наркотиків та організованою злочинністю. У нових дослідженнях у сфері **П.з.м.б.** розглядається увесь спектр загроз, звідки б вони не виходили, і не обмежуються темою міждержавного насильства.

Урахування довгострокових потенційних загроз. Класичні погляди щодо **П.з.м.б.** неспроможні зосередити увагу на довгострокових потенційних загрозах (СНІД, безпека здоров'я тощо). Модерні підходи вказують на розвиток таких спроможностей, оскільки невоєнні загрози можуть спричинити катастрофічні збитки не тільки на національному, а й на регіональному і міжнародному рівнях.

Засоби реагування на загрози. Традиціоналісти мають занадто вузький арсенал засобів реагування на загрози, як правило, нарощування військової могутності. Це нагадує політику взаємного гарантованого знищення, запроваджену СРСР та США під час холодної війни. Модерністи розглядають невоєнні засоби на тлі всього спектра альтернатив.

Проте критики модерних визначень висловлюють обґрунтовані зауваження. Зокрема, нові інтерпретатори міжнародної безпеки фокусують увагу на безпеці людини, але їй дуже важко визначити, як і межу між проблемами розвитку та безпеки індивіда. З огляду на це під час розробки і реалізації **П.з.м.б.** керівникам міжнародних організацій, державним діячам, експертам важко урахувати

всі аспекти безпеки людини, тому всеохопна концепція втрачає аналітичну цінність. Без зрозумілих критеріїв специфікації загроз проблема безпеки буде розширювати її зміст, але втрачатиме інтелектуальну логічність. Деякі фахівці пропонують повернутися до традиційних підходів, обмежити безпеку людини тільки тими загрозами, що включають насильство стосовно людей.

Слід також брати до уваги те, що більшість нових загроз важко піддаються вимірюванню щодо їх реального впливу. Таким чином, вони мають скоріше потенційний, ніж реальний характер, і **П.з.м.б.** повинна це враховувати. Необхідно також зазначити, що розширення спектра невоєнних загроз, що тиражується засобами масової інформації, переконує суспільну думку в тому, що світ стає безпечнішим і в ньому зникає збройне насильство. Це призводить до недооцінки аналізу сучасних змін в агресивній природі анархічних держав. І якщо зовнішня загроза територіальній цілісності не стосується західних держав, то вона актуальна в багатьох інших куточках світу.

І, зрештою, серйозним недоліком сучасної **П.з.м.б.** є те, що під час розгляду усіх ймовірних загроз, як правило, не визначається суб'єкт (суб'єкти) їх появи, відсутній ефективний зворотний зв'язок між попередньою недосконалою політикою (рішеннями) у сфері міжнародної безпеки та негативними наслідками сьогодення.

Непересічного значення для усунення вищезазначених недоліків набуває радикальне підвищення прогностичних спроможностей і дієвості міжнародних організацій, насамперед ООН.

Літ.: *Глобалізація і сучасний міжнародний процес* / за заг. ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. – К. : Ун-т “Україна”, 2009; *Полтораков О. Ю.* Безпека держави та безпека суспільства: специфіка політичного взаємовпливу в національному та європейському контекстах : монографія / О. Ю. Полтораков. – К. : Вид-во LAT & K, 2009; *Hamilton D.* Protecting the Homeland: European Approaches to Societal Security-Implications for the United States / Daniel Hamilton, Sundelius Bengt, Gronvall Jasper. – Washington : Center for Strategic Studies, 2005; *The National Security Strategy of the United Kingdom. A Strong Britain in an Age of Uncertainty.* – London, October 2010.

Мандрагеля В.А.

ПОЛІТИКА І СТРАТЕГІЯ ЗАЙНЯТОСТІ В ЄС є важливим пріоритетом Співтовари-

ства і спрямована на розширення зайнятості за рахунок створення нових робочих місць, підтримки малих та середніх підприємств, інвестицій у розвиток людських ресурсів через удосконалення освіти і навчання, забезпечення їх доступності для всіх громадян Євросоюзу. Пріоритетами політики зайнятості в ЄС є: інновації у сфері професійної підготовки та нетрадиційних форм зайнятості, гнучкі методи організації праці, нестандартні форми зайнятості (часткова і тимчасова зайнятість та ін.).

Головні напрями політики зайнятості визначені в основних документах ЄС: Амстердамському договорі (1997), Європейському пакті зайнятості (1999), Європейській стратегії зайнятості, Європейській Соціальній хартії, Лісабонській стратегії (2000), стратегії “Європа-2020”.

Особливе значення у проведенні політики зайнятості в ЄС має Європейський пакт зайнятості, який спрямований на припинення скорочення кількості робочих місць і розв'язання проблем зайнятості на таких напрямках: вичерпна структурна реформа та модернізація, метою якої стало посилення інноваційної спроможності й ефективності ринку праці та ринків товарів, послуг і капіталів (Кардіфський процес); координування економічної політики та поліпшення ефективності взаємодії між зростанням заробітної плати та валютною, бюджетною та фінансовою політикою шляхом макроекономічного діалогу, спрямованого на збереження динаміки без зростання інфляції (Кельнський процес); подальший розвиток і запровадження скоординованої стратегії зайнятості для поліпшення ефективності ринків праці шляхом підвищення рівня зайнятості, розвитку підприємництва, пристосування бізнесу та найманих працівників до нових умов, а також рівних можливостей для чоловіків і жінок у працевлаштуванні (Люксембурзький процес). Керуючись цими напрямами, країни ЄС щорічно узгоджують основні елементи економічних політик, стратегії зайнятості. Макроекономічний діалог проводиться в рамках Економіко-фінансового комітету через співпрацю з Радою з трудових і соціальних питань та за участі представників Європейської Ради, Комісії, Європейського центрального банку та соціальних партнерів. У макроекономічному діалозі йде обмін інформацією та думками підзвітних Спільноті установ і со-

ціальних партнерів щодо збільшення і повного використання потенціалу зростання зайнятості.

У тісному взаємозв'язку з політикою зайнятості проводиться освітня політика ЄС, оскільки на перший план виходить необхідність того, що освіта повинна служити поліпшенню пропозиції на ринку робочої сили. Так само як і в політиці зайнятості формуються кількісні цілі, а оскільки ця політика проводиться в руслі Європейської стратегії зайнятості, можуть висловлюватися і певні рекомендації.

Нова європейська стратегія "Європа-2020", схвалена у березні 2010 р., містить низку заходів щодо поліпшення зайнятості. Передбачається, що 75% населення у віці від 20 до 64 років повинні бути працевлаштовані. Серед програм стратегії "Європа-2020" для розв'язання проблем зайнятості найбільш важливими є такі: Програма "Молодіжний рух" – посилення результативності освітніх систем та сприяння залученню молодих людей на ринок праці; План з розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць – модернізація ринків праці, надання людям можливості отримувати нові знання та навички, щоб збільшити можливість працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту і пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність.

На рівні ЄС для реалізації Плану Європейською Комісією передбачено:

– створення ринку праці, побудованого на гнучкості в динамічній економіці і безпеці для робітників;

– створення і адаптація законодавства, яке буде відповідати принципам розумного регулювання, включаючи інструменти трудового законодавства (робочий час, час відпочинку, призначення на посаду, донесення інформації до працівників), а також новим виникаючим ризикам заподіяння шкоди здоров'ю та отримання травм на роботі;

– підтримка внутрішньої європейської мобільності працівників за допомогою необхідних інвестицій, особливо з Європейського Соціального Фонду;

– підтримка посилення кооперації між інститутами трудового ринку, в тому числі з державними установами зайнятості держав-членів ЄС; посилення соціального партнерства, підключення всіх можливих служб до розв'язання проблем у галузі зайнятості;

– надання сильного поштовху, що спонукає до розв'язання проблем кооперації у сфері освіти та навчання, включаючи в обговорення цих питань всі зацікавлені сторони.

Програма "Європейська політика проти бідності" – програма, спрямована на те, щоб соціальна та територіальна взаємодія була поширена на всій території та досягнення у сфері економічного розвитку та зайнятості населення допомагали знижувати рівень бідності в усьому ЄС.

Літ.: Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики: монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк: Видавн. п-во "Схід. видавн. дім", 2007; Ніколас Мусіс. Усе про спільноти Європейського Союзу / Ніколас Мусіс; пер. з англ. – К.: К.І.С., 2005; *Европейская социальная хартия*. 18.10.1961: справочник: пер. с фр. – М.: Междунар. отношения, 2000; Як працює Європейський Союз: Досвід інституцій ЄС. – К.: ТОВ "Лік", 2005; *Hantrais Linda. Social policy in the European Union*. Palgrave Macmillan / Linda Hantrais. – Basingstoke, 2007; *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction*. Edited by M. Lavalette and A. Pratt. Sage publications. – London, 2001; *Social policy*. Second edition. Edited by J. Baldock, N. Manning, S. Vickerstaff. Oxford University Press. – New York, 2003.

Діденко Н.Г.

ПОЛІТИКА ОБМЕЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ВИКЛЮЧЕННЯ В ЄВРОПІ

ґрунтується на *європейській концепції соціальної ексклюзії* та здійснюється згідно із ст. 30 Європейської соціальної хартії. Головний акцент у цій політиці робиться на активному підході до ризиків і соціальних проблем. Насамперед це стосується ринку праці – створення штучних систем зайнятості (суспільні та субсидійовані робочі місця) і підвищення професійної майстерності та перенавчання. Усе це передбачає, з одного боку, активне включення клієнта в пропоновані йому схеми, з другого – створення державною такої системи пропозицій, від яких клієнт не зміг би відмовитись. У підсумку відбувається поділ соціальної політики на традиційну соціальну політику щодо інтегрованих працівників та обмежене пасивне соціальне забезпечення для маргіналів.

Базовими настановами **П.о.с.в.Є.** є: прагнення максимально чітко та точно визначити соціальні права громадянина та встановити механізми їх виконання й захисту (а не орієн-

тація на допомогу та спасіння); залучення соціальних рухів, місцевих (регіональних) спільнот, різноманітних форм самоорганізації населення до процесу подолання соціальної ексклюзії (орієнтація громадян на патерналістську стратегію, очікування розпоряджень та вказівок від влади).

П.о.с.в.Є. розвивається у двох напрямках. З одного боку, висловлюються думки про необхідність інтеграції ексклюзованих через побоювання їх відхильної поведінки та з метою організації надійного контролю. З другого – обстоюються високі принципи соціальної солідарності. Здебільшого домінує перша точка зору, оскільки в другому випадку виникає проблема пошуку тих ресурсів, на яких можна б було сформуванню цю солідарність.

Тож сьогоднішня **П.о.с.в.Є.** є доволі дуалістичною. Середній клас отримує соціальні послуги одного рівня, нижчий клас – іншого. Базові соціальні потреби задовольняються окремими інститутами, а задоволення специфічних соціокультурних потреб результатом самоуправління в різноманітних спільнотах, до яких люди належать або з якими себе асоціюють.

До розв'язання проблеми задоволення специфічних соціокультурних потреб різноманітних спільнот можуть долучатися їх політично активні та організовані сегменти, можливими варіаціями яких можуть бути: суспільні організації, суспільні рухи та організації так званого “третього сектору”. *Суспільні організації* як добровільні об'єднання населення почали активно з'являтися в Західній Європі у другій половині ХХ ст. На кінець століття вони перетворилися на впливову силу, яка на сьогодні здатна контролювати дії влади та перебирати на себе значну частину функцій щодо управління соціальними процесами.

Менш організованими, однак не менш впливовими, є *суспільні рухи*. Вони не є організацією, не проходять процедуру реєстрації, не мають фіксованого членства та стають природною суспільною реакцією на наявні соціальні процеси й проблеми. Зазвичай вони рідко бувають гомогенними (тобто представляють лише одну групу зацікавлених). Здебільшого вони поєднують різні групи та різних людей, які, до того ж, можуть бути учасниками кількох рухів одночасно (що свідчить про тенденцію щодо об'єднання зусиль людей у розв'язанні своїх проб-

лем). Їх характерними рисами є децентралізація та мережевий принцип організації. Нормально функціонуючі суспільні рухи є ознакою стабільного суспільства. Їх не варто змішувати з мітингами, виступами, демонстраціями у політично неспокійному суспільстві.

Неприбутковий *третій сектор* є сукупністю груп та організацій, які не розглядають збільшення власного доходу як мету своєї діяльності. Всі доходи, що отримують організації неприбуткового третього сектору, ідуть на подальший розвиток групи, інтереси якої були представлені, на подальше розв'язання наявних проблем (наприклад організації, що сприяють соціальній адаптації людей, хворим на ВІЛ/СНІД; організації, що захищають права та підтримують інвалідів; організації, націлені на подолання гендерної диспропорції у сфері зайнятості тощо). З іншого боку, такі структури стають місцями постійної зайнятості (а, відповідно, і стабільного доходу) для тих, хто в них працює. Такі організації мають добровільний характер. Завдяки організованості вони можуть справляти вплив на діяльність уряду, вимагати від нього додаткової відповідальності щодо проблемних питань; займатися розробкою програм можливого розвитку суспільства, впливати на політику держави тощо. Однак такі організації в жодному разі не можуть перебирати на себе функції держави, визначені законом.

Розвиток та діяльність цих структур продемонструвала цілу низку супутніх проблем. З одного боку, виникає проблема бюрократизації “третього сектору”, який перетворюється на низку організацій з високооплачуваними працівниками, які давно не бачили ті знедолені соціальні групи, інтереси яких вони захищають. З другого боку, виникає проблема створення так званих “парасолькових структур” (великі організації, ресурсні центри), що працюють під заступництвом державних структур, стають системами “отримання-передавання” грошей та витискають з ринку субсидій інші організації. Врешті-решт, вони починають більше співпрацювати з державними структурами, ніж захищати інтереси проблемних категорій населення.

При наявності загальних соціальних тенденцій щодо виникнення *соціальної ексклюзії* процес маргіналізації та виключення

може мати індивідуальний характер, бути зумовлений непередбачуваними чинниками (наприклад соціальними, екологічними, техногенними або природними катастрофами). Внаслідок цього ексклюзантами можуть одночасно стати великі групи до того цілком благополучного населення (приміром виникнення феномену біженців у зонах військових дій або екологічних катастроф тощо). За умов катастроф соціальна ексклюзія поглиблюється, виявляє себе більш гостро та може проявитися у протизаконних діях, агресивних способах реалізації власних вимог. Іншим, безконфліктним, варіантом виходу з подібних ситуацій може бути організація груп взаємодопомоги (що можливо, якщо ексклюзована група опинилася на одній території та компактно розміщена). Означені групи виникають на добровільній основі та є результатом організаційної діяльності найбільш активних представників групи ексклюзованих та тих, хто готовий їм допомагати. Покликані вони розв'язувати найбільш проблемні моменти буття ексклюзованих груп.

Головним залишається питання: для чого все це робиться? Чому необхідно задовольняти базові та проміжні проблеми людей, створювати системи підтримки різних рівнів від державної до допомоги самоорганізованої спільноти? На думку П.Леонарда, це є нашим моральним обов'язком, особливо на загальному тлі постмодерністської байдужості, де нічого не зафіксовано й не визначено. За таких умов моральні норми стають тим остовом, на якому тримається соціальна спільність.

Літ.: *Abrahamson P. Postmodern Governing of Social Integration or Risk Management / P. Abrahamson // Sociologisk Rapportserie, 1998. – № 13; Leonard P. Postmodern Welfare: Reconstructing and Emancipatory Project / P. Leonard. – London, 1997; Townsend P. The international analysis of poverty / P. Townsend. – New York : Harvester Wheatsheaf, 1993; Европейская социальная хартия (пересмотренная). – Страсбург : [б. и.], 1996; Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2000; Бродкин Ф. М. Социальные эксклюзии / Ф. М. Бродкин // Социолог. журн. – 2000. – № 3-4; Социальная политика : энциклопедия / А. Н. Аверин, А. М. Бабич, Л. И. Берестова и др. ; под ред. Н. А. Волгина, Т. С. Сулимовой. – М. : Альфа-Пресс, 2006; Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. – М. : ГУ ВШЭ, 2000.*

Міхеєва О.К.

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ (див. *Конфлікт політичний*).

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ЄС (англ. EU Transnational Parties) – політичні партії або групи політичних партій, які об'єднують громадян ЄС і функціонують на рівні *Європейського Союзу*, який регулює та фінансує їх діяльність.

П.п.т.ЄС є одними з найбільш важливих політичних гравців Спільноти. Визнаючи їх значення, держави-члени ЄС в *Маастрихтському договорі* задекларували, що “політичні партії на європейському рівні є важливим чинником інтеграції в Союзі. Їм належить сприяти формуванню європейської політичної свідомості та висловлюванню волі громадян Союзу”. Це визнання відображало погляди найбільш інтеграційно спрямованих держав-членів на роль **П.п.т.ЄС** як важливих чинників підтримки федералізму створюваного ЄС.

Після набуття чинності *Лісабонським договором* правовою основою функціонування **П.п.т.ЄС** є ст. 10(4) Договору про Європейський Союз, в якій зазначається, що політичні партії на європейському рівні сприяють формуванню європейської політичної свідомості та висловлюванню волі громадян Союзу, ст. 224 Договору про функціонування Європейського Союзу, згідно з якою *Європейський Парламент* та *Рада ЄС*, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою за допомогою постанов, установлюють правила, що регламентують діяльність політичних партій на європейському рівні, зокрема правила стосовно їх фінансування. В ст. 12(2) Хартії основоположних прав Європейського Союзу також зазначається, що політичні партії на рівні ЄС сприяють вираженню політичної волі громадян Союзу.

Відображенням цього стало формування *Європейського Парламенту* за принципом **П.п.т.ЄС**. Партійна активність на рівні Європи в умовах наявності громадянства ЄС має полегшити участь у європейських виборах громадянам усього Союзу незалежно від країни походження та проживання. У листопаді 2003 р. вперше з'явилась постанова Європейського Парламенту та Ради ЄС (№ 2004 від 4 листопада 2003 р.), в якій було дано визначення поняття “політична партія на європейському рівні” та сформульовані

умови їх фінансування з бюджету ЄС. Європейська партія має бути юридичною особою в тій державі-члені, де є її місцезнаходження, представлена у щонайменше чверті держав-членів або членами Європейського Парламенту, або в національних чи регіональних парламентах, або отримати в щонайменше чверті держав-членів щонайменше 3% голосів у кожній з них на останніх парламентських виборах, брати участь у виборах до Європейського Парламенту або висловити намір робити це, а також дотримуватися, зокрема у своїй програмі та діяльності, базових принципів ЄС, а саме: свободи, демократії, поваги до прав людини і основних свобод, верховенства права.

Будь-яка **П.п.т.ЄС**, яка відповідає вищезазначеним умовам, може претендувати на фінансування з бюджету Європейського Парламенту, подаючи заявку до 1 листопада кожного року разом із своєю робочою програмою та бюджетом на наступний рік. Кошти розподіляються так: 15% – рівними частками, 85% – серед тих **П.п.т.ЄС**, які мають депутатів у Європейському парламенті, пропорційно до їх кількості. Бюджет ЄС на фінансування **П.п.т.ЄС** становить близько 8,4 млн євро щорічно.

За результатами останніх парламентських виборів у ЄС 2009 р. в Європейському Парламенті утворилися сім політичних груп, до яких увійшли 710 депутатів від близько 100 національних політичних партій, а також 26 незалежних кандидатів.

Першою групою Європарламенту, яка створила в 1976 р. **П.п.т.ЄС**, була Європейська народна партія (ЕРР), ядро якої становлять християнські демократи. Але тільки на початку 1990-х рр., після запровадження програми єдиного ринку та укладання Маастрихтського договору, національні партії в складі ЕРР (разом з їх членами в Європарламенті) серйозно приступили до перетворення ЕРР на щось більше, ніж просто організація прикриття. За результатами виборів 2009 р. ЕРР сформувала найбільшу політичну групу в Європейському Парламенті у складі 265 депутатів, які представляють 41 політичну партію з 26 держав-членів. Група об'єднує центристські та правоцентристські проєвропейські політичні сили. Європейська народна партія є першою **П.п.т.ЄС**, яка сформована на європейському рівні і широко представлена в Раді ЄС. Партії ЕРР об'єдналися

разом з метою побудови більш демократичної та конкурентної, ближчої до людей Європи та соціальної ринкової економіки. Як найбільша політична група ЕРР справляє суттєвий вплив на формування керівних органів та порядку денного Європейського Парламенту. Національні партії у складі групи тісно співпрацюють, намагаючись у різний спосіб вплинути на формування політики в ЄС. З цією метою лідери християнсько-демократичних і консервативних партій влаштовують свої саміти напередодні засідань Європейської Ради. З 1999 р. ЕРР незмінно перемагає під час голосувань на щомісячних пленарних сесіях Європейського Парламенту. Європейські соціалістичні партії організовані в транснаціональний Прогресивний альянс соціалістів та демократів (S&D), який, маючи 184 місця, є другою за чисельністю політичною групою Європейського Парламенту. Депутати групи представляють 32 партії з 27 держав-членів. До виборів 1999 р. група була найбільшою в Європейському Парламенті. Порівняно із виборами 2004 р. втратила 31 місце. Це соціал-демократична група, яка визначила такі пріоритети своєї діяльності: ефективна європейська економіка; гідна робота, гідне життя; більш зелена, здорова та конкурентоспроможна Європа; Європа для громадян; надійний бюджет ЄС; сильна Європа на світовій арені. Створена 23 червня 1953 р., група соціалістів була однією із найперших у складі Спільної Асамблеї Європейської спільноти вугілля та сталі. Подібно до ЕРР група європейських соціалістів також розвинулась у добре організовану **П.п.т.ЄС** з метою спрямування політики ЄС у соціал-демократичне русло. Обидві групи – ЕРР та S&D – намагаються вплинути на результати міжурядових конференцій, готуючи меморандуми та лобіюючи свої інтереси через національних лідерів, більшість яких була членами тієї чи іншої транснаціональної партії.

Союз лібералів та демократів за Європу (ALDE) є третьою з найбільших політичних груп в Європейському Парламенті. До складу групи входять 85 депутатів, які є членами 36 політичних партій з 18 держав-членів. Група є проєвропейською центристською силою, що виступає за сильний та безпечний ЄС з високими стандартами охорони здоров'я, захисту споживачів та прав людини. Метою групи є побудова безпечного,

справедливого та відкритого суспільства, а також нової, “зеленої” та більш конкурентної економіки, яка використовує нові навички і технології та забезпечує добробут та робочі місця. Група “Зелені” / Європейський вільний альянс (Greens/EFA) об’єднує у своєму складі 55 депутатів, які є представниками 27 партій з 16 держав-членів. Альянс складається із зелених та представників “бездержавних націй”, зокрема каталонських, шотландських і валлійських націоналістів, а також обмежених у правах меншин. Мета цієї політичної групи – розбудова демократії, суспільства, яке поважає права людини, свободу; переорієнтація ЄС із суто економічної концепції розвитку на соціальні, культурні та екологічні цінності; справедлива глобалізація. Європейські консерватори та реформатори (ECR) здобули на виборах 2009 р. 54 місця. Депутати цієї праворієнтої політичної групи представляють 9 політичних партій з восьми держав-членів, 5 з яких є посткомуністичними. В липні 2009 р. цю групу сформували політичні партії, які поділяють цілі опозиції до єврофедералізму, поваги до суверенітету націй, економічного відродження, зростання та конкурентоспроможності, а також фундаментальної реформи ЄС задля перетворення його на більш відповідальний, прозорий та чутливий до потреб людей. Конфедеративна група Об’єднаних європейських лівих та Північних зелених лівих (GUE/NGL) має в Європейському Парламенті 35 місць. До цієї групи входять представники 17 політичних партій з 12 держав-членів, яких об’єднує бачення соціально справедливого, мирного та сталого процесу європейської інтеграції, що базується на міжнародній солідарності. Група прагне до розширення прямої демократії та активної участі людей. Вона переконана в тому, що Європа може зробити великий внесок у поліпшення умов життя багатьох людей. Європа свободи та демократії (EFD) є сьомою за розміром політичною групою Парламенту, до складу якої входять 32 депутати з дев’яти політичних партій дев’яти держав-членів. Програмними принципами цієї правої групи є: 1) свобода та співпраця між людьми різних країн; 2) більше демократії та поваги до людей; 3) повага до європейської історії, традицій та культурних цінностей; 4) повага до національних відмінностей та інтересів, свобода голосування.

Протягом багатьох років в Європейському Парламенті домінують три партійні групи: християнсько-демократична, соціал-демократична і ліберальна, які мають виразне ідеологічне забарвлення і перебувають у складі Парламенту з часу його утворення. Інші групи, що свого часу були сформовані в Парламенті, є менш стабільними.

Оскільки на відміну від депутатів національних парламентів партійні групи Європарламенту не формують і не підтримують уряд, це посилює взаємну зацікавленість провідних груп тісніше співпрацювати у здійсненні функцій Європарламенту, щоб забезпечувати потрібну більшість і впливати на законодавчий процес. Щорічно на фінансування політичних груп передбачається близько 5% бюджету Європейського Парламенту.

Літ.: Дайнен Д. Дедалі міцніший союз : пер. з англ. / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз* : словник-довідник / за ред. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2006; Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; Bell D. Transnational Parties in the European Union / D. Bell, C. Lord. – Ashgate Publishing, 1998; Jastawski Kazimierz. Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Jastawski. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; Regulation (EC) N 2004/2003 of the European Parliament and of the Council of 4 November 2003 on the regulations governing political parties at European level and the rules regarding their funding // OJ L 297. – 2003. – 15.11. – P. 1.

Прокопенко Л.Л., Рудік О.М.

ПОПРАВКА ДЖЕКSONA-ВЕНІКА (Jackson-Vanik amendment) – поправка 1974 р. конгресменів-демократів Генрі Джексона і Чарльза Веніка до Закону про торгівлю США, що обмежувала торгівлю з країнами соціалістичного блоку, які перешкождали еміграції євреїв до Ізраїлю.

Поправкою Джексона-Веніка заборонялося надавати режим найбільшого сприяння в торгівлі, надавати державні кредити й кредитні гарантії країнам, що порушують або ж серйозно обмежують права своїх громадян на еміграцію. Поправкою також передбачалося застосування щодо товарів, що ввозилися в США з країн з неринковою економікою, дискримінаційних тарифів і зборів. Формально ця норма була введена із-за обмежень на еміграцію радянських громадян,

як правило, єврейської національності, однак діяла вона і щодо інших країн – Китаю, В'єтнаму, Албанії. З розвалом СРСР ця норма не була ліквідована і діяла щодо України аж по 2005 р. Як не дивно, але **П.Дж.-В.** не поширювалася на окремі країни, де постійно порушуються права людини. У цілому **П.Дж.-В.** не можна розглядати як окремо взятий факт історичного розвитку зовнішньої політики США. Це одна з ланок, поряд з доктриною Монро.

Літ.: *Поправка* Джексона-Веніка: політика і ніякої економіки. – Режим доступу : <http://www.firstnews.ru/news/business/23676/>; *Поправка* Джексона-Веніка: рудимент “холодної війни”. – Режим доступу : <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,2476552,00.html>; *Україна* вітає скасування Сенатом США поправки Джексона-Веніка для України. – Режим доступу : <http://nt.ck.ua/news/world/3164>

Розпутьенко І.В.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНА-ЄС (*EU – Ukraine Association Agenda*) – двосторонній документ, що регулює відносини між Україною та ЄС (набув чинності 24 листопада 2009 р.). **П.д.а.У.-ЄС** є практичним інструментом підготовки до реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС до моменту набуття нею чинності. **П.д.а.У.-ЄС** містить перелік реформ, які має здійснити Україна у співпраці з ЄС. Майбутня Угода про асоціацію має визначити формат двосторонніх відносин у середньостроковій перспективі. Головна ідея розробки **П.д.а.У.-ЄС** полягала у заміні Плану дій Україна-ЄС новим практичним інструментом взаємодії, спрямованим на закріплення нової якості співпраці ще до набуття чинності Угодою про асоціацію. **П.д.а.У.-ЄС** визначає ключові пріоритети реформ, яким Україна має приділити увагу для того, щоб повною мірою скористатися можливостями поглибленої співпраці, передбаченої Угодою про асоціацію. Загальна мета **П.д.а.У.-ЄС** відповідає духу Угоди та полягає в поступовому досягненні політичної асоціації і більшої економічної інтеграції з ЄС. Водночас практична мета **П.д.а.У.-ЄС** полягає в чіткому визначенні пріоритетів, які вимагають негайних дій ще до офіційного підписання Угоди про асоціацію. Саме для реалізації практичної мети **П.д.а.У.-ЄС** перелік наведених у документі пріоритетів, у разі потреби, може бути змінений та доповнений за згодою між Україною та ЄС.

Серед інструментів, які Європейський Союз залучатиме для допомоги Україні в імплементації цілей та пріоритетів, зазначених у **П.д.а.У.-ЄС**, зокрема, вказуються такі: обмін технічними експертними оцінками і рекомендаціями, найкращими практиками та ноу-хау; обмін інформацією; підтримка в розбудові та посиленні інституційної спроможності; також передбачається можливість залучення консультативної допомоги в процесі наближення законодавства України до законодавства ЄС і започаткування секторальних діалогів в окремих секторах.

На відміну від “Плану дій Україна-ЄС” (2005-2009 рр.), у **П.д.а.У.-ЄС** більш чітко простежується намагання посилити саме двосторонній характер зобов’язань через наголошення на спільній власності та відповідальності за виконання його положень. Формулювання та зміст багатьох положень документа зумовлюють його дещо меншу схожість на перелік односторонніх зобов’язань України перед ЄС. Разом з цим **П.д.а.У.-ЄС** не вдалося повністю уникнути деяких недоліків свого попередника – Плану дій Україна – ЄС. Серед функціональних вад нового інструменту – незбалансованість у формулюваннях пріоритетів: деякі розділи мають досить абстрактний характер завдань, спрямованих на досягнення реального прогресу в реформуванні окремих галузей, що створює ризики їх неоднозначної інтерпретації. Крім того, це суттєво ускладнює проведення об’єктивної оцінки ступеня виконання таких завдань.

Певних змін зазнав і механізм оцінювання виконання пріоритетів нового інструменту. Так, у **П.д.а.У.-ЄС** простежується більш виражений акцент на спільних оцінках прогресу у виконанні, що, однак, не виключає можливості проведення кожною стороною окремих оцінок. Крім того, для контролю за виконанням **П.д.а.У.-ЄС** було створено спеціальний орган – Спільний комітет на рівні вищих посадових осіб. Спільний комітет регулярно представлятиме свої доповіді Раді з питань співробітництва Україна-ЄС.

Слід також підкреслити, що незважаючи на те, що **П.д.а.У.-ЄС** визначає обмежену кількість пріоритетів, він не обмежує формат існуючого співробітництва, що відбувається в рамках інших діючих угод. Визначені у **П.д.а.У.-ЄС** пріоритети стануть доповненням до положень Угоди про асоціацію

між Україною та ЄС, як тільки вона набере чинності. Водночас після підписання Угоди про асоціацію Україна та ЄС здійснять масштабний перегляд відповідних частин **П.д.а.У.-ЄС** з метою визначення всеохоплюючого переліку пріоритетів дій.

Переговори та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС займе трохи більше років, перш ніж усі положення Угоди набудуть чинності. Проте передбачається, що Тимчасова Угода, яка охоплює положення Угоди про асоціацію щодо ЄС, набуде чинності значно раніше. Водночас необхідно вжити заходів, щоб як Україна, так і ЄС могли користуватися всіма перевагами першої Тимчасової Угоди, а згодом Угоди про асоціацію після їх ратифікації. У зв'язку з цим під час саміту Україна-ЄС у Парижі лідери закликали до розроблення нового практичного інструменту на заміну Плану дій Україна-ЄС.

Нова Угода про асоціацію та **П.д.а.У.-ЄС** сприятимуть подальшій політичній асоціації та економічній інтеграції України до ЄС шляхом започаткування всебічного і практичного співробітництва, завдяки якому ці основні завдання можуть бути реалізовані. Здебільшого вони сприятимуть консолідації демократичних реформ, зокрема реформи судової системи, повазі до верховенства права та прав людини, прозорості та демократичній відповідальності, боротьбі з корупцією, а також активізації участі громадян у публічному прийнятті рішень в Україні.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009; *Мудрий Я.* Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції / Я. Мудрий ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009; *Що таке Порядок денний асоціації Україна-ЄС.* – К. : Центр досліджень міжнар. відносин ІЕД, 2010; *Новий інструмент співробітництва з ЄС – Порядок денний асоціації Україна-ЄС.* – Прес-служба АМБУ, 2010.

Льченко Н.М.

ПОСИЛЕНА КВАЛІФІКОВАНА БІЛЬШІСТЬ (англ. *Reinforced qualified majority*) – особлива вимога досягнення кваліфікованої більшості під час прийняття рішень в *Європейській Раді* та *Раді ЄС*, яка, за визначених договорами умов, має складатися із щонайменше 72% членів цих інститутів. У *Ліса-*

бонському договорі термін “**П.к.б.**” офіційно не застосовується.

На міжурядовій конференції в 1996 р., на якій розроблявся проект *Амстердамського договору*, ідея запровадження **П.к.б.** була висловлена і великою групою національних делегацій, і Європейською Комісією. Ця пропозиція витікала з переконання в тому, що збереження вимоги одностайності неминуче заведе процес прийняття рішень у розширеному Союзі в глухий кут. Одностайне голосування мало бути замінене кваліфікованою більшістю, а в низці випадків **П.к.б.**, яка б передбачала більший за традиційний відсоток голосів держав-членів Ради (близько або понад двох третин), ніж це вимагається за умов голосування кваліфікованою більшістю.

Під час роботи *Європейського конвенту* положення, які передбачали досягнення **П.к.б.**, потрапили до проекту *Конституції ЄС*. Договором про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) у редакції Лісабонського договору (ст. 238(2)) прийняття рішень **П.к.б.** передбачено для випадків, якщо Рада ЄС не діє за пропозицією Європейської Комісії або Верховного представника Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки, а за ініціативою інших суб'єктів (група держав-членів щодо законопроектів у кримінально-правовій сфері), або з власної ініціативи (з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки). За таких умов **П.к.б.** визначається як принаймні 72% членів Ради ЄС, які представляють держави-члени, що охоплюють принаймні 65% населення Союзу. У разі прийняття рішення **П.к.б.** до нього не застосовуються передбачені ст. 16(4) Договору про Європейський Союз додаткові вимоги щодо мінімальної кількості членів Ради ЄС, які проголосували “за” (щонайменше 15), а також щодо блокувальної меншості, яка може перешкодити прийняттю рішення (принаймні 4 члени Ради ЄС). Якщо згідно із договорами не всі члени Ради беруть участь у голосуванні (наприклад під час прийняття рішень у межах *Економічного і монетарного союзу* або у межах процедури посиленого співробітництва), **П.к.б.** також визначається без урахування додаткових вимог (ст. 238(3)). Ст. 235(1) ДФЄС поширює умови **П.к.б.** й на процес прийняття рішень Європейською Радою, однак у разі, якщо вона має діяти кваліфікованою більшістю.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – Х. : Видво ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009; Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз: Основопологаючі акти в редакції Лиссабонського договору с коментаріями.* – М. : ИНФРА-М, 2008; *Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування* / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Право Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова.* – К. : Істина, 2009; *Horváth Z. The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU* / Z. Horváth, B. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010; *Szyszczyk E. Understanding EU Law* / E. Szyszczyk, F. Cugan. – London : Sweet & Maxwell, 2005.

Рудік О.М.

ПОСИЛЕНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО (англ. Enhanced co-operation) – унормована договорами процедура, яка з дозволу інституцій ЄС надає визначеній мінімальній групі держав-членів можливість запровадити між собою вищий за існуючий рівень співробітництва з метою поглиблення інтеграції в окремих напрямках політики ЄС. З січня 2011 р. П.с. запроваджено у сферах законодавства про розлучення та патентного захисту. Вперше формальна можливість запровадження певною групою держав-членів П.с. між собою була передбачена *Амстердамським договором* в 1997 р., але за умови дотримання низки жорстких правил. Не дозволялося застосовувати П.с. у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки. На будь-яку спробу запровадити П.с. могло бути накладене вето іншої держави-члена, навіть якщо вона й не планувала брати в ньому участі. До П.с. слід було залучити щонайменше половину держав-членів. На саміті ЄС в Ніцці (2000 р.) було прийнято рішення переглянути їх з метою пом’якшення умов його запровадження в контексті майбутнього масштабного розширення ЄС. *Ніццький договір* поширив П.с. на всі сфери за винятком військової та оборонної, а також скасував право вето (за винятком сфери зовнішньої політики). Однак усе ще вимагалось, щоб у такому співробітництві брали участь щонайменше 8 держав-членів, а в багатьох сферах потрібно було отримати схвалення Європейського Парламенту. Загальні положення щодо П.с. були згруповані у розд. VII “Положення про П.с.” Договору про Євро-

пейський Союз. Ст. 43а Договору встановлювала, що до “П.с. слід вдаватися лише як до крайнього засобу, коли Рада встановлює, що мети такої співпраці не можна досягти протягом розумного строку шляхом застосування відповідних положень договорів”. Положення щодо започаткування П.с. та майбутньої участі в ньому інших держав-членів варіювалися залежно від колони ЄС. Після набуття чинності *Лісабонським договором* положення про П.с. регламентуються в розд. IV “Положення щодо П.с.” (ст. 20) Договору про Європейський Союз та в розд. III “П.с.” (ст. 326-334) Договору про функціонування Європейського Союзу. Відповідно до ст. 20 метою П.с. є досягнення цілей, захист інтересів та посилення процесу інтеграції Союзу. Держави-члени, що прагнуть запровадити П.с. між собою у сферах, що не належать до виключних повноважень Союзу, а також спільної зовнішньої політики та політики безпеки (СЗППБ), можуть використовувати інституції ЄС та здійснювати ці повноваження, застосовуючи відповідні положення договорів. Рішення, що дозволяє П.с. як крайній засіб, приймає Рада ЄС у разі, якщо вона встановлює, що Союз як ціле не може досягти цілей такого співробітництва протягом розумного строку, і за умови, що у такому співробітництві візьмуть участь щонайменше 9 держав-членів. Обговорювати питання П.с. можуть усі члени Ради ЄС, але в прийнятті рішень беруть участь лише члени Ради, що представляють держави-учасниці П.с. Акти, прийняті у рамках П.с., є обов’язковими лише для держав-членів, що беруть участь у П.с., і не вважаються частиною надбання спільноти (*acquis*), що має бути прийняте державами-кандидатами.

У ст. 326-334 уточнюється, що П.с. має відповідати договорам та праву Союзу і не шкодити внутрішньому ринку або економічній, соціальній чи територіальній єдності ЄС, не створювати перешкод або дискримінації в торгівлі між державами-членами та не спотворювати конкуренцію між ними. П.с. передбачає взаємну повагу компетенції, прав та зобов’язання держав-членів, що не беруть і, що беруть в ньому участь. Комісія та держави-члени, що беруть участь у П.с., мають заохочувати до участі в ньому якомога більшу кількість держав-членів. Комісія і, якщо доцільно, Верховний

представник Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки регулярно інформують Європейський Парламент та Раду ЄС про розвиток **П.с.** Відповідно до процедури (ст. 329) держави-члени, що прагнуть запровадити **П.с.**, надсилають Комісії запит, що визначає обсяг та цілі запропонованого **П.с.** Дозвіл провадити **П.с.** надається Радою ЄС, яка діє кваліфікованою більшістю, а у сфері СЗППБ – одностайно (одностайність становлять лише голоси представників держав-членів, що беруть участь у **П.с.**), за пропозицією Комісії (має право не подати пропозицію через невідповідність її умовам договорів) та після отримання згоди Європейського Парламенту. Якщо держави-члени прагнуть запровадити **П.с.** у межах СЗППБ, то запит адресується Раді ЄС, яка направляє його Верховному представнику Союзу з питань закордонних справ та політики безпеки для надання висновку щодо узгодженості запропонованого **П.с.** СЗППБ Союзу, а також Комісії – з іншими політиками Союзу. Запит також передається Європейському Парламенту. Видатки на реалізацію **П.с.**, крім адміністративних витрат інститутів, покриваються державами-членами, що беруть участь у **П.с.**, якщо всі члени Ради ЄС, діючи одностайно, після проведення консультацій з Європейським Парламентом не вирішать інакше. Попри початкові очікування та незважаючи на стійку тенденцію до спрощення започаткування механізму **П.с.**, продовжену Лісабонським договором (уточнена умова визнання **П.с.** “крайнім засобом”; дозвіл на **П.с.** Рада ЄС надає кваліфікованою більшістю (виняток – СЗППБ); встановлення дозвільним рішенням Ради ЄС умов участі в **П.с.** для перевірки спроможності або доброї волі держав-членів, що ініціюють **П.с.**), до 2011 р. держави-члени жодного разу не скористалися цією можливістю на практиці. Почастіє тим, що договори містять ряд гнучких положень, які дають змогу обійтися без ініціювання **П.с.** Крім того, розвивається міжурядове співробітництво за межами ЄС (наприклад участь семи держав-членів у межах договору Prum), що є своєрідною альтернативою **П.с.** з його умовами та застереженнями. У квітні 2003 р. з пропозицією розпочати **П.с.** у сфері оборони виступили Франція, Німеччина, Бельгія та Люксембург (так звана “європейська оборонна ініціатива”). Ініціювання **П.с.** серйозно розглядалось у

питанні щодо мінімального оподаткування продукції енергетики, запровадження Статуту європейської компанії та європейського ордеру на арешт. Нарешті, 12 липня 2010 р. Рада ЄС після схвалення Європейським Парламентом надала офіційний дозвіл 14 зацікавленим державам-членам започаткувати **П.с.** з метою полегшення процедури розлучення подружнім парам ЄС, які мають різне громадянство. У грудні 2010 р. Європейська Комісія підтримала пропозицію 12 держав-членів щодо запровадження **П.с.** з метою створення в ЄС єдиної системи захисту патентних прав. Особливими сферами для започаткування **П.с.** залишаються простір свободи, безпеки та правосуддя, СЗППБ, Економічний та монетарний союз, оскільки в них існують інші форми гнучкості (наприклад неучасть), які є більш практичними, ніж **П.с.** З часу запровадження механізму **П.с.** Амстердамським договором його розробники керувалися двома міркуваннями: по-перше, прийняття окремих, важливих для інтеграції актів в обхід голосування одностайністю в Раді ЄС, по-друге, набуття спроможності створювати в Союзі нові підгрупи держав-членів на кшталт зони євро та Шенгенської зони. Однак, на думку експертів, **П.с.** залишається досить суперечливою практикою, оскільки фактично сприяє реалізації ідеї “Європи двох швидкостей”. Також критики **П.с.** наполягають на тому, що цей механізм розхиляє самі основи ЄС.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – Х. : Видво ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009; Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз: Основопологаючі акти в редакції Лісабонського договору с коментаріями.* – М. : ИНФРА-М, 2008; Копійка В. В. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; Hayes-Renshaw F. The Council of Ministers / F. Hayes-Renshaw, H. Wallace. – New York, N.Y. : Palgrave Macmillan, 2006; Horváth Z. The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU / Z. Horváth, V. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010; Szyszczak E. Understanding EU Law / E. Szyszczak, A. Cygan. – London : Sweet & Maxwell, 2005; *The Treaty of Lisbon : Implementing Institutional Innovations.* – Brussels : European Policy Center, 2007.

Рудік О.М.

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (EU law; European Union law) – особливий пра-

вопорядок, що виник і розвинувся в процесі європейської інтеграції в рамках Європейських Спільнот і Європейського Союзу. П.ЄС – це також особлива правова система, що сформувалася в поєднанні національних правових систем держав-членів Європейського Союзу та системи міжнародного права. П.ЄС сприймається в широкому і вузькому розуміннях.

П.ЄС у широкому розумінні – усі правові норми, що діють у Євросоюзі; вони ще мають назву *acquis communautaire* (надбання Європейської Спільноти), що охоплює все набуте Європейськими Спільнотами та Європейським Союзом у правовому і політичному розумінні та зафіксоване документально. Надбання ЄС включає основні принципи права ЄС, судові справи Суду ЄС та право, що впливає із зовнішніх відносин ЄС і з доповнюючих правових норм, що містяться в конвенціях, угодах, договорах між державами-членами і спрямовані на досягнення цілей, закріплених у засновницьких договорах. У вузькому розумінні П.ЄС складається з правових актів ЄС, які входять до первинного законодавства, та відповідних правових актів для забезпечення ефективності договорів заснування, що складають вторинне (або похідне) законодавство.

Основні принципи права ЄС як перший з ключових компонентів надбання ЄС є результатом творчості Суду ЄС, який прагне забезпечити функціонування Європейського Союзу як правової Спільноти. Такий підхід привів до впровадження в правопорядок ЄС обов'язку суворого дотримання принципів, притаманних будь-якій правовій системі, організованій за зразком поваги до права і які поділяються на функціональні та структурні. Прикладом функціонального принципу є принцип судового захисту, який поділяється на низку “підпринципів”: поваги до наданих прав, передбачуваності і ясності чинних норм, доброї волі, оприлюднення актів, незворотності дії, законної довіри. До цієї категорії відносять також принципи, пов'язані з правом на ефективний судовий захист і правом на неупереджений процес. Можна також трактувати як прояви дотримання права принципи: ефективного управління та неперервності державних послуг; постійне застосування принципу пропорційності; прозорості; передбачуваності.

Структурні принципи права ЄС, на відміну від вищезгаданих функціональних, не мають на меті безпосередньо забезпечувати захист громадян ЄС чи підсудних, навіть якщо вони непрямым чином можуть мати такі наслідки. Йдеться про принципи, які певною мірою відображають політичну й економічну структуру ЄС.

Політичну структуру відображають принципи конституційного характеру, до яких належать насамперед регуляторні принципи, на основі яких здійснюють розподіл компетенцій. Зокрема, це принципи: верховенства права; субсидіарності і пропорційності; інституційної рівноваги; лояльної співпраці між інституціями, інституціями і державами-членами, самими державами-членами; рівності і солідарності між державами-членами; однакового застосування спільних норм; безпосередності та верховенства права ЄС; принципи ефективного управління та ефективного фінансового управління; інші принципи, що приймаються поки що дуже обережно і формулюються таким чином, що дає змогу пророкувати їх найближче узаконення, як, наприклад, принцип покарання за порушення права ЄС.

Економічну структуру відображають принципи економічного характеру, які головним чином відповідають основним принципам вільного пересування і недискримінації та доповнюються принципами вільної конкуренції та єдності спільного ринку. Перелік цих принципів не є ні закритим, ні остаточним: так, наприклад, принцип європейської преференції, або принципи економічного і соціального узгодження, які раніше розглядалися як основні принципи права ЄС, були пізніше позбавлені Судом ЄС цієї якості.

Судові справи Суду ЄС, які є другим компонентом надбання ЄС, відіграють важливе значення у правовій системі ЄС. Вони розглядаються в рамках судочинства, яке поєднує в собі процедурно-процесуальні дії континентальної та англосаксонської правових систем. Судові висновки й рекомендації з тих чи інших проблем мають обов'язково застосовуватися відповідними органами влади як правові інструменти прецедентного права.

Третім компонентом надбання ЄС є право, що впливає із зовнішніх відносин ЄС та з доповнюючих правових норм, що містяться в конвенціях, угодах, договорах між державами-членами і спрямовані на досягнення

цілей, закріплених у засновницьких договорах. Це право є, по суті, частиною міжнародного права.

Характеризуючи П.ЄС у вузькому розумінні, варто зауважити, що в основу його структурної побудови закладено англосаксонський підхід, за яким воно включає первинне і вторинне законодавство (правові акти). Це зумовлено тим, що у Великій Британії, де панує англосаксонська система права, немає писаної конституції (як її немає і у Європейському Союзі), а тому правові акти за історичною традицією поділяються на первинні, тобто такі, що мають конституційну природу, та вторинні, за допомогою яких реалізуються положення, закладені в первинних правових актах. Крім того, П.ЄС поєднує в собі процедурно-процесуальні дії судових органів, які застосовуються в державах-членах ЄС, з континентальною та англосаксонською правовими системами. Таким чином, П.ЄС складається з правових актів ЄС, які входять до первинного законодавства, та відповідних правових актів для забезпечення ефективності договорів заснування, що складають вторинне (або похідне) законодавство. Групу первинного законодавства складають засновницькі (або установчі) договори, додані протоколи та декларації, договори та акти, що видозмінюють інституційну систему, договори та акти, що вносять зміни та доповнення до бюджетних процедур, договори та акти про прийняття нових державчленів. Вторинне (або похідне) законодавство складають: типові акти – постанови, директиви, рішення, рекомендації та висновки; спеціальні акти: про внутрішню роботу інституцій Європейського Союзу, програми загальної гармонізації, загальні декларації та міжінституційні угоди тощо; акти органів ЄС: акти про призначення та інші акти ЄС (повідомлення, Біла книга, Зелена книга).

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с. – (Серія “Бібліотека державного службовця у галузі європейської інтеграції”); *Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії)* / пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства ; за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

Грицяк І.А.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПЛАТІЖНИХ СИСТЕМ (The legal foundations of the functioning of the European payment systems) – встановлені спеціальними європейськими нормативними актами завдання у сфері здійснення платежів, які є основою створення та гарантування системи функціонування платежів і послуг з цінними паперами та підпадають під регулювання законами та загальної дії, що стосуються платіжних систем, і загальними правовими основами платіжних систем.

Безпека будь-якої ринкової інфраструктури залежить від надійності правових основ, на якій вона побудована. Відповідні галузі законодавства є складними й інколи незрозумілими, та й підходи, якими у минулому керувалися окремі держави-члени Європейського Союзу, інколи надзвичайно відрізнялись один від одного. Не так давно вдалося подолати ризики, які пов’язані з правовою визначеністю, та залагодити ці розбіжності у вигляді фінансових операцій і угод. Однак із неухильним збільшенням кількості транскордонних платежів та операцій з цінними паперами, а також із зростанням ступеня міжнародної конкуренції учасники ринку та органи державної влади почали приділяти надзвичайну увагу питанням правової доречності у випадку подолання перешкод у безперебійному здійсненні фінансових операцій як на транскордонному рівні, так і всередині країни.

У правовому полі відповідних платежів, клірингу та механізмів їх врегулювання акцент має робитися на основоположних законах у відповідній галузі (наприклад закони, що пов’язані з контрактами, платежами, цінними паперами, банками, взаємовідносинами кредиторів та дебіторів, неплатоспроможністю) так само, як на конкретних законодавчих актах, прецедентному праві, контрактах (наприклад правила, що врегульовують індивідуальні платежі, кліринг та системи врегулювання) й інші відповідні матеріали.

Єдиний ринок фінансових послуг було започатковано в Європейському Союзі з 1973 р. Спочатку ЄС зосереджував свою увагу на безпечному функціонуванні пруденційного середовища транскордонних операцій фінансових інституцій, у той час як ринок фінансових послуг залишався досить фрагментарним. Однак після введення євро швид-

кість розвитку та об'єднання зросла. Безпосереднім результатом переходу до євро у 1999 р. стало створення єдиного валютного ринку у тих країнах-членах, які ввели єдину валюту. Це було важливим кроком до абсолютно єдиного ринку фінансових послуг у ЄС. Але для того щоб створити та гарантувати систему ефективних платежів та послуг з цінними паперами, необхідно мати чесну конкуренцію та відповідний рівень захищеності для тих, хто користується відповідними послугами. І тому важливо усунути не тільки технічні, але й правові перешкоди.

Лише сучасні та ефективні правові основи здатні стати гарантом безпеки, надійності та ефективності платежів, операцій з цінними паперами та угодами щодо фінансових зобов'язань.

Правові основи функціонування європейських платіжних систем визначаються директивами ЄС та іншими нормативно-правовими документами, що регулюють сферу платіжних систем. До них належать:

Правові акти загальної дії, що стосуються платіжних систем, регулюють відносини, які належать до: майнового та договірної інститутів права, що у своїй основі містять загальне право, а також застосовувані правові норми (включаючи цивільні кодекси), що стосуються процесів здійснення та отримання платежів; банківської та фінансової галузей права, які закріплюють права та обов'язки фінансових інституцій щодо прийняття депозитів, надання позик, надання та отримання додаткового забезпечення позик, володіння та торгівлю цінними паперами.

Правові акти, які встановлюють права та обов'язки кредиторів, позичальники яких виявилися неплатоспроможними; про використання кредитів та їх гарантій, включаючи умови кредиту (відсоткові ставки, строки погашення, права на невиконання зобов'язань та ін.), про права позичальника та про створення, реалізацію і пріоритетність прав забезпеченості кредиту; що визначають, які правові норми мають бути застосовані, зокрема вибір положень закону при укладанні угод та вирішенні конфліктів; про електронний документообіг та електронний підпис. Правові основи платіжних систем складають правові акти, що визначають окремі платіжні інструменти, включаючи закон про валюту, про перевідні векселі та про чекові платежі, закон про електронні платежі, положення,

які запобігають використанню незаконних платіжних засобів та послуг, та правила, які встановлюють стандарти для платіжних інструментів (це стосується їх величини, форми, кодування та ін.); про оцінку та встановлення рівня платежів по фінансових зобов'язаннях, а саме про взаємне погашення зобов'язань та активів між кредитними установами (неттінг), новації та заключні процедури по здійсненню платежів та розрахунків; які визначають судові процедури у разі невиконання зобов'язань та суперечки з приводу платежів. Вони включають послідовність етапів розв'язання платіжних претензій, платіжних гарантій та договорів про розподіл збитків, а також пріоритетність прав по погашенню кредитів, що підкріплені гарантією. Акти про відповідність електронних платежів та механізми із урегулювання конфліктів, таких як арбітражні застереження; які стосуються контролю центральних банків над національними платіжними системами; про створення та функціонування інфраструктурних провайдерів послуг та ринків, що включають встановлення та здійснення клірингових і платіжних угод, доступ та включення до інфраструктурних систем, процес ціноутворення інфраструктурних послуг, випуск та повернення електронних грошей і захист основних гравців від ризиків; які скеровують безпеку інфраструктурних послуг, а саме дематеріалізацію та іммобілізацію цінних паперів, бездокументарне володіння та передачу активів, видача та розрахунки та заключні процедури з передачі та оплати.

Лит.: *The payment system*. European Central Bank, September 2010. – Режим доступу : <http://www.ecb.int/pub/pdf/other/paymentsystem200909en.pdf>; *A glossary of terms used in payments and settlement systems*. Committee on Payment and Settlement Systems, March 2003. – Режим доступу : <http://www.bis.org/publ/cpss00b.pdf>

Шереметьєва Л.А.

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЄС (англ. Legal personality of the EU) – здатність Союзу мати й здійснювати безпосередньо права та юридичні обов'язки, тобто бути суб'єктом права. До прийняття *Лісабонського договору* кожна з двох спільнот (Європейська Спільнота і Європейська спільнота з атомної енергії (Євратом)), які утворювали *Європейський Союз*, мали власну правосуб'єктність. Однак

Договір про Європейський Союз не містив жодного положення щодо П.ЄС у цілому. Європейська Спільнота мала право вести переговори та укласти угоди відповідно до своїх зовнішньополітичних повноважень, а також ставати членом міжнародних організацій та мати делегації в третіх країнах. Питання П.ЄС із необхідністю виникло у зв'язку зі зростанням ролі і впливу ЄС у світовій економіці та політиці, особливо щодо права укладати договори, приєднуватись до угод або конвенцій. Переслідуючи свої цілі (особливо у сферах зовнішньої політики і політики безпеки) та відстоюючи і поширюючи власні цінності (демократія, права людини, верховенство права), Союз, однак, не мав міжнародної правосуб'єктності, яку мали Європейська Спільнота та Євратом.

Пропозиція щодо надання ЄС правосуб'єктності була сформульована у звіті робочої групи з питання правосуб'єктності "Єдина П.ЄС", поданому на пленарну сесію *Європейського конвену* в жовтні 2002 р. під час роботи над проектом *Конституції ЄС*. У звіті зазначалося, що, ставши суб'єктом міжнародного права, Союз отримає можливість представляти об'єднану Європу, підписувати договори, ставати членом міжнародних організацій, бути стороною судового провадження. Як наслідок, більшої чіткості та зрозумілості набудуть відносини ЄС з рештою світу, зросте ефективність, результативність та правова визначеність його зовнішньополітичної діяльності. З огляду на це робоча група запропонувала надати ЄС єдину правосуб'єктність, яка має замінити існуючу правосуб'єктність Європейської Спільноти, що, у свою чергу, приведе до злиття чинних договорів в один конституційний документ. У результаті положення про єдину П.ЄС потрапило до проекту Конституції ЄС, а потім і до ст. 7 *Договору про запровадження Конституції для Європи*, який був підписаний лідерами ЄС у жовтні 2004 р., однак не ратифікований через негативні результати національних референдумів у Франції та Нідерландах у травні та червні 2005 р.

Після поновлення роботи над Договором про реформи положення щодо єдиної П.ЄС було перенесене в його текст. З набуттям чинності Лісабонським договором Європейська Спільнота (колишня ЕЄС) припинила своє існування, а її правонаступником став Союз, якому держави-члени надали повноваження для

досягнення їх спільних цілей. Європейський Союз став інтеграційним об'єднанням з відносно простою структурою. Скасовано запроваджену *Маастрихтським договором* базову структуру ЄС, яка складалася з трьох колон, що символізували собою наднаціональний і міжурядовий рівні діяльності Союзу, і призводила до непорозумінь у відносинах із третіми країнами щодо розподілу повноважень між ЄС та державами-членами. Сфери зовнішньої політики й політики безпеки та юстиції і внутрішніх справ, над якими держави-члени зберігали свій суверенітет, повністю або переважно передані у сферу повноважень нового ЄС. Ліквідовано також дуалізм "Європейський Союз – Європейська Спільнота".

Основоположним принципом нового ЄС став принцип єдиної правосуб'єктності. Відповідно до ст. 47 Договору про Європейський Союз в редакції Лісабонського договору "Союз є суб'єктом права". Це означає, що держави-члени ЄС визнали міжнародну П.ЄС, сутність і зміст якої полягає у: визнанні Союзу єдиним суб'єктом компетенції, наданої йому державами-членами; запровадженні єдиної системи правових актів, що видаються в усіх сферах його компетенції; наданні Союзу права укладати міжнародні договори; отриманні Союзом найширшої право- та дієздатності, наданої юридичним особам на територіях держав-членів; визнанні договірної та позадоговірної відповідальності ЄС за збитки, завдані ним та його службовцями під час виконання їх обов'язків; визнанні наявності привілеїв та імунітетів Союзу, якими він може користуватися на територіях держав-членів для виконання його завдань; наявності у Союзу власного бюджету, що фінансується з власних джерел; можливості створення Союзом дипломатичних місій у третіх країнах та міжнародних організаціях. Винятками з єдиної П.ЄС є децентралізовані агентства, які мають власну правосуб'єктність юридичної особи (наприклад Європол, Євроуст, Європейське управління з питань безпеки харчових продуктів, Європейський центральний банк, який набув статусу інституту, Європейський інвестиційний банк, завданням якого є сприяння збалансованому та стабільному розвитку внутрішнього ринку в інтересах Союзу, а також Євратом як організація, що має свій установчий договір і управляється інститутами ЄС).

Ст. 216 Договору про функціонування Європейського Союзу визначає чіткі підстави виникнення міжнародної П.ЄС: “Союз може укладати договори з однією або більше третіми країнами або міжнародними організаціями, якщо це передбачено договорами або якщо укладання договору є необхідним для досягнення в рамках політик Союзу однієї з цілей, зазначених у Договорах, або якщо це передбачено юридично обов’язковим актом Союзу, або якщо це може вплинути на спільні правила або змінити їхню сферу застосування”. Ці договори охоплюватимуть усі сфери політики, що перетворює їх на дуже важливі правові інструменти ЄС у сучасному глобалізованому світі, в якому розширюється сфера застосування міжнародного права. Водночас держави-члени зберегли за собою право укладати міжнародні договори за винятком випадків, коли вони суперечать чинним міжнародним договорам за участю ЄС. Крім запровадження міжнародної правосуб’єктності, Договір також встановив єдину процедуру укладання міжнародних договорів за участю ЄС. Однак у декларації щодо П.ЄС, яка була додана до заключного акта міжурядової конференції, що ухвалила *Лисабонський договір*, держави-члени підтвердили, що П.ЄС не уповноважує Союз на законодавчу або іншу діяльність поза межами повноважень, покладених на нього державами-членами в договорах.

Літ.: Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз: Основополагающие акты* в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М. : ИНФРА-М, 2008; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; *Копійка В. В.* Європейський Союз: історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Право Європейського Союзу* : навч. посіб. / за заг. ред. Р. А. Петрова. – К. : Істина, 2009; *Horváth Z.* The Union after Lisbon – The Treaty reform of the EU / Z. Horváth, B. Ódor. – HVG-ORAC Publishing House, 2010.

Рудік О.М.

ПРАКТИКА СПІВУЧАСТІ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ У ШВЕЦІЇ отримала поширення після Другої світової війни. В 1977 р. парламентський акт закріпив і значно розширив можливості профспілок отри-

мувати від роботодавця необхідну інформацію і впливати на політику підприємства. Таким чином, у 70-ті рр. ХХ ст. Швеція стала зразком демократизації виробничого життя, запровадивши на законодавчому рівні гарантії прав найманих працівників та їх профспілок на виробництві, страхування виробничого травматизму і безробіття, гарантії збереження зайнятості, захист діяльності довірених осіб працівників тощо.

Система трипартизму, яка ефективно діє в Швеції, представлена державними органами влади, Центральним об’єднанням профспілок Швеції (ЦОПШ) і Шведською спілкою роботодавців (ШСР). Важливо відзначити, що 80% найманих працівників у країні є членами профспілок, отже, у сфері взаємодії між суб’єктами партнерства перебувають питання колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин і політика солідарності щодо зарплати. Загальна відповідальність парламенту і уряду за реалізацію політики на ринку праці на практиці здійснюється через 400 державних служб зайнятості, у яких роботодавці зобов’язані по закону реєструвати всі наявні вакансії.

У 70-80-ті рр. ХХ ст. у Швеції поширилася практика колективізації накопичених капіталів, метою якої була політика солідарності в оплаті праці, перерозподіл доходів між трудом і капіталом. Реалізація мети здійснювалася через створення фондів праці, які контролювалися профспілками для досягнення таких важливих цілей, як вирівнювання доходів і недопущення значного зростання прибутків у підприємств, які мали високі доходи; стабілізація тенденцій щодо накопичення капіталу; збільшення ролі профспілок у соціально-трудових відносинах. Особливістю функціонування таких фондів було вилучення прибутків тільки з приросту, а не з основних фондів. Таким чином, доходи, отримані компанією з кількістю найманих працівників більше 50, розподілялися у вигляді щорічного випуску акцій на 20% прибутку і йшли на дивіденди для купівлі наступних акцій, а половина – на цілі, які визначалися самими робітниками (освіта, дослідження, безпека праці тощо).

Це привело до формування особливої моделі взаємодії держави – бізнесу – найманих працівників, у якій профспілки отримали такі права, яких не мали відповідні спілки в інших європейських країнах. Шведські профспілки

здобули право бути одночасно і роботодавцями, що суттєво вплинуло на їх функції. Але ідея фондів праці (їх було створено за регіональним принципом п'ять) не стала головним фактором економічної політики Швеції і, маючи опозицію як серед найманих працівників, так і особливо серед підприємців (у 1983 р. у Стокгольмі відбулася кампанія протесту підприємців проти колективних фондів, у якій брали участь 75 тис. учасників) та, враховуючи поширення протягом 70-80-х рр. практики індивідуальної участі персоналу підприємств в акціях, фонди праці отримали статус лише експериментальних і обмежилися завданням стимулювання інвестицій і підтримання зайнятості. Складна ситуація зі сприйняттям і функціонуванням фондів праці призвела до того, що у 1991 р. близько 5 тис. корпорацій припинили виплати до фондів, а в 1994 р. вони були розформовані і кошти передані на програми з освіти та приватні заощадження. Але ідея контролю за накопиченням і розподілом капіталу залишається основою внутрішньої економічної політики Швеції. Новими формами колективної власності стали трудові кооперативи, підприємства з виробництва товарів і послуг, які перебувають у власності працюючих.

Особливістю активної політики ринку праці в Швеції є її випереджальний характер, тобто завчасне створення робочих місць або місць у системі перепідготовки кадрів. Поряд із загальнонаціональними програмами перепідготовки кадрів усе активніше складаються і реалізуються муніципальні.

Зростає значення перепідготовки працівників у рамках “неперервної освіти”, спрямованої на збільшення продуктивності праці за рахунок підвищення рівня знань працівників, кваліфікації, а не інтенсифікації їх праці. Зокрема, законодавчо закріплене надання оплачуваної навчальної відпустки (шведи були в числі ініціаторів прийняття відповідної Конвенції МОП № 140, 1974 р). Важливе значення для розширення зайнятості має “солідарна політика в галузі робочого часу”, що включає скорочення робочого тижня з нинішніх 35 до 30 год (середня фактична тривалість робочого тижня в Швеції – 37 год); порівнюваність робочого часу різних категорій трудящих при визначенні їхніх заробітків; пріоритетне скорочення робочого часу для тих категорій праців-

ників, яким воно в першу чергу необхідно в силу характеру їхньої праці або сімейного стану; максимальна свобода у формуванні трудового графіка протягом робочого дня і тижня; можливість накопичення відпрацьованого часу при виході у відпустку, який має надаватися в строк, зручний для працівника; право взяти короткостроковий відгул без пояснення причин тощо.

Шведське законодавство з питань участі найманих робітників в управлінні підприємством вважається одним з найбільш передових у світі. У ньому зафіксовано досить широке коло питань, які не можуть бути вирішені без попереднього обговорення з профспілками та їх представниками. Закріплені права таких осіб, визначений обсяг оплачуваного роботодавцем робочого часу, який вони можуть витратити на профроботу, гарантії від звільнення виборних профпрацівників, їхні можливості в контролі за охороною праці.

У Швеції немає настільки докладно розробленого законодавства про представництво трудящих у радах та інших керівних органах фірм або про “робочих директорів”, як у Німеччині, але щось подібне вводиться на підприємствах відповідно до колдоговорів. Що стосується участі трудящих у прибутках підприємств, то воно найчастіше виражається у формі виплати бонусів за підсумками року. Такий підхід не підриває принципів “солідарної політики зарплат”, але водночас сприяє підвищенню зацікавленості працівників у поліпшенні результатів своєї праці. Колективна участь працівників у прибутку і власності (капіталі) підприємства у формі фондів трудящих профспілки використовують, крім усього іншого, як засіб контролю за приватною власністю і навіть за всією економікою. У різноманітних фондах колективного володіння акціями поєднуються участь у прибутку в акціонерному капіталі та в управлінні. Для впровадження цієї форми економічної демократії в Швеції були створені особливі передумови: законодавство, що регулює участь персоналу у власності та в управлінні; високий рівень профспілкової організованості; наявність у працівників профспілок необхідних знань і навичок управління; активне сприяння уряду; наявність теорії та програми дій, що походить з особливої шведської моделі суспільного розвитку. Останнім часом у багатьох

підприємствах практикується розповсюдження опціонів на акції, тобто підписка на акції або продаж таких на пільгових умовах, але без права перепродажу протягом, наприклад п'яти років.

Літ.: Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Видавн. п-во “Схід. видавн. дім”, 2007; *Западно-європейские модели социально-экономического развития*. – М. : ИМЭМО, 2000; *Социальная политика* : учеб. пособие / под ред. Н. А. Волгина. – М. : Изд-во “Экзамен”, 2004; *Социальная политика* : энциклопедия / А. Н. Аверин, А. М. Бабич, Л. И. Берестова и др. ; под ред. Н. А. Волгина, Т. С. Сулимовой. – М. : Альфа-Пресс, 2006; *Тоді Філіп*. Нарис історії Європейського Союзу / Філіп Тоді / пер. з англ. М. Марченко. – К. : АНОД ; К.І.С., 2001.

Діденко Н.Г.

ПРИНЦИПИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОСТОРУ – основоположні засади діяльності публічних адміністрацій європейських країн, що відповідають цілям формування європейського адміністративного простору і забезпечують уніфіковані реалізацію та захист прав осіб приватного та публічного права у правовідносинах з органами публічної адміністрації європейських країн.

П.с.а.п. слід відрізнати від принципів європейського адміністративного права і європейського права. Принципи європейського адміністративного права є квінтесенцією, фундаментом системи **П.с.а.п.** і визначають напрями їх розвитку.

Вперше в європейських джерелах комплексне дослідження **П.с.а.п.** було проведено та узагальнено за підтримки Програми СІГМА (1999 р.), у робочих документах якої було сформульовано первісне визначення фундаментальних засад діяльності публічної адміністрації: “Принципи публічної адміністрації, які є спільними для держав-членів Європейського Союзу, створюють умови виникнення “Європейського адміністративного простору”, який, у свою чергу, включає в себе набір (групу) спільних стандартів діяльності публічних адміністрацій, які визначаються законом та реалізація яких на практиці забезпечується відповідними процедурами і механізмами відповідальності. Хоча європейський адміністративний простір і не є частиною схваленого надбання Спіль-

ноти (*acquis communautaire*), але він покликаний слугувати орієнтиром реформ публічних адміністрацій у країнах-кандидатах”.

Перелік **П.с.а.п.** на сьогодні набув подальшого розвитку в дослідженнях Програми СІГМА та ОЕСР. Визначено чотири основні групи принципів:

Група “Юридична визначеність” – принципи: правової держави; верховенства права; надійності; передбачуваності; зв’язаності адміністрації законом; недискримінації; пропорційності; доцільності (обґрунтованості); процедурної справедливості; своєчасності; професіоналізму тощо.

Група “Відкритість і прозорість” – принципи: відкритості на протигагу секретності; прозорості на протигагу дискретності; винятковості конфіденційного та таємного характеру діяльності органів публічної влади; набрання законної сили тільки після офіційного опублікування; підлеглості публічних адміністрацій зовнішньому контролю; обов’язкового обґрунтування та наведення підстав прийнятого рішення особі, чії права або законні інтереси зачіпаються у зв’язку з його прийняттям, тощо.

Група “Відповідальність” – принципи: несення відповідальності органами публічної адміністрації; відшкодування шкоди органами публічної влади, заподіяної правам і законним інтересам громадян та ін. осіб; формалізованих процедур з метою уникнення абстрактної відповідальності; примату інтересів людини і громадянина у відносинах з органами публічної влади, а також презумпції вини органу публічної адміністрації у відносинах з громадянином.

Група “Ефективність і результативність” – принципи: ефективною адміністрації; ефективного та результативного виконання європейського законодавства та ін.

Окремі **П.с.а.п.** дістали закріплення в основних нормативних джерелах: Лісабонському договорі, Хартії основних прав Європейського Союзу; рішеннях Європейського суду справедливості (Люксембург); законодавстві ЄС; національному праві, що застосовується до діяльності публічних адміністрацій; рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ, Страсбург); Європейському кодексі належної адміністративної поведінки, проєкті Модельного кодексу належної адміністрації. До основних нормативних джерел **П.с.а.п.**, крім вищезазначених джерел принципів

європейського адміністративного права, можна також віднести такі основні джерела: Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї; конвенції, резолюції та рекомендації РЄ; міжнародні договори й угоди, зокрема ті з них, які поширюються на інші держави, які не є членами ЄС, а також претенденти на вступ до ЄС; загальні принципи права; рішення Європейської Ради (Копенгагенські та Мадридські критерії); документи інших європейських регіональних організацій тощо. У вітчизняній юридичній літературі принципи адміністративного права, які і становлять серцевину **П.є.а.п.**, традиційно ототожнювалися з принципами державного управління. Такий підхід до розуміння принципів радянського адміністративного права простежувався у працях Г.В.Атаманчука, Д.М.Бахраха, В.А.Власова, А.П.Ключніченка, О.П.Корнева, Б.П.Курашвілі, І.М.Лазарева, О.Є.Луньова, В.М.Манохіна, І.М.Пахомова, Г.І.Петрова, С.С.Студенікіна, Ю.О.Тихомірова, В.А.Юсупова, Ц.А.Ямпольської та ін. Система принципів радянського державного управління та окремих її підсистем, як зазначає О.Є.Луньов, виходячи з визначення адміністративного права як системи правових норм, які регулюють відносини, що виникають у процесі організації та здійснення радянського державного управління, складається із загальних та галузевих принципів державного управління, які поділяються на дві групи: соціально-політичні та організаційно-технічні принципи.

Доктринальне переосмислення поглядів, що сформувалися у радянській адміністративно-правовій науці щодо визначення системи принципів державного управління, а також перегляд “вузьконормативного” підходу до розуміння категорії “принцип”, набувають особливо важливого значення в контексті проведення комплексного реформування науки адміністративного права України.

Як слушно зазначав професор В.Б.Авер'янов, колишнє радянське адміністративне право (єдине в цьому сенсі серед інших галузей права) залишилося без власних принципів саме через те, що в теорії вони підмінялися принципами державного управління. Дослідження **П.є.а.п.** ускладнюється і тим, що окремі вітчизняні дослідники європейських принципів адміністративного права роблять поспішні висновки щодо застарілості

вітчизняного наукового інструментарію та демонстративно відкидають доцільність використання напрацьованих доктрини радянської та пострадянської науки адміністративного права.

Зокрема, у спільному дослідженні В.М.Кампо, Н.Р.Нижник, Б.П.Шльоера під назвою “Становлення нового адміністративного права України” зазначається, що “принципи нового адміністративного права повинні докорінно відрізнятися від принципів радянського державного управління, а також від неорадянських принципів державної адміністрації перехідного періоду. Вони мають бути засновані на пріоритеті правових засад у регулюванні відносин суб'єктів адміністративного права, а не копіювати старі радянські політичні принципи чи неорадянські політико-правові принципи державної адміністрації”.

Проте погодитися з цим не можна, навпаки, використання в процесі зближення з європейською правовою системою загальних принципів адміністративно-правового регулювання суспільних відносин пострадянської доктрини адміністративного права та окремих принципів радянської доктрини адміністративного права є не тільки доцільним, але й необхідним (зокрема принципи науковості (об'єктивності), єдності рівних прав і рівних обов'язків, законності; урахування системності права, врахування компетенції органу, що приймає адміністративний акт, врахування конституційних прав і свобод, законних інтересів, принципу ефективності адміністративного права; підзаконності діяльності; ієрархічності побудови суб'єктів адміністративного права та їх відносин; участі громадян та їх об'єднань у державному управлінні; здійснення владних повноважень професійним, спеціально створеним апаратом і його службовцями та ін.), які, у свою чергу, можуть значно підвищити можливості комплексного та системного аналізу досліджуваних явищ європейського адміністративного простору, а також забезпечити оптимальний вибір практичного механізму реалізації тих чи інших європейських принципів адміністративного права, підкріплюючи зарубіжні моделі державного будівництва національними традиціями урядування.

Разом з тим слід визнати необхідність доктринального перегляду змісту окремих принципів вітчизняного адміністративного пра-

ва, їх відмежування від принципів власне державного управління з метою приведення їх у відповідність із сучасними європейськими принципами і стандартами.

Дослідження **П.є.а.п.** сприятимуть змістовному оновленню основоположних принципів та категорій вітчизняної теорії державного управління, науки адміністративного права з урахуванням основоположних цінностей, що сформувалися внаслідок європейської адміністративної конвергенції та розвитку науки і галузі адміністративного права в країнах-членах ЄС.

Літ.: *Механізми координації європейської політики: практика країн-членів та країн-кандидатів* / Н. Гнидюк (ред.), А. Новак-Фар, Я. Гонцяж, І. Родюк. – К. : Міленіум, 2003. – 384 с.; *Пухтецька А. А.* Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір : наук.-інформ. вид. / А. А. Пухтецька. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 88 с.; *Кампо В. М.* Становлення нового адміністративного права України : наук.-попул. нарис / В. М. Кампо, Н. Р. Нижник, Б. П. Шльоера ; за заг. ред. В. М. Кампо. – К. : Видавн. дім “Юрид. книга”, 2000. – С. 28-29; *Коренев А. П.* Принципы современного административного права / А. П. Коренев // Правоведение. – 1967. – № 3. – С. 72-78; *Проблеми удосконалення адміністративного законодавства у світі завдань адміністративної реформи в Україні* : наук. доп. ; за заг. ред. В. Б. Авер’янова. / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : [б. в.], 2004. – С. 5.

Пухтецька А.А.

ПРИНЦИПИ НАЛЕЖНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ – уніфіковані для європейських країн принципи-вимоги діяльності публічних адміністрацій цих країн та європейської адміністрації в цілому. **П.н.а.** узагальнено визначають спільні для європейських країн основоположні вимоги, керівні положення, обов’язкові для застосування в зовнішній діяльності європейської адміністрації (першочергово, у взаємовідносинах із громадянами). Представлений підхід до визначення **П.н.а.** зумовлений насамперед потребою забезпечення уніфікації діяльності органів європейської адміністрації в країнах-членах ЄС, зокрема з метою формування спільних засад реалізації функцій та компетенцій органів публічної адміністрації в європейських країнах, які різняться за формами державного правління, запровадженими рівнями та особливостями побудови системи

органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Теоретичні засади формування спільних принципів діяльності органів публічної адміністрації європейських країн обґрунтовані у роботах відомих зарубіжних учених Ж.Зіллера, С.Касіса, М.Фромонта та багатьох інших дослідників, які залучалися ОЕСР та ЄС до виконання в межах Програми СІГМА спільних спеціальних юридичних досліджень, спрямованих на підготовку публічних адміністрацій означених країн до функціонування в європейському адміністративному просторі.

Першим в історії кодифікації **П.н.а.** в частині взаємовідносин органів публічної влади з громадянами слід визначити опублікований у 1996 р. Модельний підручник Ради Європи “Адміністрація і Ви”, в якому означена система принципів поділялася на матеріальні та процедурні принципи. У 2003-2005 рр. проводилася робота з вивчення принципів діяльності публічних адміністрацій європейських країн, результати яких представлені в програмних документах та звітах РЄ та ЄС. На сьогодні основним проектом кодифікації **П.н.а.** виступає проект Модельного кодексу належної адміністрації, розроблений провідними європейськими вченими під егідою РЄ (2005-2008). **П.н.а.** отримали закріплення і в Лісабонському договорі, проекті Конституції ЄС.

У вітчизняній науці державного управління та адміністративного права окремі **П.н.а.** досліджувалися В.Б.Авер’яновим, І.А.Грицяком, Н.В.Гнидюк, Г.М.Писаренко. Система **П.н.а.** на рівні дисертаційного дослідження розкрита А.А. Пухтецькою, яка визначає чотири основні групи: базові принципи; організаційно-технічні; процедурні; принципи обігу інформації.

До першої групи віднесені принципи: законності; справедливості; юридичної визначеності та захисту порушених прав; діяти належним чином; відсутності дискримінації (принцип рівності); пропорційності; заборони зловживання владою; безсторонності (об’єктивності); врахування та відповідності законним очікуванням.

До другої групи належать принципи: раціоналізації організації адміністрації; удосконалення внутрішніх правил організації публічної влади; підготовки державних службовців; простоти (спрощення організації органів

публічної влади, адміністративних процедур та вимог щодо оформлення документів); доступності адміністративної влади та публічних послуг, електронного урядування та використання електронної пошти; збереження та охорони державної власності; виконання бюджетних вимог; справедливої та обґрунтованої оплати витрат, що підлягають сплаті приватними особами органам публічної влади за прийняття адміністративних рішень; ефективності; прозорості адміністративних дій.

До третьої групи віднесені власне процедурні принципи: право бути заслуханим перед прийняттям індивідуального рішення; право робити заяви; принцип розумного часу для прийняття рішень; принцип повідомлення про прийняте рішення; обов'язок зазначити підстави адміністративних рішень; зазначення засобів захисту; право на оскарження адміністративних рішень; принцип участі; право приватних осіб бути залученими до прийняття певних регуляторних рішень; вимоги щодо форми адміністративних рішень.

До четвертої групи принципів належать принципи-вимоги щодо обігу інформації, що використовується у зв'язку з реалізацією повноважень адміністративного органу: принципи, що забезпечують інформування громадян про діяльність адміністративного органу: інформування; консультування; етичності; гнучкості у практичній роботі адміністративних органів; використання простої, чіткої та зрозумілої мови; принципи, що забезпечують право на отримання інформації від адміністративного органу: доступ до інформації (право персонального доступу; право загального доступу до документів; право на письмові матеріали); повідомлення про отримання документів та зазначення уповноваженої особи; принцип обов'язкової передачі документів уповноваженим органам (службам); право робити заяви; принцип прозорості адміністративних дій; принципи конфіденційності та захисту даних: захисту даних та поваги приватної інформації; дотримання вимог конфіденційності інформації під час виконання запитів; забезпечення публічного доступу до документів; належного документування.

На сучасному етапі розвитку доктрини національного адміністративного права вва-

жається, що **П.н.а.** необхідно покласти в основу оновлення принципів діяльності вітчизняної системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Нормативною базою застосування **П.н.а.** виступають імплементовані в національне законодавство країн-членів ЄС вимоги щодо запровадження принципів належної адміністрації. Нормативна фіксація змісту та основних **П.н.а.** передбачені проектом Договору про запровадження дня Конституції Європи та укладеним Лісабонським договором.

Враховуючи потреби перспективної комплексної імплементації Модельного кодексу належної адміністрації, на наш погляд, важливого значення набуває розробка проекту Кодексу належної адміністрації, адже на сьогодні жодний акт законодавства України не містить вимог щодо необхідності дотримання **П.н.а.**, їх переліку. Також відсутні визначення відповідних принципів, які відображають сучасне розуміння та значення **П.н.а.**, зміст яких еволюціонував в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесів. Запровадження кодексу допоможе уникнути стадії перегляду великого масиву законів, підзаконних актів, концепцій та актів законодавства України, які ґрунтуються переважно на здобутках радянської теорії державного управління, не враховують європейські принципи адміністративного права, потребують перегляду закріплених у них положень щодо гарантій та механізму забезпечення реалізації і захисту прав приватних осіб, у тому числі щодо взаємовідносин з органами публічної адміністрації.

Літ.: *Грицак І. А.* Європейське управління: теоретико-методологічні засади : монографія / І. А. Грицак. – К. : К.І.С., 2006. – 398 с.; *Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право* / В. Б. Авер'янов, В. А. Дерезь, М. І. Ославський та ін. ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Юстініан, 2007. – 288 с.; *Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту* / В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяк та ін. ; за ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Наук. думка, 2007. – 586 с.; *Пухтецька А. А.* Європейські принципи адміністративного права та європейський адміністративний простір : наук.-інформ. видання / А. А. Пухтецька. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2007. – 88 с.; *Рабінович П. М.* Права людини і громадянина: проблеми реалізації в Україні / П. М. Рабінович // *Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України* / [ред. П. М. Рабінович]. – К. : Ін Юре, 1998. – 63 с.;

Council of Europe. Preliminary draft Recommendation on Good Administration and Consolidated Model Code of Good Administration, prepared by the scientific expert and the Secretariat, Working party of the project group on administrative law. – Strasbourg, 21 November 2005. – 15 p. – Режим доступу : [http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co%20operation/administrative_law_and_justice/Texts_&_Documents/CJ-DA-GT\(2004\)7%20E%20%20Principles%20of%20good%20administration.pdf](http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co%20operation/administrative_law_and_justice/Texts_&_Documents/CJ-DA-GT(2004)7%20E%20%20Principles%20of%20good%20administration.pdf)

Пухтецька А.А.

ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН МІЖ УКРАЇНОЮ ТА НАТО (англ. principles of relations between Ukraine and NATO) – базові положення та зобов'язання

згідно з міжнародним правом та міжнародними механізмами, включаючи Статут ООН, Гельсінський Заключний акт та наступні документи ОБСЄ, відповідно до яких здійснюється розвиток відносин України та НАТО, а саме: визнання, що безпека всіх держав у регіоні ОБСЄ є неподільною, що жодна країна не може будувати свою безпеку за рахунок безпеки іншої країни і що жодна країна не може розглядати жодну частину регіону ОБСЄ як сферу свого впливу; утримання від загрози силою або використання сили проти будь-якої держави будь-яким чином, не сумісним з принципами Статуту ООН або Гельсінського Заключного акта, якими керуються країни-учасниці; визнання невід'ємного права всіх держав вільно обирати та застосовувати власні засоби забезпечення безпеки, а також права свободи вибору або зміни своїх засобів забезпечення безпеки, включаючи союзницькі договори, у міру їх еволюції; поважання суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності усіх інших держав, непорушності кордонів та розвиток добросусідських відносин; визнання верховенства права, зміцнення демократії, політичний плюралізм та ринкова економіка; визнання права людини та права осіб, які належать до національних меншин; запобігання конфліктам та врегулювання спорів мирними засобами відповідно до принципів ООН та ОБСЄ.

Україна підтверджує свою рішучість продовжувати військову реформу, зміцнювати демократичний та цивільний контроль над збройними силами і підвищувати їх оперативно-технічну сумісність зі збройними силами НАТО та країн-партнерів. НАТО

підтверджує свою підтримку зусиль України у цих галузях.

Україна схвалює активну адаптацію НАТО, що триває, до змінюваних реалій євроатлантичної безпеки, та її роль у співпраці з іншими міжнародними організаціями, такими як ОБСЄ, Європейський Союз, Рада Європи і Західноєвропейський Союз, у сприянні зміцненню євроатлантичної безпеки та покращенню загального клімату довіри в Європі. 21.08.2009 р. було прийнято Декларацію про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 р. Відповідно до неї Організація Північно-Атлантичного договору (НАТО) та Україна вносять до Хартії про особливе партнерство доповнення, відповідно до яких Комісія НАТО-Україна відіграватиме провідну роль у: контролі за процесом, започаткованим на Бухарестському саміті НАТО (питання щодо надання Україні ПДЧ); поглибленні постійного політичного діалогу та співробітництва між НАТО та Україною на всіх необхідних рівнях; сприянні зусиллям України, спрямованим на продовження політичних, економічних та оборонних реформ у контексті її євроатлантичних прагнень, метою яких є членство в НАТО. Для сприяння продовженню реформ в Україні та відповідно до всіх складових рішення, прийнятого на зустрічі міністрів закордонних справ Альянсу в грудні 2008 р., під егідою Комісії НАТО-Україна Україною розроблятимуться Річні національні програми.

Літ.: Довідник НАТО, 2006 / Office of Information and Press NATO – 1110. – Brussels – Belgium : [s.p.], 2006; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України* / С. О. Телешун, В. Д. Бакуменко, Д. В. Вігер та ін. // *Енциклопедичний довідник* / за заг. ред. В. Д. Бакуменка, С. О. Телешуна. – К. : Вид-во НАДУ. – 2006; *Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, В. Д. Бондаренко та ін. – Ужгород : Ліра, 2009. – Вип. 14. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”); *Міжнародна інтеграція* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, О. М. Ващук та ін. – Ужгород : Ліра, 2008. – Вип. 15. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”).

Бакуменко В.Д.

ПРИНЦИПИ СУБСИДІАРНОСТІ І ПРОПОРЦІЙНОСТІ

– засадничі принципи ЄС. Принцип субсидіарності стосується організації, вироблення та впровадження спільних політик Союзу, змісту законодавчих актів ЄС, розподілу повноважень між ЄС та державами-членами.

Субсидіарність (від нім. *Subsidiarität* – допоміжний, додатковий характер правових норм) – це принцип організації систем управління, згідно з яким кожен рівень державного управління повинен брати на себе лише ті повноваження, які не можуть бути результативно виконані нижчим рівнем. Принцип субсидіарності бере свій початок від католицизму і передбачає, що церква, громада, суспільство втручаються в життя індивіда, допомагають йому у розв’язанні проблем тоді і тільки тоді, коли сама особа не спроможна розв’язати свої проблеми без допомоги інших.

У системі права ЄС принцип субсидіарності передбачає, що ЄС в особі його наднаціональних органів вдається до дій – тобто розробляє закони, запроваджує програми та ініціативи, встановлює правила чи обмеження – тоді, коли дій та заходів окремої громади, регіону чи держави недостатньо. Даний принцип був введений у дію Маастрихтським договором 1993 р. Його уточнення відбулося в Протоколі про застосування **П.с.п.**, який було додано до Амстердамського договору.

У версії Лісабонського договору принцип субсидіарності сформульований у ст. 5 Договору про Європейський Союз.

Згідно з принципом субсидіарності у сферах, що не належать до його виключної компетенції, Союз діє лише в такому обсязі й тоді, коли держави-члени не можуть належним чином досягти цілей запропонованого заходу на центральному, регіональному чи місцевому рівнях, натомість це краще здійснити на рівні Союзу з огляду на масштаби чи результати запропонованих заходів. Інституції Союзу застосовують принцип субсидіарності, як це закладено в Протоколі про застосування **П.с.п.** Національні парламенти забезпечують дотримання принципу субсидіарності згідно з процедурою, сформульованою в цьому Протоколі.

Принцип пропорційності доповнює принцип субсидіарності і стосується міри застосування влади чи масштабу втручання: за-

ходи, що їх розробляє та реалізує ЄС, мають відповідати масштабам проблеми, яку намагаються розв’язати, та цілям, яких намагаються досягти.

Лісабонський договір у такий спосіб пояснює принцип пропорційності (ст. 5 Договору про Європейський Союз).

Згідно з принципом пропорційності заходи Союзу за змістом та формою не виходять за межі того, чого потребує досягнення цілей договорів.

Інституції застосовують принцип пропорційності згідно з Протоколом про застосування **П.с.п.**

Протокол про застосування **П.с.п.** роз’яснює, у який спосіб наднаціональні органи ЄС, держави-члени або група держав-членів, національні парламенти можуть забезпечити шанування, дотримання та застосування **П.с.п.**

Зокрема, Протокол зобов’язує Європейську Комісію проводити широкі консультації перед тим, як запропонувати проект законодавчого акта; проект повинен містити докладне пояснення та обґрунтування того, що мету, яку планується досягти за рахунок даного законодавчого акта, можна дійсно у найкращий спосіб досягти на рівні ЄС, на відміну від національного, регіонального чи місцевого рівня.

Протокол вимагає, щоб Європейська Комісія надсилала проекти законодавчих актів національним парламентам держав-членів одночасно з наданням їх законодавцеві Союзу, тобто Раді ЄС та Європейському Парламентові; Протокол надає національним парламентам вісім тижнів для того, аби оцінити проект законодавчого акта та у разі потреби висловити незгоду, якщо, на думку національного парламенту чи палати національного парламенту, даний проект законодавчого акта не відповідає **П.с.п.**

Якщо обґрунтований висновок про невідповідність проекту законодавчого акта принципу субсидіарності нададуть національні парламенти щонайменше однієї третини держав-членів, даний проект підлягає перегляду.

Таким чином, субсидіарність – принцип організації систем управління, згідно з яким кожний рівень державного управління повинен брати на себе лише ті повноваження, які не можуть бути результативно виконані нижчим рівнем; у той час, як на усіх етапах ви-

роблення та реалізації державних політик і програм рівень, на якому приймаються рішення, розробляються та реалізуються заходи, має відповідати масштабам проблеми, яку намагаються розв'язати, та цілей, яких намагаються досягти (принцип пропорційності). **П.с.п.** є не тільки принципами організації системи влади або системи управління в ЄС; як засадничі (конституційні) принципи ЄС вони пронизують усю діяльність Союзу: на ці принципи спираються спільні галузеві політики ЄС; вони застосовуються державами-членами при оформленні відносин з регіональними та місцевими органами влади держав-членів, суб'єктами господарчої діяльності та громадянами.

Літ.: *Конституційні акти Європейського Союзу* (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка, С. Друзенко; за заг. ред. Г. Друзенка. – К.: К.І.С., 2010. – 536 с.; *Мудрий Я.* Словник-довідник термінів з європейської інтеграції / Я. Мудрий. – К.: Міленіум, 2009. – 588 с.

Оржель О.Ю.

ПРИТУЛОК ПОЛІТИЧНИЙ – особливий правовий статус, що надає держава іноземцеві (особі без громадянства), який зазнає або обґрунтовано очікує в себе на батьківщині чи в іншій країні переслідувань (дискримінації), пов'язаних з політичною, релігійною або науковою діяльністю, членством у певній соціальній групі, расою, національністю, а також за дії, які не кваліфікуються в міжнародному та національному праві демократичних країн як правопорушення. Під *політичним переслідуванням* розуміють фізичний вплив, психологічний або інший тиск на громадянина державними органами країни, громадсько-політичними організаціями, спрямований безпосередньо на зміну політичних переконань цієї особи, припинення активної громадської діяльності та публічних критичних виступів щодо діяльності державних органів влади або державних діячів країни. Дана характеристика поширюється й на випадки, коли певні політичні переконання приписуються владою індивіду навіть тоді, коли сама особа насправді їх не поділяє.

У разі надання **П.п.** іноземець (особа без громадянства) отримує право на в'їзд і проживання на території даної держави та користується захистом останньої по відношенню як до себе особисто, так і членів своєї

родини. При цьому йому гарантуються права і основні свободи людини та збереження права вільного виїзду. Актом надання притулку держава приймає на себе зобов'язання не видавати дану особу країні, яка її переслідує. Разом з тим це не означає автоматичного надання громадянства.

Основою **П.п.** є державний суверенітет, цілісність та недоторканність території держави, оскільки кожна держава сама вирішує, кому надавати притулок на своїй суверенній території. Якщо право притулку закріплено в конституції або інших нормативно-правових актах, держава визначає коло осіб, на яких поширюється це право, а отже, бере на себе зобов'язання вирішувати в кожному окремому випадку питання притулку щодо цих осіб. Розділяють два види **П.п.** – територіальний притулок та дипломатичний притулок.

Територіальний притулок – це надання державою можливості якій-небудь особі (особам) укритися від *політичних переслідувань* на своїй території.

Дипломатичний притулок являє собою надання певній особі можливості укритися від переслідувань за політичними мотивами у приміщенні іноземного дипломатичного представництва або консульського представництва, а також на іноземному військовому кораблі. Разом з тим договори універсального характеру негативно розцінюють надання дипломатичного притулку. Так, згідно з Віденською конвенцією про дипломатичні відносини від 18 квітня 1961 р. визначено, що приміщення дипломатичних представництв не повинні використовуватись для цілей, не сумісних зі здійсненням функцій дипломатичного представництва.

У міжнародному праві інститут **П.п.** залишається переважно звичаєво-правовим. Зокрема, само по собі звернення з проханням про надання **П.п.** не означає, що він автоматично буде наданий. Проте юридичною основою для отримання **П.п.** виступають: Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війн (1949), Конвенція про статус біженців (1951), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966) та Декларація про територіальний притулок, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1967 р., яка розвиває положення Загальної декларації прав людини (1948). Згідно зі ст. 14 останньої будь-яка особа має право шукати притулку від переслідування в

інших країнах та користуватися таким притулком. При цьому притулок, який надає держава в порядку здійснення свого суверенітету, повинен поважатися всіма іншими державами. Розрізняють право притулку як інститут міжнародного права та інститут внутрішньодержавного права. У першому випадку йдеться про сукупність міжнародно-правових норм, у другому – про комплекс внутрішньодержавних норм, які мають відношення до надання **П.п.** Виходячи з цього на практиці існує стільки внутрішньодержавних інститутів **П.п.**, скільки існує держав, що прийняли відповідні юридичні норми. Підстави та процедура (адміністративна, судова) надання **П.п.**, статус осіб, які його отримали, залежать від внутрішнього законодавства держави.

У свою чергу, зобов'язання держави не надавати **П.п.** певним категоріям осіб передбачені нормами міжнародного права. Дане положення відображено в п. 2 ст. 1 *Декларації про територіальний притулок*, згідно з яким право шукати та використовувати **П.п.** не визнається за особами, стосовно яких існують серйозні підстави вважати, що вони вчинили злочини проти миру, військові злочини або злочини проти людства, як вони визначаються у міжнародних документах, або діяли всупереч принципам і нормам *ООН*. Крім того, не розглядаються як політичні переслідування дії держави, її уповноважених органів та відповідних міжнародних організацій стосовно іноземного громадянина, який здійснив діяння політичного характеру, що передбачають кримінальні переслідування.

У розд. II “Права, свободи та обов’язки людини і громадянина” Конституції України записано, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. Відповідно надання **П.п.** в Україні регламентується окремими законодавчими актами: Законом України від 21 червня 2001 р. “Про біженців”, *Конвенцією про статус біженців* від 28 липня 1951 р. та *Протоколом щодо статусу біженця* від 4 жовтня 1967 р., ратифікованих Законом України від 10 січня 2002 р. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися обмеження права притулку із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом з тим Україна не визнає дипломатичного притулку, що впли-

ває з її зобов’язань за міжнародними договорами, а також з Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затвердженого Указом Президента України від 10 червня 1993 р.

Літ.: *Конституція України*. – К. : Просвіта, 1996; *Международная защита прав и свобод человека* : сб. док. – М. : Юрид. лит., 1990; *Тимчик Г.* Деякі аспекти правового статусу політичних біженців в Україні / Г. Тимчик // *Юрид. журн.* – 2004. – № 5. *Рейтерович І.В.*

ПРОГНОЗУВАННЯ ГЛОБАЛЬНЕ (англ. forecasting, global) – розробка прогнозів загальносвітового масштабу, які стосуються перспектив розвитку людства в цілому. **П.г.** виникло як реакція на потребу передбачати та розв’язувати глобальні проблеми, які постали перед людством у другій половині ХХ ст.

Поняття “глобальний” походить від лат. globus – земна куля і використовується для визначення найважливіших загальносвітових явищ. Глобальні проблеми – це загальнолюдські проблеми, які зачіпають інтереси всього людства та кожної людини зокрема. Причини виникнення глобальних проблем поділяють на такі групи: причини природного та демографічного характеру; негативні наслідки господарської діяльності людини; побічні наслідки розвитку науки та техніки. Будь-яка глобальна проблема володіє характерними ознаками, які виділяють її як глобальну: вона має загальносвітовий характер; нехтування цією проблемою викликає загрози людству; вона потребує колективних і скоординованих дій світового співтовариства. Глобальні проблеми поділяють на такі групи: проблеми, що виникають у сфері взаємодії суспільства з природою. Це питання забезпечення людства сировиною, енергією, продовольством, збереження довкілля, дослідження космічного простору тощо; проблеми взаємовідносин між державами різного рівня економічного розвитку, подолання економічної відсталості окремих країн, локальні, регіональні та міжнародні кризи; проблеми розвитку людини і забезпечення її майбутнього, зокрема пристосування сучасної людини до умов природного та соціального середовища.

Предметом **П.г.** є перспективи розвитку глобальних процесів у світі. Типологія глобальних прогнозів може будуватися залежно від

цілей, завдань, об'єктів, проблем, методів тощо. За об'єктом дослідження прогнози поділяють на природознавчі, науково-технічні і суспільствознавчі. За метою дослідження прогнози бувають пошукові (дослідницькі), які виходять з тенденцій розвитку і сучасного стану об'єкта за заданий проміжок часу при заданих початкових умовах і дають уявлення про розвиток і найімовірніший стан об'єкта прогнозування за певний період майбутнього, та нормативні (цільові), які трактують як прогнози досягнення наперед визначених завдань і цілей розвитку науки, техніки, суспільства шляхом виявлення оптимальних способів розв'язання проблем.

Важливою категорією П.г. є поняття "горизонт прогнозування", тобто часовий інтервал, на який готується глобальний прогноз. Як правило, він може бути від 10-15 до 50 років і більше. П.г. ставить перед собою наступні цілі: визначити проблеми, суперечності, конфлікти, кризи, можливі в процесі розвитку людства, науки, техніки, суспільства; визначити потенційні можливості появи нових проблем об'єкта прогнозування в певний період майбутнього; запропонувати можливі альтернативні шляхи подолання глобальних проблем; передбачити можливі наслідки застосування кожної з альтернатив.

У П.г. виділяють кілька груп методів прогнозування: методи експертних оцінок; методи екстраполяції наявних тенденцій розвитку; методи моделювання; методи історичних аналогій; сценарії майбутнього.

Створення глобального прогнозу передбачає низку стандартних операцій: визначення вихідної інформації, яке включає встановлення цілей, напрямів, часового інтервалу, методів, формування попереднього сценарію тощо; розробка базового прогнозу і визначення основних параметрів, які на нього впливають; розробка пошукового прогнозу переважно методами екстраполяції та експертних процедур і формування на його основі переліку проблем; розробка нормативного прогнозу і формування на його основі сукупності цілей, яких необхідно досягнути, розв'язуючи сформульовані проблеми; перевірка прогнозу за допомогою експертних процедур; формулювання рекомендацій для планування та управління.

З П.г. часто пов'язують також футурологію (від лат. future – майбутнє та грец. logos – знання), яку визначають як галузь суспіль-

ного знання, що займається аналізом та розробкою концепцій майбутнього. Уперше цей термін почали вживати з 1943 р., коли німецький соціолог О.Флехтрейм використав його для визначення "філософії майбутнього". За своєю суттю та об'єктом дослідження П.г. та футурологія збігаються і відмінності між ними мають переважно ідеологічне підґрунтя.

Одним з перших прикладів П.г. можна назвати створення в кінці 1950-х рр. американськими експертами Т.Гордоном та О.Гелмером прогнозу щодо США та світу на 15 років. Попит на довгострокове політико-економічне прогнозування почав інтенсивно формуватись на межі 1960-1970-х рр. Найвідомішими були прогнози *Римського клубу*, які акцентували реальні та гіпотетичні глобальні проблеми: нерівномірність розвитку, зростання народонаселення, дефіцит ресурсів, бідність, гонку озброєнь, завдання освоєння космічного простору та Світового океану.

Засновником та батьком П.г. вважають американського вченого Д.Форрестера, який у 1971 р. одним з перших зробив спробу створення динамічної світової моделі, де було взаємопов'язано населення, природні ресурси, забруднення довкілля, виробництво продуктів харчування, капіталовкладення тощо. У процесі дослідження Д.Форрестер використовував так звані "імітаційні системи" – комп'ютерні моделі соціальних систем. Результат дослідження був опублікований у монографії "Світова динаміка" в 1972 р. і присвячено опису розроблених ним методів та їх застосуванню для аналізу динамічних процесів у складних соціальних системах.

Класичним прикладом глобальних прогностичних моделей дотепер вважається модель "Межі зростання", виконана проектною групою Массачусетського технологічного інституту під керівництвом доктора Д.Медоуза і представлена як перша доповідь Римського клубу в 1972 р.

Як приклади подальших глобальних прогностичних моделей можна назвати модель М.Месаровича і Е.Пестеля "Людство без поворотного пункту", представлена в 1974 р. як другу доповідь *Римському клубу*, в якій окремі елементи були показані як складна багаторівнева ієрархічна система.

Третя доповідь Римському клубу під назвою "Перебудова міжнародного порядку" була складена під керівництвом Я.Тінбергена в

1976 р. і пропонувала єдиний шлях подолання політичної нестабільності в майбутньому – добровільне регулювання темпів розвитку і політики різних держав під наглядом “наднаціональних авторитетів”.

1970-1980-ті рр. характеризувалися бумом **П.г.**, зокрема, найбільший міжнародний резонанс отримали прогнози Тристоронньої комісії, Комісії В.Брандта, корпорації РЕНД(RAND). У 1980-1990-х рр. більшим попитом почали користуватись прогнози з вузької тематики. У 2000-х рр. внаслідок посилення глобалізаційних тенденцій у світі знову посилюється інтерес до **П.г.**

Великий резонанс у світі викликали футуристичні роботи Е.Тоффлера “Шок майбутнього” (1970), Ф.Фукуями “Кінець історії та остання людина” (1992) та С.Гантінгтона “Зіткнення цивілізацій та зміна світового порядку” (1996). Сьогодні існує тенденція до конкретизації та ускладнення моделей **П.г.**, що пов’язано із глобалізацією світових процесів та потребами розробки достовірних прогнозів для планування й управління.

Літ.: *Гаврилишин Б.* Дороговказ в майбутнє. До ефективних суспільств. Доповідь Римському клубові / Б. Гаврилишин. – К. : Основи, 1993; *Гантінгтон С. П.* Прогностичні цивілізацій та зміна світового порядку / С. П. Гантінгтон. – Львів : Кальварія, 2006; *Глобальні зміни світу – 2025* : доп. Нац. розвідувальної ради США. – Львів : Літопис, 2010; *Глобальне управління – 2025*: вирішальний момент. – Львів : Літопис, 2011; *Панарин А.* Глобальное политическое прогнозирование / А. Панарин. – М. : Алгоритм, 2002; *Форрестер Д.* Мировая динамика / Д. Форрестер. – М. : ООО “АСТ”; Terra fantastica, 2003; *Фукуяма Ф.* Кінець історії та остання людина / Ф. Фукуяма. – Львів : Кальварія, 2006; *Medows D. and other.* The Limits to growth / D. Medows and other. – New York, 1974.

Шевчук Б.М.

ПРОГРАМА “РОЗУМНА ЕНЕРГЕТИКА ДЛЯ ЄВРОПИ” (англ. Intelligent Energy for Europe) – ініціатива *Європейської Комісії*, спрямована на трансформацію політики ЄС щодо розумного споживання енергії та використання відновлюваних джерел енергії в практичні дії, адресовані сучасним енергетичним викликам. **П. “Р.е.д.Є.”** є частиною Рамкової програми конкурентоспроможності та інновацій (англ. СІР), яка була запроваджена рішенням Європейського Парламенту та Ради ЄС від 24 жовтня 2006 р.

№ 1639. Рамкова програма і **П. “Р.е.д.Є.”** є відкритими для участі в них України. **П. “Р.е.д.Є.”** замінила попередню програму “Розумна енергетика для Європи 2003-2006 рр.”, прийняту рішенням *Європейського Парламенту* та *Ради ЄС* від 26 червня 2003 р. № 1230.

Метою **П. “Р.е.д.Є.”** є підвищення енергоефективності та заохочення широкого використання споживання нових та відновлюваних джерел енергії шляхом реалізації заходів, спрямованих на стимулювання енергоефективності та раціонального використання енергоресурсів; сприяння новим і відновлюваним джерелам енергії та підтримки їх диверсифікації; сприяння енергоефективності та використанню нових і відновлюваних джерел енергії на транспорті, зокрема біопалива.

Від імені Європейської Комісії **П. “Р.е.д.Є.”** втілює в життя спеціально створене в 2003 р. Виконавче агентство з питань конкурентоспроможності та інновацій (англ. ЕАСІ), яке здійснює управління різними проектами та заходами, що фінансуються з бюджету програми, а також поширює “ноу-хау” та передовий досвід. Це виконавче агентство стало першим з числа нових виконавчих агентств, створених Європейською Комісією для ефективної імплементації конкретних напрямів політики та покращення їх результатів. Агентства дозволяють Комісії зосередитись на виробленні політики та виконанні інституційних завдань. Вищестоящим органом для виконавчого агентства **П. “Р.е.д.Є.”** є Генеральний директорат з енергетики та транспорту.

У 2003-2006 рр. основний акцент **П. “Р.е.д.Є.”** був зосереджений на реалізації таких напрямів: розробка нових та альтернативних джерел енергії (проект ALTENNER); скорочення споживання енергії (проект SAVE); раціональне використання енергії на транспорті (проект STEER); міжнародна енергетична кооперація та координація (проект COOPENNER). На перших два проекти, які вважались пріоритетними, впродовж 2003-2006 рр. було витрачено 160 млн євро з 250 млн євро загального бюджету. Підтримувались також одноразові заходи. З 2006 р. агентство повністю відповідає за реалізацію **П. “Р.е.д.Є.”** та управління її бюджетом.

У середині 2008 р. виконавче агентство управляло понад 400 проектами **П. “Р.е.д.Є.”** і надало підтримку створенню 60 нових міс-

цевих або регіональних енергетичних агентств. **П. "Р.е.д.Є."** також фінансує ініціативи "ManagEnergy" та "Кампанія стала енергетика Європи".

На період 2007-2013 рр. загальний бюджет **П. "Р.е.д.Є."** становить 730 млн євро, які витрачаються на підтримку конкретних європейських проектів, визначених на основі і за результатами щорічного подання проектних пропозицій. Фінансується 75% від бюджету затвердженої проектної пропозиції. Сфери, на які спрямовуються кошти **П. "Р.е.д.Є."**, з року в рік варіюються, однак головними напрямками є такі: енергоефективність (будинки, промисловість, товари); відновлювані джерела енергії (електроенергія, біопаливо, обігрів та охолодження); енергетика на транспорті (альтернативне паливо та "чисті" транспортні засоби, енергоефективний транспорт); комплексні ініціативи (біобізнес, послуги у сфері енергетики, стандарти, громади зі стаюлою енергетикою, європейські мережі для місцевих дій, створення місцевих та регіональних енергетичних агентств). Прикладами проектів, фінансованих з бюджету **П. "Р.е.д.Є."**, є: допомога містам ЄС запровадити більш енергоефективний та екологічно чистий транспорт; навчання будівельників новим будівельним технологіям, які дають змогу заощадити 50% і більше енергії порівняно з традиційними будинками.

Літ.: Дзяд О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України : навч. посіб. / О. В. Дзяд, О. М. Рудік ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009.

Рудік О.М.

ПРОГРАМА ВСЕОХОПЛЮЮЧОЇ ІНСТИТУЦІЙНОЇ РОЗБУДОВИ (Comprehensive Institution Building Programme – CIB) – програма середньострокового планування та виконання, розроблена спільно Європейською Комісією та Урядом України з метою надання допомоги Україні щодо інституційної розбудови та розвитку обмеженої кількості ключових інституцій (або груп інституцій), відповідальних за підготовку умов для впровадження майбутніх угод між Україною та ЄС. **П.СІВ** є складовою ініціативи Європейського Союзу "Східне партнерство".

Складовими **П.СІВ**: *рамкові документи*, що ідентифікують інституції, яким необхідне посилення спроможності, ключові питання,

що потребують вирішення; багаторічні плани інституційних реформ (*ПІР*).

Кожен ПІР буде визначати цілі, заходи та засоби для їх досягнення.

Конкретний вибір інструментів, необхідних для впровадження **П.СІВ**, буде здійснено після підготовки відповідними державними органами ПІР. Такими інструментами можуть бути: консультації експертів; тренінгові програми для працівників відібраних органів державної влади, в тому числі з питань Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та ПВЗТ; адміністративні стажування за кордоном (у країнах-членах ЄС) та місії представників країн-членів ЄС в Україну; уже діючі інструменти (Twinning, TAEX); підтримка координаційного органу **П.СІВ**; технічна допомога; постачання певного обладнання, що відповідає нормам ЄС, і спеціалізованої інфраструктури, необхідної для його роботи. Усього для шести країн-сусідів ЄС, що є учасниками Східного партнерства, на реалізацію **П.СІВ** протягом 2010-2013 рр. передбачено витратити 175 млн євро.

Національною індикативною програмою 2011-2013 рр. для України (НІП), затвердженою Європейською Комісією 2 березня 2010 р., з 470,05 млн євро коштів Європейського інструменту сусідства та партнерства (ЄІСП) на реалізацію **П.СІВ** передбачено 43,37 млн євро. Частково **П.СІВ** також буде фінансуватися Україною. У разі необхідності посилення **П.СІВ** та проведення супровідних заходів у рамках ЄІСП можуть бути залучені додаткові ресурси. Якщо ж **П.СІВ** не буде погоджено або відбудеться затримка в її реалізації, виділені кошти будуть повністю чи частково перерозподілені на інші програми.

На додаток до **П.СІВ** Європейська Комісія вже надає підтримку реформі державного управління через Річні програми дій 2011-2013 рр. ЄІСП.

Концепція **П.СІВ** передбачає: більш тісний зв'язок між інституційною розбудовою та двостороннім діалогом залучених сторін; більш структурований середньостроковий підхід до інституційної розбудови; плідне співробітництво між країнами Східного партнерства, Європейською Комісією, країнами-членами ЄС та іншими донорами.

Основні принципи **П.СІВ** в Україні складають: спільна розробка, спільна власність та спільна реалізація **П.СІВ**; використання наявних інструментів ЄС, у тому числі Євро-

пейського інструменту сусідства і партнерства, Twinning, TAIEХ та взаємодоповнюваності з іншими програмами ЄІСП; відповідність національним зусиллям щодо проведення реформ, зокрема пов'язаним із реформою державного управління; зосередження на горизонтальних і вертикальних (галузевих) викликах, пов'язаних із підготовкою Угоди про асоціацію та її реалізацією, включаючи ПВЗВТ; сприяння впровадженню Порядку денного асоціації Україна-ЄС; послідовність у контексті НПП.

Підготовчі заходи з реалізації **П.СІВ** в Україні розпочались у 2010 р. 23-24 лютого цього ж самого року проведена місія Європейської Комісії, на якій було представлено пропозиції щодо реформування системи та структури центральних органів виконавчої влади. Однією з основних вимог української сторони до впровадження **П.СІВ** було визначено комплементарність її проектів до зусиль Уряду України у напрямі здійснення адміністративної реформи та необхідність охоплення основних аспектів інституціональної розбудови органів державної влади – удосконалення системи та структури, оновлення та модернізація процедур, стандартів та розвиток людських ресурсів.

У рамках реалізації **П.СІВ** Українська сторона запропонувала 7 проектів. Серед них 3 горизонтальних проекти з питань підтримки органів державної влади щодо реалізації положень майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, розбудови системи електронного урядування та створення Регіонального тренінгового центру з питань європейської інтеграції, а також 4 вертикальних проекти у сферах міграції, санітарних та фітосанітарних питань, державної допомоги та навчання суддів.

25 серпня 2010 р. розпорядженням КМУ схвалено Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Європейською Комісією щодо Рамкового документа **П.СІВ**, який визначає інституції, які необхідно зміцнити, основні питання, що потребують вирішення, та можливі інструменти.

Розпорядженням КМУ від 10 листопада 2010 р. “Деякі питання підготовки та виконання програми Всеохоплюючої інституційної розбудови у рамках ініціативи Європейського Союзу “Східне партнерство” координатором **П.СІВ** визначено Головне управління державної служби України та за-

тверджено План заходів щодо підготовки ППР у таких сферах, як здійснення санітарних та фітосанітарних заходів, державної допомоги, міграції, сприяння виконанню майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Згідно з розпорядженням на розгляд Уряду (в грудні 2010 р. та в травні 2011 р.) мали бути подані проекти рішень про затвердження проектів планів інституційних реформ у згаданих сферах.

Кінцевий відбір цільових функціональних сфер та/або установ для **П.СІВ** буде здійснено за допомогою комплексної інституційної оцінки, яка залучить такі органи державної влади: Секретаріат КМУ, Головержслужбу, Мінекономіки, Мінфін, Мін'юст, МВС, МЗС, Мінпраці, МОЗ, Мінагрополітики, Мінприроди, Антимонопольний комітет, Держкомнацрелігій, Адміністрацію Держприкордонслужбу, Держспоживстандарт, Держкомветмедицину, Держмитслужбу, Державну службу з карантину рослин, Національне агентство з акредитації, Національну комісію з Кодексу аліментаріус.

Урядом України та Європейською Комісією заплановано щорічні дослідження процесу впровадження **П.СІВ**, що може привести до перерозподілу коштів між різними ППР.

Визначальною рисою **П.СІВ** стане її комплементарність з ЄІСП. За допомогою комплексного та системного підходу використання інструментів ЄС **П.СІВ** дасть змогу вибраним установам наприкінці строку її виконання взяти на себе зобов'язання, що будуть впливати з угод, укладених між Україною та ЄС.

Літ.: Гнидюк Н. А. Розширення ЄС та досвід реформ країн Центрально-Східної Європи у контексті приєднання до ЄС : навч. посіб. / Н. А. Гнидюк, С. В. Федосюк ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009; Меморандум про взаємодію між Урядом України та Європейською комісією щодо Рамкового документу Програми Всеохоплюючої інституційної розбудови. – Режим доступу : www.center.gov.ua/golovna/download-document.html?gid=1342; Національна індикативна програма на 2011-2013 рр. / Європейський інструмент сусідства та партнерства. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_ua/2011_enpi_nip_ukraine_uk.pdf

Яскевич А.Й.

ПРОГРАМА ДІЙ З ОБМІНУ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ ЄС (Еразмус – Е., Еразмус Мундус – Е.М.).

Е. – одна з освітніх програм ЄС, спрямована на модернізацію вищої освіти в ЄС шляхом активізації співробітництва між європейськими університетами, обміну студентами та науково-педагогічними кадрами.

Програму названо на честь гуманіста та вченого Еразма Роттердамського (1465-1536), який багато подорожував та працював у найбільш відомих у той час центрах освіти та навчання, включаючи Париж, Левен та Кембридж. Він заповів свою спадщину Базельському університету і тим самим заснував стипендії мобільності (mobility grants). Досвід та спеціальні дослідження підтверджують, що навчання за кордоном не тільки збагачує знаннями, але додає навичок міжкультурного спілкування, самоповаги та впевненості. Це стосується як гостей-відвідувачів, так і господарів, які приймають у себе колег із партнерських університетів.

Програму **Е.** можна розглядати як двигун модернізації вищої освіти в ЄС відповідно до Болонського процесу, інструмент перетворення ЄС на зразковий освітній простір, світовий центр навчання та інновацій. Вона включає чотири напрями:

1. Підтримка та стипендії для студентів, які: навчаються за кордоном; працюють або проходять стажування за кордоном; хочуть покращити мовну підготовку для здійснення першого або другого.

2. Підтримка науково-педагогічних кадрів вищих навчальних закладів: якщо вони планують викладати або навчатися за кордоном.

3. Підтримка вищих навчальних закладів, які планують запровадження нових інтенсивних програм; створюють освітні, наукові чи інституційні мережі; беруть участь у багатосторонніх проєктах.

4. Підтримка підприємств та компаній з метою заохочення до працевлаштування студентів; навчання їхнього персоналу за кордоном; залучення до співробітництва з університетами.

Вищі навчальні заклади, які хочуть брати участь у програмі **Е.**, повинні приєднатися до Університетської хартії (Erasmus University Charter) та дотримуватися її. Хартія визначає основні принципи для всіх заходів програми **Е.** і покликана забезпечити належний рівень співробітництва і гарантувати відповідну якість в умовах мобільності.

З моменту запровадження у 1987 р. учасниками програми стали понад 2 млн студентів

та 90% європейських університетів і вищих навчальних закладів (крім держав-членів ЄС, учасниками програми є також Ліхтенштейн, Ісландія та Норвегія). Річний бюджет програми **Е.** перевищує 400 млн євро.

Програма **Е.** є складовою більш масштабної освітньої програми ЄС “Навчання протягом життя” (Lifelong Learning Programme). У 2007 р., як й інші програми циклу “Навчання протягом життя”, її було розширено та додано такі нові компоненти, як стажування та/або працевлаштування студентів на підприємствах, програми професійного навчання для адміністративного персоналу університетів і навчання для працівників підприємств.

Програму **Е.** планується розширювати й надалі: до 2012 р. заплановано охопити програмами мобільності до 3 млн студентів. Наразі відповідальним за розробку програми **Е.** є Генеральний директорат Європейської Комісії з освіти та культури; за координацію та адміністрування – Виконавче агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури. До програми постійно вносяться зміни: приміром, у 2011 р. було додано такі пріоритети: співробітництво між вищими навчальними закладами та підприємствами; соціальний вимір вищої освіти; скасування бар’єрів для мобільності тощо.

Програма Erasmus Mundus (**Е.М.**) – освітня програма ЄС, спрямована на активізацію міжнародного співробітництва та підвищення мобільності серед студентів, викладачів, науковців європейських університетів і вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах. Намагаючись перетворити ЄС на світового лідера в освіті, а європейські університети – на осередки знань і центри інновацій, програма **Е.М.** також ставить за мету сприяння взаєморозумінню між людьми, активізацію міжкультурного діалогу.

Програма **Е.М.** була започаткована Європейським Союзом у 2004 р. для країн, які не входять до ЄС. Вона є відповіддю на існуючі в системі вищої освіти виклики: підготовка громадян ЄС до життя в глобалізованому і багатокультурному світі, в умовах інформаційного суспільства та економіки знань, що потребує постійного підвищення якості й привабливості вищої освіти в Європі. Цілі і завдання програми **Е.М.** відповідають Лісабонській стратегії ЄС, згідно з якою уряди держав-членів ЄС взяли на себе

зобов'язання перетворити європейську економіку в конкурентоспроможну та таку, що динамічно розвивається, а систему вищої освіти – в найкращу та доступнішу у світі. Програма підтримує також реалізацію Болонського процесу, сприяючи визнанню академічних ступенів і розвитку інтернаціоналізації університетської освіти.

Наразі реалізується другий етап програми (Е.М. II), розрахований на 2009-2013 рр. Загальний бюджет програми становить близько 900 млн євро. Протягом 2009-2013 рр. ЄС збільшуватиме підтримку талановитих студентів, науковців, викладачів із-поза меж ЄС, надаючи їм гранти для навчання на магістерських та докторських програмах в Європі.

Другий етап програми Е.М. має три компоненти:

Компонент 1. *Спільні магістерські та докторські програми Е.М.* Спільні, розроблені за участі консорціуму університетів, магістерські та докторські програми пропонуються як найкращі – брендові – програми студентам з ЄС та усіх країн світу. Компонентом передбачені стипендії для студентів, які обирають ці програми; стипендії/гонорари для викладання спільних програм і проведення досліджень у рамках навчання; фінансова підтримка університетів, які приймають студентів на навчання за магістерськими та докторськими програмами Е.М.

Компонент 2. *Партнерство Е.М.* (колишній напрям “Еразмус Мундус: Вікно зовнішньої співпраці”). Цим компонентом передбачено утворення партнерств між університетами ЄС і третіх країн з метою обміну студентами (бакалаврський, магістерський, докторський рівні) та науково-педагогічними кадрами; стипендії для студентів, викладачів, науковців з європейських вищих навчальних закладів і третіх країн, які беруть участь у програмах мобільності; фінансова підтримка університетів, які організують програми мобільності. В рамках утвореного партнерства здійснюється двосторонній обмін, тобто не тільки студенти і науковці з третіх країн відвідують та навчаються в університетах ЄС, але й європейські громадяни можуть навчатися, проводити дослідження, викладати в університетах країн-партнерів, наприклад в Україні.

Компонент 3. *Проекти з пропагування вищої освіти та міжнародного співробітництва в освіті.* В епоху економіки знань додана вартість та економічне зростання створю-

ються за рахунок знань та інновацій. Відповідно, університети перетворюються на центри, де акумулюються знання та народжуються інновації. Проекти в рамках зазначеного компонента спрямовані на підвищення привабливості вищої освіти в ЄС, її пропагування в третіх країнах, посилення міжкультурного співробітництва, поширення та поглиблення міжкультурного діалогу. Виконання всіх заходів, передбачених програмою Е.М. II на період 2009-2013 рр., здійснюється Виконавчим агентством з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури під керівництвом Генерального директорату Європейської Комісії з питань освіти та культури і Бюро співпраці EuropeAid (Генеральний директорат Європейської Комісії з питань зовнішньої допомоги (DG AIDCO)).

Літ.: *Офіційний веб-сайт Національного Темпус-офіса в Україні.* – Режим доступу : www.tempus.org.ua; *Офіційний веб-сайт Виконавчого агентства ЄС з питань освіти, аудіовізуальних засобів та культури.* – Режим доступу : <http://eacea.ec.europa.eu>

Оржель О.Ю.

ПРОГРАМА СОЦІАЛЬНИХ ДІЙ ЄС була розроблена з урахуванням рішень, прийнятих у 1997 р. Амстердамським і Люксембурзьким засіданнями Європейської Ради і реалізована в 1998-2000 рр. Програма включала заходи, спрямовані на вирішення таких завдань, як поліпшення організації праці, забезпечення її безпеки та охорони здоров'я на робочому місці, посилення соціального захисту та соціальної інтеграції, викоринення расової дискримінації тощо. Центральне місце в Програмі було відведено проблемі зайнятості. Для її розв'язання було розроблено низку заходів, у тому числі включення національних планів зайнятості у загальну стратегію ЄС та активний соціальний діалог для підвищення ефективності спільних дій на загальноєвропейському рівні.

Велика увага приділялася зовнішньому виміру соціальної політики, що було пов'язане насамперед з підготовкою країн Центральної та Східної Європи до вступу в ЄС. Залучення цих країн у соціальні програми Євросоюзу допомогло їм у засвоєнні досвіду і законодавства ЄС в соціальній сфері, в розбудові соціальної політики і створенні власної соціальної інфраструктури при фінансовому сприянні ЄС.

Для реалізації П.с.д.ЄС були використані Структурні фонди, особливо Європейський соціальний фонд (ЄСФ).

У рамках виконання П.с.д.ЄС не залишалися без уваги і найбільш уразливі у соціальному відношенні категорії. З цією метою були проведені такі заходи, як конференція Комітету Європарламенту з питань зайнятості та соціальних питань “Літні громадяни у ХХІ столітті”, симпозиум “Суспільство для всіх поколінь”, де обговорювалися питання зайнятості, охорони здоров’я, соціального захисту людей похилого віку та солідарності між поколіннями.

Літ.: *Muscic H.* Усе про спільноти Європейського Союзу / Ніколас Мусіс : пер. з англ. – К. : К.І.С., 2005; *Грицяк І. А.* Право та інституції Європейського Союзу : навч. посіб. / І. А. Грицяк. – 2-ге вид., допов. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз* : словник-довідник / М. Марченко (ред.-упоряд.). – К. : К.І.С., 2005; *Hantrais Linda.* Social policy in the European Union. Palgrave Macmillan / Linda Hantrais. – Basingstoke, 2007; *Measuring Attitudes Cross-Nationally. Lessons from European Social Survey.* Editors R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald and G. Eva. Centre for comparative Social Surveys, City University, London. 2007; *Social policy.* Second edition. Edited by J. Baldock, N. Manning, S. Vickerstaff. Oxford University Press. – New York. 2003.

Діденко Н.Г.

ПРОГРАМИ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ЄС – інструменти європейського врядування, що їх було запроваджено для досягнення цілей зовнішньої діяльності ЄС. Як зазначає ст. 21 Договору про ЄС, “Союз визначає та здійснює спільні політики та дії й працює заради досягнення високого рівня співпраці в усіх сферах міжнародних відносин для того, щоб:

- а) гарантувати свої інтереси, засадничі інтереси, безпеку, незалежність та цілісність Союзу;
- б) зміцнювати і підтримувати демократію, верховенство права, права людини та принципи міжнародного права;
- в) берегти мир, запобігати конфліктам і зміцнювати міжнародну безпеку згідно з цілями та принципами Статуту Організації Об’єднаних Націй, з принципами Гельсінського завершального акта та цілями Паризької хартії, зокрема тими, що стосуються зовнішніх кордонів;
- г) заохочувати сталий розвиток економіки, суспільства і довкілля країн, що розвиваються, з головною метою – викоринити злиденність;

е) заохочувати інтеграцію всіх країн у світову економіку, зокрема через поступове скасування обмежень міжнародної торгівлі;

ф) сприяти розвиткові міжнародних заходів, призначених берегти та поліпшувати якість довкілля й дбайливо керувати світовими природними ресурсами, щоб забезпечити сталий розвиток;

г) допомагати населенню, країнам і регіонам, що постраждали від стихійних чи антропогенних лих;

д) сприяти поширюванню міжнародної системи, що ґрунтується на міцнішій багатосторонній співпраці та доброму врядуванню на світовому рівні”.

Співробітництво ЄС із третіми країнами регулюється розд. III частини п’ятої Договору про функціонування ЄС; зокрема, розд. III визначає напрями міжнародного співробітництва: співпраця та цілі розвитку; економічна, фінансова та технічна співпраця з третіми країнами; гуманітарна допомога. Незалежно від напрямку вся співпраця здійснюється в рамках принципів та цілей зовнішньої діяльності ЄС: демократії, верховенства права, шанування людської гідності, рівності та солідарності тощо.

Наразі ЄС має розгалужену систему П.м.с.ЄС Вони реалізуються на основі двосторонніх та багатосторонніх угод, укладених між ЄС та окремими країнами, ЄС та групами країн, ЄС та міжнародними організаціями. П.м.с.ЄС поділяються на кілька типів: регіональні, секторальні, тематичні.

Щодо регіонального виміру, окремими напрямами співробітництва є співпраця ЄС з країнами Африки, Карибського та Тихоокеанського басейну – так званими “країнами АСР”, співпраця з найменш розвинутими країнами – групою LDC, відносини із заморськими територіями ЄС – напрям “ОСТ”, співробітництво з високорозвинутими країнами (industrialised countries). Окремим напрямом є співробітництво ЄС з країнами-сусідами, до яких належить і Україна.

Секторальний вимір П.м.с.ЄС охоплює: людський розвиток, боротьбу з ВІЛ/СНІД, міграцію, належне врядування, захист прав людини, сталий розвиток, сільське господарство та розвиток сільської місцевості, безпеку продуктів харчування та ін.

Тематичні програми включають: інвестиції у людей, боротьбу з голодом та харчову безпеку, розвиток громадянського суспільства

та місцевого самоврядування, освіти, енергетику, захист довкілля та “зелену дипломатію” та ін.

Європейський Союз є найбільшим у світі донором міжнародної допомоги на цілі розвитку (55% коштів надходять з ЄС та держав-членів). Співпраця ЄС з третіми країнами розвивається поступово: спочатку допомога спрямовувалася на колишні колонії та заморські території, але з часом бенефіціарами зовнішньої допомоги ЄС стали усі країни, що розвиваються. Сьогодні ЄС щорічно витрачає понад 7 млрд євро на програми допомоги на цілі розвитку.

Програми допомоги на цілі розвитку реалізуються згідно із загальними принципами і правилами, виробленими ЄС та визнаними міжнародною спільнотою. Зокрема, ЄС передусім керується ключовим документом ООН “Цілі розвитку тисячоліття” та положеннями Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги від 2005 р., яка визначає шляхи підвищення ефективності донорської допомоги через збільшення відповідальності донорів і реципієнтів, орієнтацію на результати й взаємну підзвітність, гармонізацію й узгодження дій різних міжнародних донорів. Щодо власних (внутрішніх) правил, **П.м.с.ЄС** ґрунтуються на принципах ефективності, моніторингу використання фінансових надходжень, співпраці та доповнюваності дій ЄС та держав-членів.

Співробітництво ЄС з Україною здійснюється в рамках Європейської політики сусідства, запровадженої ЄС у 2004 р.; з 2007 р. було введено в дію Європейський інструмент сусідства і партнерства (ENPI) – єдиний фінансовий і програмний документ співробітництва між ЄС та східними, південними сусідами і Росією. Європейський інструмент сусідства і партнерства надає можливості для двосторонньої та багатосторонньої (міжрегіональної) співпраці.

Сьогодні в Україні реалізуються більше 250 проєктів у різних галузях, регіонах, містах і місцевостях. Допомога ЄС зосереджується, зокрема на підтримці демократичного розвитку і належного врядування, зміцненні інституційного потенціалу, регуляторних реформ, розвитку інфраструктури та ядерної безпеки. Фінансування ЄС проєктів в Україні здійснюється у формі грантів, контрактів і бюджетної підтримки.

Для посилення кооперації між ЄС та країнами Східного сусідства у травні 2009 р. було започатковано ініціативу Східне партнерство. Учасниками цього специфічного східного виміру Європейської політики сусідства є ЄС, 27 держав-членів, а також Вірменія, Азербайджан, Білорусь (участь якої залежатиме від розвитку її відносин із ЄС), Грузія, Республіка Молдова й Україна. Хоча східні партнери мають неідентичні цілі стосовно ЄС, усі вони намагаються зміцнити свої відносини з Європейським Союзом.

Основним інструментом реалізації ініціативи Східного партнерства є платформи. Наразі утворено чотири платформи для ключових напрямів співпраці між ЄС та країнами-партнерами: 1. Демократія, належне врядування та стабільність. 2. Економічна інтеграція та гармонізація із політиками ЄС.

3. Енергетична безпека. 4. Міжлюдські контакти. Кожна з платформ може створювати робочі групи для просування окремих напрямів співробітництва в рамках платформи. Рішення по кожній платформі приймаються на офіційних зустрічах відповідальних високопосадовців, які проходять двічі на рік. Раз на рік платформи звітують про результати своєї діяльності на щорічній зустрічі міністрів закордонних справ Східного партнерства.

Східне партнерство пропонує своїм партнерам нові угоди асоціації; поступову інтеграцію в економіку ЄС; полегшення подорожування шляхом послідовної лібералізації візового режиму, що супроводжуватиметься заходами по боротьбі з нелегальною імміграцією; додаткове фінансування для національних та міжрегіональних проєктів. Країни – східні партнери будуть наближатися до ЄС з оглядом на їх індивідуальні можливості та потреби, але усі разом вони зможуть інтенсивніше співпрацювати з ЄС та між собою, обмінюватися кращим досвідом, навчатися одна в одній.

Літ.: Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Г. Друзенка, С. Друзенко ; за заг. ред. Г. Друзенка. – К. : К.І.С., 2010. – 536 с.; *Європейський Союз – найбільший донор України: технічна і фінансова допомога з боку Європейського Союзу та країн ЄС; Офіційний веб-сайт Делегації ЄС в Україні.* – Режим доступу : http://ec.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine

Оржель О.Ю.

ПРООН – програма розвитку ООН є глобальною мережею ООН у галузі розвитку, яка виступає за позитивні зміни та надає країнам доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів для допомоги людям у всьому світі будувати краще життя.

Мережа **ПРООН** координує та допомагає країнам об'єднувати глобальні та національні зусилля, які спрямовуються на досягнення Цілей розвитку тисячоліття, зокрема такої всеохоплюючої цілі, як скорочення бідності вдвічі до 2015 р.

ПРООН допомагає країнам спільно виробляти та ділитися досвідом розв'язання проблем у таких сферах діяльності, як демократичне врядування; подолання бідності; запобігання кризам та їх подолання; енергетика та навколишнє природне середовище; ВІЛ/СНІД.

ПРООН співпрацює з 166 країнами світу, допомагаючи їм знаходити власні шляхи розв'язання глобальних та національних проблем у галузі розвитку. Покращуючи свої власні можливості, вони мають змогу використовувати досвід та знання співробітників **ПРООН** та широкого кола партнерів **ПРООН**. **ПРООН** впроваджує свою діяльність в Україні з 1993 р. **ПРООН** в Україні підтримує національні зусилля у досягненні Цілей розвитку тисячоліття шляхом реалізації низки своїх проектів для покращання достатку українського народу.

В Україні чотири головні сфери діяльності **ПРООН** зосереджуються на демократичному врядуванні; подоланні бідності, досягненні процвітання та українських Цілей розвитку тисячоліття; місцевому розвитку та забезпеченні безпечного середовища для людського розвитку; на енергетиці та навколишньому природному середовищі.

У кожній з цих тематичних сфер **ПРООН** намагається забезпечити баланс між впровадженням заходів щодо розробки політико-правових документів, аналітично-дорадчою діяльністю, заходами з поліпшення спроможності національних партнерів та окремими пілотними проектами.

ПРООН в Україні підтримує Уряд у досягненні європейських стандартів політики, інституційної спроможності шляхом трансформації відносин між державою та населенням, впровадженні ефективної децентралізації, діяльності приватного сектору у більш ліберальній ринковій економіці, за-

хоченні громадян користуватися рівними можливостями доступу до послуг, реалізації прав людини та процвітання.

18 червня 1993 р. Уряд України та **ПРООН** уклали базову угоду про спрямування допомоги **ПРООН** Україні.

У Рамковому документі про співпрацю між Україною та **ПРООН** на 2001-2005 рр. було визначено три основні сфери програм співпраці: зміцнення демократичного державного управління; захист людини та розвиток; енергетика та довкілля для сталого розвитку. У центрі уваги всіх програм були питання гендерної рівності, інформаційно-комунікаційних технологій та прав людини. У серпні 2006 р. Уряд України та **ПРООН** в Україні підписали Рамкову програму допомоги ООН в Україні на 2006-2010 рр., відповідно до якої співпраця зосереджувалась на трьох взаємопов'язаних сферах розвитку: демократичному управлінні та доступі до правосуддя; добробуті, соціальній взаємодії та місцевому розвитку; енергетиці та охороні довкілля для сталого розвитку. Питання гендерної рівності, підтримки громадянського суспільства та конкретні ініціативи, які стосуються молоді, були включені до кожного з компонентів програми.

Протягом 2006-2010 рр. **ПРООН** надавала підтримку у проведенні в Україні реформ, спрямованих на демократизацію державного управління у таких двох сферах: інституційні реформи з метою дати змогу всім людям користуватися своїми правами, та підтримка громадянського суспільства для надання можливості населенню отримувати державні послуги та користатися своїми правами.

ПРООН сприяла процесам децентралізації, надаючи консультації щодо вдосконалення законодавства та сприяючи розбудові спроможності регіональних, муніципальних і місцевих органів влади в Україні працювати за умов децентралізації функцій.

ПРООН в Україні спрямовувала зусилля на реформування системи правосуддя та забезпечення загального захисту прав людини. Разом з національними та міжнародними партнерами **ПРООН** працювала над посиленням незалежності, прозорості та ефективності судової системи України.

ПРООН надала уряду України допомогу в досягненні його основної мети: подолання бідності, зменшення соціальної нерівності та поліпшення рівня життя в усій країні.

ПРООН активно працювала у двох сферах допомоги в межах Рамкової програми ООН для України: добробут проти бідності через збалансований розвиток та підприємництво та охорона здоров'я і базові соціальні послуги із зосередженням особливої уваги на поліпшенні якості та доступності цих послуг.

ПРООН сприяла розвитку організаційно-технічного і кадрового потенціалу місцевих установ у сфері державного управління економікою, надання зобов'язань у сфері управління ресурсами в Україні. Програми **ПРООН**, спрямовані на розвиток окремих територій, підтримували розробку програм економічного розвитку та розвитку підприємництва, вдосконалення інфраструктури для бізнесу, покращували доступ до мікrokредитування, сучасних технологій і ринків.

ПРООН надавала підтримку урядові України з метою поліпшення державного екологічного управління та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань у цій сфері, зокрема щодо досягнення глобальної мети у сфері захисту довкілля – пом'якшення змін клімату шляхом зменшення загального рівня споживання викопного палива і відповідно зменшення пов'язаних з цим викидів парникових газів. Підвищення ефективності використання енергії в Україні також наблизить досягнення загальнонаціональної мети – зменшення нинішнього високого рівня залежності від іноземних постачальників енергоресурсів.

Літ.: *План дій програми ПРООН в Україні (2006-2010)* : Матеріали офіційного сайту Програми розвитку ООН в Україні. – Режим доступу : <http://www.undp.org.ua/ua/about-undp>

Ярош Н.П.

ПРОСТІР ГЕОПОЛІТИЧНИЙ – у широкому розумінні – державні території всіх країн світу разом з міжнародними протоками, відкритим морем та Антарктидою, у вузькому – геофізичний простір, контрольований державою.

П.г., у свою чергу, складається з геостратегічних регіонів. Важливу роль у його формуванні відіграють так звані геостратегічні лінії. Під ними розуміють осьові напрямки, довкола яких відбувається процес геополітичного структурування та організації простору у певному регіоні. Такими лініями, як правило, виступають сухопутні і морські комунікації (океанські та морські шляхи,

залізниця, сухопутні дороги), напрями поширення культур, релігій, ідеологій, лінії співробітництва або суперництва між державами. Простір як провідна категорія геополітики розглядався в працях Ф.Ратцеля, Р.Челлена, К.Хаусхофера, В. де ля Бланша, А.Мехена, Х.Маккіндера, Н.Спайкмена, Дж.Модельскі, Ф.Броделя, Р.Коллінза, З.Бжезинського, Е.Позднякова, В.Семенова, А.Панаріна, П.Савицького, О.Дугіна, В.Дергачова та ін. Відповідно до їх поглядів **П.г.** є історичною категорією, зміст якої суттєво змінюється під впливом соціально-політичних перетворень світового або регіонального значення.

В умовах утвердження нового світового порядку розуміння **П.г.** суттєво змінюється, що пов'язано насамперед з масштабними глобалізаційними впливами. Національні або регіональні рамки **П.г.** розмиваються, інтегруючи державу в глобальний простір.

Як наслідок, виникають нові трактування **П.г.** Наприклад: це регіон, великий географічний простір (територія, акваторія, повітря, космос), що не збігається з державними кордонами, на які поширюється реальна влада конкретно-історичного суб'єкта геополітики; зона впливу суб'єкта геополітики, що реалізує власні життєво важливі (у його розумінні) інтереси; багатовимірний та мультиструктурний тимчасовий фрагмент земного простору, у якому відбувається боротьба геополітичних суб'єктів з метою встановлення формальної або неформальної влади.

Літ.: *Дугин А. Основы геополитики / А. Дугин. – М. : Арктогея, 1997; Петров В. Геополитика России / В. Петров. – М. : Вече, 2003; Популярная энциклопедия геополитики. – М. : Терра, 2002.*

Смолянук В.Ф.

ПРОТОКОЛ КІОТСЬКИЙ – міжнародний документ, ухвалений в Кіото (Японія) в грудні 1997 р. як додаток до Рамкової конвенції ООН “Про зміну клімату”.

П.К. – міжнародна угода про обмеження викиду в атмосферу парникових газів (ПГ), згідно з якою промислово розвинуті країни, до яких відповідно до економічних показників 1990 р. належить і Україна, мають з 2008 по 2012 р. знизити як мінімум на 5% порівняно з рівнем 1990 р. викиди шести газів, які спричиняють парниковий ефект. **П.К.** – додатковий документ до Рамкової конвенції ООН “Про зміну клімату”, підписаної у 1992 р. на міжнародній конференції

в Ріо-де-Жанейро. Конвенція набрала силу у 1994 р., її підписали 189 країн, більшість з яких – промислово розвинуті. **П.К.** став першою глобальною угодою про охорону навколишнього середовища, що базується на ринкових механізмах регулювання – механізмі міжнародної торгівлі квотами на викиди парникових газів. Документ ратифікували понад 160 країн, зокрема й Україна (у лютому 2004 р.).

Завдання **П.К.**: встановити реальні терміни та показники викидів ПГ для країн-учасниць; використовувати гнучкі ринкові механізми, а не “обов’язкові схеми та заходи”; досягти серйозної участі країн, що розвиваються.

Для виконання зобов’язань країна Додатка I (Список країн, які на 1990 р. були промислово розвинуті) має розробити національну політику і вжити заходів щодо скорочення національних викидів протягом періоду, передбаченого **П.К.**, до рівня, нижчого або такого самого, як і “обсяги, встановлені Протоколом” (ОВП).

Кожна країна також може доповнити внутрішні скорочення викидів квотами, отриманими за скорочення викидів в інших країнах. У **П.К.** вказано низку механізмів, необхідних для виконання зобов’язань цього документа. Це: національні програми та заходи; механізми гнучкості (Ст. 4, 6, 12, 17); спільне впровадження.

П.К. налічує три так звані гнучкі механізми, які дають змогу країнам забезпечити виконання національних зобов’язань у найбільш ефективний спосіб: механізм спільного впровадження (МСВ), механізм чистого розвитку (МЧР) та міжнародна торгівля викидами (МТВ).

Спільне впровадження дає змогу країнам брати собі у залік скорочення викидів, які утворилися в результаті їх інвестування у скорочення викидів в інших країнах і можуть бути предметом передачі еквівалентної кількості “одиниць скорочень викидів” (ОСВ) між двома країнами (Ст. 6 **П.К.**), хоча у разі набрання **П.К.** чинності ці одиниці, в кінцевому рахунку, підуть у “залік” країни-інвестора. МСВ сприяє залученню міжнародних інвестицій у проекти скорочення викидів та підвищення енергоефективності.

МЧР передбачає аналогічні проекти скорочення викидів у країнах, що розвиваються, з метою отримання “сертифікованих скорочень викидів” (ССВ) для подальшого вико-

ристання інвестором. **П.К.** вимагає, щоб такі проекти сприяли стійкому розвитку в країнах, які отримують інвестиції, і досягненню стабілізації клімату (Ст. 12 **П.К.**).

МТВ передбачає передачу частини національних дозволів на викиди – “одиниць установлених обсягів” (ОВО) іншим країнам (Ст. 17 **П.К.**). Це може здійснюватись через національні системи торгівлі, що дають змогу приватним фірмам або державам вести міжнародну торгівлю дозволами на викиди з метою виконання ними національних зобов’язань.

Такі механізми мають стимулювати міжнародні інвестиції та забезпечити достатньо ресурсів для підтримки екологічно ефективної структурної перебудови й розвитку за такими напрямками: інвестиції з розвинутих країн до країн з перехідною економікою та країн, які розвиваються, шляхом Міжнародної торгівлі викидами та Спільного впровадження, а інвестиції з розвинутих країн та країн з перехідною економікою до країн, які розвиваються, – шляхом Механізму чистого розвитку. У 1996 р. Україна ратифікувала Рамкову конвенцію ООН “Про зміну клімату” (РКЗК ООН), а у 2004 р. – і **П.К.** до неї. Як країна з перехідною економікою Україна взяла зобов’язання стабілізувати викиди ПГ у період 2008-2012 рр. на рівні 1990 р.

У 2005 р. Кабінет Міністрів схвалив Національний план заходів з реалізації положень **П.К.** до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Планом передбачено перелік заходів з такими пріоритетними кроками: створення національної системи оцінки антропогенних викидів та абсорбції ПГ; проведення щорічної інвентаризації антропогенних викидів та абсорбції ПГ; створення інфраструктури для реалізації проектів, спрямованих на зменшення обсягу антропогенних викидів ПГ (проекти спільного впровадження); створення національної системи торгівлі дозволами на викиди.

Указом Президента (№ 1239, 2005 р.) Міністерство екології і природних ресурсів було визначено координатором заходів щодо виконання зобов’язань України за РКЗК ООН та її **П.К.**

З метою забезпечення виконання цих зобов’язань постановою Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2007 р. № 612 утворено Національне агентство екологічних інвестицій України (НАЕІ) як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується

та координується Урядом через Міністра охорони навколишнього природного середовища. Основним завданням НАЕІ є: участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері регулювання негативного антропогенного впливу на зміну клімату; виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та впровадження механізмів, передбачених П.К. до неї, в тому числі в частині реалізації проектів, спрямованих на охорону довкілля, залучення інвестицій в охорону навколишнього природного середовища; створення та забезпечення функціонування національної системи оцінки та обліку антропогенних викидів та абсорбції ПГ.

Дія П.К. завершується в 2012 р. Під час міжнародної кліматичної конференції на індонезійському острові Балі, яка пройшла в грудні 2007 р., її учасники ухвалили так звану “дорожню карту” (план нових переговорів щодо боротьби з глобальним потеплінням, який передбачає значні скорочення викидів вуглекислого газу в атмосферу) і домовилися за два роки виробити документ, який прийде на зміну П.К.

Європейська Комісія вже підготувала проєкт законодавства щодо зменшення викидів ПГ в атмосферу: країнам ЄС пропонується з 2013 р. здійснити поступовий перехід на продаж усіх лімітів на викиди CO₂ для промисловості через аукціони. У 2013 р. передбачається продавати 20% лімітів на аукціонах, збільшуючи цей показник до 100% до 2020 р.

Літ.: Дзяна Г. О. Соціально-екологічні аспекти реалізації державної політики у сфері енергозбереження України / Г. О. Дзяна, Р. Б. Дзяний. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2010; *Киотський* протокол к Конвенции об изменении климата / Секретариат Конвенции об изменении климата. – Бонн : [б. и.], 2000; *Національна стратегія України щодо спільного впровадження та торгівлі викидами* / Світов. банк. – К. : [б. в.], 2003.

Дзяна Г.О., Дзяний Р.Б.

ПУМА (PUMA, the Public Management Service) – один з підрозділів ОЕСР, відповідальний за питання належного врядування (good governance), розвитку державного управління, менеджменту та державної служби. У 2000 р. підрозділ було трансформовано у Директорат з питань публічного врядування та територіального розвитку (Public

Governance and Territorial Development Directorate), із скороченою назвою **GOV**.

Підрозділ слідкує за суспільними змінами та ринковими трансформаціями, визначає виклики і потреби, що виникають у зв'язку із змінами, та допомагає державам і суспільствам адаптуватися до нових вимог, реформувати системи державного управління, державну політику тощо. Серед іншого підрозділ **GOV** досліджує питання підвищення ефективності апарату держави, сталого розвитку, збереження та поширення цінностей та принципів демократичного врядування. **GOV** підтримує професійні мережі та форуми, надаючи можливість експертам, посадовцям, державним службовцям з різних країн і континентів обмінюватися думками, пропонувати шляхи розв'язання проблем, навчатися з досвіду один одного.

Підрозділ **GOV** функціонує у складі двох комітетів: Комітету з питань публічного врядування (Public Governance Committee – PGC) та Комітету з питань політики територіального розвитку (Territorial Development Policy Committee – TDPC); а також кількох постійно діючих експертних груп. Крім того, за потреби створюються ad hoc групи, які разом з міжнародними форумами та симпозиумами створюють надійну платформу для постійного діалогу та обговорення проблем публічного врядування.

GOV сприяє розвитку державного сектору шляхом проведення порівняльних досліджень, підготовки аналітичних звітів, вироблення та поширення стандартів, підтримки ініціатив з підвищення прозорості та колегіального нагляду (peer review). Завдяки його діяльності зростає розуміння динамічних процесів, що мають місце в державному секторі під впливом стрімких суспільних змін та ринкових трансформацій, публічна політика стає більш досконалою, інтереси громадян більш захищеними. Політики, науковці, фахівці-практики з усього світу мають доступ до напрацьованих даного підрозділу: результатів досліджень, опитувань, звітів, аналітичних та інформаційних довідок, методичних рекомендацій, довідників тощо.

GOV, як раніше ПУМА, тісно співпрацює з програмою SIGMA.

Веб-портал ОЕСР. – Режим доступу : <http://www.oecd.org>.

Оржель О.Ю.

Р

РАДА (Council) – одна з інституцій Європейського Союзу, створена в процесі європейської інтеграції для здійснення законодавчої функції. **Р.** ще має назву “Рада Міністрів” та “Рада Європейського Союзу”. Її не слід плутати з Європейською Радою та Радою Європи. Згідно зі ст. 16 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС) **Р.** спільно з Європейським Парламентом виконує законодавчу та бюджетну функції. Вона здійснює функцію з розробки політики та координаційну функцію, як встановлено Договорами.

Аналогів **Р.** немає у світі, оскільки вона як головний законодавчий орган ЄС характеризується двома основними рисами: її засідання відбуваються не на постійній основі; склад **Р.** змінюється залежно від порядку денного її роботи, із залученням різних представників урядів держав-членів (на рівні профільних міністрів) до участі в засіданнях. До складу **Р.** входить один представник від кожної держави-члена на рівні міністра, що може брати зобов’язання та голосувати від імені уряду держави-члена, яку представляє. Рада засідає в різних конфігураціях, перелік яких ухвалюється відповідно до ст. 236 ДфЄС. Рада із загальних питань забезпечує послідовність роботи різних конфігурацій **Р.** Вона готує та забезпечує виконання рішень засідань Європейської Ради, підтримуючи зв’язок з Головою Європейської Ради та Комісією. **Р.** із закордонних справ на підставі стратегічних напрямів, визначених Європейською Радою, розробляє зовнішню політику Союзу й забезпечує послідовність його дій. За підготовки роботи **Р.** відповідає Комітет постійних представників урядів держав-членів. У разі, коли **Р.** розглядає та проводить голосування щодо законодавчих актів, її засідання відбуваються відкрито. З цієї метою кожне засідання **Р.** поділяється на дві частини, що присвячені, відповідно, розгляду законодавчих актів Союзу та діяльності, не пов’язаної із законодавчою.

Керівництво в **Р.** здійснює країна, що має головування в ЄС, яке змінюється кожні півроку. Порядок головування в **Р.** визначений її власним рішенням від 1 січня 2007 р., яким також затверджено відповідний графік для держав – членів ЄС до 1 липня 2020 р. включно. Головування в усіх конфігураціях **Р.**, крім **Р.** з закордонних справ, здійснюють представники держав-членів на засадах рівномірної ротації згідно з умовами, встановленими ст. 236 ДфЄС.

Кількість засідань протягом року залежить від масштабів та інтенсивності законодавчого процесу в ЄС і політичних рухів того чи іншого особливого питання. Деякі конфігурації Ради збираються раз на місяць; інші – раз на півроку, кожна зі спеціалізованих **Р.** має власний розклад нарад. Попри те, що склад **Р.** змінюється, це єдина інституція. Роботу **Р.** регламентують ст. 16 та ст. 237-243 ДфЄС.

У політико-адміністративній системі ЄС **Р.** відіграє подвійну роль: з одного боку, діючи як міжурядова організація, вона є найважливішим органом у процесі ухвалення рішень, а з другого, як наднаціональна організація являє собою своєрідний форум, на якому держави-члени мають можливість оприлюднювати свої національні інтереси. Після підписання Маастрихтського договору до складу **Р.**, крім представників кожної держави-члена на міністерському рівні, які уповноважені брати зобов’язання від імені свого уряду, можуть делегуватися і представники міністерського рівня від територіальних утворень, що діють у рамках публічного права (Австрія, Бельгія, Німеччина). Залежно від порядку денного на засідання збираються профільні міністри: закордонних справ (Рада із загальних справ), фінансів, сільського господарства, промисловості, транспорту, освіти, зв’язку тощо. З огляду на таку різноманітність спеціалізованих складів **Р.** постає питання координації цих засідань. Із самого початку цей “уряд рад” функціо-

нує з певною перевагою **Р.** із загальних питань, на яку покладається здійснення координуючої ролі, урахувавши частоту її засідань. Відповіддю саме на недостатню координацію стала поява Європейської Ради.

До основних напрямів діяльності **Р.** можна віднести: ухвалення правових актів, як правило, спільно з Парламентом; прийняття бюджету спільно з Парламентом; координація економічної політики держав-членів; визначення та впровадження спільної зовнішньої та безпекової політики; укладення міжнародних договорів, угод; координація дії держав-членів та вжиття заходів щодо співпраці в галузі правопорядку та судочинства у кримінальних справах.

Над підготовкою рішень **Р.** працюють близько 250 робочих груп і комітетів, які виконують технічну роботу і передають документи в Комітет постійних представників (КОРЕПЕР), що здійснює політичну підготовку рішень. Важливу роль у взаємодії між різними суб'єктами в процесі діалогів відіграє Генеральний секретаріат Ради на чолі з Генеральним секретарем Ради. Дії Генерального секретаріату поширюються на відносини, зокрема, між делегаціями держав-членів у рамках спеціалізованих робочих груп, потім – на рівні КОРЕПЕРу, і нарешті, на рівні міністрів, а також у процесі паралельного діалогу між делегаціями держав-членів та Комісією і в кожній державі-члені – між різними компетентними органами управління з метою інтеграції приписів ЄС та поєднання їх з вимогами, які ставить національне законодавство.

КОРЕПЕР не є інституцією ЄС, не має власних повноважень і не наділений правом приймати рішення, він заснований внутрішнім регламентом **Р.** в 1958 р. і складається з постійних представників держав-членів ЄС. У рамках структури ЄС КОРЕПЕР посідає важливе місце на стику національних інтересів та вимог Союзу. З 1962 р. КОРЕПЕР розділений на дві частини. У рамках першої частини (КОРЕПЕР I) збираються заступники постійних представників, які здійснюють підготовку роботи **Р.** з питань внутрішнього ринку, прав споживачів і туризму, промисловості та енергетики, досліджень, транспорту й телекомунікацій, рибальства, навколишнього середовища, зайнятості та соціальної політики, охорони здоров'я, освіти й молоді, культури, сільського господарства,

ветеринарні та фітосанітарні питання. У рамках другої частини (КОРЕПЕР II) збираються постійні представники, які здійснюють підготовчу роботу з інституційних питань, із загальних питань **Р.**, з питань економіки та фінансів, розвитку, юстиції, внутрішніх справ та цивільної безпеки, з питань бюджету.

Рішення в **Р.** ухвалюються голосуванням міністрів з держав-членів. Ухвалюючи рішення, **Р.** досягає компромісу завдяки трьом формам голосування, одну з яких вона застосовує в тій чи іншій ситуації, обумовленій в законодавстві ЄС: ухвалення рішень простою більшістю голосів; ухвалення рішень кваліфікованою більшістю голосів; одностайне ухвалення рішень. Правила голосування в **Р.** закріплені у ст. 16 та ст. 238-239 ДфЄС та детальніше висвітлені в її Регламенті. Кількість голосів, які кожна держава-член може віддати, установлена відповідно до положень Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу.

Характерною особливістю діяльності **Р.** є її здатність до компромісів і консенсусу в процесі ухвалення рішень. Таке гнучке функціонування **Р.** забезпечується насамперед вищезгаданими механізмами голосування.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європ. інтеграції”); Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу / пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства М-ва юстиції України, 2010; Fiona Hayes-Renshaw. The Council of Ministers / Hayes-Renshaw Fiona // The Institutions of the European Union. Edited by John Peterson and Michael Shakleton. – Oxford University Press, 2006.

Грицяк І. А.

РАДА АРАБСЬКОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЄДНОСТІ (англ. Council of Arab Economic Unity, CAEU) – створена в 1964 р. державами-членами Ліги арабських держав. До складу РАЕС входять 18 держав: Алжир, Бахрейн, Єгипет, Ірак, Йорданія, Ємен, Катар, Кувейт, Ліван, Лівія, Марокко, Оман, Об'єднані Арабські Емірати, Палестинські території, Саудівська Аравія, Сирія, Судан,

Туніс. Члени спільного ринку – 7 країн-членів РАЕС: Єгипет, Ірак, Йорданія, Ємен, Лівія, Сирія.

Цілі **РАЕС**: створення спільного ринку – забезпечення свободи руху товарів, капіталів, продукції, людей, свободи займатися економічною діяльністю; забезпечення свободи транспорту, транзиту, використання транспортної інфраструктури: морські порти, цивільні аеропорти, наземні шляхи сполучення; забезпечення права володіння власністю. Основні напрями діяльності **РАЕС**: узгодження політики та уніфікація нормативних актів, що регулюють експортно-імпорتنі операції, транзитні перевезення; уніфікація економічних законів, у тому числі в галузі промисловості і сільського господарства; укладення угод про торгівлю та платежі з іншими країнами; координація політики та інтеграції в промисловості, сільському господарстві, торгівлі; інфраструктури; координація в галузі економічного розвитку, а саме програм щодо здійснення спільних проєктів розвитку арабських країн, надання технічної допомоги; розробка і укладення багатосторонніх угод арабських країн, зокрема з таких питань, як капіталовкладення, скасування подвійного оподаткування, порядок справляння податків, порядок врегулювання інвестиційних спорів; базові рівні соціального страхування і соціального захисту; співробітництво з міжнародними організаціями – ЮНКТАД, Міжнародним торговельним центром, ЮНІДО, ФАО, ЮНІТАР – і регіональними організаціями – СЕЛА, ЄС; створення спільних арабських компаній. Такі компанії вже діють: у галузі добувної та медичної промисловості (у Йорданії), розвитку тваринництва (у Сирії), промислових інвестицій (в Іраку).

У рамках РАЕС для координації підприємницької діяльності і поліпшення систем управління, а також для обміну знаннями та досвідом були створені такі спеціалізовані об'єднання підприємців (союзи та федерації): Арабський союз текстильної промисловості (Сирія); Арабський союз по цементу та будівельних матеріалах (Сирія); Арабська федерація по цукру (Судан); Арабська федерація виробників хімічних добрив (Кувейт); Арабська федерація машинобудування (Ірак); Арабська федерація виробників рибної продукції (Ірак); Арабська федерація харчової промисловості (Ірак); Арабська федерація з судноплавства (Ірак); Арабська

кооперативна федерація (Ірак); Арабський союз з наземного транспорту; Арабська федерація виробників медикаментів та медичного обладнання.

Літ.: *Офіційний сайт РАЕС*. – Режим доступу : <http://caeu.org.eg>

Стрельцов В.Ю.

РАДА БЕЗПЕКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (United Nations Security Council) – постійно діючий орган Організації Об'єднаних Націй, на який згідно зі ст. 24 Статуту ООН покладається головна відповідальність за підтримання міжнародного миру і безпеки.

ООН офіційно існує з 24 жовтня 1945 р. після ратифікації Статуту п'ятьма постійними членами Ради Безпеки – Францією, Республікою Китай, СРСР, Великобританією і Сполученими Штатами Америки і більшістю – 46 іншими сторонами, що теж підписали цей договір-статут.

17 січня 1946 р. у Вестмінстерському палаці **Р.Б.ООН** збирається вперше і приймає свої правила процедури. Вона організується таким чином, щоб могла функціонувати безупинно. Для цього кожний з її членів повинен бути завжди представлений у Центральних установах ООН. Після свого першого засідання **Р.Б.ООН** збиралася в різних містах світу, але головним місцем для засідань є штаб-квартира, яка розміщена на території міжнародного центру в Нью-Йорку.

До 1965 р. **Р.Б.ООН** складалася з п'яти постійних членів – Великобританії, Китаю, СРСР, США, Франції – і шести держав-членів, які обиралися Генеральною Асамблеєю на два роки. У 1965 р. кількість членів **Р.Б.ООН** було збільшено з 11 до 15 (перша поправка до Статуту ООН), причому 5 з 10 непостійних членів переобираються щороку. Обрання непостійних членів відбувається за географічним критерієм: для Африки та Азії – 5, для Східної Європи – 1, для Латинської Америки – 2, для західноєвропейських та інших держав – 2 (згідно з резолюцією ГА ООН від 17 грудня 1963 р.). Після розпаду СРСР його місце в **Р.Б.ООН** успадкувала Росія. Україна тричі була непостійним членом Ради Безпеки: у 1948-49 рр., 1981-82 рр., 2000-2001 рр.

Кожен член **Р.Б.ООН** має один голос. Для прийняття рішень з питань діяльності ООН потрібно 9 голосів, включаючи голоси всіх

п'яти постійних членів **Р.Б.ООН**. Це є так званим правилом одностайності великих держав, або правом вето. Всі п'ять постійних членів вдавалися в різні часи до права вето. Якщо постійний член не підтримує рішення, але не хоче блокувати його прийняття, він не голосує проти, а утримується при голосуванні. **Р.Б.ООН** в своїх діях керується Статутом ООН, який визначає такі повноваження: підтримувати міжнародний мир і безпеку відповідно до цілей та принципів ООН (ст. 24); розслідувати будь-які спори або ситуації, які можуть спричинити міжнародні незгоди (ст. 34); рекомендувати методи врегулювання таких спорів або умови їх вирішення (ст. 36); розробляти плани створення системи регулювання озброєнь (ст. 26); визначати випадки наявності загрози миру або актів агресії і рекомендувати заходи щодо їх врегулювання (ст. 39); закликати членів Організації з метою запобігання або припинення агресії застосовувати економічні санкції та інші заходи, не пов'язані з використанням збройних сил; використовувати воєнні дії проти агресора з метою відновлення порушеного миру і безпеки (ст. 41, 42); розробляти рекомендації щодо прийому нових членів Організації та умови, на яких держави можуть стати учасниками Статуту Міжнародного суду (МС) ООН (п. 2 ст. 4); давати рекомендації Генеральній Асамблеї (ГА) ООН щодо призначення Генерального секретаря ООН та разом з ГА ООН обирати судців МС ООН (ст. 97 Статуту ООН та п. 1 ст. 4 Статуту МС ООН); подавати щорічні й спеціальні доповіді ГА ООН (п. 3 ст. 24). Крім того, згідно зі ст. 5-6 Статуту ООН за рекомендацією **Р.Б.ООН** Генеральна Асамблея ООН може призупинити здійснення прав і привілеїв, які належать державі як члену Організації, коли проти неї Радою були застосовані дії превентивного або примусового характеру. Держава-член ООН, яка систематично порушує принципи Статуту, може бути виключена з Організації рішенням ГА ООН за рекомендацією **Р.Б.ООН**.

Коли в **Р.Б.ООН** надходить скарга відносно загрози миру, вона спочатку, звичайно, рекомендує сторонам спробувати досягти згоди мирними засобами. У деяких випадках сама **Р.Б.ООН** проводить розслідування і надає посередницькі послуги. Вона може призначати спеціальних представників або звертатися до Генерального секретаря з

проханням здійснити ці призначення або надати добрі послуги, встановлювати принципи мирного врегулювання. Якщо та чи інша суперечка призводить до бойових дій, **Р.Б.ООН** прагне передусім якомога скоріше покласти їй край. У багатьох випадках **Р.Б.ООН** давала вказівки про припинення вогню, що відіграли важливу роль у відвертанні ескалації бойових дій. Крім того, вона направляє миротворчі сили ООН для сприяння послабленню напруженості в районі конфліктів, роз'єднання військ ворогуючих сторін і створення спокійної обстановки, що дасть змогу шукати шляхи мирного врегулювання. **Р.Б.ООН** може приймати рішення про вжиття примусових заходів, застосування економічних санкцій (наприклад торговельного ембарго) або здійснення колективних військових дій.

Держава-член ООН, що не є членом **Р.Б.ООН**, може брати участь без права голосу в її обговореннях у тих випадках, коли Рада вважає, що інтереси цієї країни порушені. Держави-члени ООН і держави, не що є її членами, запрошуються взяти участь без права голосу в обговореннях, що проводяться **Р.Б.ООН**, якщо вони є сторонами у цій суперечці; умови участі держави, що не є членом ООН, визначаються нею.

Літ.: Фердросс А. Международное право / А. Фердросс. – М. : [б. и.], 1959; Goodrich L. M. Charter of the United Nations. Commentary and Documents / L. M. Goodrich, E. Hambro, A. P. Simons. – N.Y.–London, 1969; Основные сведения об ООН. – Н.-Й., 1985; Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / П. Маланчук. – Х. : [б. в.], 2000; Головування України в Раді Безпеки ООН. – К. : [б. в.], 2001.

Труш О.О., Стороженко О.В.

РАДА ЕКОНОМІЧНОЇ ВЗАЄМОДОПОМОГИ (РЕВ) (The Council of Economic Assistance) – міжурядовий орган, створений у 1949 р. п'ятьма східноєвропейськими соціалістичними країнами та СРСР з метою удосконалення розвитку планової економіки, координації та інтеграції економік країн-учасниць **РЕВ**. Протягом 50-70 рр. ХХ ст. кількість учасників **РЕВ** зросла за рахунок приєднання деяких країн Східної Європи, Азії та Куби.

Головною формою спільної планової діяльності між країнами **РЕВ** виступала координація національних п'ятирічних планів. Поточна діяльність у цьому напрямі координувалася комітетами Ради.

З 1964 р. країнами **РЕВ** введено спільну колективну облікову валютну одиницю – “перевідний карбованець” для здійснення взаємних міждержавних розрахунків за торговельними платежами, кредитними та неторговельними операціями.

РЕВ була ліквідована у лютому 1991 р.

Діяльність **РЕВ** визначалася статутом, який був прийнятий у грудні 1959 р., і Комплексною програмою подальшого поглиблення та удосконалення співробітництва й розвитку соціалістичної економічної інтеграції країн-членів **РЕВ**, прийнятої у 1997 р. Завдання цієї програми фактично були стратегічними цілями **РЕВ**, а її реалізація – механізмом міжнародного економічного співробітництва між країнами-членами **РЕВ**. Конкретизація та розвиток Комплексної програми здійснювалися через прийняття довгострокових цільових програм співробітництва, що визначали його перспективи у відповідних напрямках матеріального виробництва. Розробка таких програм була зумовлена потребами поточного та перспективного розвитку економіки співдружності соціалістичних країн, намаганням колективного використання ними виробничих потужностей на підставі взаємовигідного співробітництва. Перехід до довгострокового цільового програмування у **РЕВ** розпочався в 1978 р. Механізм реалізації таких програм передбачав як наступний крок укладання на їх базі угод щодо багатосторонньої міжнародної спеціалізації та кооперації виробництва, які, у свою чергу, розглядалися як визначальні елементи системи координації народногосподарських планів країн-членів **РЕВ**. Заключним елементом реалізації програм був погоджений план багатосторонніх інтеграційних заходів. Вищим органом організації визнавалася Сесія Ради, яка складалася з делегацій країн-членів **РЕВ**. Як правило, такі делегації очолювалися головою уряду (у деяких випадках – першими секретарями правлячих партій). Головним виконавчим органом Ради був утворений у 1962 р. Виконавчий комітет, який складався з представників країн-членів організації на рівні заступників голів урядів. Його діяльність спрямовувалася рішеннями Сесій **РЕВ** та передбачала спостереження за виконанням окремими країнами-членами Ради рекомендацій вищих органів організації. Крім того, до завдань Виконавчого комітету належало керівництво роботою комі-

тетів, постійних комісій та інших органів Ради.

У складі **РЕВ** було утворено три комітети: зі співробітництва у плановій діяльності; науково-технічного співробітництва та співробітництва у сфері матеріально-технічного постачання. Рекомендації комітетів виконувалися країнами-членами організації відповідно до рішень їх урядів. Такі рекомендації не мали обов’язкового характеру та могли не виконуватися країнами, не зацікавленими в питаннях, з яких виносили рішення комітети. Змістовно діяльність усіх комітетів впорядковувалася завданнями координації народногосподарських планів країн-членів **РЕВ** як по загальних питаннях спільної планової роботи, так і в галузі науково-технічного співробітництва та раціонального використання ресурсів.

Постійні комісії, що утворювалися Сесією Ради (всього було сформовано 22 комісії), здійснювали координацію планів розвитку окремих галузей народного господарства, формували пропозиції щодо поглиблення спеціалізації та кооперації виробництва, раціонального використання матеріальних ресурсів, виробничих потужностей, інвестицій тощо. Комісії склалися з делегацій країн-членів Ради, які очолювалися відповідними міністрами чи керівниками відомств. Робота комісій визначалася планом, який розроблявся секретаріатом **РЕВ** на підставі рішень сесій Ради. За результатами своєї роботи комісії звітували виконавчому комітету **РЕВ**. Секретаріат **РЕВ** був економічним та виконавчо-адміністративним органом **РЕВ**, який очолювався секретарем Ради. До функцій секретаріату **РЕВ** належали підготовка матеріалів до засідань органів Ради згідно з планами їх роботи, проведення досліджень за матеріалами країн-членів організації, розробка багатосторонніх угод та ін.

У межах **РЕВ** було утворено Міжнародний банк економічного співробітництва (заснований у 1963 р.) та Міжнародний інвестиційний банк (1970 р.), які, відповідно, перебирали на себе функції з кредитно-фінансових операцій і довго- та середньострокового кредитування країн-членів **РЕВ**. До складу **РЕВ** також входила низка науково-технічних організацій, які являли собою організаційні форми співробітництва між країнами-членами Ради з питань науково-дослідницької та проектно-пошукової роботи. До них належа-

ли координаційні центри, спільні лабораторії та відділи, науково-виробничі об'єднання та ін. Найбільш розвиненими з них виявилися Інститут РЕВ зі стандартизації та Міжнародний інститут економічних проблем світової соціалістичної системи (заснований у 1970 р.), який фактично перебрав на себе функції не тільки з розробки методологічних та теоретичних аспектів функціонування Ради, а частково і розробки стратегії розвитку РЕВ. Ліквідація РЕВ у 1991 р. пов'язана із системною кризою суспільно-політичної та економічної системи країн, яких вона об'єднувала.

Літ.: Любский М. С. Международные кредитные отношения стран СЭВ / М. С. Любский. – М. : [б. и.], 1988; Содружество стран-членов СЭВ. – М. : [б. и.], 1980.

Козинський С.М.

РАДА ЄВРОАТЛАНТИЧНОГО ПАРТНЕРСТВА (РСАП) (Euro-Atlantic Partnership Council), (ЕАРС) – консультативний орган Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та країн-партнерів, що сприяє їх співробітництву в діалозі і консультаціях з питань політики і безпеки. Об'єднує 50 країн: 28 членів НАТО і 22 країни-партнери (Австрія, Азербайджан, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Вірменія, Грузія, Ірландія, Казахстан, Киргизстан, Македонія, Мальта, Молдова, Росія, Сербія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Україна, Фінляндія, Чорногорія, Швейцарія, Швеція). Головою РСАП є Генеральний секретар НАТО. Функції комітетів РСАП виконують комітети Північноатлантичної ради НАТО, які засідають у розширеному складі. РСАП є загальною політичною структурою, у межах якої розвивається співпраця між НАТО і країнами-партнерами, а також двосторонні відносини між НАТО і окремими країнами-партнерами, що беруть участь у програмі “Партнерство заради миру” (ПЗМ).

Виходячи з необхідності трансформації НАТО в напрямі розвитку партнерства, у 1991 р. Альянс створив Раду північноатлантичного співробітництва (РПАС) як засіб налагодження відносин з країнами колишнього Варшавського договору та державами, що утворилися в результаті розпаду Радянського Союзу. У 1994 р. була започаткована Програма Партнерство заради миру, яка об'єднала більшу кількість партнерів для вирішення питань оборонної співпраці,

спрямованої, зокрема, на підвищення оперативної сумісності та реформування війська. Але членство в ПЗМ та нові політичні аспекти цієї програми не гармонізувалися з обмеженим підходом до співпраці, передбаченим при формуванні РПАС. Тому наприкінці 90-х рр. минулого століття було створено спеціальну групу під керівництвом тодішнього заступника Генерального секретаря НАТО, завданням якої було заснування політичної структури, яка б давала змогу розширити коло партнерів НАТО та сферу співробітництва між ними за участю більшості країн Європи. Йшлося про створення форуму для політичних консультацій між усіма партнерами, який відповідав би завданням практичної співпраці у межах ПЗМ. Було об'єднано членство в РСАП з участю у ПЗМ у такий спосіб, щоб ці дві структури були взаємодоповнюючими. На цій підставі 30 травня 1997 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн – членів РПАС та учасників програми ПЗМ у м. Сінтра (Португалія) ухвалили рішення про створення РСАП як органу-спадкоємця РПАС, що має спільну мету та відповідальність, яка виходить за межі військових питань оперативної сумісності і базується на фундаментальних спільних цінностях. Тоді ж було прийнято “Базовий документ Ради Євроатлантичного партнерства”, згідно з яким РСАП сприяє розбудові широкої мережі контактів між політичними лідерами країн євроатлантичного регіону, дипломатами, військовими та державними службовцями, які мають досвід спілкування, взаємодії та спільного розв'язання проблем. На підставі цього документа щомісяця відбуваються засідання Політичного комітету (ПК) РСАП, у процесі яких забезпечується регулярний діалог з актуальних питань між усіма країнами-учасницями, робиться значний внесок у формування спільної євроатлантичної безпеки на основі поглибленого політичного діалогу та практичної співпраці між членами Альянсу і партнерами. Розробляючи Базовий документ, автори проекту ставили за мету створити гнучку структуру, яка могла б еволюціонувати паралельно зі зміною обставин, тому в засновницькому документі йдеться про “процес, що буде розвиватися через практику”. Ідея полягала в тому, щоб цей орган був відкритий для членства і давав можливість кожній

з країн-партнерів індивідуально визначати рівень своєї активності у рамках **РСАП**. Крім того, Базовий документ є основою встановлення партнерами прямих політичних відносин з Альянсом як на індивідуальній основі, так і в складі підгруп **РСАП**, вироблення концепції реформування війська та відповідних оборонних інституцій, а також сприяння підвищенню рівня освіти та підготовки фахівців з країн **РСАП** у закладах держав Альянсу та країн-партнерів. Загалом усе це забезпечує здатність ефективно взаємодіяти під час виконання спільних операцій і відкриває можливості для інтеграції країн **РСАП** у різноманітних галузях співпраці. Використовуючи ці та інші переваги, **РСАП** допомагає своїм членам у зміцненні миру та розширенні зони стабільності і є інструментом, завдяки якому країни, що не мають наміру вступати до Альянсу, можуть робити внесок у зміцнення євроатлантичної безпеки, не ставлячи під сумнів свій індивідуальний курс зовнішньої політики та безпеки. Засідання **РСАП** відбуваються у м. Брюсселі (Бельгія) двічі на рік на рівні міністрів закордонних справ та міністрів оборони, а також щомісяця на рівні послів. Передбачено можливість самітів на рівні глав держав та урядів. Рішення ухвалюються консенсусом. Прийнятий 1997 р. план дій **РСАП** передбачає консультації, співпрацю на випадок надзвичайних ситуацій (з цією метою 1998 р. були утворені, зокрема, Євроатлантичний координаційний центр з реагування на катастрофи та Євроатлантичний підрозділ реагування на катастрофи), а також оборонне і військове співробітництво в рамках програми ПЗМ. Тематика консультацій охоплює політичні питання та питання безпеки: врегулювання криз; регіональні проблеми; контроль за озброєнням, нерозповсюдження зброї масового знищення; міжнародний тероризм; оборонні планування та політику; економічні питання безпеки; координацію управління повітряним рухом. Більшість країн-партнерів має свої дипломатичні місії у штаб-квартирі у Брюсселі, завдяки чому забезпечується постійний зв'язок і є можливість проводити консультації, коли в цьому виникає потреба.

За час існування **РСАП** допомогла багатьом країнам підготуватися до виконання зобов'язань щодо членства в НАТО. Нині цим шляхом ідуть також інші країни-партнери, і це є

ще одним доказом того, що двері Альянсу залишаються відкритими. Практична співпраця у межах **РСАП** та ПЗМ зосереджується на підготовці військових НАТО та країн-партнерів до ефективної взаємодії при виконанні спільних завдань, дає змогу брати участь у процесі прийняття рішень Альянсу щодо операцій. Партнери, які роблять внесок у виконання місій НАТО, беруть участь у складанні періодичних звітів щодо їх виконання та розробці оперативних планів. Після трагічних подій 11 вересня 2001 р. **РСАП** та ПЗМ слугували організаційною основою для участі країн-партнерів у спільних з Альянсом діях, спрямованих на протистояння загрози тероризму. Нині в рамках **РСАП**, крім короткострокових консультацій з поточних питань політики і безпеки, надаються й довгострокові консультації та розвивається співпраця у багатьох галузях. Серед цих галузей, крім інших, можна назвати такі: операції з підтримання миру та врегулювання кризових ситуацій; регіональні питання; контроль над озброєннями та питання розповсюдження зброї масового знищення; міжнародний тероризм; питання оборони, такі як планування, формування бюджету, політика і стратегія; планування на випадок надзвичайних ситуацій та забезпечення готовності до реагування на катастрофи. Важливим досягненням **РСАП** стало створення Євроатлантичного центру координації заходів з реагування на катастрофи (EADRCC), що було включено в план дій на пропозицію Російської Федерації. Центр був відкритий у 1998 р. У наступному році EADRCC почав надавати узгоджену гуманітарну допомогу Албанії в облаштуванні біженців з Косова. Відіграв також важливу роль у координації гуманітарної допомоги під час повеней у Західній Україні.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; ред. М. Бойцун та ін. – Х. : Магістр, 2009; *Копійка В. В.* Європейський Союз. Історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Партнерство Україна – НАТО* / уклад. І. Жовква. – К. : Вид-во Freedom House в Україні, 2002; *Празький Саміт і трансформація НАТО* : довідник. – Брюссель, 2003; *Штоль В. В.* Роль и место НАТО в системе европейской и международной безопасности в условиях глобализации / В. В. Штоль. – М. : Науч. кн., 2006; *Podstawy europeistyki*. Podręcznik akademicki/ red. Bokajko W.,

Pasześniak A. – Wrocław, 2009; NATO. Handbook. – Brussels : Belgium, 2001.

Красівський О.Я.

РАДА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (див. *Рада*).

РАДА ЄВРОПИ (РЕ) – міжурядова організація, основними цілями якої є досягнення більшої інтеграції між її членами задля збереження та втілення у життя спільних ідеалів і принципів, а також сприяння економічному та соціальному прогресу. Основними напрямками діяльності РЕ є: захист прав людини, плюралістичної демократії та верховенства права; сприяння усвідомленню й підтримання розвитку європейської культурної ідентичності та розмаїття європейських культур; вирішення проблем, що існують у суспільстві (дискримінація відносно меншин, нетерпимість, захист навколишнього середовища, клонування, СНІД, тероризм, торгівля людьми, організована злочинність і корупція, кіберзлочинність, насильство щодо дітей тощо); утвердження демократичної стабільності в Європі шляхом підтримки політичних, законотворчих та конституційних реформ.

РЕ була заснована 5 травня 1949 р. 10 державами: Бельгією, Данією, Ірландією, Італією, Люксембургом, Нідерландами, Норвегією, Сполученим Королівством Великобританії, Францією та Швецією. Україна вступила до РЕ 9 листопада 1995 р. Сьогодні до складу РЕ входять 47 держав-членів. Білорусь є кандидатом на вступ від 12 березня 1993 р. Членом РЕ може стати будь-яка європейська держава, якщо вона дотримується принципів верховенства права, а також гарантує і забезпечує основні права людини та свободи кожній особі, що перебуває під її юрисдикцією. Крім того, неєвропейським державам може бути надано статус спостерігача при РЕ. Зокрема, такий статус мають США, Канада, Японія та Мексика.

Відповідно до ст. 10 Статуту РЕ інституційний механізм РЕ складається з Комітету міністрів РЕ (КМ) та Парламентської Асамблеї (ПАРЕ), яка за Статутом РЕ має назву Консультативна Асамблея. Роботу цих двох органів забезпечує Секретаріат РЕ.

Комітет міністрів РЕ є органом прийняття рішень, до складу яких входять міністри закордонних справ усіх держав-членів або їх

постійні дипломатичні представники у Страсбурзі. Він є водночас урядовим органом, у рамках якого обговорюються національні підходи до вирішення завдань, що стоять перед європейським суспільством, і колективним форумом для обговорення загальноєвропейських проблем. КМ проводить свої засідання на рівні міністрів один раз на рік, у травні або в листопаді. Його сесії, як правило, проводяться в Страсбурзі і зазвичай тривають 1-2 робочих дні. Хоча більша частина кожної сесії присвячена політичному діалогу, міністри можуть також обговорювати всі питання, які становлять взаємний інтерес, за винятком національної оборони.

ПАРЕ – це дорадчий орган РЕ, що складається з обраних членів національних парламентів. Кожна держава залежно від кількості населення має 8-18 представників, що дає змогу збалансовано представити всі політичні сили національних парламентів держав – членів РЕ. Як КМ, так і ПАРЕ контролює дотримання державами-членами своїх зобов'язань. ПАРЕ проводить пленарні засідання чотири рази на рік тривалістю один тиждень.

До основних органів РЕ також належить Конгрес місцевих і регіональних влад РЕ, який було засновано рішенням Комітету міністрів. Конгрес є консультативним органом РЕ, який представляє місцеві і регіональні органи влади країн – членів РЕ. Члени Конгресу мають бути посадовими особами органів місцевого чи регіонального рівня держав – членів РЕ. У 2003 р. назву “Конгрес місцевих і регіональних влад Європи” було замінено на назву “Конгрес місцевих і регіональних влад РЕ”. Конгрес місцевих і регіональних влад РЕ організовує свою діяльність через щорічні пленарні сесії та засідання його робочих органів – Бюро, Постійного комітету, статутних комітетів та робочих груп. Кожна країна – член РЕ представлена у Конгресі національною делегацією з такою самою кількістю представників та їх заступників, як і в Парламентській асамблеї. Таким чином, захист та зміцнення органів місцевої і регіональної влади, місцевого самоврядування в цілому поступово перетворився на один з ключових напрямів діяльності Організації.

При РЕ функціонує Європейський суд з прав людини, створений у 1959 р. Він розглядає скарги громадян або держав, що стосують-

ся порушення громадянських і політичних прав, закріплених в Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. З 1998 р. він функціонує як постійний орган, до якого безпосередньо можуть звертатися фізичні особи у разі порушення їхніх прав за Конвенцією.

У 1990 р. при РЄ було створено дорадчий орган з конституційних питань – Європейську комісію “За демократію через право” – Венеціанську Комісію (ВК), який здійснює аналіз законів і законопроектів, що стосуються проблем конституційного права, стандартів щодо виборів, судової системи, прав людини, зокрема прав національних меншин тощо. ВК є міжнародно визнаним незалежним форумом з обміну ідеями в правовій сфері, який сприяє поширенню європейської конституційної спадщини, що базується на основних нормах Європейського континенту.

Офіційними мовами РЄ є англійська та французька, однак ПАРЄ як робочі мови використовує також німецьку, італійську та російську. Штаб-квартирою РЄ є Палац Європи, що розміщений у Страсбурзі (Франція).

Літ.: *Офіційний сайт Ради Європи.* – Режим доступу : <http://www.coe.int>

Мовчан Ю.В.

РАДА МІНІСТРІВ (див. *Рада*).

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ (РНБО) – постійно діючий конституційний орган з питань координації та контролю діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони при Президентові України, покликаний забезпечити виконання Президентом України його найважливіших конституційних функцій: забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки.

Діяльність **РНБО України** ґрунтується на Конституції України та законах України, міжнародних договорах України, ратифікованих Верховною Радою України, актах Президента України.

Головою **РНБО України** є Президент України, який формує її персональний склад. При цьому за посадою до складу **РНБО України** входять: Прем’єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України, Міністр закордонних справ Украї-

ни. Голова Верховної Ради України не є її членом, але може брати участь у засіданнях ради. Членами **РНБО України** можуть бути керівники інших центральних органів виконавчої влади. На запрошення Голови **РНБО України** в її засіданнях можуть брати участь голови комітетів Верховної Ради України, інші народні депутати України, керівники центральних органів виконавчої влади та інші особи.

Компетенція та функції **РНБО України** визначаються законом. Згідно з чинним законодавством функціями **РНБО України** є: внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони; координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони у мирний час; координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та в разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України. На виконання цих функцій **РНБО України**, зокрема:

- розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до Конституції та законів України належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає відповідні пропозиції Президентові України, зокрема, щодо визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки, удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони, заходів політичного, економічного, соціального, воєнного, науково-технологічного, екологічного, інформаційного та іншого характеру відповідно до масштабу загроз національним інтересам України;
- здійснює поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президенту України відповідні висновки та пропозиції;
- залучає до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;
- ініціює розроблення нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, узагальнює практику їх застосування та результати перевірок їх виконання;

– координує і контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

– координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану;

– координує та контролює діяльність органів виконавчої влади з відбиття збройної агресії, організації захисту населення та забезпечення його життєдіяльності, охорони життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, підтримання громадського порядку в умовах воєнного та надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України.

Організацію роботи і виконання рішень **РНБО України** забезпечує Секретар **РНБО України**, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України і безпосередньо йому підпорядковується. Правовий статус Секретаря **РНБО України** як державного службовця визначається Президентом України відповідно до Закону України “Про державну службу”.

Секретар **РНБО України**, зокрема: готує пропозиції щодо перспективного і поточного планування діяльності ради та подає на розгляд Президента України проекти актів Президента України про введення в дію рішень **РНБО України**, у тому числі стосовно пропозицій і рекомендацій з реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері національної безпеки і оборони; організовує роботу, пов'язану з підготовкою та проведенням засідань **РНБО України** та контролем за виконанням прийнятих нею рішень; координує діяльність робочих та консультативних органів **РНБО України**.

За дорученням Президента України Секретар **РНБО України** представляє позицію у Верховній Раді України, у відносинах з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, політичними партіями і громадськими організаціями та засобами масової інформації, міжнародними організаціями. Секретар **РНБО України** має заступників, які за його поданням призначаються на посаду та звільняються з посади Президентом України. На посади Секретаря **РНБО України** та його заступників можуть призначатися як цивільні особи, так і військовослужбовці.

Поточне інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення діяльності **РНБО України** здійснює її Апарат, який підпорядковується Секретареві **РНБО України**, а його посадові особи є державними службовцями. Для опрацювання і комплексного вирішення проблем міжгалузевого характеру, забезпечення науково-аналітичного та прогностичного супроводження діяльності **РНБО України** за її рішенням можуть утворюватися тимчасові міжвідомчі комісії, робочі та консультативні органи.

Функції, структура та штатна чисельність Апарату **РНБО України**, а також функції та повноваження допоміжних органів ради визначає Президент України.

Основною організаційною формою діяльності **РНБО України** є її засідання, на яких її члени голосують особисто. Делегування ними обов'язку бути присутніми на засіданні ради іншим особам не допускається. Рішення **РНБО України** приймаються не менш як двома третинами голосів її членів і вводяться в дію указом Президента України. Голова Верховної Ради України не має права голосу, але може висловити свою думку щодо прийнятих рішень, яка протоколюється. За історію існування **РНБО України** її Секретарями були: Горбулін Володимир Павлович (30 серпня 1994 – 10 листопада 1999); Марчук Євген Кирилович (10 листопада 1999 – 25 червня 2003); Радченко Володимир Іванович (2 вересня 2003 – 20 січня 2005); Порошенко Петро Олексійович (8 лютого – 8 вересня 2005); Кінах Анатолій Кирилович (27 вересня 2005 – 16 травня 2006); Горбулін Володимир Павлович (24 травня – 10 жовтня 2006); Гайдук Віталій Анатолійович (10 жовтня 2006 – 12 травня 2007); Плющ Іван Степанович (12 травня 2007 – 26 листопада 2007); Богатирьова Раїса Василівна (24 грудня 2007 – дотепер).

РНБО України було створено Указом Президента України від 30 серпня 1996 року № 772 відповідно до ст. 107 Конституції України. Цим самим указом було затверджено Тимчасове положення про **РНБО України**, яке втратило чинність з прийняттям у 1998 р. Закону України “Про Раду національної безпеки і оборони України”, та створено її Апарат.

Як постійно діючий конституційний орган з питань координації та контролю діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони – **РНБО України** було

утворено замість Ради оборони України та Ради національної безпеки України, які працювали у період з 1991 до 1996 р. (Раду оборони України було утворено постановою Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 р. № 1658-ХІІ, а Раду національної безпеки України – Указом Президента України від 1 липня 1992 р. № 357).

Літ.: Конституція України // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141); Закон України про Раду національної безпеки і оборони України // Відом. Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 237; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою (теорія і практика) : монографія* / Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004; *Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов, Д. Я. Кучма : у 3 ч. Ч.1: Філософсько-методологічні та системні основи забезпечення національної безпеки. – К. : НАДУ, 2009; Ситник Г. П. Національна безпека України: теорія і практика / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук. – К. : Вид-во “Кондор”, 2007; *Міжнародна і національна безпека : короткий словник термінів* / уклад. : Г. П. Ситник (кер. твор. кол.), В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжєєв ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : Центр навч. л-ри, 2004.*

Ситник Г.П.

РАДА СПІВРОБІТНИЦТВА АРАБСЬКИХ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ (GULF COOPERATION COUNCIL), РСАДПЗ (GCC) – міжнародна регіональна організація, створена 25 травня 1981 р., до складу якої входить шість держав – Бахрейн, Катар, Кувейт, Королівство Саудівська Аравія, Об’єднані Арабські Емірати, Султанат Оман. Ідея створення регіонального співтовариства в Затоці не нова. У регіоні не раз робилися спроби створити різного роду союзи як під контролем західних держав, так і безпосередньо не пов’язані з ними.

Згідно із засновницьким договором цілями та завданнями діяльності РСАДПЗ є: забезпечення координації, інтеграції та взаємозв’язку між державами-членами Організації у всіх життєво важливих сферах для досягнення повної єдності; зміцнення зв’язків і розширення меж співпраці між народами держав-членів РСАДПЗ у різних галузях; сприяння розвитку промисловості, сільського

господарства, науки та техніки; стимулювання науково-технічного прогресу, створення науково-дослідницьких центрів; сприяння співробітництву в приватному секторі; уніфікація законодавств країн-членів у різних галузях; узгодження політик країн-членів у галузі економіки, фінансів, у сфері комунікації, освіти, науки та культури; розробка ідентичних систем в економічній, торговельній, комунікаційно-інформаційній, соціальній, культурній, освітній, адміністративній, законодавчій сферах, а також митної служби і туризму.

Структура РСАДПЗ є близьким віддзеркаленням моделі політичних систем країн-членів Організації. Стаття VI Статуту РСАДПЗ визначає, що її керівними органами є: Вища рада з підпорядкованою їй Комісією з урегулювання суперечок (розв’язує суперечки, що виникають між державами-членами РСАДПЗ); Міністерська рада, постійні комісії на рівні міністрів (забезпечують розвиток співробітництва у відповідних галузях); Генеральний секретаріат.

Вища Рада, до складу якої входять керівники держав-членів, має всю повноту влади в РСАДПЗ; чергові сесії (на яких головує по чергово в алфавітному порядку) скликаються щорічно в кожній з країн-учасниць організації. Функції та завдання Вищої ради є такі: приймати рішення з усіх стратегічно важливих питань; відповідати за загальне планування політики в усіх галузях співробітництва; визначати політичні, військові та економічні пріоритети діяльності; призначати Генерального секретаря Організації; затверджувати бюджет Генерального секретаріату; схвалювати основи співпраці країн-членів з третіми державами та міжнародними організаціями; визначати правила діяльності Комісії з урегулювання суперечок і призначати її персонал; вносити поправки до Статуту Організації; визначати правила внутрішнього розпорядку РСАДПЗ; розглядати і вивчати доповіді Генерального секретаря; розглядати рекомендації та доповіді Міністерської ради. Кожен з шести членів Вищої ради має один голос. Рішення і резолюції з непроцедурних питань мають прийматися одногослосно, а з процедурних – схвалюватися більшістю голосів. Вищій раді підпорядковується Комісія з урегулювання суперечок. На кожний окремий випадок призначається склад Комісії *ad hoc*. Якщо виникає непорозуміння щодо тлума-

чення чи імплементації статуту **РСАДПЗ** і якщо така суперечка не вирішена в межах Вищої чи Міністерської ради, то Вища рада може передати справу в Комісію з урегулювання суперечок.

Виконавчим органом є Рада міністрів (міністри закордонних справ країн-членів **РСАДПЗ** або ж заступники чи представники), засідання якої проводяться раз на три місяці.

Основними функціями Міністерської ради є: вироблення рекомендацій, спрямованих на розширення і поглиблення співробітництва між країнами-членами у різних сферах; пропонування проектів політичних рішень та проведення досліджень, які сприяють розвитку співробітництва і координації у різних сферах між країнами-членами Ради; ухвалення директивних документів з розвитку запропонованих рішень та рекомендацій; надання рекомендації відповідним міністрам для розробки проектів політичних документів, які гарантуватимуть прийняття рішень, що потребують термінового виконання; заохочення кооперації між представниками приватного сектора та торговельно-промисловими палатами країн-учасниць; підготовка порядку денного і попередній перегляд питань, які виносяться на розгляд Вищої ради; доручення тієї чи іншої сфери співробітництва одному або кільком технічним чи спеціалізованим комітетам для опрацювання та надання пропозицій з відповідних питань співробітництва; санкціонування рішень з поточних питань, затвердження правил внутрішнього розпорядку, інструкцій, пов'язаних з адміністративними та фінансовими проблемами, які пропонуються Генеральним секретаріатом, а також рекомендацій Вищій раді про затвердження бюджету; призначення за поданням Генерального секретаря Організації його заступників; розгляд пропозицій щодо змін Статуту **РСАДПЗ**, підготовка науково-аналітичних обґрунтувань, тематики, положень, які виносяться на розгляд Вищої ради; періодичне заслуховування й затвердження звітів про роботу Генерального секретаря **РСАДПЗ**; розгляд усіх інших питань, які доручає Вища рада. Кожний член Міністерської ради має один голос. Рішення і резолюції з непроцедурних питань мають прийматися одностайно, а з процедурних можуть схвалюватися більшістю. При Міністерській раді функціонують різні комісії: Комісія з питань економіч-

ного та фінансового співробітництва, яка працює за такими напрямками: розвиток співробітництва у валютно-фінансовій сфері; заохочення руху капіталів і людей між країнами-учасницями, розвитку торгівлі; сприяння розвитку транспортних зв'язків та комунікацій; Комісія соціального та економічного планування, що опікується розвитком співробітництва в галузі соціального та економічного планування, координацією національних планів розвитку країн-учасниць; Комісія з питань спільної оборони й безпеки; Військово-промислова комісія; Комісія з питань нафти, яка координує всі аспекти планування видобутку нафти і газу, виробництва продуктів нафтохімії, їх збуту, запровадження цін і транспортування, вироблення єдиної нафтової політики щодо третіх країн та міжнародних організацій; Комісія з промислового співробітництва, що координує плани індустріалізації, надаючи їм значення взаємодоповнюючих і взаємовигідних. Іншим завданням Комісії є вивчення питань стандартизації промислового законодавства. Комісія розробляє заходи, які заохочують виробників у країнах-учасницях розширювати випуск продукції для задоволення потреб держав **РСАДПЗ**; Комісія з культурних і соціальних питань, яка відповідає за розвиток співробітництва в галузі освіти, культури, охорони здоров'я, підготовки кадрів та соціального забезпечення, а також вироблення єдиної для всіх держав-учасниць політики у згаданих галузях; Консультативна комісія, яка складається з 30 громадян країн-членів **РСАДПЗ** (по п'ять осіб з кожної), обраних на трирічний термін за критерієм досвіду та кваліфікації. Її основним завданням є вивчення питань, доручених Вищою радою; Генеральний секретаріат, який очолює генеральний секретар (призначається на посаду Вищою Радою на три роки з правом подовження повноважень ще на один термін), контролює поточну діяльність організації, виконання рішень і рекомендацій Вищої Ради та Ради міністрів. Основними функціями Генерального секретаріату є: підготовка аналітичних обґрунтувань, проектів співробітництва та координація комплексних планів і програм колективної діяльності держав-членів Організації; підготовка доповідей з поточної діяльності **РСАДПЗ**, контроль за виконанням рішень і рекомендацій Вищої та Міністерської рад;

підготовка проектів адміністративних та фінансових постанов, що відповідають характеру розвитку Організації, з урахуванням розширення її компетенції та прерогатив; підготовка звітів та доповідей за дорученням ВР та МР; підготовка бюджету і сплата рахунків РСАДПЗ; підготовка зустрічей та порядку денного МР; подання пропозицій голові МР щодо проведення надзвичайних сесій Ради; вирішення всіх інших питань за дорученням Вищої та Міністерської ради. Штаб-квартира РСАДПЗ розміщена в Ер-Ріаді (Саудівська Аравія).

Найбільш динамічно співробітництво країн-членів РСАДПЗ розвивається в економічній сфері. Єдина економічна угода (1981) накреслила програму координації політики держав-членів Ради в економічній, нафтовій, фінансово-валютній та торговельній сферах, яка спрямована на поетапне створення спільного ринку арабських країн Перської затоки. Заходи з реалізації: перехід до єдиної стратегії у сфері видобутку та збуту нафти; скасування тарифів у відносинах між країнами-членами РСАДПЗ; введення єдиних тарифів на товари, що ввозяться із країн, які не є членами Ради; прийняття закону про свободу пересування громадян та товарів у державах-членах РСАДПЗ; вироблення єдиної аграрної стратегії тощо. У 1985-1986 рр. були прийняті концепція єдиної стратегії економічного розвитку та постанова про розробку єдиної концепції реалізації економічної угоди, основними положеннями яких є: диверсифікація джерел прибутку в результаті поступового зниження опори на нафту та зростання ролі ненафтових секторів у створенні національного продукту; стимулювання процесу індустріалізації в кожній державі-члені РСАДПЗ та зменшення розриву в рівнях промислового розвитку між державами "шістки"; віддавання пріоритетів галузям виробництва, які базуються на використанні національних природних ресурсів і виробляють конкурентоспроможну продукцію на зовнішній ринок або продукцію, орієнтовану на внутрішньо-регіональний ринок; стимулювання приватного сектору в сфері створення ефективних промислових об'єктів; участь урядів країн-членів РСАДПЗ у створенні високорентабельних виробництв. Пріоритетним є розвиток таких галузей промисловості, як нафтопереробка, нафтохімія, чорна та кольорова

металургія, деякі види переробної промисловості, а також розвиток виробничої інфраструктури, транспорту та зв'язку. Характерними рисами економічної інтеграції в рамках РСАДПЗ є відносно високі темпи проведення інтеграційних заходів, домінування проектів у сфері виробництва, а не обігу, що створює сприятливі умови для формування єдиного процесу відтворення в регіональному масштабі.

Одним з ключових напрямів діяльності РСАДПЗ є військово-політичне співробітництво, що зумовлено особливим місцем регіону Перської затоки в системі міжнародних відносин завдяки його геостратегічному положенню, унікальним нафтовим ресурсам та підвищеній нестабільності. РСАДПЗ взято курс на реалізацію моделі трирівневої системи забезпечення безпеки: зміцнення та розвиток національних збройних сил кожної держави-члена; створення в рамках РСАДПЗ компактних регіональних об'єднаних сил швидкого реагування "Щит півострова" (25 тис. осіб) та єдиної системи ППО; зміцнення військово-політичних відносин з ключовими центросиловими державами світу (насамперед США та західноєвропейськими країнами), важливим елементом якого є укладання низки двосторонніх угод про оборону та співробітництво.

Члени РСАДПЗ виступають за всеохопне та справедливе розв'язання Близькосхідного конфлікту та Палестинської проблеми на основі резолюцій РБ ООН № 242 та № 338, а також за створення Палестинської держави. Важливим напрямом діяльності РСАДПЗ стала боротьба з міжнародним тероризмом.

Літ.: *Міжнародні організації* : навч. посіб. / за ред. О. С. Кучика. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2007; *Ломагин Н. А.* Международные организации: Теория и практика деятельности / Н. А. Ломагин. – М. : [б. и.], 2006; *Циганкова Н.* Міжнародні організації : навч. посіб. / Н. Циганкова, О. Гордеева. – К. : КНЕУ, 2001.

Шамраєва В.М.

РАХУНКОВА ПАЛАТА – одна з установ Європейського Союзу. Р.П. заснована в 1975 р., розміщується в Люксембурзі, виконує особливі завдання щодо контролю за фінансами ЄС. Її функції полягають у нагляді за належним та ефективним використанням фондів ЄС, контролі за належним фінансовим уп-

равлінням та правильністю дій управлінських (адміністративних) структур, а також в інформуванні інституцій ЄС та громадськості шляхом опублікування об'єктивних звітів.

Питання організації та діяльності Р.П. регулюються Договором про Європейський Союз (ДЄС), Договором про функціонування Європейського Союзу (ДфЄС), іншими правовими актами.

Р.П. (ст. 287 ДфЄС) перевіряє звітність про всі надходження та видатки ЄС, а також звітність про всі надходження та видатки всіх органів, служб та агенцій, заснованих Союзом, тією мірою, якою відповідний засновницький документ не виключає таку перевірку. Висновок про достовірність звітності та правомірність і правильність всіх трансакцій, що є основою звітності і який публікується в Офіційному віснику Європейського Союзу, **Р.П.** надає Європейському Парламенту та Раді. Цей висновок може доповнюватися окремими оцінками кожної основної діяльності ЄС.

Р.П. перевіряє, чи всі надходження отримано та чи всі видатки здійснено законно та правильно, а також чи було управління фінансами раціональним. При цьому **Р.П.** звітує окремо по кожному випадку невідповідності. Аудит надходжень здійснюється на основі визначених як таких, що мають бути сплачені, так і фактично сплачених Союзом сум, аудит видатків – на основі як взятих на себе зобов'язань, так і здійснених платежів. Ці аудити можуть проводитися до закриття звітності відповідного фінансового року. Аудит здійснюється на основі облікової документації та, якщо необхідно, проводиться на місці в інших інституціях ЄС, у приміщенні будь-якого органу, служби або агенції, які управляють надходженнями або видатками від імені Союзу, а також у державах-членах, включаючи перевірки у приміщеннях будь-якої фізичної або юридичної особи, що отримує платежі з бюджету. Аудит у державах-членах здійснюється з підтриманням зв'язку з національними аудиторськими органами або, якщо вони не мають необхідних повноважень, разом з компетентними національними підрозділами. **Р.П.** та національні аудиторські органи держав-членів співпрацюють у дусі довіри, зберігаючи свою незалежність. Ці органи або

підрозділи інформують **Р.П.** про те, чи мають вони намір брати участь в аудиті.

Інші установи ЄС, будь-які органи, служби або агенції, що управляють від імені ЄС надходженнями або видатками, будь-яка фізична або юридична особа, що отримує платежі з бюджету, та національні аудиторські органи або, якщо вони не мають необхідних повноважень, компетентні національні підрозділи на запит **Р.П.** передають їй будь-які документи або інформацію, необхідну для виконання її завдань.

Право доступу **Р.П.** до інформації, яка утримується Європейським інвестиційним банком щодо його діяльності в управлінні надходженнями та видатками Союзу, регулюється угодою між **Р.П.**, Банком та Комісією. Навіть за відсутності угоди Палата має доступ до інформації, необхідної для аудиту видатків та надходжень Союзу, що управляються Банком.

Р.П. складає річний звіт після завершення кожного фінансового року. Звіт направляється до інших установ Союзу та публікується в Офіційному віснику Європейського Союзу разом з відповідями цих установ на зауваження **Р.П.** Палата може також в будь-який час подавати зауваження, зокрема у формі спеціальних звітів, з певних питань та надавати висновки на запит однієї з інших установ Союзу. **Р.П.** ухвалює річні звіти, спеціальні звіти або висновки більшістю своїх членів. Проте вона може створити внутрішні палати для того, щоб ухвалювати певні категорії звітів або висновків згідно з умовами, встановленими її Регламентом.

Р.П. допомагає Європейському Парламенту та Раді виконувати їх повноваження щодо контролю за виконанням бюджету, а також розробляє свій Регламент, який потребує схвалення Радою.

До складу **Р.П.** входить по одному громадянину від кожної держави-члена. Її члени є цілком незалежними у виконанні своїх обов'язків у загальних інтересах Союзу. Члени **Р.П.** добираються з-поміж осіб, що належать або належали у своїх відповідних державах до органів зовнішнього аудиту або мають спеціальну кваліфікацію для таких посад. Їх незалежність має бути поза сумнівом.

Члени **Р.П.** призначаються строком на 6 років. Рада після проведення консультацій з Європейським Парламентом ухвалює особовий склад членів, сформований згідно з пропозиціями кожної держави-члена.

Строк перебування на посаді членів Рахункової Палати може поновлюватись. Члени **Р.П.** обирають зі свого складу Голову строком на три роки. Голова може бути обраний повторно.

Під час виконання своїх обов'язків члени **Р.П.** не звертаються за вказівками та не приймають їх від будь-якого уряду або будь-якого іншого органу. Члени **Р.П.** утримуються від будь-яких дій, несумісних з їхніми обов'язками. Під час перебування на посаді вони не можуть займатися будь-якою професійною діяльністю, оплачуваною або неоплачуваною. Приступаючи до виконання своїх обов'язків, члени **Р.П.** урочисто присягають під час виконання та після закінчення строку своїх повноважень поважати обов'язки, що випливають з посади, зокрема обов'язок поводитися чесно та розважливо щодо надання згоди на певні призначення або пільги після закінчення строку їхніх повноважень.

Крім звичайної заміни або смерті, обов'язки члена **Р.П.** закінчуються, коли він іде у відставку або коли його примусово звільняють за рішенням Суду. Посада, вакантна внаслідок цього, заповнюється на залишок строку перебування на посаді члена **Р.П.** Крім випадків примусового звільнення з посади, члени Палати продовжують обіймати посади, доки їх замінять. Члена **Р.П.** може бути позбавлено посади або його права на пенсію чи на інші аналогічні виплати, лише якщо Суд за поданням **Р.П.** встановить, що її член вже не відповідає необхідним вимогам або не виконує зобов'язань, що випливають з його посади. Умови працевлаштування Голови та членів **Р.П.** та, зокрема, їхні заробітні платні, утримання та пенсії визначає Рада, яка також визначає будь-які виплати, що мають робитися замість винагороди.

До членів **Р.П.** застосовуються положення Протоколу про привілеї та імунітети ЄС, що застосовуються до суддів Суду Європейського Союзу.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європейської інтеграції”); Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Держ. департаменту з питань адаптації законодавства ; за заг. ред. Олени Зеркаль – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.; Brigit Laffan. Financial

Kotrol: The Court of Auditors and OLAF / Laffan Brigit // The Institutions of the European Union. Edited by John Peterson and Michael Shakleton. – Oxford University Press, 2006. – 390 p.

Грицяк І.А.

РЕГІОН ГЕОПОЛІТИЧНИЙ – політико-географічний та гео економічний багатовимірний простір, який має характерні географічні, економічні, політичні, військові, екологічні, соціокультурні особливості й взаємозв'язки, які у поєднанні з природними і соціально-історичними факторами визначають геополітичний вектор руху/розвитку. **Р.г.** утворюють кілька територіально та акваторіально наближених держав з усталеними політичними, військовими, конфесійними, економічними, етнічними та соціокультурними зв'язками з метою забезпечення колективної воєнно-політичної безпеки. Атрибути **Р.г.**: історична спадщина, соціально-економічна визначеність, соціально-етнічна спільність, спосіб життя, система цінностей та ідеалів, критерії якості життя, мовні та національні особливості.

Р.г. досліджують за трьома інтегральними блоками: функціональним, інституційним, територіальним. Функціональний інтегральний блок визначається географічним положенням, яке формує особливу “специфічність” регіону і в поєднанні з іншими складовими характеризується як геополітичне становище. Інституційний інтегральний блок утворюють інформаційно-правова база та система органів влади в регіоні. Територіальний інтегральний блок включає територію і акваторію, які складаються з континентальної території та її морської акваторії (за наявності). **Р.г.** з притаманними йому центрованістю, єдністю й цілісністю є частиною геостратегічного регіону та характеризується тисними і сталими політичними, економічними і культурними зв'язками.

Важливою є внутрішня структура і організація **Р.г.**, а саме: наявність геополітичних центрів різного ієрархічного рівня, розміщення продуктивних сил, транспортна та інші мережі, які визначають просторово-функціональний потенціал регіону.

Американський учений Саул Коен одним з перших обґрунтував зростання ролі геополітичних регіональних структур. Для аналізу **Р.г.**, динаміки їх розвитку та розвитку світової системи він запропонував використовувати

вати поняття “ентропія” (від грецького *en mathrope* – *перетворення*). Визначення рівня ентропії території здійснюється шляхом оцінки низки показників (природні ресурси, розвиненість інфраструктури, розвиток трудових ресурсів, монетарні та бюджетні показники, військовий потенціал, рівень впливу ідеології, менталітет тощо).

За рівнем ентропії С.Коен виділив чотири категорії **Р.г.**: з низьким рівнем ентропії (Північна Америка, Карибські країни, Західна Європа, Магриб, Позаконтинентальна Азія, Океанія); із середнім рівнем ентропії (Центрально-Східна Європа, Середній Схід, Хартленд); з високим рівнем ентропії (Південна та Східна Азія); з надвисоким рівнем ентропії (Африка на південь від Сахари, Південна Америка).

Р.г., в межах яких розташовані наддержави, а рівень ентропії є низьким або середнім, визначають рівновагу та подальший розвиток світової геополітичної системи. Вони мають значний вплив на інші регіони, наприклад через торгівлю, енергетичні ресурси, інвестиції, міжнародні зв'язки.

С.Коен зазначав, що **Р.г.** Центрально-Східна Європа (до якого входить й Україна) може стати своєрідними “воротами” взаємодії між Західною Європою та Євразією. Основна функція “воріт” полягає в стабілізації світової геополітичної системи, елементи якої стають більш взаємозалежними, вони покликані стимулювати глобальну економічну, соціальну і політичну взаємодію.

Україна є окремою складовою “регіону-воріт”, належить до європейського геопростору, вектор розвитку якої визначається лінією Європейський Союз – Росія. У соціально-економічному, політичному, екологічному й культурному відношеннях пріоритети України (Росія – Захід) детермінуються низкою факторів, визначальними серед яких є: глобалізаційні процеси, геополітичні особливості, воєнно-стратегічні та територіально-етнічні детермінанти, економічне співробітництво.

Щодо глобалізаційних процесів, то такі фактори, як розширення НАТО та ЄС, інтенсивний розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва, конкуренція між європейськими країнами за українські ринки безпосередньо впливають на розвиток України. Геополітичні чинники дають підстави стверджувати, що географічне положення держа-

ви, наявність (або відсутність) природних ресурсів, близькість чи віддаленість від комунікацій, кліматичні умови впливають на її економіку, транспортну систему, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні орієнтири. Щодо воєнно-стратегічних та територіально-етнічних факторів, то система воєнних альянсів, чисельність, характер розміщення та конфігурація збройних сил, наявність або відсутність воєнних конфліктів поблизу України справляють вплив на розвиток її прикордонних територій.

Економічне співробітництво із сусідніми країнами стало для багатьох регіонів України важливим засобом подолання депресивності чи стагнації. В деяких прикордонних регіонах створено умови для їх подальшого орієнтування переважно на зовнішньоекономічні зв'язки із сусідніми країнами.

До факторів впливу окремої країни на формування шляхів розвитку **Р.г.** належать: геополітичне становище, яке включає територіальний простір (розташування, рельєф, клімат) країни; природні ресурси, технічний і екологічний рівень їх використання; рівень економічного розвитку, військової могутності; наявність і рівень розвитку комунікацій (транспортних та інформаційних) зв'язків; населення, його кількість, структура, освітній та професійний рівень; соціально-культурний рівень, національні особливості, імідж країни у світовій спільноті; політичний устрій та можливості його трансформації; рівень розвитку дипломатії. Оскільки факторів впливу у кожній країні чимало, а їх співвідношення в кожній конкретній ситуації є різним, то і можливості її впливу є величиною змінною. А це диктує необхідність внесення постійних коректив у міжнародну політику і врахування особливостей кожної конкретної країни.

Відмінності у стратегіях розвитку **Р.г.** значні, тому на сучасному етапі активно розвивається геополітична регіональна тектоніка, або структурна геополітика. Вона передбачає можливість утворення **Р.г.** за домінуючими проблемами розвитку.

Літ.: Бейдина Т. Е. Возможности геополитики в изучении малых региональных величин. – Режим доступа : <http://www.philosophy.nsc.ru/journals/humscience/>; *Геополітика* і національна безпека : слов. термінів / уклад. : Г. П. Ситник, В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжесв. – К. : Вид-во НАДУ, 2004; *Дергачев В. А.* Геополитика. Русская геополитическая энциклопедия / В. А. Дергачев. – М. : [б. и.],

2010; *Медведев Н. П.* Политическая регионалистика / Н. П. Медведев. – М. : [б. и.], 2002; *Політологічний енциклопедичний словник* / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – Вид. 2-ге, допов. і переробл. – К. : Генеза, 2004; *Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти* : кол. моногр. / за ред. Ф. М. Рудича. – К. : МАУП, 2002.

Валентюк І.В.

РЕГУЛЮВАННЯ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ (regulation of interregional-cooperation; регулювати – лат. regulare “приводити до порядку, налагоджувати”) – особливий управлінський процес, за допомогою якого постійно підтримується встановлений порядок, гармонізується та укріплюється взаємодія економічних, політичних, соціальних та інших зв’язків між областями або державами, що входять до одного регіону.

Існують різні форми і механізми процесу регулювання міжрегіональної взаємодії (**РМВ**). До економічних форм відносять співробітництво регіонів шляхом їх участі в діяльності міжрегіональних асоціацій економічної взаємодії, спільну роботу в процесі реалізації великих інвестиційних проектів, що торкаються інтересів кількох регіонів, у тому числі в рамках державних цільових програм, двостороннє співробітництво шляхом укладання договорів і угод, участь у міжрегіональних виставках та ін.

Співробітництво регіональних систем може виражатися у взаємодії органів управління певної системи з органами управління чи суб’єктами інших регіональних систем господарювання.

В умовах тривалої глибокої економічної кризи міжрегіональне співробітництво розширює можливості регіональних органів управління щодо збільшення внутрішнього потенціалу регіонів, створює умови для більш ефективного вирішення регіональних проблем в економічній, соціальній і політичній сферах. Механізми реалізації двосторонніх угод як форми **РМВ** виражаються у створенні середовища для співробітництва окремих товаровиробників, допомоги підприємствам і установам регіонів в участі у виставках і ярмарках, розвитку інфраструктури, створенні торговельних домів, представництв, участі в круглих столах, конференціях.

Крім двостороннього співробітництва регіональних органів управління, воно може ви-

ражатися також у “прихованій” формі шляхом взаємодії великих суб’єктів господарювання. Однією з важливих форм **РМВ** є взаємодія підприємств і організацій різних регіонів країни. Така взаємодія здійснюється між підприємством (організацією), з одного боку, і центром регіональної системи, тобто органом управління регіоном, – з другого, чи між двома суб’єктами господарювання різних регіонів.

Такий механізм **РМВ**, як міжрегіональну економічну інтеграцію, слід розглядати як зближення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів суб’єктів господарювання двох і більше регіонів, що перетворює їх на цілісний господарський механізм, міжрегіональну економічну систему, яка виступає кластерною складовою національного економічного простору.

Економічна інтеграція товаровиробників і підприємств сфери послуг значною мірою залежить від масштабу країни та економічної моделі, що панує в ній, сегментування споживчого ринку, від здатності транспортної та іншої інфраструктури забезпечувати ці процеси. Вона, як правило, позитивно позначається не тільки на економічних показниках окремих підприємств, але і на виробничій, а також на інших підсистемах регіональної системи в цілому.

Іншими напрямками розвитку **РМВ** можуть стати створення інфраструктури міжрегіональних ринків різних товарів, потужних міжрегіональних галузевих лізингових центрів, клірингових центрів, організація єдиних інформаційних мереж для взаємного інформування з найважливіших економічних і правових питань і т.ін.

Існуючі в Україні форми **РМВ** не вичерпуються перерахованими вище. Механізми горизонтального економічного співробітництва регіонів з розвитком у країні ринкових відносин, а також удосконаленням технологій будуть ускладнюватися і розширюватися. У найближчій перспективі можна чекати появи і розвитку таких нових форм, як створення міжрегіональних розрахункових систем, взаємодія регіонів у питаннях бюджетного планування, поява великих інвестиційних проектів на транспорті та в телекомунікаціях.

Значимість горизонтальних зв’язків регіональних систем для стійкості всієї системи “країна” в Україні досить велика. Суттєвий регіональний дисбаланс соціально-економічного та культурного розвитку в країні усклад-

нює проведення єдиної політики соціально-економічних перетворень, формування загальнодержавного ринку товарів і послуг, підвищує загрозу регіональних криз, дезінтеграцію національної економіки. Регіональні диспропорції гальмують забезпечення високих темпів економічного зростання на всій території держави.

У цілому **РМВ** підприємств виробничого і невиробничого секторів в Україні має позитивний характер як необхідний елемент збереження спільного економічного простору країни, що, у свою чергу, є однією з ознак стабільної держави. Однак можливість тих чи інших структур здійснювати хоча б частковий контроль відразу над кількома регіонами може бути використана і для досягнення інтересів окремих груп впливу, при цьому завдаючи шкоди суспільству в цілому. Врахування цього особливо важливе в період підготовки і проведення виборів і наступного за ними перерозподілу сфер впливу різних груп, що мають міжрегіональні інтереси.

Сучасний підхід до розвитку процесу **РМВ** та міжрегіональної інтеграції акцентує увагу на їх децентралізації. Зокрема, значна децентралізація ресурсів і підвищення рівня самостійності регіонів зможуть змінити їх ставлення до питань налагодження економічно обґрунтованих (а не лише політичних) горизонтальних зв'язків між собою, підштовхнути регіони до конструювання та використання нових механізмів взаємодії у розв'язанні таких проблем чи завдань, які привертають спільну увагу всіх учасників інтеграційного процесу.

Сьогодні взаємодія між регіонами є набагато слабшою, ніж взаємодія регіонів з державним центром, тобто централізація є значно сильнішою, ніж горизонтальні зв'язки. Однак практика господарювання з кожним днем все більше переконує в необхідності розвитку економічної та соціальної інтеграції по горизонталі, причому інтеграції на основі ефективніших принципів і механізмів прямих взаємодій регіонів. Акцент тут робиться не на звичних для економіки індивідуальних відносинах між окремими суб'єктами господарювання різних регіонів, а на комплексній, масштабній та проектній співпраці одночасно і органів влади загальнодержавного та регіонального рівнів, і суб'єктів господарювання. Вагомими гравцями у міжрегіональній інтеграції України могли б стати такі інституції,

як *асоціації міжрегіональної взаємодії*. Сьогодні в Україні укладаються угоди про співпрацю між областями, однак сфера їх дії обмежується обміном досвіду на рівні представників регіональних органів влади, організації представницьких і виставкових заходів. Результативність державної регіональної політики України може бути істотно підвищена за умови участі в міжрегіональних асоціаціях не лише представників регіональних органів влади, а й держави та бізнес-структур.

Літ.: *Нова державна регіональна політика в Україні* / за заг. ред. В. С. Куйбіди. – К. : Крамар, 2009; *Сторонянська І. З.* Організаційно-економічні основи міжрегіонального співробітництва прикордонного регіону (на прикладі західного регіону України) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.10.01 / І. З. Сторонянська. – Львів, 2002. – 19 с.; *Матвієнко П.* Узагальнююча оцінка розвитку регіонів / П. Матвієнко // *Економіка України*. – 2007. – № 5; *Предборський В. А.* Трансформаційні протиріччя у регіональному вимірі як тінювальючі фактори розвитку / В. А. Предборський // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2006. – № 10 (65); *Стеченко Д. М.* Управління регіональним розвитком : навч. посіб. / Д. М. Стеченко. – К. : Вища шк., 2000; *Пап В. В.* Напрями формування соціально-економічних зв'язків регіональних суспільних систем / В. В. Пап // *Инвестиционные приоритеты эпохи глобализации: влияние на национальную экономику и отдельный бизнес* : материалы Междунар. науч.-практ. Интернет-конф., 5-6 марта 2009 г. – Режим доступа : www.confcontact.com/2009ip/pappVV.htm; *Кравців В. С.* Напрями активізації інтеграційних взаємодій у міжрегіональних економічних системах / В. С. Кравців, І. З. Сторонянська // *Економіка та підприємництво*. – 2010. – № 1; *Мамонова В. В.* Регіональний розвиток. Міжрегіональна та транскордонна співпраця. Ч. II : Модуль 8 : навч. посіб. / В. В. Мамонова ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. – Х. : Видво ХарPI НАДУ "Магістр", 2009.

Фесенко Н.С.

РЕЖИМ БЕЗПЕКИ (англ. regime of security) – соціальні інститути, дії зацікавлених сторін (або прийняті набори дій), що управляють процесом забезпечення безпеки. Як і всі соціальні інститути, вони мають бути зразками поведінки або практикою, навколо якої концентруються очікування сторін. **Р.б.** припускає наявність суб'єктивного – людського фактору в процесі ухвалення того чи іншого рішення. Разом з тим він є гарантом виконання різних угод та домовленостей, які були узгоджені з метою за-

безпечення безпеки. **Р.б.** встановлюється державою або похідною від нього міжнародною організацією і поширюється на всі сфери людської життєдіяльності. Відповідно розрізняють поняття “**Р.б.** держави (об’єкта, установи)” та “міжнародний **Р.б.**”.

Р.б. держави (об’єкта, установи) – сукупність правових норм, прийомів і методів, орієнтованих на досягнення цілей безпеки. **Р.б.** передбачає встановлення: певного режиму таємності; пропускнуго режиму; порядку охорони території, зон, будівель, приміщень, комунікацій, споруд тощо; добір та підготовку кадрів, інші норми, які спрямовані на протидію зовнішнім і внутрішнім загрозам.

Р.б. є переходом державних органів до надзвичайних методів управління і особливих методів регулювання суспільних відносин у всіх галузях життя. **Р.б.** вводяться у разі підвищеної небезпеки для нормального функціонування держави та життя і здоров’я громадян або виникнення надзвичайних ситуацій. Надзвичайний стан вводиться лише за наявності реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладові, усунення якої іншими способами неможливе.

Надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче від загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров’ю громадян, або в разі спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров’я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Мета, порядок та умови введення надзвичайного (особливого, посиленого, спеціального) **Р.б.** у будь-якій державі, види надзвичай-

них ситуацій, за яких вводиться надзвичайний державно-правовий режим, строк дії, гарантії конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах дії стану та інше передбачається спеціальними законами.

Нормативно-правові акти визначають обставини, які можуть зумовити введення **Р.б.**, а також: обґрунтування необхідності введення; межі території, на якій вводиться такий режим, час, з якого він вводиться, і строк, на який вводиться, та порядок його скасування; відповідні процедури щодо його впровадження, враховуючи рамки повноважень, які матимуть державні органи, до компетенції яких належить здійснення державного управління та забезпечення правового режиму; розробка повноважень, які можуть призвести до обмеження деяких громадянських прав. Будь-яка надзвичайна ситуація, що призвела до застосування **Р.б.**, підсилює необхідність чітко визначеної, спрямованої на подолання та ліквідацію негативних наслідків цієї ситуації поведінки органів державної влади та місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів держави, підприємств, установ та організацій, юридичних осіб, людини і громадянина. Так, з метою своєчасного проведення роботи, пов’язаної із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного характеру і реагуванням на них Кабінет Міністрів України затвердив Положення про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру. Ця державна система складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем і має чотири рівні: загальнодержавний, регіональний, місцевий та об’єктовий. Залежно від масштабів і особливостей надзвичайної ситуації, що прогнозується або виникла, може існувати один з таких режимів функціонування єдиної державної системи: режим повсякденної діяльності; режим підвищеної готовності; режим діяльності у надзвичайній ситуації; режим діяльності у надзвичайному стані. Упровадження надзвичайного **Р.б.** неодмінно спричиняє обмеження економічної, цивільної та політичної діяльності, а також деяких свобод громадян з метою подолання екстраординарних обставин, що призвели до небезпечної ситуації. За таких обставин певні обмеження можуть бути повністю виправданими.

Водночас існує небезпека використання **Р.б.** та введення безпідставних обмежень громадянських прав і свобод з метою нейтралізації політичних опонентів, перенесення дати проведення чергових виборів тощо, що було б набагато важче здійснити за нормальних обставин. Таким чином, **Р.б.** є сукупністю профілактичних, охоронних, захисних, ізоляційно-обмежувальних заходів (дій), які спрямовані на охорону важливих державних об'єктів, забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави, її конституційного ладу, громадської безпеки, законності та правопорядку, захисту населення в надзвичайних ситуаціях у мирний час та в умовах воєнного часу. Міжнародний **Р.б.** є обов'язковою складовою частиною міжнародних режимів щодо забезпечення комплексної безпеки. Під міжнародним **Р.б.** варто розуміти набір сформульованих або таких, що мають на увазі, принципів, норм, правил і процедур ухвалення рішень, що втілюють узгоджений погляд акторів стосовно тієї чи іншої сфери міжнародних відносин. Режими включають усі взаємодії міжнародних акторів у рамках тієї чи іншої сфери міжнародних відносин. Разом з тим режими часто визначають як міжнародні інститути, що функціонують відповідно до своїх формальних правил. Міжнародні режими потрібні не стільки для централізованої реалізації узгоджених рішень, скільки для створення атмосфери передбачуваності в міжнародних відносинах. За їх допомогою: встановлюють певні стандарти поведінки; забезпечують можливість дискусійних форумів; сприяють рівноправному інформаційному обміну, тим самим збільшуючи передбачуваність міжнародної поведінки. Виділяються два основних типи міжнародних режимів: міжнародні економічні режими і міжнародні режими безпеки. Міжнародні **Р.б.** не можуть ґрунтуватися виключно на силових відносинах. Скоріш вони тією чи іншою мірою доповнюють існуючі силові відносини. З цього випливає, що нерівний розподіл між державами комплексної потужності зумовлює асиметричний характер багатосторонніх механізмів забезпечення безпеки, особливо на регіональному рівні, а також ієрархічний характер сучасних міжнародних відносин у цілому. В рамках подібних режимів одні учасники досягають безпеки, інші – автономії. Сильніша держава забезпечує безпеку для менш сильних, підвищуючи

тим самим автономію ухвалення рішень; слабка регіональна держава отримує гарантії безпеки в обмін на обіцянку дотримуватись політичного курсу сильнішої держави.

Становлення та функціонування міжнародних **Р.б.** безпосередньо пов'язане з процесом реформування інститутів ООН, що відбувається впродовж останніх років. На порядку денному постає питання про вироблення нового механізму взаємодії ООН з регіональними структурами безпеки і військово-політичними утвореннями, які могли б сприяти виконанню поставлених завдань.

У цей час склалися міжнародні **Р.б.** двох типів: режими транспарентності і довіри, пов'язані переважно з інформаційно-комунікаційним обміном і забезпеченням відвертості та передбачуваності військової діяльності; обмежувальні режими (режими нерозповсюдження), що передбачають заборону або обмеження на певні види військової діяльності, виробництво або застосування деяких видів озброєнь і засобів озброєної боротьби.

Режими транспарентності і довіри. Змістовим аспектом функціонування міжнародних **Р.б.** є реалізація комплексу заходів щодо транспарентності та військової довіри. До заходів довіри в широкому розумінні відносять будь-які зусилля, спрямовані на зменшення невизначеності, яка викликає напруженість і підвищує вірогідність конфліктів. Технічний прогрес дає змогу полегшити розробку численних заходів довіри і безпеки, при цьому зусилля на глобальному рівні не виключають необхідності досягнення прогресу в реалізації регіональних, субрегіональних, дво- та односторонніх ініціатив.

До заходів транспарентності можна віднести публікацію національних військових стратегій і доктрин, "білих книг" з питань оборони, а також даних про військові бюджети і плани закупівлі озброєнь. Режим транспарентності у сфері військових витрат, збройних сил і озброєнь є найбільш розробленими та інституціоналізованими. Цей режим пов'язується із заходами стосовно регулювання і обмеження використання збройних сил і озброєнь та в перспективі здатний набути рис міжнародного режиму нерозповсюдження і контролю. Заходи транспарентності можуть бути реалізовані на основі поетапного підходу і поступового сходження від простих форм до складних, а також поширення заходів транспарентності від вій-

ської на інші сфери безпеки – економічну, екологічну, вирішення проблем біженців і боротьбу з незаконним обігом наркотиків, контрабандою, піратством та ін.

Обмежувальні режими (режими нерозповсюдження). Перспективи цих **Р.б.** пов'язані з подальшим розвитком режиму ядерного нерозповсюдження, включаючи ініціативи зацікавлених регіональних держав з удосконалення і зміцнення існуючих елементів режиму, функціонування Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, механізму багатосторонніх інспекцій МАГАТЕ, укладення Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань та інших угод з ядерного роззброєння, а також створення субрегіональних і регіональних зон, вільних від ядерної та інших видів зброї масового знищення.

Проблема зміцнення режимів нерозповсюдження стосується не тільки ядерної, хімічної та біологічної зброї, а й засобів їх доставки на великі відстані. Моніторинг звичайних озброєнь, сучасних військових технологій і технологій подвійного призначення – всі ці елементи нерозповсюдження і експортного контролю взаємопов'язані, взаємозалежні і мають діяти як єдина система обмежувальних режимів безпеки.

Україна, яка добровільно відмовилася від стратегічної ядерної зброї й зробила суттєвий внесок у цей процес шляхом ліквідації значної кількості такої зброї, має спрямовувати свою діяльність на виконання положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Черговим свідченням цього стала відмова у Києві на саміті з ядерної безпеки (Вашингтон, квітень 2010 р.) від запасів високозбагаченого урану. В умовах переформування існуючого **Р.б.** зусилля держави мають спрямовуватися на конкретизацію і формалізацію гарантій безпеки, що їх Україна отримала від ядерних країн, у відповідних міжнародних угодах. Важливим для забезпечення національної безпеки України є збереження режиму контролю над звичайними збройними силами в Європі. Україна має намагатися запобігти виникненню нових ліній поділу в Європі, сприяти усуненню нерівностей у можливостях держав і подальшому обмеженню наступальної зброї.

Літ.: *Закон України про правовий режим надзвичайного стану.* – Режим доступу : www.gada.gov.ua; *Про єдину державну систему запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техноген-*

ного та природного характеру : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 серп. 1998 р. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua; *Ситник Г. П.* Концептуальні засади забезпечення національної безпеки: навч. посіб. / Г. П. Ситник : у 3 ч. – Ч. 2. : *Методологічні основи державного управління національною безпекою* / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов. – К. : НАДУ, 2009; *Современная мировая политика: Прикладной анализ* / отв. ред. А. Д. Богатуров. – М. : Аспект Пресс, 2009; *Чмига В. О.* Діяльність органів державної влади у сфері цивільного захисту населення і територій : навч. посіб. / В. О. Чмига, Н. Г. Клименко, М. Г. Орел. – К. : НАДУ, 2008; *Хрусталева М. А.* Анализ международных ситуаций и политическая экспертиза. Очерки теории и методологии / М. А. Хрусталева. – М. : НОФМО, 2008.

Абрамов В.І.

РЕЖИМ НАЙБІЛЬШОГО СПРИЯННЯ (англ. Most-favoured-nation principle) – один з наріжних принципів торговельних відносин у рамках СОТ, згідно з яким країна-член цієї організації не може встановлювати дискримінаційні умови торгівлі з іншими членами СОТ. Вжиття національних заходів щодо регулювання зовнішньої торгівлі має однаковою мірою стосуватись усіх країн-членів СОТ, тобто якщо країна-член надає іншій країні будь-які переваги стосовно будь-якого товару, то вона повинна одразу ж і безумовно надати такі самі переваги аналогічним товарам інших країн. Зобов'язання щодо надання **Р.н.с.** стосується тарифів; будь-яких зборів, пов'язаних з імпортом чи експортом; методики застосування тарифів чи інших зборів; правил та формальностей, пов'язаних з операціями імпорту чи експорту; внутрішніх податків і зборів на імпортовані товари та законів, постанов і вимог, що впливають на їх продаж; застосування кількісних обмежень. Винятки, які не повною мірою відображають цей режим, допускаються лише в разі формування регіональних зон вільної торгівлі чи митних союзів країнами-членами СОТ, з метою запобігання несправедливій торговельній практиці або надання розвинутими країнами преференційного доступу до своїх ринків країнам, що розвиваються.

Літ.: *Репецький В. М.* Дипломатичне і консульське право : підручник / В. М. Репецький. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2006 с.; *Ушаков Н. А.* Международное право / Н. А. Ушаков. – М. : Юристъ, 2000.

Розпутенко І.В.

РЕЛІГІЇ СВІТОВІ. Слово “релігія” походить від латинського “religio”, що означає “ритуали і віра”. Вона включає низку моральних норм, обрядів, культових дій, а також об’єднує людей у релігійні організації. Більшість сучасних **С.р.** має давнє коріння. В кожній стародавній цивілізації був свій культ або кілька культів.

С.р. іудаїзм виникла приблизно 3,5 тис. років тому в Палестині як релігійний світогляд єврейського народу. Нині вона має близько 15 млн послідовників не лише з числа етнічних євреїв. Закони іудаїзму відомі як десять заповідей, даних Богом Мойсеєм на горі Синай. Ці закони записані у Старому Заповіті-Біблії – головній книзі християнства. Святим письмом іудаїзму є Тора. Іудаїзм вплинув на інші релігії, які виникли з часом на цій території. До їх числа входять християнство, іслам і віра багаї (близько 7 млн послідовників). В іудейському храмі – синагозі – віруючі моляться три рази на день. Субота або Шабат – день відпочинку і молитв на згадку про те, що Бог, створивши світ за шість днів, на сьомий відпочивав. Християнство також є **С.р.** Кількість християн у світі – понад 2,1 млрд. Вони – послідовники Ісуса Христа, який проповідував близько 2 тис. років тому. Священна книга християн – Біблія – включає Старий Заповіт, який успадковано від іудеїв, і Новий Заповіт (Євангеліє), що містить опис життя Ісуса і основи його вчення.

Християнство поділене на католицизм, православ’я і протестантизм. Католики шанують Діву Марію. Главою католиків є Папа Римський. Світову релігію католицизму сповідують у країнах Європи, Австралії, в західних областях України. Православні вірять в єдиного Бога, який виступає в трьох ликах: Бог Отець, Бог Син, Бог Святий Дух. Найбільша кількість віруючих у Росії. В сучасному світі нараховується понад 2000 різноманітних напрямів протестантизму, що інколи докорінно відрізняються між собою віросповідними доктринами, обрядами та церковним устроєм.

Буддизм – одну з найдавніших **С.р.**, заснував Сідхартха Гаутама (Шак’ямуні), який народився індійським принцом. Одного разу, виїжджаючи з палацу, він побачив “чотири видовища”: старого каліку, хвору людину, труп, що розкладається, і відлюдника. Гаутама усвідомив сувору дійсність життя, що хворо-

би, старість і смерть неминучі. Тоді він відмовився від влади і залишив палац, щоб зайнятися медитацією і отримати відповіді на свої численні запитання. Під деревом бодхі він знайшов просвітлення та досягнув істину. Буддизм сповідують 376 млн людей в Індії, Бірмі, Непалі, Таїланді, Японії, Кореї, Шрі-Ланці.

Пророк Мухаммед заснував **С.р.** іслам у VII ст. Священна книга мусульман – Коран. Мусульмани вірять, що Коран був даний пророку Мухаммеду через архангела Гавриїла. **С.р.** іслам вшановує єдиного бога Аллаха. Слово “іслам” означає “мир і послух Господу”. Послідовниками Ісламу є 1,3 млрд осіб.

У кожній релігії світу деяким дням надається особливе значення. Для християн це день народження Христа – Різдво. Великдень – день воскресіння Ісуса Христа після страсти на хресті, Трійця – зішестя Святого Духу. Для мусульман – це Уразабайрам, що символізує кінець поста під час Рамадана. Курбанбайрам позначає кінець хаджу, паломництва до Мекки. Іудеї відзначають новий рік святом Рош Ха-Шана, який, за їх повір’ям, був днем створення світу. Йом-Кіпур – день молитв прощення за скоєні помилки. Індуси відзначають кілька свят: дівалі – фестиваль вогнів – свято перемоги добра над злом, Дуссера – свято перемоги Рами в бою з царем демонів Раваною. Буддисти відзначають день народження Будди – Буддха-Пурніма. Дати обчислюють за місячним циклом. Разом з тим для сучасної західної цивілізації характерне зниження інтересу до релігії серед широких верств населення, особливо серед технічної інтелігенції. В розвинених країнах знижується відвідуваність храмів, зменшується кількість проведених обрядів, збільшується кількість тих, хто зараховує себе до агностиків або атеїстів, навіть у віруючих релігія втрачає своє панівне становище.

Як правило, в країнах з високими економічними показниками рівень релігійності відносно низький, хоча існують деякі винятки, найпомітнішими з яких є США і ісламські країни. Зовсім інша ситуація в країнах, що розвиваються: як правило, чим бідніша країна, тим важливіша для населення релігія. В ісламських країнах, таких як Іран, Судан, Пакистан та Саудівська Аравія, діє шариат, за яким відмова від ісламу розцінюється як зрада і карається стратою.

Багато критиків атеїзму стверджують, що останній є своєрідною формою релігії або віри. Твердження “Атеїзм є віра” базується на тому, що заперечення існування вищих сил вимагає впевненості в їх відсутності. Досить складно визначити кількість атеїстів у всьому світі. Також учасники опитувань можуть по-різному розуміти термін “атеїзм” і відмінності між атеїзмом, нерелігійними віруваннями, неатеїстичними релігіями та духовними практиками. Крім того, в деяких релігійних країнах люди намагаються не демонструвати свої атеїстичні погляди з метою уникнути дискримінації та переслідувань. На 2005 р. перше місце в списку 50 найбільш атеїстичних країн світу, складеному американським коледжем Пітцер, займає Швеція (45 – 85% жителів є атеїстами). За нею йдуть В’єтнам (81%), Данія (43–80%), Норвегія (31 – 72%), Японія (64 – 65%), Чехія (54 – 61%), Фінляндія (28 – 60%), Франція (43 – 54%), Південна Корея (30 – 52%) і Естонія (49%).

Літ.: Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства / В. М. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2004; *Релігієзнавство* : підручник / за ред. В. І. Лубського, В. І. Теремка. – К. : Видавн. центр “Академія”, 2000; Черній А. М. Релігієзнавство : навч. посіб. / А. М. Черній. – К. : Академвидав, 2003.

Кальниш Ю.Г.

РЕФОРМА ВОСННА – комплекс цілей та заходів, які передбачають низку взаємопов’язаних та узгоджених за часом кількісних і якісних змін збройних сил, інших пов’язаних з їх діяльністю складових *сектору безпеки*, органів *військового управління*, які здійснюються за рішенням вищих органів державної влади та зумовлені новими завданнями держави щодо забезпечення *національної безпеки*, появою новітніх видів озброєння, засобів та способів збройної боротьби, економічними міркуваннями, зміною геополітичної обстановки, ролі та місця держави у світі, іншими чинниками.

Основні цілі та завдання **Р.в.** знаходять правове закріплення в законах, концепціях, воєнних доктринах, стратегіях, військових статутах та інших керівних документах з питань забезпечення національної безпеки. Досить часто її здійснення передбачає зміни в системі політичного та військового управління, передусім уточнення і перерозподіл повноважень і відповідальності між політичною, адміністративною та оперативною (військо-

вою) складовими вказаного управління. При цьому зміни, які мають відбутися у процесі **Р.в.**, мають бути органічно вбудовані в процесі політичних, суспільних та економічних перетворень і бути спрямованими передусім на підвищення ефективності функціонування *системи забезпечення національної безпеки*. У такому разі належним чином обґрунтовані та своєчасно проведені **Р.в.** значною мірою забезпечують не тільки уникнення (запобігання) підвищення рівня воєнної загрози, а й загрози застосування збройної сили у внутрішньополітичних конфліктах. У сучасних умовах проведення ефективної **Р.в.** в Україні передбачає розробку та виконання низки керівних документів, зокрема: Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини та Стратегії воєнної безпеки України (складова частина Стратегії національної безпеки), які визначають напрями запобігання реальним і потенційним загрозам національній безпеці України у воєнній сфері та їх нейтралізації; Стратегічного оборонного бюлетеня (концептуального довгострокового програмного документа з реформування та розвитку Збройних Сил України); Державних програм розвитку Збройних Сил України та інших військових формувань (можуть включати кілька цільових програм, зокрема Державну комплексну програму реформування і розвитку Збройних Сил України та Державну програму розвитку озброєння та військової техніки Збройних Сил України, розрахованих, як правило, на п’ятирічний період), що розробляються центральними органами виконавчої влади, які здійснюють керівництво військовими формуваннями, з метою визначення перспективних цілей, завдань та практичних заходів організаційно-технічного і соціально-економічного характеру щодо розвитку відповідних військових формувань, з урахуванням визначених строків планування та основних орієнтовних показників забезпечення матеріальними, фінансовими і людськими ресурсами у сфері оборони. Указані документи значною мірою розробляються (уточнюються) в процесі оборонного планування – складової частини стратегічного планування забезпечення національної безпеки, що здійснюється у встановлені чинним законодавством строки з метою забезпечення необхідного рівня обороноздатності держави шляхом обґрунтування перспектив розвитку Збройних Сил України та інших

військових формувань з урахуванням характеру загроз у воєнній сфері та економічних можливостей держави, із зазначенням конкретних заходів, виконавців та термінів їх реалізації.

Чинним законодавством України визначені напрями діяльності, функції та повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки щодо розробки та здійснення **Р.в.** Зокрема, до повноважень Верховної Рада України належить питання щодо визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України. Загальне керівництво розробкою та проведенням **Р.в.** здійснює Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України, яка вносить Президентові України пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрин України.

Літ.: Конституція України // Відом. Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; Закон України про основи національної безпеки // Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351 (зі змінами); Закон України про організацію оборонного планування // Відом. Верховної Ради України. – 2005. – № 4. – Ст. 97; *Военный энциклопедический словарь* / гл. ред. комиссии Н. В. Огарков. – М. : Воениздат, 1983; *Міжнародна і національна безпека: Короткий словник термінів* / уклад. : Г. П. Ситник (кер. твор. кол.), В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжєєв ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : Центр навч. л-ри, 2004; *Абдурахманов М. И.* Геополитика, международная и национальная безопасность : словарь-справочник / М. И. Абдурахманов, В. А. Баришполец, В. Л. Манилов. – М. : Пробел, 1999; *Ситник Г. П.* Державне управління національною безпекою (теорія і практика) : монографія / Г. П. Ситник. – К. : НАДУ, 2004; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010.

Ситник Г.П.

РИМСЬКИЙ КЛУБ – міжнародна неурядова організація, заснована в 1968 р. за ініціативою італійського менеджера і громадського діяча Ауреліо Печчеї і американського вченого Олександра Кінга. Зареєстрована на підставі швейцарського законодавства. Об'єднує близько 100 представників різних професій (економістів, політологів, митців, підприємців, представників міжна-

родних організацій, журналістів) з понад 50 країн світу. Крім дійсних членів, є почесні і асоційовані члени клубу.

Свою діяльність **Р.к.** розпочав із зустрічі в Академії Деї Лінчен у Римі, звідки походить і назва організації. Штаб-квартира **Р.к.** розміщена в Парижі. **Р.к.** не має штату і формального бюджету. Його діяльність координується виконавчим комітетом із 12 осіб. Посаду президента клубу послідовно займали А.Печчеї, А.Кінг, Дієс-Хохлайгер. До складу **Р.к.** входить 30 національних асоціацій, які ведуть в своїх країнах пропаганду концепцій клубу та роблять внесок у глобальні дослідження **Р.к.** В Україні діє Українська асоціація **Р.к.** – громадська організація, діяльність якої спрямована на популяризацію в українському суспільстві ідей “**Р.к.**” та їх розвиток в умовах викликів, що постали перед Україною; формування сучасної стратегії розвитку України в контексті глобалізації та європейського цивілізаційного вибору, сприяння впровадженню в Україні принципів “сталого (збалансованого / гармонійного) розвитку” та “екосоціальної ринкової економіки”; підтримку процесу постіндустріальної модернізації України. Дійсними членами клубу в різні часи було і є чимало видатних державних, політичних і громадських діячів, бізнесменів і науковців, зокрема король Іспанії Хуан Карлос I і королева Софія, королева Нідерландів Беатріче, колишні президенти: СРСР – Михайло Горбачов, Чехії – Вацлав Гавел, Німеччини – Ріхард фон Вайцзекер, Південної Африки – Клерк де Фредерік, Фінляндії – Мауно Койвісто; колишній голова Комісії Європейського Союзу Жак Делор і генеральний директор ЮНЕСКО Коїширо Мацуура, колишні прем'єр-міністри низки країн, представники бізнесових кіл та наукового співтовариства, в тому числі президент Національної академії наук України Борис Патон. На середину 2007 р. **Р.к.** нараховував 79 дійсних членів з 35 країн, а також 36 асоційованих членів (в тому числі громадянин України – Віктор Вовк). До його складу входить український економіст з діаспори Богдан Гаврилишин.

Головним завданням **Р.к.** із початку його заснування було сприяння шляхом підготовки та розповсюдження доповідей, швидшому і глибшому вивченню глобальних проблем розвитку людства, привернення до них уваги світової громадськості та використання

всіх наявних знань для пошуку шляхів вирішення назрілих проблем. А.Печчеї сформулював “Основні цілі людства”, які виклав у своїй книзі “Людські якості”. Він визначив шість, “стартових” цілей діяльності Клубу: зовнішні межі планети, тобто те, що людина у своїй діяльності має виходити з можливостей природи, що її оточує, не доводячи її до крайньої межі; внутрішні межі самої людини, ідея якої полягає в удосконалюванні людини, розкритті її нових потенційних можливостей; культурна спадщина народів – дбайливе ставлення до культурної спадщини та збереження унікальності різних культур; формування світового співтовариства, суть якого полягає в необхідності переосмислення ідеї національної держави, щоб знайти шляхи для перетворення нинішньої світової системи у світове співтовариство; охорона навколишнього середовища, основний зміст якої зводиться до проблеми розміщення на планеті людей, чисельність яких через кілька десятиків років стане вдвічі більшою від нинішньої; реорганізація виробничої системи через з’ясування філософських причин економічних проблем і моделювання економічної системи майбутнього для забезпечення населення планети, чисельність якого безупинно зростає.

Для досягнення цілей **Р.к.** організовує численні зустрічі з представниками різних держав різних верств населення. При цьому Клуб визначає тільки тему доповіді і гарантує фінансування наукових досліджень, не впливаючи ні на процес виконання роботи, ні на її результати. Члени **Р.к.** й виконавці теми користуються повною свободою дій. Отримавши готову доповідь, **Р.к.** розглядає її і затверджує, зазвичай під час щорічної конференції. Обговорення відбуваються в присутності представників громадськості, науки, політичних кіл, преси в різних країнах. Перша доповідь **Р.к.** була підготовлена професорами з США Д.Медоузом і Дж.Форрестером у вигляді математичної моделі науково-технічного прогресу на засадах урахування таких взаємозалежних змін, як капіталовкладення, використання ресурсів, забруднення середовища, виробництво продуктів споживання. Доповідь, і особливо її висновки, викликали світову сенсацію. Концептуальні засади уявлень **Р.к.** були орієнтовані на певні соціо-економічні зміни в існуванні людства, що дало б змогу зберегти природу такою, якою вона є.

Згодом члени **Р.к.** представили ґрунтовні доповіді, які підсумовували результати досліджень у галузі глобальних проблем людства і пропонували шляхи виходу з кризового становища, в якому воно опинилося. Серед них – доповідь М.Месаровича (США) та Е.Пестеля (Німеччина) “Людство на поворотному рубежі”, Е.Ласло (США) “Цілі людства”, Б.Гаврилишина “Путівники в майбутнє: до більш ефективних суспільств” та ін. Творчість членів Клубу суттєво вплинула на світову суспільну думку і оцінку “стану справ” у глобальному масштабі. Діяльність **Р.к.** сформувала певну межу між попереднім (до ідей членів клубу) і подальшим (починаючи з доповідей **Р.к.**) розумінням відносин людини і природи. Стало очевидним, що настав такий момент в існуванні техногенної цивілізації, коли в прогнозах соціо-економічного і культурного розвитку людства слід виходити не з абстрактно безмежних можливостей людини, а зі стану природного середовища. Саме завдяки творчості **Р.к.** екологічні проблеми набули величезного міжнародного суспільного резонансу.

Доповіді членів клубу заклали теоретичні і світоглядні основи формування екологічної свідомості як глобальної, як планетарного явища. Велике значення мала публікація в 1972 р. найбільш знаменитої доповіді **Р.к.** “Межі зростання” щодо довгострокових наслідків глобальної тенденції до збільшення чисельності населення планети, промислового і сільськогосподарського виробництва, споживання природних ресурсів й забруднення довкілля. Доповідь викликала великий суспільно-політичний резонанс у світі й заклала основу сучасної концепції “сталого розвитку”, була перекладена більш ніж на 30 мов і видана загальним накладом понад 12 млн примірників. У тісному співробітництві з багатьма науковими центрами в травні 2008 р. **Р.к.** розробив нову трирічну програму “Новий шлях світового розвитку”, в якій визначив основні напрями діяльності до 2012 р. За час своєї діяльності **Р.к.** підготував 33 доповіді з широкого кола питань світової проблематики та майбутнього людства, більшість з яких отримала серйозний суспільний і політичний резонанс.

Літ.: Гаврилишин Б. Дорогокази в майбутнє / Б. Гаврилишин ; пер. з англ. Л. Л. Лещенко. – К. : Основи, 1993; Кремень Т. В. Історія створення, цілі та завдання Римського клубу / Т. В. Кремень //

Практ. філософія. – 2001. – № 3 (4); *Пределы роста*. Доклад по проекту Римского клуба “Сложное положение человечества” / Д. Х. Медоуз, Д. Л. Медоуз, Й. Рендерс, В. В. Беренс. – М. : [б. и.], 1991; *Печчеи Аурелио*. Человеческие качества / Аурелио Печчеи. – М. : Прогресс, 1985.
Красівський О.Я.

РИНОК ПРАЦІ В ЄС – складова частина єдиного внутрішнього ринку ЄС. Основними рисами **Р.п.ЄС** є: *вільне переміщення робочої сили*, система соціального забезпечення і соціального захисту, сприяння професійній мобільності, взаємодія у сфері підготовки кваліфікованих кадрів. Трудящі ЄС мають рівний ступінь соціального захисту незалежно від статусу підприємства, а незайняті отримують соціальну допомогу. Справжньому об'єднанню ринків праці сприяє *Європейська служба зайнятості* у співпраці з національними бюро.

Р.п.ЄС є важливим фактором соціально-політичного життя Європи. Дані Євростату – статистичного комітету Європейського Союзу, розміщеного в Люксембурзі, створюють базу для аналізу його стану і тенденцій розвитку. Основним їх джерелом є обстеження робочої сили, що регулярно проводяться починаючи з 1966 р. за єдиною методикою, яка узгоджується між країнами-членами Союзу, що забезпечує порівняння отриманих результатів. Крім того, на основі національних даних про зареєстроване безробіття щомісячно розраховується рівень безробіття як у цілому по Європейському Союзу, так і по всіх країнах-членах (ці показники можуть відрізнитися від розрахованих національними органами статистики коефіцієнтів безробіття через відмінності у визначеннях і методах розрахунку).

Метою обстеження робочої сили є отримання інформації про населення у віці трудової активності (15–64 років), що розпадається на три групи: економічно зайнятих, безробітних та економічно неактивних. У ці категорії включають лише осіб 15 років і старше, що проживають у приватних (неколективних) домогосподарствах. Особи, які виконують військовий обов'язок (призвані на строкову службу), до них не включаються. Концепція та визначення, що використовуються при проведенні обстеження, розроблені відповідно до рекомендацій *Міжнародної організації праці* (МОП). Економічно зайнятими вважаються ті, хто в період (тиждень) обстеження виконував

будь-яку роботу за винагороду або для отримання доходу хоча б 1 год на тиждень або був тимчасово відсутній на роботі. У групу працюючих за наймом включають також професійних військовослужбовців (крім мобілізованих на строкову службу). Крім того, економічно зайнятими вважаються і ті, хто виконує роботу (без оплати) на сімейному підприємстві або в домашньому господарстві з виробництва продукції, призначеної (повністю або частково) для реалізації, а також самозайняті.

До безробітних починаючи з 2001 р. відносять людей у віці 15–74 років (раніше – 15 років і старше), для яких одночасно виконуються три умови: вони не мали роботи (прибуткового заняття) протягом тижня обстеження, тобто не працювали (не менше ніж 1 год на тиждень) і не мали роботи; були здатні приступити до роботи (прибуткового заняття) до закінчення двох тижнів після обстеження; активно шукали роботу (прибуткове заняття), тобто здійснювали спеціальні дії щодо її пошуку протягом чотирьох тижнів, що закінчуються тижнем обстеження, або вже знайшли роботу, але приступлять до неї пізніше, проте в межах трьох місяців після тижня обстеження.

Економічно зайняті і безробітні в сумі утворюють економічно активне населення (робочу силу). Решта населення робочого віку вважається економічно неактивним.

Обстеження робочої сили дає різнобічний опис економічно активного і неактивного населення країн Європи за статтю, віком, рівнем освіти, сферою праці, тривалістю робочого тижня, тривалістю пошуку роботи і т.ін. Для характеристики ринку праці розраховуються коефіцієнти зайнятості (відсоток зайнятих певних вікових груп від загальної чисельності цієї вікової групи) і коефіцієнти безробіття (відсоток безробітних від загальної чисельності економічно активного населення певного віку). Безробіття серед молоді характеризується також співвідношенням чисельності безробітних у віці 15–24 років і загальної чисельності населення певного віку.

У формуванні **Р.п.ЄС** найбільш важливими є такі угоди: Паризький договір 1951 р., згідно з яким було засновано Європейське об'єднання вугілля і сталі, у якому були зафіксовані соціальні права робітників: часткове фінансування виплат при звільненні, при

професійній перепідготовці, працевлаштуванні, створенні альтернативних робочих місць при закритті сталеливарних заводів або скороченні вугледобування; права профспілок, гарантії проти необґрунтованого зниження зарплати і соціальних виплат, права трудящих-мігрантів; Римський договір 1957 р. про Євроатом, який скасував обмеження на доступ до кваліфікованої роботи за національним громадянством і включив положення про захист робітників і населення від загрози радіації; Римський договір 1957 р. про ЄС, який визначив права всіх робітників-мігрантів на рівну оплату за рівну працю чоловіків і жінок, прагнення гармонізувати національні системи страхування, розвиток діалогу між трудом і капіталом; Єдиний європейський акт (ЕЕА) 1986 р, який визначив правила гармонізації стандартів у сфері захисту здоров'я і безпеки на робочому місці; Маастрихтський договір 1992 р, який має додатковий Протокол із соціальної політики, що закріплює соціальні права трудящих, та соціальний діалог на європейському рівні між соціальними партнерами: Європейською конфедерацією профспілок (ETUC), Союзом конфедерацій промисловців і роботодавців в Європі (UNICE), Європейським центром підприємств за участю громадськості (СЕЕР). Соціальні партнери можуть ініціювати європейські домовленості (European agreements) в питаннях здоров'я, безпеки трудящих, рівності чоловіків і жінок, інтеграції осіб, які витіснені з Р.п.ЄС. Одноголосно мають прийматися рішення щодо захисту прав трудящих у зв'язку із закінченням трудового контракту.

У 1996 р. в ЄС був прийнятий перший європейський закон у рамках соціального партнерства – директива про відпустку по догляду за дитиною, у 1997 р. – директива ЄС про неповний робочий день, у 1999 р. – угода про термінові контракти та ін. Таким чином, спільний Р.п.ЄС регулюється відповідними угодами і передбачає: ліквідацію будь-якої дискримінації працівника на ґрунті громадянства в питаннях працевлаштування, зарплати та інших умов роботи та наймання; право проживати в країні, де оселився (лася) громадянин (ка) після звільнення разом з родиною, яка не втрачає це право і після смерті особи; боротьбу з дискримінацією через релігійні та інші переконання, інвалідність, вік чи сексуальну орієнтацію.

Разом з тим Р.п.ЄС перебуває в процесі подальшого розвитку. У 2004 р., коли відбулося масштабне розширення Євросоюзу, незважаючи на проголошене *вільне переміщення робочої сили*, лише три країни (Великобританія, Швеція, Ірландія) відкрили свої Р.п.ЄС для працівників із нових країн ЄС, частково обмеживши доступ до соціальних гарантій. У Австрії та Німеччині для працівників, що приїжджають з інших країн ЄС, потрібен спеціальний дозвіл на роботу. У Бельгії Р.п.ЄС відкритий, але лише в тих галузях, де є кадровий дефіцит (список професій у кожному регіоні затверджується окремо). Такий самий принцип діє у Франції (для іноземців доступні вакансії у сферах будівництва, сільського господарства, громадського харчування, металообробки, торгівлі, охорони здоров'я). В Данії особам, що шукають роботу, слід отримати дозвіл на проживання, для чого потрібно мати конкретну пропозицію роботи або укладений контракт. У Великобританії дозвіл на роботу замінено платним реєстраційним сертифікатом (разом – 90 фунтів). Щоб претендувати на соціальні виплати, слід прожити на території Сполученого Королівства Великобританії мінімум два роки. У Фінляндії можна працювати без дозволу, але про початок своєї трудової діяльності слід протягом 14 днів повідомити місцеве Агентство зайнятості. У Німеччині громадяни нових країн ЄС можуть працювати лише на основі двосторонніх угод (сезонні роботи, спеціалісти за викликом). Окремі обмеження передбачені у сфері будівництва та суміжних галузях. Право на соціальні виплати надається після 12 місяців законного працевлаштування.

Літ.: Ніколас Мусіс. Усе про спільноти Європейського Союзу : пер. з англ. / Ніколас Мусіс. – К. : К.І.С., 2005; Markus Jachtenbucht, Beate Kohler-Koch (Hrsg.) *Europnache Integration 2, Auflage/2003*. Leske +Budrich., Optaden/Falkner, erda.1998: EU Social policy (Policy) in 1990: Towards a Corporalist Policy Community. – London, 1990; Конституційні акти Європейського Союзу / упоряд. Г. Друзенко ; наук. ред. В. Посельський ; за заг. ред. Т. Качка. – К. : Юстиніан, 2005. – Ч. 1; Тоді Філіп. Нарис історії Європейського Союзу : пер. з англ. М. Марченко / Філіп Тоді. – К. : АНОД ; К.І.С., 2001; Фонтейн П. Європа у 12 уроках : пер. з рос. / П. Фонтейн. – К. : ТОВ "Лік", 2005; Як працює Європейський Союз: Досвід. інституцій ЄС. – К. : ТОВ "Лік", 2005.

Діденко Н.Г.

РОЗВИТОК ВІДНОСИН МІЖ НАТО І УКРАЇНОЮ.

Відносини між НАТО і Україною офіційно розпочались в 1991 р., коли Україна приєдналась до Ради північноатлантичного співробітництва (на зміну якій в 1997 р. прийшла Рада євроатлантичного партнерства), відразу після відновлення незалежності внаслідок розпаду Радянського Союзу.

Кількома роками пізніше, у 1994 р., Україна стала першою з держав СНД, яка приєдналась до програми “Партнерство заради миру”. Країна одразу ж продемонструвала своє прагнення брати участь в забезпеченні євроатлантичної безпеки, підтримавши миротворчі операції на чолі з НАТО на Балканах протягом 1990-х рр.

У 1997 р. Україна і НАТО підписали Хартію про особливе партнерство. В цьому документі визнана важливість для європейської стабільності незалежної, стабільної і демократичної України. В Хартії вказані принципи і підходи до подальшого розвитку відносин Україна-НАТО і визначені сфери консультацій і співробітництва. Хартія також передбачає створення Комісії Україна-НАТО (КУН), покликаної очолити цю роботу.

З ухваленням Плану дій Украна-НАТО в листопаді 2002 р. були зроблені кроки з поглиблення і розширення відносин між Україною і НАТО, спрямованих на підтримку реформ, які здійснює Україна з метою євроатлантичної інтеграції.

На хвилі “помаранчевої революції” новообраний Президент України Віктор Ющенко в лютому 2005 р. був запрошений на саміт до штаб-квартири НАТО. Лідери країн-членів НАТО висловили одностайну підтримку амбіційного плану реформ нового Президента України і погодились переорієнтувати і зосередити увагу на співпраці між НАТО і Україною відповідно нових урядових пріоритетів. Двома місяцями пізніше, в квітні 2005 р., на засіданні КУН на рівні міністрів закордонних справ у Вільносі (Литва) члени Альянсу і Україна розпочали Інтенсифікований діалог щодо прагнення України до членства в НАТО. Вони також оприлюднили пакет короткострокових дій з посилення співпраці України і НАТО над ключовими реформами, важливе місце серед яких займала боротьба з корупцією і розвиток демократії.

На Бухарестському саміті в квітні 2008 р. лідери країн Альянсу погодились з тим, що

Україна в майбутньому зможе стати членом НАТО.

У серпні 2009 р. була підписана “Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО”. Вона визначила КУН головну роль у сфері поглиблення політичного діалогу і співпраці, а також у підтримці реформ в Україні, пов’язаних з її прагненням членства.

У 2010 р. уряд новообраного Президента України Віктора Януковича дав зрозуміти, що він на цей момент не розглядає можливість вступу до НАТО, не може зберегти існуючий рівень співпраці з Альянсом і виконувати існуючі домовленості. Продовження політико-військового діалогу задля регіональної стабільності, практична підтримка операцій на чолі з НАТО і оборонна реформа були визнані головними завданнями співпраці між Україною і НАТО. Президент Янукович видав указ (1039/2010) про створення Комісії високого рівня з партнерства України з НАТО. Цей координаційний механізм допоможе у виконанні Україною річної національної програми та забезпечить координацію практичної співпраці з НАТО в інших сферах.

Основні етапи співробітництва: 1991 р. – Україна приєднується до Ради Північноатлантичного партнерства (пізніше отримала назву Рада Євроатлантичного партнерства). 1994 р. – Україна приєднується до програми “Партнерство заради миру” (ПЗМ). 1996 р. – Українські військові перебувають до складу сил з підтримки миру на чолі з НАТО в Боснії та Герцеговині. 1997 р. – в Києві відкривається Центр інформації і документації НАТО, перший на пострадянському просторі. У липні на саміті в Мадриді (Іспанія) члени Альянсу і Україна офіційно підписали Хартію про особливе партнерство і створили КУН. Україна створює свою дипломатичну місію при НАТО. 1998 р. – створена Спільна робоча група Україна-НАТО з оборонної реформи. 1999 р. – в Києві відкривається Офіс зв’язків НАТО, який покликаний координувати співпрацю у військовій сфері і допомогу з реформування оборонного сектору. У складі сил з підтримки миру на чолі з НАТО в Косові розгортається польсько-український батальйон. 2000 р. – у травні парламент України ратифікував “Угоду про статус збройних сил” у рамках ПЗМ. У вересні в Україні проходять

багатонаціональні навчання з реагування на катастрофи “Закарпаття 2000”. 2002 р. – у травні Президент України Леонід Кучма оголошує про те, що метою України є вступ до НАТО. На засіданні КУН в Рейк’явіку (Ісландія) міністри закордонних справ наголосили на своєму прагненні підняти відносини між Україною і НАТО на якісно новий рівень. У липні в Донецьку розпочато проєкт Цільового фонду ПЗМ з безпечної утилізації 400 000 протипіхотних мін. У листопаді у Празі (Чеська Республіка) на засіданні КУН на рівні міністрів закордонних справ ухвалено План дій Україна-НАТО. 2004 р. – в березні український парламент ратифікував угоду з НАТО “Про підтримку з боку країни, що приймає”. Україна підписала з НАТО угоду про стратегічні авіатранспортні перевезення. Восени члени Альянсу уважно стежать за політичними подіями в Україні, пов’язаними з президентськими виборами і “помаранчевою революцією”. Вони наголошують на необхідності чесних і справедливих виборів і відкладають засідання КУН на рівні міністрів, заплановане на грудень.

2005 р. – у лютому члени Альянсу запрошують новообраного Президента України Віктора Ющенка на саміт у штаб-квартиру НАТО. Вони висловлюють підтримку його амбіційних планів реформ і вирішують здійснювати співпрацю між НАТО і Україною відповідно до нових пріоритетів уряду.

Розпочато виконання проєкту Цільового фонду ПЗМ з ліквідації 133 тис. т звичайних боеприпасів, 1,5 млн одиниць легкої зброї і 1000 переносних зенітно-ракетних комплексів протягом 12 років.

У квітні на засіданні КУН на рівні міністрів закордонних справ у Вільнюсі (Литва) члени Альянсу і Україна розпочали Інтенсифікований діалог стосовно прагнення України до членства в НАТО і пакету короткострокових заходів зі зміцнення підтримки основних реформ. Відбувається обмін листами між НАТО і Україною з метою узгодження процедур підготовки шляху України до участі в операції “Активні зусилля”. У вересні в рамках Інтенсифікованого діалогу проходила низка робочих зустрічей на експертному рівні. У жовтні Україна проводить на своїй території багатонаціональні навчання з реагування на надзвичайні ситуації “Спільна допомога 2005”. У жовтні Північноатлантична рада прибуває до Киє-

ва для обговорення Інтенсифікованого діалогу з міністрами оборони і закордонних справ України. 2006 р. – у лютому в Хмельницькому відкрився Центр перепідготовки і соціальної адаптації. У березні Генеральний секретар НАТО вітає вільні і чесні парламентські вибори як такі, що зробили внесок у зміцнення демократії в Україні. У вересні, під час свого візиту до НАТО Прем’єр-міністр Віктор Янукович запевнив членів Альянсу в тому, що Україна продовжуватиме свою співпрацю з НАТО, але заявив, що український народ усе ще не готовий до можливого членства в НАТО. У жовтні український парламент ратифікував угоду “Про стратегічні авіатранспортні перевезення”. 2007 р. – перший український військовий корабель – фрегат “Тернопіль” прибув для участі в операції “Активні зусилля” (червень), якому на заміну прийшов корвет “Луцьк” (осінь). Україна надіслала своїх військових медиків на підтримку Групи з відбудови провінції в Афганістані. 2008 р. – на Бухарестському саміті в квітні лідери країн Альянсу одноставно заявили, що Україна в майбутньому стане членом НАТО. Україна надсилає два кораблі на підтримку операції “Активні зусилля” – фрегат “Сагайдачний” (літо) і “Тернопіль” (листопад). У грудні міністри закордонних справ погодилися посилити допомогу Україні в задоволенні вимог, пов’язаних з членством, використовуючи існуючу структуру Комісії Україна-НАТО, та розробляти Річну національну програму (РНП). 2009 р. – Україна підписує угоду про сухопутний транзит вантажів на підтримку МССБ (квітень). 21 серпня була підписана “Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО”, що відображала рішення Бухарестського саміту і грудневого 2008 р. засідання міністрів закордонних справ. У листопаді корабель “Тернопіль” втретє бере участь (уп’яте для українського корабля) в операції “Активні зусилля 2010”. У лютому 2010 р. новий український уряд Президента Віктора Януковича вирішує продовжувати існуючу співпрацю з НАТО, але знімає з порядку денного питання членства країни в Альянсі. Також у лютому в Києві відбувається перша робоча зустріч Україна-НАТО з питань комп’ютерної безпеки, організована під егідою Спільної робочої групи Україна-НАТО з оборонної реформи. У травні Україна і Туреччина (як відпові-

дальний член НАТО) підписують “Меморандум про взаєморозуміння щодо обміну даними про повітряну обстановку”, метою якого є зменшення вірогідності конфліктів у повітряному просторі за рахунок мінімізації кількості потенційних порушень повітряних кордонів і оптимізації реагування на випадки захоплення і уgonу цивільних повітряних суден. У листопаді вшосте Україна надіслала свій військовий корабель до Середземного моря для участі в операції “Активні зусилля”.

2011 р. – в лютому Генеральний Секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен відвідує з офіційним візитом Київ, де зустрічається з Президентом України Віктором Януковичем, іншими керівниками країни, з якими обговорює стан відносин між Україною і НАТО. Виступаючи перед співробітниками і студентами Київського національного університету ім. Т.Шевченка, Андерс Фог Расмуссен у своїй промові “Україна і НАТО – партнери в сфері безпеки” наголосив на прагненні НАТО продовжувати конструктивне і плідне співробітництво з Україною і готовності надавати допомогу в реформуванні її сектору безпеки і оборони. Генеральний секретар НАТО також висловив готовність Альянсу продовжувати з Україною діалог з питань енергетичної безпеки, обговорити її участь у можливій європейській системі протиракетної оборони, до якої може залучитися і Росія, а також запропонував українському уряду розглянути можливість участі України в антипіратській операції в Індійському океані та надіслати своїх інструкторів для підготовки афганських військовослужбовців і поліцейських.

Літ.: Sloan Stanley. NATO, The European Union, and the Atlantic Community / Stanley Sloan. – Lanham, 2005; Довідник НАТО. – Брюссель, 2006; NATO Topics. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37768.htm

Шульга В.В.

РОЗШИРЕННЯ ЄС (англ. EU Enlargement) – процес збільшення кількості держав-членів Європейського Союзу за рахунок вступу до нього нових країн. Процес європейської інтеграції розпочався 18 квітня 1951 р., коли перші шість держав-засновниць – Франція, Німеччина, Італія, Бельгія, Нідерланди, Люксембург – підписали Паризький договір про створення Європейської спільноти вугілля та сталі.

У результаті шести успішних хвиль Р.ЄС кількість держав-членів ЄС збільшилася до 27. Перша хвиля відбулася 1 січня 1973 р., коли до ЄС приєдналися Велика Британія, Данія та Ірландія. Норвегія, яка також подавала заявку на вступ, не стала членом Спільноти через негативні результати національного референдуму (25 вересня 1972 р., 53,5% голосів “проти”). 1 січня 1981 р. членом ЄС стала Греція (друга хвиля), яка попри негативний висновок Європейської комісії, що вважала її “найменш готовою”, зуміла майстерно провести переговори про вступ і стати десятою державою-членом Європейської Спільноти. Третя хвиля Р.ЄС завершила процес європейської інтеграції держав Південної Європи, який розпочала Греція. 1 січня 1986 р. державами-членами ЄС стали Іспанія та Португалія, вступ яких був ускладнений низкою економічних, структурних та адміністративних проблем. У зв’язку із запровадженням внутрішнього самоврядування 1 лютого 1985 р. зі складу ЄС вийшла Гренландія (за результатами національного референдуму), яка як автономна територія Данії приєдналася разом з нею до Спільноти в 1973 р. У 1987 р. заявку на вступ подала північноафриканська країна Марокко, але вона була відхилена Радою через те, що не відповідала формальному критерію належності до Європейського континенту.

Р.ЄС четвертої хвилі відбулося вже після створення Європейського Союзу. 1 січня 1995 р. державами-членами Союзу стали Австрія, Швеція та Фінляндія. Норвегія, яка вдруге подавала заявку на вступ, знову не стала членом ЄС через негативні результати національного референдуму (28 листопада 1994 р., 52,2% голосів “проти”). П’ята хвиля Р.ЄС – безпрецедентна за масштабом і складністю передвступного етапу – відбулася 1 травня 2004 р., коли членами ЄС стали Естонія, Латвія, Литва, Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Мальта, Кіпр. Вперше державами-членами ЄС стали 8 посткомуністичних країн. Під час шостої хвилі Р.ЄС з 1 січня 2007 р. членами ЄС стали ще дві посткомуністичні країни – Болгарія та Румунія.

У результаті Р.ЄС кількість держав-членів ЄС досягла 27, а сам Союз перетворився на потужну геополітичну величину з територією понад 4 млн км², населенням понад 500 млн осіб та ВВП близько 13 трлн євро.

Відповідно до Договору про ЄС (ст. 49) будь-яка європейська країна, яка поважає цінності Союзу (ст. 2) та віддана їх поширенню, може подати заявку на набуття членства. Подання заявки на членство в ЄС є офіційним відправним пунктом тривалого і ретельного процесу, обов'язковою передумовою початку якого є встановлення тісних двосторонніх відносин країни-кандидата з ЄС. Заявка приводить у дію послідовну процедуру оцінювання ЄС, позитивні результати якої можуть завершитися запрошенням до вступу. Швидкість, з якою кожна країна просувається шляхом інтеграції, залежить виключно від її власного поступу в досягненні спільних цілей Союзу.

Про подання заявки на вступ повідомляється *Європейський Парламент* та національні парламенти. Держава, що подає заявку, надсилає її до Ради ЄС, яка після проведення консультацій з *Європейською Комісією* (надає офіційний висновок щодо країни-заявника) та отримання згоди Європейського парламенту, який діє більшістю складу своїх членів, одностайно приймає рішення про надання мандату на початок переговорів між державами-членами та країною-кандидатом. Предметом угоди між ними є умови приєднання та зумовлені ним зміни до засновницьких договорів ЄС. Угода надсилається для затвердження усім державам, що є договірними сторонами, згідно з їх національними конституційними вимогами.

Для вступу до ЄС будь-якій країні-кандидату необхідно відповісти чітко визначеним політичним, економічним та юридичним умовам, які були встановлені на саміті ЄС в Копенгагені в 1993 р. Рішенням засідання Європейської Ради в Мадриді в 1995 р. *Копенгагенські критерії* були доповнені вимогою наближення національних адміністративних та судових структур до європейських (так званий адміністративний критерій). Країни-кандидати також мають продемонструвати свою здатність виконувати зобов'язання, які випливають з членства, що потребує широкої підтримки громадян і політичної, економічної та технічної відповідності жорстким стандартам і нормам ЄС. У процесі переговорів перелік основних критеріїв вступу може доповнюватися. Досвід Р.ЄС на Схід в 2004 та 2007 р. засвідчив, що критерії вступу посткомуністичних країн були значно жорсткішими, ніж під час попередніх хвиль.

Перспектива набуття членства діє як потужний зовнішній стимул для проведення внутрішніх реформ у країнах, що бажають вступити до ЄС, оскільки успішний перехід до наступного етапу процесу європейської інтеграції можливий лише за умови повного виконання умов попереднього. Завдяки політиці ЄС щодо Р.ЄС, яка забезпечує ретельність та неухильність проведення передвступного етапу, вступ країни-кандидата до Союзу є вигідним для обох сторін.

Офіційними країнами-кандидатами на вступ до ЄС-27 є Хорватія, Чорногорія, колишня югославська республіка Македонія, Ісландія та Туреччина. Потенційними кандидатами ЄС визнає 4 західнобалканські країни: Албанію, Боснію і Герцеговину, Сербію та Косово, яким обіцяна перспектива набуття членства в порядку і в строки їх готовності. Усі країни Західних Балкан охоплені процесом стабілізації та асоціації, метою якого є поступове наближення до ЄС шляхом надання вільного доступу їх експортних товарів до єдиного внутрішнього ринку, а також фінансової допомоги Союзу для проведення необхідних реформ. Основою цього процесу є Угода про стабілізацію та асоціацію, яка являє собою договірні відносини між ЄС і кожною західнобалканською країною, що тягнуть за собою взаємні права і обов'язки. Увага цих угод зосереджена на повазі до основних демократичних принципів та ключових елементів єдиного ринку ЄС. За допомогою зони вільної торгівлі з ЄС і пов'язаних з нею сфер (правил конкуренції і надання державної допомоги, інтелектуальної власності тощо) і переваг (наприклад права на заснування бізнесу), а також шляхом проведення реформ, спрямованих на прийняття стандартів ЄС, цей процес дасть змогу економікам регіону інтегруватися до ЄС.

Літ.: Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; Копійка В. В. Європейський Союз : заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; Копійка В. В. Європейський Союз : історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *European Union Enlargement* / ed. by N. Nugent. – New York, N.Y. : Palgrave Macmillan, 2004; *The Enlargement of the European Union* / ed. by M. Cremona. – Oxford : Oxford University Press, 2003.

Рудік О.М.

С

СВІТОВА ОРГАНІЗАЦІЯ ТОРГІВЛІ (СОТ) (англ. – World Trade Organization, (WTO) – міжнародна організація, мета діяльності якої полягає у регулюванні торговельно-економічних відносин між її членами на глобальному рівні та контролі виконання укладених угод і домовленостей.

Після завершення Другої світової війни та активізації міжнародних торговельних зв'язків, зокрема трансатлантичних, держави почали створювати певні правила регулювання торгівлі та тарифів. У 1947 р. з метою полегшення та регулювання міжнародної торгівлі було розпочато переговори в межах Генеральної угоди з тарифів та торгівлі (ГАТТ, набула чинності в 1948). У 1995 р. було засновано СОТ як спадкоємицю ГАТТ на основі пакета угод Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів (1986-1994 рр.) та попередніх переговорів у рамках ГАТТ.

Уругвайський раунд був восьмим, найбільш представницьким раундом (117 країн) багатосторонніх торговельних переговорів в історії ГАТТ. Він розпочався в Уругваї у вересні 1986 р. і його завершення передбачалося до грудня 1990 р. Проте неможливість досягнення згоди між США і ЄС (особливо з Францією) щодо зменшення сільськогосподарських субсидій, відтермінувало його завершення до 1994 р. Метою раунду було: запобігання поширенню нового протекціонізму та встановлення у відповідних галузях (сільське господарство, послуги й іноземні інвестиції) принципу вирішення суперечливих питань у рамках міжнародних переговорів; спільно виробити міжнародні правила захисту прав інтелектуальної власності; вдосконалити механізм вирішення суперечок шляхом дотримання відповідних правил ГАТТ. У підсумку США й більшість учасників раунду підписали угоду 15 квітня 1994 р. (чинна з 1 червня 1995 р.). В основу Угоди про СОТ лягли пропозиції, подані Європейськими Співтовариствами та

Канадою у 1990 р., де нова організація розглядалася як найбільш ефективний і прагматичний механізм для вирішення завдань: щодо втілення результатів Уругвайського раунду; запровадження нових сфер – питань щодо послуг та інтелектуальної власності – у багатосторонні рамки прав і зобов'язань у сфері торгівлі; внесення змін та усунення роздрібності правової системи ГАТТ; забезпечення виконання ГАТТ країнами-членами. На сьогодні СОТ є найбільшим і найавторитетнішим міждержавним форумом для врегулювання проблем багатосторонніх торговельних відносин і реалізації домовленостей Уругвайського раунду.

До головних завдань СОТ належить регулювання торговельно-політичних відносин учасників на основі пакета угод Уругвайського раунду. Зазначені угоди складають нормативно-правову базу сучасної міжнародної торгівлі.

Інституційна структура СОТ: вищий керівний орган СОТ – Міністерська конференція, до складу якої входять представники всіх членів та яку скликають щонайменше двічі на рік. Кворум складає проста більшість. Рішення приймають відповідно до Угоди про заснування СОТ. Позачергові засідання можливі за ініціативою Головуючого чи запитом члена, підтриманого більшістю членів. Щоденну роботу забезпечує Загальна рада на чолі з Генеральним директором, посаду якого на сьогодні обіймає Паскаль Ламі (станом на квітень 2011). До складу Загальної ради входить низка комітетів, робочих та тимчасових груп, тимчасові групи з приєднання нових членів, робочі групи з торгівлі та передачі технологій.

Діяльність СОТ ґрунтується на дотриманні принципів, які пронизують правові акти та сфери діяльності організації: недискримінації: щодо партнерів та видів іноземної продукції; взаємності: зниження торговельних бар'єрів (мита або тарифи, заборона

імпорту або квот); прогнозованість та прозорість; імовірність винятків: для досягнення неекономічних цілей, чесної конкуренції, інтервенція з економічних міркувань; сприяння розвитку слаборозвинених країн; захист навколишнього середовища.

Головний стрижень діяльності СОТ складають багатосторонні угоди з широкого кола питань міжнародної торгівлі у сферах торгівлі товарами і послугами, інтелектуальної власності, серед яких: Генеральна угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ), Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС), Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності, Угода щодо інвестиційних заходів, пов'язаних із торгівлею, Угода про сільське господарство, Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів, Угода щодо правил походження товарів, Угода про захисні заходи (встановлює процедури і форми ліцензування імпорту) тощо. Головним завданням цих угод є сприяння подальшій лібералізації світової торгівлі.

Для забезпечення ефективної роботи СОТ необхідне створення та застосування ефективного механізму для врегулювання торговельних суперечок та інших спеціальних правил для вирішення суперечок щодо дотримання прав членів та виконання ними положень Угоди про СОТ. Тут визнаними є досягнення Уругвайського раунду – розробка і затвердження положень Домовленості про правила і процедури врегулювання суперечок. Функції органу врегулювання суперечок виконує Генеральна рада СОТ. Основний зміст зазначеного механізму полягає в тому, що члени у разі виникнення суперечки заохочуються до її врегулювання шляхом консультацій між собою або ж можуть звернутися до процедури добрих послуг, примирення та посередництва. Якщо не вдалося досягти компромісу, сторони зобов'язані звернутися для розв'язання до СОТ та не вживати односторонніх заходів. Відповідно для вирішення справи може бути скликана група експертів або ж її передано на розгляд арбітражу. Суперечки, які виносять на розгляд СОТ, передусім розглядають на предмет відповідності чинним нормам та правилам організації. Після ухвалення рішення країни концентрують свої зусилля на його виконанні та, можливо, наступному перегляді норм і правил шляхом переговорів. З моменту створення СОТ розглянула близько 200

торговельних суперечок. Їх кількість постійно зростає, що свідчить про зміцнення економічних зв'язків і визнання країнами такої системи врегулювання суперечок.

До складу СОТ входять 153 держави (станом на квітень 2011 р.). Штаб-квартира СОТ розміщена в Женеві (Швейцарія), штат секретаріату – 625 осіб (станом на 2009 р.), бюджет становить 189 млн швейцарських франків на 2009 р. (близько 163 млн дол. США).

Як підсумок, члени СОТ мають більш сприятливі умови доступу на світові ринки товарів та послуг, забезпечують себе від дискримінаційних обмежень у торговельних відносинах завдяки доступу до механізму СОТ із вирішення суперечок, отримують можливість впливу на формування правил світової торгівлі. Водночас вона зобов'язана виконувати умови багатосторонніх торговельних угод, яких налічується близько 50 і які регулюють 97% світового торговельного обігу. Україна приєдналася до СОТ 16 травня 2008 р. Переговорний процес щодо вступу України до СОТ тривав з 1993 по 2008 р. Він уповільнювався у зв'язку з необхідністю проведення двосторонніх переговорів з усіма державами-членами СОТ, адаптації вітчизняного законодавства до вимог організації, а також мінімізацією можливих негативних наслідків вступу для окремих галузей економіки.

Літ.: *Мудрий Я.* Словник-довідник термінів з європейської інтеграції / Я. Мудрий ; за заг. ред. Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009. – 588 с.; *Осіка С. Г.* Світова організація торгівлі / С. Г. Осіка, В. Т. Пятницький. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : К.І.С, 2004. – 516 с.; *Інтернет-сторінка Світової організації торгівлі.* – Режим доступу : <http://www.wto.org/index.htm>; *Інтернет-сторінка Міністерства економіки України.* – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.

Заворітня Г.П.

СВІТОВИЙ БАНК – міжнародна фінансова інституція, яка існує у вигляді міжнародного співтовариства країн або “акціонерів”, які мають своїх представників у Раді виконавчих директорів, визначаючи політику Банку і здійснюючи нагляд за його діяльністю. **С.б.** засновано у 1944 р. (Бреттон-Вудська конференція) як Міжнародний банк реконструкції та розвитку з метою надання допомоги Західній Європі у процесі відновлення після Другої світової війни. На сучасному етапі **С.б.** являє собою Групу (The World Bank Group), що охоплює п'ять різних

багатосторонніх організацій розвитку, які належать і підзвітні урядам країн-членів організацій. Група С.б. має неполітичну спрямованість. Статутами її організацій забороняється при прийнятті рішень брати до уваги політичні міркування або втручатися у політичні справи країн-членів організації. До Групи С.б. входять Міжнародний банк реконструкції і розвитку (1944 р.) – МБРР (The International Bank for Reconstruction and Development – IBRD), Міжнародна фінансова корпорація (1956) – МФК (The International Finance Corporation – IFC), Міжнародна асоціація розвитку (1960) – МАР (The International Development Association – IDA), Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій (1988) – БАГІ (The Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA) та Міжнародний центр з урегулювання спірних питань щодо інвестицій (1966) – МЦВСПІ (The International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID). Членом МБРР може стати тільки учасник Міжнародного валютного фонду (МВФ). С.б. разом із МВФ входять до системи ООН. Організації-члени Групи С.б. виконують різні функції: МБРР, одержуючи більшість своїх коштів шляхом продажу облігацій на міжнародних ринках капіталу, надає допомогу країнам із середнім рівнем доходу; МАР підтримує найбідніші країни з доходом на душу населення не більше ніж 865 дол. США шляхом надання безвідсоткових позик, технічної допомоги та консультацій з питань політики; МФК сприяє розвитку країн-клієнтів шляхом фінансування інвестицій у приватний сектор; БАГІ заохочує іноземні інвестиції шляхом надання гарантій іноземним інвесторам на покриття збитків, спричинених некомерційними ризиками у країнах, що розвиваються, створюючи сприятливі можливості для інвестицій у цих країнах; МЦВСПІ забезпечує інструменти для врегулювання шляхом погоджувальних або арбітражних процедур спірних питань щодо інвестицій між іноземними інвесторами та країнами-одержувачами інвестицій. Метою С.б. є сприяння розвитку економічно відсталих країн шляхом надання їм довгострокової фінансової допомоги. Основними завданнями С.б. є підтримка економічного зростання, боротьба з бідністю, лібералізація торгівлі, участь у реформах системи освіти та охорони здоров'я, інвестиційне за-

безпечення розвитку соціально-економічної інфраструктури, надання консультацій і позик для впровадження конкретних проектів. С.б. підтримує зусилля країн, спрямовані на інвестування в людські ресурси шляхом будівництва шкіл, оздоровчих центрів, формування орієнтацій на розвиток урядів, захист навколишнього середовища тощо. С.б. надає консультації, технічну допомогу й позики для втілення конкретних проектів. Щорічно С.б. надає своїм країнам-членам допомогу на суму близько 20 млрд дол. США для фінансування сотень проектів. С.б. надає позики, ставки відсотку за якими значно менші, ніж ставки відсотка за кредитами комерційних банків. Через Міжнародну асоціацію розвитку С.б. також надає безвідсоткові позики найбіднішим країнам, які часто не можуть знайти інші джерела дешевого фінансування. Крім того, С.б. встановлює для своїх країн-позичальників набагато довший термін погашення позик порівняно з комерційними банками – 15-20 років, включаючи пільговий період до початку погашення основної суми. Для України такий термін становить 20 років, включаючи пільговий період. Кредитування позиковими коштами, які надаються банку завдяки наявним фінансовим резервам, є основою фінансової схеми С.б. Переважно С.б. бере у позику засоби, які з часом кредитує. Це дає можливість брати у позику засоби з низькими відсотками на ринку капіталу в усьому світі, які він з часом кредитує країнам, що розвиваються, на дуже вигідних умовах. Джерела фінансових резервів С.б. становлять: прибутки від інвестицій, зборів, сплачуваних країнами-членами, внесків країн-членів, погашення позик країнами-позичальниками. Позики, які надає С.б., поділяються на інвестиційні (для товарів, робіт і послуг з метою підтримки проектів економічного й соціального розвитку у широкому діапазоні секторів) та позики стратегічного розвитку (для підтримки політики та інституційних реформ). За цільовим призначенням кредити також можуть поділятися на чотири групи: інституційні; реабілітаційні; на розвиток певної галузі економіки; на структурну перебудову галузей економіки. Механізм отримання позики складний і передбачає низку етапів: визначення країною-позичальником потреби в кредиті, розробка проекту та звернення про надання позики; експертна оцінка плану за певними парамет-

рами (ступінь сприяння розвитку економіки, соціально-економічні преференції для населення, вплив на довкілля, наявність інших джерел фінансування, самостійність країни підтримувати проект після його завершення); рішення про впровадження схеми проекту; ухвала про позику. Контроль за реалізацією проекту та використанням позикових коштів здійснюється в процесі моніторингу, поетапною виплатою позики, пост-проектною оцінкою результатів. Критерії, за якими С.б. приймає рішення щодо отримання позики, такі: інвестування в розвиток людських ресурсів, зокрема шляхом удосконалювання систем охорони здоров'я; концентрація зусиль на соціальному розвитку, залученні широких верств населення до розв'язання проблем розвитку, удосконаленні методів керування й нарощування інституціонального потенціалу як основних факторів зниження рівня бідності; зміцнення здатності урядів надавати якісні послуги, забезпечення ефективності й прозорості їх діяльності; охорона навколишнього середовища; підтримка й стимулювання розвитку приватного підприємництва; підтримка реформ, спрямованих на макроекономічну стабілізацію, що забезпечує умови для інвестицій і довгострокового планування. До сфери діяльності С.б. також входить надання незначної кількості грантів, призначених для підтримки інновацій та партнерства. Це гранти Ринку ідей розвитку (Development Marketplace, Глобального екологічного фонду (Global Environmental Facility), Програми "Інформація для розвитку" (The Information for Development Program).

С.б. намагається активно впливати на визначення стратегії розвитку країн, яким надається допомога, завдяки партнерству з урядами країн-членів та наднаціональними міжнародними установами і організаціями (ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ, ПРООН, ЮНЕСКО), приватними неприбутковими організаціями, релігійними фундаціями, спільно з якими С.б. реалізує свої проекти.

Серед важливих стратегічних напрямів діяльності С.б.: прискорене зниження рівня заборгованості в межах розширеної ініціативи щодо бідних країн з високим рівнем заборгованості; допомога в боротьбі з ВІЛ/СНІД на умовах Міжнародної асоціації розвитку; всебічна підтримка програм скорочення бідності; допомога в галузі розвитку

системи освіти; збереження навколишнього середовища та розробка екологічної стратегії; надання допомоги країнам у сфері вдосконалення законодавства і судової системи; підвищення ефективності діяльності державної влади у сфері розвитку.

Для забезпечення сталих результатів своєї діяльності С.б. також зміцнює внутрішню спроможність країн підтримувати життєздатність програм економічного розвитку. Ця робота головним чином здійснюється через Інститут С.б. (World Bank Institute – WBI), який впроваджує програми підвищення кваліфікації і забезпечення розвитку своїх клієнтів, працівників та партнерів. Ці програми реалізуються у формі курсів, консультацій з питань політики, партнерства з навчальними та дослідними інститутами в усьому світі та у формі підтримки мереж навчальних закладів, пов'язаних з міжнародним розвитком. Інститут С.б. має одну з найбільших Мереж дистанційного навчання.

Інституційна структура С.б. складається з Ради керуючих і Ради виконавчих директорів (штаб-квартира – м.Вашингтон, США). Країни-члени є акціонерами С.б., які володіють правом приймати остаточне рішення щодо надання допомоги. Наразі членами С.б. є 182 країни. Країни-члени керують Групою С.б. через Раду керуючих і Раду виконавчих директорів, які приймають найважливіші стратегічні рішення. Кожна країна представлена в Раді одним керуючим (губернатором), здебільшого державним службовцем у ранзі міністра. Існує єдина Рада керуючих для МБРР, МФК та МАР, окрема Рада керуючих для БАГІ та Адміністративна рада для МЦВСП. Раз на рік, восени, ради керуючих Групи С.б. та МВФ проводять спільне засідання, відоме як Річні збори. Загальне поточне керівництво Групою С.б. здійснює Рада виконавчих директорів, яка зазвичай збирається двічі на тиждень. Головою Ради є Президент Групи С.б. Виконавчі директори перебувають у штаб-квартирі С.б. у Вашингтоні. Рада виконавчих директорів затверджує позики та приймає стратегічні рішення щодо діяльності С.б. Президент обирається Радою виконавчих директорів та виконує обов'язки президента кожної з установ Групи С.б. Президентом Групи С.б. обирається громадянин США, а Директором-розпорядником МВФ – європеєць. Президент обирається на п'ятирічний термін. Кількість

термінів та вікова межа перебування на посаді не встановлюється. Другий щабель у адміністрації **С.б.** займають чотири директори-розпорядники (Managing Directors), два перших віце-президенти і 23 віце-президенти. Директори-розпорядники допомагають президенту контролювати роботу різних організаційних підрозділів **С.б.** Один із директорів-розпорядників також обіймає посаду виконавчого віце-президента Міжнародної фінансової корпорації. Віце-президенти очолюють шість регіональних відділень: Африка, Східна Азія і Тихоокеанський регіон, Південна Азія, Європа та Центральна Азія, Латинська Америка і Карибський басейн, Близький Схід і Північна Африка. Для інтеграції зусиль **С.б.** у суміжних секторах створено шість мереж, кожна з яких також очолює один із віце-президентів **С.б.**: Екологічно і соціально збалансованого розвитку (Environmentally and Socially Sustainable Development – ESSD), Розвитку фінансового сектору (Financial Sector – FSE), Розвитку людських ресурсів (Human Development – HDN), Інфраструктури (Infrastructure – INFR), Зниження рівня бідності та економічного менеджменту (Poverty Reduction and Economic Management – PREM), Розвитку приватного сектору (Private Sector Development – PSD). Три віце-президенти **С.б.** опікуються питаннями зовнішніх зв'язків, у тому числі й зв'язків зі ЗМІ: один очолює Департамент зовнішніх зв'язків, комунікацій та у справах ООН у штаб-квартирі **С.б.** у Вашингтоні; другий керує Департаментом зовнішніх зв'язків по Європі і базується в Парижі; третій є головою Департаменту зовнішніх зв'язків та спеціальним представником у Токіо. Україна є членом **С.б.** з 1992 р.

Літ.: *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – (Серія “Бібліотека державного службовця у галузі європейської інтеграції”); *Інститути ЄС і НАТО.* Глосарій основних термінів та понять : навч. посіб. / уклад. : І. В. Артьомов, Д. В. Віпер, О. М. Руденко та ін. – Ужгород : Ліра, 2007. – (Серія “Євроінтеграція: український вимір”); *Міжнародна інтеграція* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, О. М. Руденко та ін. – Ужгород : Ліра, 2009. – (Серія “Євроінтеграція : український вимір”); *Офіційний веб-сайт Міністерства закордонних справ України.* – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua>; *Сайт Представництва Ми-*

рового банку в Україні. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org.ua/>; *The world bank.* – Режим доступу : <http://www.worldbank.org>

Бондаренко В.Д.

СВІТОВИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПОРЯДОК (англ. World Economic Order) – стійке словосполучення, яке використовується в основному в політиці для позначення різноманітних явищ, що відбувалися в минулому і використовувалися в різні історичні періоди: після Першої світової війни, Другої світової війни і особливо в період перебудови і краху соціалістичного блоку та розвалу СРСР; в сучасних умовах, коли економічні, фінансові кризи спричиняють глобальні зміни і у зв'язку з якими відбувається скорочення придатних для виробництва та проживання територій, руйнування інфраструктури, нестача придатних для виробництва і споживання ресурсів.

Як правило, щоразу новий “економічний порядок” передбачає кількісні і якісні зміни в системі геополітичних і гео економічних координат, де на зміну одних гравців (суб’єктів міжнародних відносин) приходять інші. **С.е.п.** включає в себе міжнародно-регулюючі структури: транснаціональні корпорації, міжнародну валютну систему, міжнародні фінансові інститути; загальносвітову торговельну систему; міжнародні принципи оподаткування. Для нового **С.е.п.** в умовах початку ХХІ ст. ситуація характеризується глобалізацією всіх економічних процесів, з одного боку, а з другого – прагненням створити такий **С.е.п.**, в якому суб’єкти економічної діяльності співіснували б на основі принципів рівності, поваги до національного суверенітету та узгодження міждержавних інтересів. Визначаючи термін “**С.е.п.**”, його можна задекларувати як встановлення єдиних міжнародно визнаних норм, правил і законів, передусім для попередження та усунення причин виникнення світових економічних криз, характерних для ХХІ ст. Таке розуміння зобов’язує, з одного боку, розробити і ухвалити законодавчо-нормативні акти в системі міжнародного права, а з другого – створити механізми їх дотримання. Формування нового **С.е.п.** означає кардинальну перебудову всіх сегментів економіки. При цьому насамперед необхідно відповісти на виклики з приводу концепцій економічного лібералізму, в яких закладені ідеї

вільного ринку і його саморегуляції. Для більшості країн вони служили основою побудови внутрішньої моделі функціонування економіки. Паралельно тривалий час велася дискусія між прихильниками “кейнсіанства” і “монетаризму” про роль держави в регулюванні економічних процесів. Криза показала безпідставність концепції монетаризму, основою якої було положення про те, що ринки апоріє конкурентні і ринкова система здатна автоматично досягати макроекономічної рівноваги. У розпал фінансової кризи практично всі країни, передусім провідні промислово розвинені, змушені були посилити або перейти на “ручне” управління економікою. Лідери “Великої двадцятки” прийшли до однозначного висновку, що ліберальні моделі капіталізму себе не виправдали і актуальним є завдання істотного підвищення регулюючої ролі держави. Пропонується піддати серйозному аналізу і перевірці всі значні фінансові операції і торгові контракти, в тому числі на міжнародному рівні, хоча мова й не йде про повну відмову від використання ринкового механізму. У декларації саміту G-20 2008 р. про фінансові ринки і світову економіку говориться, що реформи виявляться успішними тільки в тому разі, якщо будуть спиратися та дотримуватися принципів свободи функціонування ринків, включно з верховенством закону, поваги до приватної власності, відкритості торгівлі та інвестицій, ринкової конкуренції, а також за наявності ефективних і дієво регулятивних фінансових систем.

Літ.: Качан С. М. Інституційні складові економічного порядку: формування та сучасний стан / С. М. Качан // Наук. пр. Донец. нац. техн. ун-ту. – 2009. – № 36; Юрій С. Новий світовий економічний порядок: історія, теорія, напрямки реформування / С. Юрій, Є. Савельєв // Журн. європ. екон. – 2009. – Том 8 (№ 4); *Рейтинг* економічно вільних країн за 2010 рік. – Режим доступу : <http://www.heritage.org/Index/Ranking.aspx>

Розпутенко І.В.

СВОБОДА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЄС – право особи вести діяльність приватного підприємця чи засновувати і керувати підприємствами, зокрема компаніями та фірмами, відповідно до законодавства країни. Підприємці отримують право на проживання у країні, де громадянин прагне працювати або вести економічну діяльність. Це право поширюється на його подружжя, дітей,

інших членів родини, а також на зареєстрованого партнера. По суті, такі особи та члени їх сімей після 5 років незмінного проживання в країні мають право на постійне місце перебування в ній. Члени родини вільного працівника навіть після його смерті зберігають право на громадянство.

Законодавство визначає перелік обставин, за яких не можна відмовити у в'їзді у країну або здійснити депортацію. Суд ЄС встановив право, яке не дозволяє автоматичної екстрадиції без права на апеляцію громадянина держави-члена, засудженого за кримінальний злочин, без урахування особистої поведінки засудженого та небезпеки, яку він становить для громадського порядку.

В ЄС діє правило щодо складання нового іспиту на відповідність рівня знань, що є суттєвою перешкодою для свободи заснування підприємства, тому зараз іде процес узгодження щодо взаємного визнання дипломів, посвідчень та інших документів, які підтверджують кваліфікацію, для координування положень національного законодавства стосовно працевлаштування й діяльності приватних підприємств. Такі директиви вже застосовують щодо окремих професій – медичних працівників, лікарів, архітекторів та юристів. У рамках стратегії “Європа – 2020” з метою реалізації індустріальної політики, спрямованої на глобалізацію, Європейська Комісія має намір працювати із зацікавленими сторонами (у бізнесі, профспілках, установах науки, організаціях, що захищають права споживачів) для розробки загальних принципів сучасної індустріальної політики, підтримки підприємств, щоб направити і допомогти промисловості успішно розв’язати передбачувані проблеми і адаптуватися до змін.

На рівні ЄС Європейська Комісія буде працювати в таких напрямках: розробити індустріальну політику, яка створить сприятливі умови для підтримки і розвитку сильної, конкурентоспроможної і різноманітної промислової основи в Європі; розробити горизонтальні заходи підтримки індустріальної політики (розумне регулювання, сучасний підхід до державних закупівель, правила конкуренції та стандартизації); покращити середовище діяльності для бізнесу, особливо для малих і середніх підприємств; підтримувати інтернаціоналізацію середніх і малих підприємств; підтримувати використання технологічних і виробничих методів, що зни-

жують рівень споживання енергії; посилюють конкуренцію в туристичному секторі економіки ЄС.

На національному рівні держави-члени ЄС будуть працювати в таких напрямках: поліпшувати середовище діяльності для бізнесу; послаблювати адміністративний тиск на компанії, поліпшувати якість законодавства для компаній; працювати спільно із зацікавленими особами в різних секторах (бізнес, профспілки, наукові організації, організації із захисту прав споживачів).

Літ.: *Mycic H.* Усе про спільноту Європейського Союзу : пер. з англ. / Н. Mycic. – К. : К.І.С., 2005; *Markus Jachtenbucht, Beate Kohler-Koch* (Hrsg.) *Europrache Integration 2, Auflage/2003.* Leske +Budrich., Opatzen / Falkner, erda.1998: EU Social policy (Policy) in 1990: Towards a Corporalist Policy Community, London; *Конституційні акти Європейського Союзу / упоряд. Г. Друженко ; наук. ред. В. Посельський ; за заг. ред. Т. Качка. – К. : Юстиніан, 2005; Тоді Ф.* Нарис історії Європейського Союзу / пер. з англ. М. Марченко / Філіп Тоді. – К. : АНОД ; К.І.С., 2001; *Фонтейн П.* Європа у 12 уроках : пер. з рос. / П. Фонтейн. – К. : ТОВ “Лік”, 2005; *Як працює Європейський Союз: Досвід інституцій ЄС. – К. : ТОВ “Лік”, 2005.*

Діденко Н.Г.

СВОБОДИ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – керівні принципи, на яких базується внутрішній ринок та які визначають основні завдання його розвитку [див. Спільний ринок ЄС]. Вперше згадка про чотири свободи було зроблено в Договорі про заснування Європейської економічної Спільноти (1957). Положення щодо свобод є найбільш розробленими серед розділів права ЄС за кількістю як прийнятих нормативних актів, так і рішень Суду. Виконання **С.В.р.ЄС** ґрунтується на дотриманні правових принципів ЄС: верховенства права, прямої дії, відсутності дискримінації. До **С.В.р.ЄС** належать (ст. 26-66 розд. II та IV ч. 3 Договору про функціонування ЄС): вільний рух товарів; працівників, послуг; капіталу (ст. 45-55 Договору про функціонування ЄС). Так званою “п’ятою” **С.В.р.ЄС** вважається свобода на здійснення підприємницької діяльності або право на заснування (англ. *Freedom of entrepreneurship/establishment*), закріплене ст. 49 Лісабонського договору, що включає: доступ до: самопрацевлаштування, створення та провадження підприємства.

Генеральний директорат з питань внутрішнього ринку та послуг (DG MARKT) Європейської Комісії несе повну відповідальність за формування внутрішнього ринку загалом, усунення неправомірних перешкод у торгівлі (особливо у сфері послуг та фінансових ринків) та за регулювання низки суміжних галузей, які забезпечують виконання зазначених свобод (фінансові та поштові послуги, електронна торгівля, право компаній, бухгалтерський облік, аудит, визнання професійних кваліфікацій, авторське право тощо). Регулювання окремих сфер внутрішнього ринку здійснюють також інші генеральні директорати Комісії відповідно до сфери їх компетенції. Щороку (від 1997) Комісія складає “Акт підрахунку” (Internal Market Scoreboard), який містить дані про виконання директив усіма державами-членами щодо внутрішнього ринку.

Вільний рух товарів: заклав основу формування спільного ринку ЄС та передусім митного союзу. Правову основу закладає розд. II ч. 3 “Політика Союзу та внутрішня діяльність” (ст. 28-37 Договору про функціонування ЄС), що включає питання митного союзу, митного співробітництва та заборону кількісних обмежень між державами-членами (далі – д.-ч.) та спільного митного тарифу у відносинах із третіми країнами (ст. 28), а також низку актів вторинного законодавства. Регулювання вільного руху товарів у межах ЄС здійснюється на основі виконання основних засад функціонування митного союзу: (1) ліквідації митних та рівнозначних їм зборів; (2) усуненні кількісних і рівнозначних їм обмежень у взаємній торгівлі д.-ч.; (3) вжитті заходів у сфері непрямого оподаткування, які впливають на товарообіг між д.-ч. Визначення поняття “товар” відсутнє у тексті договорів, що спричинило труднощі в імplementації. Трактуючи “товар” дав Суд ЄС у низці справ (Case 7/68, *Commission v. Italy* 1968 ECR, [1968] (*Art Treasures*)).

Найбільші труднощі становить питання ліквідації зборів з рівнозначним до митних ефектом. У своїй практиці Суд вирішив, що такими визнано: “будь-які збори, незалежно від їх розміру, призначення і методу стягнення, які накладаються в односторонньому порядку на національні та імпортовані товари на підставі факту перетину ними національного кордону, не будучи митними зборами у прямому розумінні”. Допускаються лише

такі збори, які є: частиною національної податкової системи і рівнозначно стосуються як національних, так і імпортованих товарів; компенсацією за послуги, фактично надані суб'єкту економічної діяльності, і які стягуються в сумі, адекватній вартості наданої послуги; компенсують витрати на інспекційні заходи, передбачені правовими актами Союзу. У разі невідповідності д.-ч. зобов'язана відшкодувати позивачу суму збору. Виняток можливий, якщо сплачений збір було включено в ціну товару під час продажу.

Ст. 34-35 заборонено кількісні обмеження на імпорт та експорт та на всі заходи еквівалентної дії між д.-ч. На практиці визначено кілька типів таких обмежень: “умови, закріплені в законодавчих і адміністративних актах, що створюють бар'єри для імпорту” (Директива 70/50); “усі торговельні правила, які застосовує д.-ч., які прямо чи опосередковано, реально чи потенційно здатні завдати збиток торгівлі всередині Спільноти” (справа *Darsonville*, Case 8/74, *Procureur du Roi v. Darsonville* [1974] ECR 837); технічні вимоги до продукції, які було вирішено у справах *Darsonville* та *Cassis de Dijon* (ECJ, Case 120/78). Винятки становлять обмеження на імпорт, експорт або транзит товарів на підставі суспільної моралі, порядку або безпеки; захисту здоров'я та життя людей, тварин або рослин; захисту національних скарбів, що мають мистецьку, історичну або археологічну цінність; захисту промислової та комерційної власності (ст. 36). Такі заборони або обмеження не повинні бути засобами свавільної дискримінації або прихованого обмеження торгівлі між д.-ч. У сфері запровадження заходів непрямого оподаткування прикладом допустимих податків є податки з обороту та акцизні збори.

Вільний рух працівників *apriori* був задуманий для забезпечення прав найманих працівників вугледобувної та сталевих промисловості та їх родичів (Паризький договір про заснування Європейської спільноти вугілля та сталі, ЄСВС, 1951). Згодом перейшов у Римські договори (1957) незалежно від сфери зайнятості. Нормативно-правову базу доповнюють акти вторинного законодавства (постанови Ради, директиви та рішення щодо імплементації Комісії) та прецедентного права ЄС (рішення Суду ЄС). На сьогодні цю свободу забезпечують: ст. 45-48 Договору про функціонування ЄС, акти

вторинного законодавства і прецедентного права Суду ЄС. Свобода руху передбачає: заборону дискримінації на підставі державної належності працівників д.-ч. у питаннях зайнятості, оплати праці та інших умов праці й працевлаштування; прийняття фактично зробленої пропозиції про працевлаштування; вільний рух територією д.-ч. ЄС з цією метою; перебування в одній з д.-ч. ЄС з метою знайти там роботу; можливість залишатися на території д.-ч. після завершення трудової діяльності на умовах, визначених у постановах, розроблених Комісією (ст. 45 Договору). Виняток становить лише працевлаштування на державну службу (!), де безумовний пріоритет належить громадянам своєї держави. Ключовим питанням для вільного руху працівників є зниження адміністративних вимог та визнання професійної кваліфікації між д.-ч. Під категорією “громадянин ЄС” розуміється громадянин будь-якої держави-члена, який вважається таким згідно із законодавством цієї д.-ч. До осіб, які не є громадянами ЄС, можуть ставитися вимоги отримання короткострокової візи (Постанова Комісії 539/2001). До категорії громадян, які користуються правом вільного руху в межах ЄС, належать не лише економічно активні особи, які працюють чи шукають роботу, та члени їх сімей, а й студенти, пенсіонери та ін. громадяни д.-ч. за умов, що вони мають медичне страхування та достатньо коштів для утримання, тобто не претендують на соціальну допомогу д.-ч. На всі категорії поширюються права на однакове ставлення, рівну винагороду, всі соціальні послуги, доступ до освіти (визнання дипломів) та охорони здоров'я (пільги, стипендії). Дозвіл на проживання надає такі самі права, якими володіють громадяни, які проживають у д.-ч. Заснування “Європейської служби зайнятості” (EURES, 1993) має на меті формування єдиного ринку праці та полегшення вільного руху працівників в ЄС. Право на заснування та свобода надання послуг регулюються ст. 49-54 та ст. 56-62 Договору відповідно; вторинним законодавством (Директива Європейського парламенту і Ради 2006/123/ЄС про послуги на внутрішньому ринку (зняти міждержавні бар'єри і полегшити умови роботи для зайнятих у сфері послуг – від консультацій з питань менеджменту до харчування і слюсарних робіт) та прецедентним правом ЄС. Під пра-

вом на заснування розуміється створення представництв, філій або дочірніх підприємств громадянами будь-якої д.-ч., заснованими на території будь-якої д.-ч. Послугами вважаються “послуги” у межах значення договорів, якщо їх зазвичай надають за винагороду тією мірою, якою вони не підпадають під дію положень про свободу руху товарів, капіталу та осіб. “Послугами”, зокрема, є: діяльність промислового характеру; діяльність торговельного характеру; діяльність ремісників; діяльність осіб вільних професій (ст. 57). Розрізняти надання послуг та інші свободи надзвичайно важко. Водночас усі свободи спрямовані на скасування обмежень та бар’єрів, тому таке розмежування не має критичної ваги. Розділ про свободу надання послуг розглядається як продовження свободи заснування: “заборонено обмежувати свободу надання послуг у межах Союзу громадянами д.-ч., які засновані у д.-ч., іншій ніж та, громадянам якої призначено послуги” (ст. 56).

Вільний рух капіталу: ст. 63-66 Договору забороняються обмеження щодо руху капіталу та щодо платежів між д.-ч. та між д.-ч. і третіми країнами. Ця свобода найбільше спрямована на реалізацію всіх ін. **С.В.р.ЄС**. Правове трактування категорії капіталу не знайшло чіткого визначення в статтях договору. Принцип вільного руху капіталу ЄС було повністю лібералізовано 1 січня 1993 р. Він охоплює фінансові трансакції, не пов’язані з рухом товарів, послуг та осіб. Вільний рух капіталу надає європейським підприємцям та громадянам доступ до широкого переліку послуг д.-ч., зокрема банківське обслуговування, позики під заставу нерухомості, цінні папери та медичне страхування. Відтак зростає конкуренція між фінансовими інституціями, що має наслідком зростання привабливості пропозиції для клієнта. З метою створення загальноєвропейської платіжної системи у 1999 р. було запроваджено спільну валюту – євро. Це полегшило здійснення операцій між фізичними та юридичними особами різних д.-ч., а також заклало основу Економічного і монетарного союзу. У свою чергу, Директива 2007/64 гармонізує правові рамки здійснення платежів в ЄС, що заклало основу для створення єдиного платіжного ринку ЄС.

С.В.р.ЄС ґрунтуються на належному правовому підґрунті, однак цього не достатньо для

їх повної реалізації. Їх побудову слід розглядати як поступальний процес, мета якого – дедалі тісніша інтеграція.

Літ.: Бояр А. О. Торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС: Регулювання зовнішньої торгівлі та конкуренції в умовах єдиного ринку ЄС : підручник / А. О. Бояр ; за заг. ред. : М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2008. – 384 с.; Мудрий Я. Словник-довідник термінів з європейської інтеграції / Я. Мудрий ; за заг. ред. Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009. – 588 с.; Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу : пер. з англ. / Н. Мусис. – К. : К.І.С., 2005. – 466 с.; *Освітній портал Europedia*. – Режим доступу : <http://europedia.moussis.eu/home.tkl>; European Commission Single Market Act Booklet. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. – 40 p. – Режим доступу : www.ec.europa.eu/internal_market/smac/

Заворітня Г.П.

“СВЯЩЕННИЙ СОЮЗ” – союз європейських монархів, укладений після поразки наполеонівської Франції з метою боротьби з національно-визвольним і революційним рухом та забезпечення непорушності рішень Віденського конгресу.

Війни з наполеонівською Францією стали могутнім стимулом пробудження національної свідомості, переросли у визвольну боротьбу народів за свою незалежність. Європа після наполеонівських воєн, зазначав Антоен Дебідур, ніколи не бачила таких сприятливих умов для створення нової політичної організації, що забезпечує мир, які склалися в 1814 р. Необхідно було переглянути всю політичну карту цієї частини світу. Війна змела усі існуючі до тих пір трактати, не залишила ні однієї держави, яка б не змінила своїх кордонів.

Однак розгром Наполеона завершився спробою Англії, Росії, Австрії, Пруссії поділити територію Європи відповідно до своїх інтересів. Віденська система міжнародних відносин, створена Віденським конгресом 1814-1815 рр., виходила з принципу легітимізму і перекроювала політичну карту Європи, відкинувши права націй. Виходячи з принципу рівноваги в Європі встановлювалося панування п’яти великих держав – Англії, Росії, Австрії, Пруссії та Франції. До середини XIX ст. керівну роль у європейських відносинах відігравали перші три держави. Міжнародні відносини з 1815 р. до 1850 р.

розвивалися в умовах їх взаємного суперництва. На континенті Європи переважаючою державою в цей період була Росія.

Після Віденського конгресу постало питання про форму постійного спілкування і співробітництва монархів з метою організованого захисту наявних кордонів та форм урядування. З ініціативи царя Олександра I у вересні 1815 р. в Парижі був укладений перший пан'європейський союз, відомий під назвою "С.с.". Його підписали російський імператор Олександр I, австрійський імператор Франц I та пруський король Фридрих Вільгельм III, які проголосили взаємну допомогу і керування релігійними засадами в політиці. Протягом короткого часу він об'єднав майже всі християнські монархії і являв собою спільноту держав, як зазначає Ф.Моро Дефарж, засновану на "справедливості, християнському милосерді та мирі". В 1815 р. до "С.с." приєднався французький король Людовік XVIII, в 1816 р. – нідерландський, шведський, іспанський, сардинський, неаполітанський, датський, португальський королі, протягом 1817-1821 рр. – Швейцарський союз, німецькі королі і велика кількість князів та інших континентальних володарів, крім папи римського й турецького султана. Англія, хоча не підписала акту С.с., проте брала участь у його діяльності, декларуючи "нерозривне братерство" в ім'я захисту релігії, миру і справедливості.

Основною формою спілкування стали конгреси "С.с.". На першому з них в Ахені (1818) було вирішено питання про дострокове виведення з Франції союзних окупаційних військ, визначені заходи щодо збереження в Європі державних кордонів, встановлених Віденським конгресом, та абсолютистських режимів. Олександр I висунув ідею створення чогось на кшталт загальноєвропейського монархічного ареопагу з регулярними з'їздами, проте її заблокували англійці. На наступних конгресах у 1819 р. в Карлсбаді, у 1820 р. в сілезькому місті Опава (Троппау), у 1821 р. в Любляні (Лайбах) і останньому конгресі в Вероні (1822) основними питаннями була боротьба з революційним рухом в Європі. Зокрема, на конгресі в Троппау Росією, Австрією і Прусією був підписаний протокол, в якому проголошувалося їх право збройного втручання у справи інших держав з метою боротьби з революцією. На наступних конгресах "С.с."

санкціонував збройну інтервенцію і придуршення австрійськими військами Неаполітанської революції 1820-1821 рр. і революції 1821 р. в П'ємонті та за рішенням Веронського конгресу французькими військами – в Іспанії. Веронський конгрес засудив також повстання в Греції проти Османської імперії. Суперечності між європейськими державами розхитували "С.с.", і наприкінці 20-30-х рр. XIX ст. він фактично розпався. Проте його діяльність була спробою створення сталої організації, яка у своєму функціонуванні спиралась на спільно визначені засади.

Літ.: *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : БСЭ, 1976. – Т. 23; *Дебидур А.* Дипломатическая история Европы 1814-1878 : в 2 т. / Антоэн Дебидур. – Ростов н/Д : Феникс, 1995. – Т. 1; *Моро Дефарж Филип.* Основные понятия международной политики / Филип Моро Дефарж; пер. с фр. – М. : ССАТ, 1995; *Дейвис Н.* Европа: История / Норман Дейвис ; пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. – К. : Основи, 2000; *Lastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Lastawski. – Warszawa: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004.

Прокопенко Л.Л.

СЕКТОР БЕЗПЕКИ – підсистема *системи забезпечення національної безпеки* – взаємопов'язана сукупність збройних сил, інших утворених відповідно до чинного законодавства військових формувань, правоохоронних органів та спеціальних служб, ОПК, інших сил і засобів, діяльність яких охоплена єдиною системою стратегічного планування та скоординована вищим політичним керівництвом і уповноваженими на те керівниками органів державної влади, які наділені згідно з чинним законодавством правом видавати накази щодо застосування сили або загрозувати її застосуванням для вирішення комплексу завдань щодо захисту національних інтересів.

Принциповою особливістю управління силами і засобами С.б. є наявність політичного, адміністративного та оперативного (військового) управління структурами, силами і засобами, які входять до його складу. Ці види управління ґрунтуються на різних законах та мають поєднуватися так, щоб забезпечити максимально ефективно використання сил і засобів С.б. у різних умовах: у мирний час, у кризових ситуаціях та у разі війни.

Скоординована діяльність сил і засобів **С.б.** є визначальним механізмом виконання завдань системи забезпечення національної безпеки, які передбачають виявлення, прогнозування та попередження загроз, а також застосування сили (у тому числі збройної) або загрози її застосування при захисті національних інтересів. Тому серед основних завдань, які покладаються на **С.б.**: захист територіальної цілісності та недоторканості державних кордонів, конституційного устрою, конституційних прав і свобод людини та громадянина, у тому числі щодо їх особистої безпеки; комплексний моніторинг факторів, які справляють вплив на національну безпеку, передусім виявлення, прогнозування та оцінка загроз і можливостей у контексті збройного захисту національних інтересів; підтримання на належному рівні оборонного потенціалу і обороноздатності держави; підготовка та підтримка в готовності до застосування згідно зі штатним призначенням особового складу, озброєння, бойової та спеціальної техніки, інших сил і засобів з урахуванням ресурсів, які виділені державою на їх оновлення, модернізацію та утримання (фінансових, матеріально-технічних та інших); участь у міжнародній миротворчій діяльності під егідою ООН, ОБСЄ, інших міжнародних організаціях у сфері безпеки, а також (відповідно до рішень політичного керівництва) в локалізації та деескалації конфліктів (кризових ситуацій) у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави, ліквідації їх наслідків; боротьба з організованими злочинними угрупованнями, в тому числі міжнародними, участь у міжнародному співробітництві у сфері боротьби з тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією, поширенням ядерної та іншої зброї масового ураження і засобів її доставки; участь у відпрацюванні та забезпечення функціонування ефективно діючої системи контролю за поставками продукції і технологій оборонного призначення і подвійного використання; участь у розробці та здійсненні державних програм модернізації наявних, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєнь; забезпечення належного контролю за станом озброєнь, захищеністю і належним рівнем безпеки експлуатації військових та інших об'єктів спеціального призначення, у тому числі об'єктів критичної інфраструктури;

участь у розробці та вжитті заходів щодо захисту національного інформаційного простору.

У демократичних країнах виконання цих та інших завдань **С.б.** ґрунтується на принципах забезпечення національної безпеки, які визначені чинним законодавством. Серед них визначальними, зокрема, є: дотримання верховенства права та законності; забезпечення адекватності заходів щодо захисту національних інтересів наявним загрозам; впровадження ефективної системи демократичного цивільного контролю за діяльністю збройних сил, інших військових формувань та правоохоронних органів.

Поняття **С.б.** широко вживається на Заході з початку 90 рр. ХХ ст., коли стало зрозумілим, що спектр загроз міжнародній та національній безпеці зміщується від суто військових до загроз, які мають невійськове походження: тероризм (у всіх його проявах), наркобізнес, активізація діяльності міжнародних злочинних організацій, масова нелегальна міграція, техногенні, екологічні, економічні та інші загрози. Для адекватної відповіді на новий спектр загроз важливо було переосмислити завдання й відповідно структуру національних систем забезпечення безпеки. Україна поки що відстає від напрацювань країн Заходу щодо реформування та трансформації національного **С.б.** Цим питанням в Україні почали приділяти увагу після 2000 р. і то спочатку переважно в контексті запровадження демократичного цивільного контролю над Збройними силами. Сьогодні інституційні перетворення, які відбулися в **С.б.**, значною мірою узгоджуються з рекомендаціями європейських фахівців. Так, на час здобуття незалежності України інституцією з найбільшою концентрацією повноважень була Служба безпеки України. За час існування з неї було виокремлено Державну прикордонну службу, Службу спеціального зв'язку та інформації, Службу зовнішньої розвідки. Як і в більшості країн ЄС, інституційною відмінністю **С.б.** України є те, що більшість силових інститутів не входять до складу міністерств.

Водночас очікувалося, що суттєвим зрушенням стане проведення в 2006-2007 рр. комплексного огляду **С.б.** України. Його метою було визначення моделі **С.б.** на перспективу – до 2015 р. У комплексному огляді брали участь Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Генеральна прокуратура-

ра, Державна податкова адміністрація, Державна митна служба, Державна прикордонна служба, Державний департамент з виконання покарань, Служба зовнішньої розвідки, Головне управління розвідки Міністерства оборони, Управління державної охорони. Вказані структури загалом завершили аналіз власного стану та визначили напрями реформування. Але успіх у проведенні реформ однієї зі складових С.б., як правило, не може гарантувати суттєве підвищення його ефективності та системи забезпечення національної безпеки в цілому. Крім того, головної мети, а саме розробки за результатами комплексного огляду обґрунтованих взаємопов'язаних концепцій, програм та планів, які б дали змогу сформувати перспективну модель С.б., не було досягнуто. Більше того, окремі положення розроблених документів щодо реформування та трансформації національного С.б., досі залишаються неузгодженими між собою.

Негативні процеси в С.б. стали з очевидністю проявлятися в останні роки, коли негативного характеру набула неефективність комплексного реагування структур С.б. на новий спектр загроз національній безпеці. Проявами низької ефективності, зокрема, стали: неузгодженість управлінських рішень щодо подальшого розвитку структурних ланок С.б., порядку їх взаємодії, уніфікації процедур оборонних замовлень, недостатність реагування на внутрішні та зовнішні загрози.

Незважаючи на те, що проблема реформування та трансформації С.б. є актуальною для України і що її розв'язанню в інших країнах приділяється належна увага, поняття С.б. з точки зору його складових елементів до цього часу різні автори формулюють по-різному. Часто, наприклад, під цим поняттям розуміють сукупність збройних сил, інші війська, військові формування і військові органи держави, а також інші сили, засоби і ресурси, що задіюються державою для забезпечення воєнної безпеки і досягнення воєнно-політичних цілей. На думку інших, С.б. – система, що включає всі державні інститути та структури, які наділені повноваженнями застосовувати силу, віддавати накази щодо застосування сили або загрозувати застосуванням сили, а відтак до його складу зараховують військових, поліцію, воєнізовані частини, прикордонну службу,

розвідувальні (контррозвідувальні) органи. Близьким до такого розуміння С.б. є уявлення, що це організована система силових інститутів держави, які забезпечують безпеку політичних та економічних процесів, однак не є і не можуть бути інструментами політики та економіки.

Водночас фахівці єдині в тому, що розв'язання проблеми забезпечення національної безпеки України перебуває в одній площині з питаннями необхідності здійснення комплексного реформування й трансформації структур С.б. Крім того, вони переконані, що цілеспрямована та ефективна діяльність сил і засобів С.б. значною мірою залежить від створення та належного функціонування централізованих інформаційних потоків, що дають змогу підвищити якість прийняття управлінських рішень. Однією з форм інформаційної інтеграції інституцій С.б. є створення центрів оцінки загроз (ситуаційних центрів). Їх основною функцією є моніторинг ситуації на основі інформації з усіх джерел, що є у розпорядженні держави, оцінка на її основі рівня загрози, відповідно до якого мають діяти інститути державної влади та встановлюватися ступені (режими) готовності сил і засобів С.б.

Літ.: Закон України про основи національної безпеки // Відом. Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351 (зі змінами); Возжеников А. В. Национальная безопасность (теория, политика, стратегия) : монография / А. В. Возжеников. – М. : НПО Модуль, 2000; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Міжнародна і національна безпека: Короткий словник термінів* / уклад. : Г. П. Ситник (кер. творч. кол.), В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжєєв ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : Центр навч. л-ри, 2004; Романов І. В. Державне управління сектором безпеки і оборони: теорія, практика, стратегія : монографія / І. В. Романов, О. А. Ільшов, Ф. В. Саганюк та ін. – К. : ННДЦ ОТ і ВБ України, 2007; Ситник Г. П. Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов ; за заг. ред. Г. П. Ситника : у 3 ч. Ч. 2 : Методологічні основи державного управління національною безпекою. – К. : НАДУ, 2009; *Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку* : монографія ; за заг. ред. А. В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010; *Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації* / Експертна до-

повідь Національного інституту стратегічних досліджень до Послання Президента України до Українського народу / А. В. Єрмолаєв (кер. автор. кол.), Я. А. Жаліло, О. В. Литвиненко. – К. : НІСД, 2010.

Ситник Г.П.



СЕН-П'ЄР ШАРЛЬ, абат (1658-1743) – відомий представник французького Просвітництва XVIII ст., один із найвідоміших прихильників ідеї *вічного миру*. Народився у м. Сен-П'єр-Егліз у Нормандії,

його батько, барон Сен-П'єр, належав до титулованого дворянства. Здобув звичайну для свого кола католицьку освіту і у 22 роки переїхав до Парижа. Брав активну участь в інтелектуальному житті столиці, був обраний членом Французької академії. Мав певний дипломатичний досвід: кардинал де Поліньяк включив його до складу французької делегації на мирну конференцію в Утрехті, яка мала завершити війну за іспанську спадщину між Францією й Англією та її союзниками. Був секретарем конференції. Пізніше за критику політики Людовіка XIV був виключений з академії. Став духовником герцогині Орлеанської, матері герцога Орлеанського – регента за малолітнього Людовіка XV. Як типовий представник Просвітництва за своїми поглядами був дійстом і раціоналістом, який вірив у силу людського мислення. Як оптиміст вірив у перспективи людського прогресу.

У розпал війни за іспанську спадщину він у 1712 р. видає у Кельні “Записку про збереження вічного миру”, а в 1713-1717 рр. – тритомний “Проект вічного миру в Європі”, скорочений варіант якого був виданий у 1729 р. і потім неодноразово перевидавався. Ідеї **С.-П.** отримали значне поширення, їх, зокрема, активно пропагував Жан-Жак Русо. Так, текст “Оди к радості” Бетховена, затвердженої Радою Європи та Європейським Союзом як європейський гімн, Ф.Шіллер написав під впливом коментарів Жан-Жака Руссо до “Проекту вічного миру в Європі”.

У своїй праці **С.-П.** проаналізував причини європейських воєн і наполягав на необхідності укладення всіма монархами континенту договору про вічний мир, без якого війни

загрожують знищити людську цивілізацію, і створення конфедерації всіх 24 християнських держав Європи, включаючи Росію, як “великої християнської республіки”. Однією із засадничих умов створення конфедерації мало бути взаємне гарантування існуючого статус-кво. Очоловати конфедерацію мав постійний сенат, головні завдання якого полягали у вирішенні найважливіших питань у політичній, фінансовій, військовій сферах, що мали загальний інтерес, а також розв'язання суперечок, які загрожують стабільності і мирному розвитку країн-членів. Для вивчення будь-якого прояву насильства чи суперечок, що виникають у комерційних справах, мали направлятися спеціальні уповноважені. Якщо посередництво було безуспішним, то учасники конфлікту повинні прийняти висновки арбітражу, здійсненого сенатом. Оскільки сили закону може бути недостатньо, то **С.-П.** передбачав застосування збройної сили в рамках альянсу як для запобігання будь-якій загрозі з боку держави-члена, так і для гарантування компенсації від держави-правопорушника.

Сенат мав формуватися за принципом: кожна країна-учасниця має направити до сенату по одному делегату, а також по два заступники та два агенти, кожен тиждень повинна відбуватися ротація голови цієї асамблеї. Усі держави-члени, незалежно від розміру, повинні мати один голос. **С.-П.** зазначав, що його пропозиція щодо створення європейського сенату спирається на досвід діяльності німецького Рейхстагу, який фактично забезпечив мир народам Німеччини протягом багатьох століть. Він також звертав увагу на економічні вигоди від забезпечення миру. Як приклад він наводив Францію і стверджував, що якби вона гроші, витрачені на війну протягом 200 років, витратила продуктивно, то тепер вона була б багатшою у чотири рази. Передбачалося, що від початку створення конфедерація матиме свій бюджет за рахунок внесків країн-членів, які будуть пропорційні доходам суб'єктів кожної нації з урахуванням того, що деякі нації більше за інші обтяжені державним боргом. Роль уряду мала виконувати спеціальна комісія у складі п'яти senatorів. Столицею союзу пропонувалося зробити голландське місто Утрехт. Союз повинен був розвивати співпрацю у сфері загальноєвропейської торгівлі і направити послів до сусідніх країн, а до

окремих своїх держав-членів – резидентів. **С.-П.** уважав, що одним з найважливіших чинників європейської інтеграції має бути розвиток торгівлі між членами союзу, тому з метою співпраці щодо її розширення пропонував створити спеціальні координаційні інституції.

Як сам **С.-П.** посилався на проект *герцога Сюлі*, так і його духовними спадкоємцями були Ж.-Ж.Руссо, І.Кант, Є.Бентам та ін. Після Першої світової війни його ідеї розглядалися як попередниці Ліги націй.

Літ.: Прокопенко Л. Л. Вступ до європейської інтеграції : навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; *Lastawski Kazimierz. Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw / Kazimierz Lastawski.* – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; *Derek Heater. The idea of European unity / Derek Heater.* – Leicester and London : Leicester University Press, 1992.

Прокопенко Л.Л.



СЕН-СИМОН КЛОД-АНРІ ДЕ РУВРУА (1760-1825) – граф, філософ, засновник французького утопічного соціалізму. Народився в Парижі у знатній, але збіднілій родині, яка вважала своїм родоначальником *Карла*

Великого. Під керівництвом енциклопедиста Д'Аламбера здобув освіту вдома. Офіцером французької армії брав участь у війні північно-американських колоній за незалежність проти Англії. У 1783 р. повернувся до Франції, під час революційного терору у 1793 р. перебував у в'язниці. Створив гурток учнів, які як за його життя, так і після смерті поширювали і розвивали його ідеї. Найбільш відомі серед учнів – Огюст Конт та Огюст Т'єррі. Незадоволений результатами революції, **С.-С.** розробив наукову соціологічну систему, покликану слугувати знаряддям створення раціонального суспільства. Згідно з його поглядами рушійними силами історичного розвитку є прогрес наукових знань, моралі, релігії, яка має стверджувати ідею: "Всі люди – брати".

С.-С. вважав, що певне значення в історії має "індустрія" (під якою розумів усі види економічної діяльності) і відповідні їй форми власності та класи. Виходячи з цього він стверджував, що сучасне суспільство скла-

дається з трьох класів: двох продуктивних – вчених та тих, кого він називав "індустріалами", і одного непродуктивного – дворянства, військових, юристів, священників, який, проте, управляє суспільством. Управління суспільством, на його думку, має перейти до продуктивних класів. Завершеного вигляду теорії **С.-С.** набули у творі "Нове християнство" (1825) і багато десятиліть впливали на суспільство, сприяли появі цілого покоління технократів – "сен-симоністів", які виступали за промисловий розвиток Франції.

В основу його теорії були покладені економічні інтереси і спільні зобов'язання. До спільних інтересів він відносив законодавство, торгівлю, промисловість, адміністративний апарат, науку і мистецтво. **С.-С.** вважав, що економічне зближення і усунення торговельних бар'єрів зумовить появу спільних інтересів та утворення інституцій, які б діяли на основі наднаціонального права. Більше того, на думку **С.-С.**, національні держави приречені розчинитися в європейській конфедерації, оскільки економіки можуть процвітати лише у великих об'єднаннях, межі національних держав (навіть таких, як Англія, Франція, Німеччина) для них завузькі і не мають достатніх ресурсів. Тому майбутнє він убачав в утвердженні європейської асоціації народів і загального миру за умови стирання національних кордонів.

У 1814 р. **С.-С.** разом з О.Т'єррі опублікував і направив учасникам Віденського конгресу брошуру "Про реорганізацію Європейської спільноти або необхідність і засоби об'єднання народів Європи в єдиний політичний організм зі збереженням кожним із них національної незалежності", в якій аргументував потребу в конфедеративній Європі. Він указував, що до кінця XV ст. Європа унаслідок домінування католицької релігії і церкви складала єдиний політичний організм, але ця єдність була розрушена Реформацією. Вестфальський мир інституалізував принцип балансу сил, а отже, війни. Вихід полягає в об'єднанні, де водночас буде підтримуватись і поважатись національна незалежність. Найкращою формою правління, на його думку, є парламентська форма, на підтвердження чого він наводив приклад Віденського конгресу, де зібралися володарі всіх європейських країн, аби дати мир Європі.

Процес створення об'єднаної Європи не простий, тому він має здійснюватися посту-

пово. Важливе значення матиме англо-французький союз, який відіграватиме роль снігово-го кома, завдяки йому інші країни запровадять конституційні порядки, об'єднаються в конфедерацію і створять загальноєвропейський парламент. Такий парламент передбачався двопалатним за зразком англійського, в якому одна палата буде представляти інтереси країн-членів, а друга – спільні інтереси учасників об'єднання. Причому обидві палати мають володіти правом вето щодо рішень одна одної. Нижча палата депутатів передбачалася у складі 240 освічених осіб, які вмюють вести загальні справи і мають відповідну суттєву власність, що є умовою гарантування стабільності. Вона формувалася професійними асоціаціями за принципом: по одному підготовленому представникові від чотирьох професійних груп – купців, учених, адміністраторів і суддів – на кожний мільйон населення. Окремим видатним людям, які корисні для діяльності законодавчого органу, але не мають відповідного майна, повинні бути виділені джерела доходу, і вони кооптуються до парламенту. Натомість палата перів, що нараховувала 20 членів, повинна була призначати з числа осіб, які мали відповідні фінансові кошти, короля – зверхника усієї Європи. Проте процедура обрання короля в брошурі не була чітко визначена. Парламент під головуванням виборного короля мав стояти над усіма національними урядами і гарантувати поважання прав європейських народів у сфері адміністрації, промисловості, торгівлі, права, науки і мистецтва та навіть моральності. На думку С.-С., до його компетенції, на відміну від національних парламентів, мають входити такі питання, як влаштування громадських робіт, формування трансконтинентальних систем, турбота про розвиток освіти, організація переселення надлишку населення до інших країн, положення етичних кодексів, захист релігійної терпимості, національні розколи тощо.

Відправна позиція С.-С. полягала в тому, що як національні уряди залежать від згуртованої сили національного патріотизму, так і європейський уряд має бути здатним спиратися на “європейський патріотизм”. У загальноєвропейському парламенті розвиток почуття “європейського патріотизму” буде двостороннім процесом: загальні інституції і політика будуть визначати ставлення пред-

ставників, водночас представники будуть формувати інституції і політику.

Проект С.-С. був переосмисленням ідей *герцога Сюлі* та *Ш. Сен-П'єра* відповідно до тих кардинальних змін, які відбулися в Європі унаслідок промислового перевороту та впливу Французької революції.

Літ.: *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : БСЭ, 1976. – Т. 23. – М. : [б. и.], 1976; *Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України* : навч. посіб. / В. В. Говоруха, В. Г. Бульба, Ю. П. Сурмін та ін. ; за заг. ред. В. П. Горбуліна. – К. : ДП НВЦ “Євроатлантикінформ”, 2006; *Lastawski, Kazimierz. Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw/ Kazimierz Lastawski.* – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004; *McCormick John. Understanding the European union: A Concise Introduction (3rd edn) / John McCormick.* – N-Y : Palgrave Macmillan, 2005; *Derek Heater. The idea of European unity / Derek Heater.* – Leicester and London : Leicester University Press, 1992.

Прокопенко Л.Л.

“СЕРЕДИННА ЄВРОПА” (Mitteleuropa) – геополітична концепція створення потужного з політичної й економічної точок зору блоку європейських держав під егідою Німеччини. Базові положення цієї концепції сформувалися вже наприкінці XIX ст. Вона ґрунтувалася на двох основних ідеях: створенні середньоевропейського митного союзу, основу якого мало скласти господарське об'єднання Австро-Угорщини і Німеччини під егідою останньої, та політичне об'єднання центральноєвропейських держав при закріпленні в ньому керівних позицій Німеччини. Унаслідок загострення суперечностей між провідними державами Європи на рубежі XIX-XX ст. сформувалися два військово-політичні блоки – Троїстий союз та Антанта, протистояння яких призвело до початку Першої світової війни. Але якщо країни Антанти у своїй політиці виходили з принципу політичної рівноваги, то Німеччина намагалася встановити світову гегемонію. Найбільш яскраво це проявилось в урядовій програмі, сформульованій канцлером Теобальдом Бетман-Гольвегом 9 вересня 1914 р., що визначала цілі Німеччини у війні.

За нею в Європі проектувалося утворення союзу європейських країн під егідою Німеччини. Канцлер зазначав, що цей союз без спільного конституційного управління, при

зовнішній рівноправності його членів, але фактично під німецьким керівництвом повинен стабілізувати економічне господарювання Німеччини у Центральній Європі. До нього, крім Німеччини та Австро-Угорщини, повинні ввійти скандинавські і придунайські країни, країни Бенілюксу, Італія, Франція. Причому остання мала бути настільки послаблена, щоб ніколи не могла більше підвестись як велика держава. З цією метою планувалося анексувати її економічно розвинуті північно-східні департаменти. На Сході передбачалося приєднати до Німеччини Литву і Курляндію за посередництвом персональної унії, а також створити ряд буферних держав. Щодо Польщі існував так званий "айстро-польський план", за яким Царство Польське мало об'єднатися з Галичиною у самостійну державу, пов'язану з Австрією персональною унією. Іншими словами, передбачалося перетворення дуалістичної Австро-Угорської імперії на триєдину Австро-Угорсько-Польську монархію. Україну планувалося перетворити на незалежне королівство на чолі з одним з Габсбургів. Тобто, знаходячись у сфері впливу Австро-Угорщини, вона в цій якості теж повинна була входити до "С.Є."

"Реорганізація" Європи мала стати трампліном для "світової політики". У зв'язку з цим важливою метою німецького уряду ставало створення великої "Серединної Африки", встановлення контролю над Єгиптом, оволодіння опорними пунктами на африканському узбережжі Атлантики. Крім того, намічалось витиснути Англію з басейна Середземного моря, закріпити вплив на Близькому Сході, захопити Північне Борнео, забезпечити укорінення в Китаї тощо.

Особливу роль у популяризації ідеї "С.Є." відіграли однойменні праці географа Й. Парча (1906) та пастора і впливового публіциста Ф. Науманна (1915). Вихід книги Ф. Науманна "Серединна Європа" сприяв організації оформленню руху з аналогічною назвою, серед представників якого можна назвати Макса Вебера, Ганса Дельбрюка. Проте ці ліволіберальні ідеологи не поділяли екстремістських пангерманістських зазіхань. За аналогією зі Священною Римською імперією Німеччині відводились домінуючі позиції у центральноєвропейській спільноті. Кінцевою метою руху вони визначали створення у просторі між Францією і Росією, між

Балтійським, Адріатичним та Чорним морями спільного економічного, культурного і правового простору, що охоплював би народи, які за більшістю характеристик – історичних, культурних, господарчих, релігійно-етичних тощо – засвідчували близькість значнішу, ніж до зовнішніх стосовно них Росії та Франції, інших германських та романських народів. Причому його утворенню мало передувати об'єднання Німеччини та Австро-Угорщини.

Державно-політичний устрій "С.Є." Ф. Науманн визначав як союз: "Жодна держава, що увійде до цієї наддержави, не позбудеться державної самостійності... Натомість, в інтересах усіх учасників, щоб не повстали нестримні плани переплавлення. Іншими словами: під титулом "С.Є." створюється не нова держава, проте створюється союз існуючих". У концепції "С.Є." досить вагомим був елемент німецького месіанізму – переконання, що Німеччина має певний метафізичний обов'язок перед Богом та людством, гідний великої нації. Намагання "сказати своє слово" зумовлювало саме східну орієнтацію зусиль. У випадку успіху місії визволення народів, Німеччина здобула б на майбутнє багато надійних союзників. Через те вони застерігали від будь-яких експансіоністських намірів щодо Східної Європи. Як вважав Макс Вебер, усяка політика по той бік східного кордону Німеччини, якщо саме вона є реальною політикою (Realpolitik), неминуче є західнослов'янською політикою, але не німецько-національною. Українців, як і більшість інших європейських дослідників, М. Вебер зараховував до західних слов'ян.

Але перебіг подій не дав можливості реалізувати ці проекти. У травні 1918 р., під час переговорів цісаря Карла I з кайзером Вільгельмом II у Спаа (Бельгія), було укладено угоду щодо тісного економічного й політичного співробітництва двох держав, але, як зазначає Еріх Цьолнер, наміри щодо німецького панування у "С.Є.", які пропагувалися оточенням Фрідріха Науманна, зазнали тут провалу.

Літ.: Давыдов Ю. Н. Макс Вебер и современная теоретическая социология: Актуальные проблемы веберовского социологического учения / Ю. Н. Давыдов. – М. : Мартис, 1998; Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник / В. А. Дергачев. – К. : КНТ, 2009; История Первой мировой войны. 1914-1918 : в 2 т. / под ред. И. И. Рустунова. – М. : Наука, 1975. – Т. 1; Троян С. С. Німець-

ка “Міттєлєвропа”: ідеї та проекти створення / С. С. Троян // Грані. – 2006. – № 2; *Новая история*. Второй период : учеб. пособие / под ред. Е. Е. Юровской и И. М. Кривогуза. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1984; *Українська державність у ХХ столітті: історико-політологічний аналіз* / О. Дергачов (кер. авт. кол.). – К. : Політ. думка, 1996; *Яблонський Г.* Политика Польской социалистической партии во время войны 1914-1918 годов / Генрик Яблонский : пер. с пол. – М. : Изд-во иностр. лит., 1963; *Цьолнер Е.* Історія Австрії / Еріх Цьолнер ; пер. з нім. Роман Дубасевич, Христина Назаркевич, Анатолій Онішко, Наталя Іваничук. – Львів : Літопис, 2001; *Lastawski Kazimierz.* Od idei do integracji europejskiej. Od najdawniejszych idei do Unii 25 państw/Kazimierz Lastawski. – Warszawa : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, 2004.

Прокопенко Л.Л.

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ – складова *системи національної безпеки* – сукупність взаємопов’язаних та взаємообумовлених механізмів (інституційних, організаційних, правових та інших) і суб’єктів забезпечення національної безпеки (посадові особи держави, органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи та заклади, сили та засоби *сектору безпеки*, інститути громадянського суспільства, окремі громадяни), які на основі чинного законодавства трансформують *політику національної безпеки* у цілеспрямовану скоординовану діяльність (заходи політичного, правового, організаційного, воєнного та іншого характеру) щодо реалізації національних інтересів (передусім щодо виявлення, прогнозування, попередження та нейтралізації загроз безпеці особи (громадянина), суспільству та державі).

Серед основних завдань, які покладаються на **С.з.н.б.**, зокрема: розробка (уточнення) концепцій, доктрин, стратегій, інших керівних документів, у тому числі науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо забезпечення національної безпеки; створення, підготовка та підтримка в готовності до застосування згідно зі штатним призначенням та координація діяльності сил і засобів сектору безпеки, а також його кадрове, матеріально-технічне, фінансове та інше забезпечення; локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів (кризових ситуацій) у різних сферах життєдіяльності суспільства і держави, а також ліквідація їх наслідків; вжиття заходів спільно з міжнародними

організаціями щодо забезпечення міжнародної та національної безпеки; комплексний моніторинг факторів, які справляють вплив на національну безпеку, у тому числі виявлення, прогнозування та оцінка загроз і можливостей у контексті реалізації національних інтересів; контроль за здійсненням заходів щодо забезпечення національної безпеки, оцінка результативності дій та витрат на проведення вказаних заходів.

Ці завдання акцентують увагу переважно на заходах, спрямованих на захист національних інтересів, але орієнтація передусім на захист вказаних інтересів поступово формує політику національної безпеки, суть якої – очікування, виживання. Така політика є безперспективною, оскільки віддає ініціативу, а отже, і переваги стороні, яка розглядається як імовірне джерело загроз. Тому, з огляду на те, що українські законодавці під захистом національних інтересів розуміють не тільки захист, а й забезпечення сталого розвитку суспільства, важливими є також наполегливі зусилля суб’єктів **С.з.н.б.**, спрямовані на створення більш сприятливих умов для реалізації вказаних інтересів.

Принципи побудови та функціонування **С.з.н.б.** зумовлені принципами забезпечення національної безпеки, які визначені чинним законодавством. Серед них, зокрема: дотримання балансу життєво важливих інтересів людини, суспільної групи, суспільства та держави та забезпечення їх взаємної відповідальності за вирішення питань забезпечення національної безпеки; верховенство права та дотримання законності; забезпечення пріоритету договірних (мирних) засобів у розв’язанні конфліктів соціального, міжетнічного, міжконфесійного характеру на національному та на міжнародному рівнях; повага суверенітету інших держав та невтручання у їх внутрішні справи; забезпечення адекватності заходів щодо захисту національних інтересів існуючим загрозам; активне залучення інститутів громадянського суспільства та ЗМІ до процесу вироблення й реалізації політики національної безпеки; підтримка на належному рівні наукових досліджень у сфері забезпечення національної безпеки.

Навіть у країнах розвинутої демократії, де значну роль при розробці та впровадженні державно-управлінських рішень у сфері безпеки відіграють інститути громадянського

суспільства та ЗМІ, головним суб'єктом забезпечення національної безпеки в **С.з.н.б.** є органи державної влади. Це зумовлено тим, що саме органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, використовуючи наявні в їх розпорядженні ресурси, справляють юридично владний вплив на суспільні відносини, які виникають з приводу реалізації національних інтересів (передусім їх захисту). Ключове місце також належить і сектору безпеки, який є елементом **С.з.н.б.** й головним завданням якого є підготовка до застосування або загрози застосування сили для збройного захисту національних інтересів. Розробка законів, концепцій, доктрин, стратегій, інших керівних документів щодо забезпечення національної безпеки, які в сукупності визначають основи та механізми реалізації політики у вказаній сфері, зумовлює необхідність системного аналізу умов реалізації національних інтересів та розробку адекватних їм управлінських рішень, що є функцією суб'єктів забезпечення національної безпеки. Тому підготовка пропозицій стосовно політики національної безпеки є одним з ключових завдань **С.з.н.б.**

З огляду на це вказана система є не просто сукупністю взаємодіючих відповідних структур, а й певним процесом формування правового поля та прийняття політичних рішень у сфері забезпечення національної безпеки. З огляду на це вкрай важливим є те, хто бере участь в оцінках і прогнозах та яка інформація була взята до уваги, а яка ні. Це означає, що в структурі **С.з.н.б.** має бути підсистема, головною функцією якої є не тільки розробка та прийняття державно-управлінських рішень щодо реалізації політики національної безпеки, а й формування правового поля вказаної політики. Зазначену функцію виконує система *державного управління національною безпекою*, яка є підсистемою **С.з.н.б.** Наприклад, міністерство оборони чи закордонних справ нерідко ініціюють як розробку, так і прийняття тих чи інших законодавчих актів, спрямованих на формування (вдосконалення) правового поля забезпечення національної безпеки. Функції **С.з.н.б.** щодо захисту й функції щодо створення сприятливих умов для реалізації національних інтересів (розвиток науки та освіти, просування на зовнішні ринки продукції вітчизняної промисловості, добросусідські відносини тощо) тісно взає-

мопов'язані. Але у будь-якому випадку досягнення національних цілей, які спрямовані на виконання вказаних функцій, потребує наявності певного потенціалу **С.з.н.б.** (можливостей із застосування дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційних та інших інструментів державної влади). Це, у свою чергу, передбачає наявність у розпорядженні **С.з.н.б.** певних ресурсів (матеріальних, фінансових, людських та інших), раціональне використання яких дає змогу забезпечити деякий (максимально можливий) рівень захищеності національних інтересів на той чи інший час.

З огляду на наявність значної множини факторів, які справляють суперечливий вплив на бажаний потенціал (можливості) **С.з.н.б.**, проблема визначення його достатності для захисту національних інтересів поки що не розв'язана (навіть коли розглядається одна із сфер національної безпеки). Крім того, перерозподіл обмежених ресурсів, які вже є у розпорядженні **С.з.н.б.**, з метою посилення одного з її інститутів може призвести до послаблення інших інститутів, а відтак і до зниження загального рівня захищеності національних інтересів,

Водночас існує певна частка сукупного потенціалу держави, яку суспільство може виділити на забезпечення своєї безпеки (передусім для створення та функціонування сектору безпеки). За мирних умов для задоволення потреб безпеки потрібно виділяти щорічно не більше ніж 25% ВВП (більша частка може призвести до руйнування народно-господарського комплексу). За умов воєнного часу вказане співвідношення не повинно перевищувати 40%, інакше також може відбутися різке зниження загального потенціалу держави, що за умов затяжної війни неминуче призведе до поразки в ній.

Згідно з чинним законодавством України центральне місце у **С.з.н.б.** належить Президентові України, який як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво забезпеченням національної безпеки України.

Літ.: Закон України про основи національної безпеки // Відом. Верховн. Ради України. – 2003. –

№ 39. – Ст. 351 (зі змінами); *Абдурахманов М. И.* Геополитика, международная и национальная безопасность : словарь-справочник / М. И. Абдурахманов, В. А. Баришполец, В. Л. Манилов. – М. : Пробел, 1999; *Абдурахманов М. М.* Основы национальной безопасности : монография / М. М. Абдурахманов, В. А. Баришполец, В. Л. Манилов, В. С. Пирумов. – М. : Друза, 1998; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Возженников А. В.* Национальная безопасность (теория, политика, стратегия) : монография / А. В. Возженников. – М. : НПО Модуль, 2000; *Енциклопедия государственного управления в России* : в 2 т. – Т. 1 / под. общ. ред. В. К. Егорова. – М. : Изд-во РАГС, 2008; *Міжнародна і національна безпека* : короткий словник термінів / уклад. : Г. П. Ситник (кер. твор. кол.), В. Ю. Богданович, М. Ф. Єжеев ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – К. : Центр навч. л-ри, 2004; *Прохожаев А. А.* Общая теория национальной безопасности : учебник / А. А. Прохожаев, А. В. Возженников, Н. В. Кривельская и др. / под. общ.ред. А. А. Прохожева. – М. : Изд-во РАГС, 2002; *Ситник Г. П.* Державне управління національною безпекою (теорія і практика) : монографія / Г. П. Ситник. – К. : Вид-во НАДУ, 2004; *Ситник Г. П.* Концептуальні засади забезпечення національної безпеки України : навч. посіб. / Г. П. Ситник, В. І. Абрамов ; за заг. ред. Г. П. Ситника : у 3 ч. Ч. 2 : Методологічні основи державного управління національною безпекою. – К. : НАДУ, 2009.

Ситник Г.П.

СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ (КОЛЕКТИВНОЇ) БЕЗПЕКИ – система спільних заходів, норм, правил поведінки на міжнародній арені, що застосовуються міжнародними організаціями, державами, іншими недержавними акторами на універсальній або регіональній основі з метою усунення або нейтралізації загроз миру, запобігання актам агресії або їх придушення й відновлення міжнародного миру й безпеки. У більше спрощеному варіанті міжнародна (колективна) безпека (М.(к.)б.) – це одна з форм боротьби суб'єктів міжнародного життя проти агресії. Перші спроби забезпечити стабільний мир робилися ще до часів античності, коли держави (міста-поліси) створювали воєнні союзи з метою досягти балансу сил. Однак офіційно перша С.з.м.(к.)б. (Вестфальський мир) була створена після завершення кровопролитної Тридцятилітньої війни у 1648 р. Згодом система міжнарод-

них договорів 1814-1815 рр., пов'язаних з боротьбою та перемогою над наполеонівською Францією, стала основою Віденської системи міжнародних відносин. Вона виявилася неефективною, оскільки не мала надійних важелів стримування агресії і стосувалася переважно Європи.

Подальші кроки в напрямі практичної реалізації ідеї С.з.м.(к.)б. були зроблені на I і II конференціях миру в 1899 і 1907 рр., на яких були прийняті конвенції про мирне розв'язання міжнародних спорів, що стали правовою базою для утворення Постійної палати третейського суду. Після завершення Першої світової війни і утворення у 1920 р. Ліги Націй з відповідним Статутом можна говорити про першу всеохопну С.з.м.(к.)б. Однак політика ізоляціонізму, якої дотримувалися у міжвоєнний період США, неучасть (до 1934 р.) у роботі Ліги Націй СРСР, різка зміна балансу сил у світі у зв'язку з посиленням гітлерівської Німеччини призвели до розв'язання Другої світової війни.

Після її закінчення у 1945 р. правовий механізм С.з.м.(к.)б. універсального характеру був застосований для створення Організації Об'єднаних Націй. Згідно зі ст. 1 її Статуту задекларовані такі цілі: підтримувати міжнародний мир і безпеку, з цією метою вживати ефективних колективних заходів щодо запобігання загрозам миру і їх усунення й придушення актів агресії або інших порушень миру відповідно до принципів справедливості й міжнародного права; улагоджувати або розв'язувати міжнародні суперечки або ситуації, які можуть призвести до порушення миру; розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципу рівноправності й самовизначення народів, а також вживати інших відповідних заходів щодо зміцнення загального миру; запроваджувати міжнародне співробітництво з розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального, культурного й гуманітарного характеру, заохочення й розвитку поваги до прав людини й основних свобод для всіх безвідносно раси, статі, мови й релігії, а також бути центром для узгодження дій націй у досягненні цих загальних цілей. Функції підтримки міжнародного миру й безпеки відповідно до Статуту ООН покладені, передусім, на Генеральну Асамблею і Раду Безпеки ООН, повноваження яких у цій сфері чітко розмежовані.

Генеральна Асамблея відповідно до п. 1 ст. 9 Статуту ООН, складається з усіх членів Організації Об'єднаних Націй і має право обговорювати будь-які питання або справи, що стосуються підтримки міжнародного миру й безпеки, у тому числі розглядати загальні принципи співробітництва в цій галузі й надавати щодо цього рекомендації державам і Раді до і після їх обговорень. На Раду Безпеки ООН покладена головна відповідальність за підтримку міжнародного миру й безпеки. Вона є єдиним органом, що має право вживати заходів примусового характеру: тимчасові заходи щодо припинення порушень миру, які Рада Безпеки вживатиме необхідне або бажане; припинення вогню, відведення військ тощо; заходи, не пов'язані із застосуванням збройних сил (повне або часткове припинення економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо й інших засобів сполучень, розривання дипломатичних відносин); заходи, пов'язані з використанням збройних сил для придушення агресора й відновлення міжнародного миру й безпеки. Регіональні С.к. безпеки представлені угодами й організаціями, що забезпечують безпеку на окремих континентах і в регіонах. Їх значення аж ніяк не применшуються тим, що сучасні засоби ведення війни набули глобального характеру.

Слід також зазначити, що потужні процеси глобалізації, які розпочалися наприкінці 1970-х рр., радикально посилили взаємозалежність країн, вивели на світову арену нових впливових акторів міжнародного життя (транснаціональні корпорації, міжнародні організації, форуми, міжурядові та неурядові організації тощо). При цьому спектр загроз невпинно розширюється, вбираючи в себе не тільки звичні і традиційні збройні конфлікти, а й глобальний тероризм, гострі етнічні суперечності, послаблення ролі і функцій держав, природні катаклізми, появу нових центрів сил з невизначеними можливостями тощо. Зокрема, проблема тероризму почала розглядатися ООН з 1972 р. Питання жорсткого контролю щодо розповсюдження ядерної зброї, використання ядерних технологій призвели до створення спеціальної міжнародної агенції – МАГАТЕ. Після аварій на Чорнобильській АЕС (1986 р.) та атомної електростанції “Фукусіма-1” в Японії (2011 р.) людство почало ще більше усвідомлювати реальну загрозу ядерної катастрофи.

На порядок денний, що вимагає колективних зусиль усієї світової спільноти, виходять питання енергетичної, інформаційної і продовольчої безпеки, зміни клімату, охорони довкілля, відновлення запасів питної води, організованої злочинності, нелегальної міграції, пандемії, торгівлі наркотиками тощо. З огляду на це виникає нагальна необхідність переосмислити підходи, що пов'язані з безпекою, запровадити більш широку, всеохопну **С.з.м.(к.)б.**

Літ.: *Статут ООН*; Гаагські Конвенції 1899 та 1907 рр.; *Закон України від про засади внутрішньої і зовнішньої політики*; *Бескоровайний С. Я. Основи міжнародного права : учеб. пособие / С. Я. Бескоровайный. – К. : НАОУ, 2004*; *Мирова я политика в условиях кризиса : учеб. пособие для студентов вузов / под ред. С. В. Кортунова. – М. : Аспект Пресс, 2010*; *Ситник Г. П. Національна безпека України : навч. посіб. / Г. П. Ситник, В. М. Олуйко, М. П. Вавринчук ; за заг. ред. Г. П. Ситника. – Хмельницький ; К. : Кондор, 2007*; *Цюрупа М. В. Міжнародне гуманітарне право : навч. посіб. / М. В. Цюрупа, В. І. Дяченко. – К. : Кондор, 2008.*

Мандрагеля В.А.

СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН – певний характер “правил гри”, взаємодії між основними учасниками міжнародних відносин, які отримують особливу структуру для кожного періоду. Перша **С.м.в.** була закладена Вестфальським миром, який завершив Тридцятилітню війну 1618-1648 рр. Вестфальський мир між Францією і Швецією та імператором Священної Римської імперії і їх союзниками закріпив перемогу антигабсбурзької коаліції, остаточно поклав край претензіям наступників Карла V Габсбурга на створення всесвітньої імперії і придушення Реформації. Положення миру торкалися трьох проблем: територіальних змін за підсумками війни; релігійних відносин; нового формату політичного устрою Священної Римської імперії.

У релігійній сфері Вестфальський мир зрівняв у Німеччині католиків та протестантів, узаконив секуляризацію церковних земель, здійснену до 1624 р., і скасував принцип “Чия влада, того й віра” (*Cuius regio, ejus religio*). Замість нього проголошувався принцип віротерпимості, право християн будь-якого віросповідання без перешкод відправляти свій культ у кожній частині імперії. Тим самим створювалися передумови для по-

слаблення релігійної ворожнечі в Європі і певної деідеологізації міжнародних відносин, коли в основу зовнішньої політики покладалися конкретні інтереси.

Була визнана повна незалежність німецьких князів від імператора у здійсненні внутрішньої і зовнішньої політики (без права укладання зовнішніх союзів, спрямованих проти імперії та імператора). Тим самим де-факто санкціонувався політична роздробленість Священної Римської імперії, її розпад на 355 самостійних держав. З цього часу основною формою політичної організації суспільства стає національна держава (“держава-нація”), а домінуючим принципом міжнародних відносин – принцип національного (державного) суверенітету.

Суть Вестфальської **С.м.в.** полягала в тому, що, зрівнявши в правах європейських монархів і проголосивши державу-націю, закріплюючи за нею право на суверенітет, вона запроваджувала в практику міжнародних відносин новий принцип – систему політичної рівноваги (баланс сил). Тепер питома вага тієї чи іншої держави в міжнародних відносинах почала визначатися не титулом або родоводом правителя у феодальній ієрархії, як це було в Середньовіччі, а її військовою і економічною могутністю. У підсумку Тридцятилітньої війни на провідні позиції в Європі вийшли Франція і Швеція. Такий світопорядок існував майже 150 років – до Французької революції. Наполеон спробував встановити світову гегемонію, але зазнав поразки. Нову розстановку політичних сил закріпив Віденський конгрес 1814-1815 рр., в результаті якого склалася Віденська **С.м.в.** У роботі конгресу взяли участь 216 представників усіх європейських держав (крім Туреччини). Це був найбільш представницький дипломатичний конгрес з усіх, які скликалися коли-небудь до ХХ ст. Його учасники ставили перед собою завдання: відновлення дореволюційних порядків у Європі, насамперед реставрацію повалених династій; територіального переділу в інтересах держав-переможниць; створення гарантій проти повернення Франції до бонапартистського режиму і спроб нових завоювань; створення системи боротьби з можливою революційною небезпекою в майбутньому.

Заключний акт Віденського конгресу складався із 121 статті та 17 додатків, серед яких декларація про заборону торгівлі рабами,

міжнародні реєстри збору мита, правила судноплавства на прикордонних і міжнародних річках, статус дипломатичних агентів тощо. Заключний акт, до якого до 1820 р. приєдналося 35 держав, вніс суттєві зміни в територіально-політичний устрій Європи. У процесі вирішення питань реставрації повалених династій учасники конгресу виходили з принципу легітимізму (фр. *légitime* – законний), хоча він застосовувався непослідовно. Так, замість відновлення несподівано дрібних німецьких князівств був створений Німецький союз, до якого увійшли 34 монархії та 4 вільних міста. Віденська **С.м.в.** мала два засадничі компоненти, які забезпечували режим її функціонування. Перший стосувався закріпленого рішеннями конгресу переділу Європи і колоній між переможцями Наполеона. Другий – принципів улаштування міждержавних відносин. Віденський порядок базувався не тільки на формулі “балансу сил” в Європі, а й на такому новому явищі в історії міжнародних відносин, як “європейський концерт”. Таким чином, поліцентрична система “балансу сил” еволюціонувала в бік мирного, колективного розв’язання всіх спірних питань. Австрію, Велику Британію, Росію, Прусію та Францію, від яких залежала реалізація “європейського концерту”, з часів Віденського конгресу почали називати “великими державами”. Особливе становище цих країн підкреслювалося тим, що між собою вони підтримували дипломатичні відносини на рівні послів. До середини ХІХ ст. керівну роль у європейських відносинах відігравали перші три держави. **С.м.в.**, створена на Віденському конгресі, була доповнена укладенням у вересні 1815 р. в Парижі “*Священного союзу*”, умовами Паризького миру 1815 р. і відновленням Четвертого союзу Росії, Великої Британії, Австрії та Прусії (листопад 1815 р.). Віденська **С.м.в.** проіснувала до середини ХІХ ст., після поразки Росії в Кримській війні 1853-1856 рр. і підписання Паризького миру (березень 1856 р.) вона трансформувалася у Кримську **С.м.в.** Росія перестала бути одним із основних центрів сили в Європі, домінування на континенті перейшло до Франції та Австрії. Поразка Австрії в австро-пруській війні 1866 р. та Франції у франко-пруській війні 1870-1871 рр., завершення об’єднання Італії та Німеччини знаменувало остаточний розпад Віденської **С.м.в.**

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в Європі формуються два блоки: Троїстий союз (Німеччина, Австро-Угорщина, Італія) та Антанта (Велика Британія, Росія, Франція), і на зміну багатополосній **С.м.в.** приходять біполярна. Поразка Троїстого союзу в Першій світовій війні кардинальним чином змінила геополітичний розклад сил, який був закріплений Версальським мирним договором 1919 р. між державами-переможцями та Німеччиною. Метою договору було фіксування фактичного воєнного розгрому Німеччини та її відповідальності за розв’язання війни, здійснення переділу світу на користь держав-переможниць шляхом ліквідації Німецької колоніальної імперії, закріплення територіальних змін в Європі, створення системи, що забезпечувала виконання Німеччиною умов Версальського мирного договору і гарантувала державам-переможцям роль світових лідерів на тривалий час. Версальський мирний договір разом із тісно пов’язаними з ним Сен-Жерменським мирним договором 1919 р. з Австрією, Нейїським мирним договором 1919 р. з Болгарією, Тріанонським мирним договором 1920 р. з Угорщиною, Севрським мирним договором 1920 р. з Туреччиною, угодами, укладеними на Вашингтонській конференції 1921-1922 рр., склав основу Версальсько-Вашингтонської **С.м.в.** (1919-1939 рр.). Важлива роль у функціонуванні Версальсько-Вашингтонської **С.м.в.** відводилися Лізі Націй, міжнародній організації з підтримання миру та співробітництва між народами. З самого початку Версальсько-Вашингтонська **С.м.в.** виявила свою внутрішню нестійкість. Встановлений світовий порядок був спрямований проти Радянської Росії і Німеччини, перетворених на країни-партії: перша, за висловом Френсіса Конта, за “політичні”, а друга – за “карні злочини”, хоча без урахування інтересів таких потужних політичних гравців будь-яка світова політична система не могла існувати. З моменту підписання Локарнських договорів 1925 р., коли під питання була поставлена непорушність кордонів у Східній Європі, розпочався її поступовий розпад, а Друга світова війна її поховала остаточно.

На зміну їй приходять Ялтинсько-Потсдамська **С.м.в.** (1945-1989 рр.). Перемога антигітлерівської коаліції обумовила нове співвідношення сил. Принципово новим явищем було зростання могутності СРСР і

США, для визначення яких стали використовувати нову політичну категорію – наддержава. Поява двох наддержав зумовила формування нової **С.м.в.**: перехід від традиційної європейської системи рівноваги сил до біполярного світу і поділ Європи і світу на два потужних блоки, протистояння яких і визначило зміст Ялтинсько-Потсдамської **С.м.в.** Їх розділяла глибока прірва в галузі політичної й економічної філософії, тому кожна з них підозрювала іншу, вбачаючи в супернику загрозу своїй безпеці. Якраз у цій недовірі слід шукати коріння холодної війни, яка була зіткненням наддержав – ідеологічним за формою і матеріальним за суттю.

Радикальні геополітичні зміни в Європі, які відбулися на межі 80-х–90-х рр. XX ст.: падіння Берлінської стіни в листопаді 1989 р. та об’єднання Німеччини, припинення існування в червні 1991 р. Ради економічної взаємодопомоги, в липні – Організації Варшавського договору, а в грудні 1991 р. розпад самого Радянського Союзу, знаменували кінець модерної **С.м.в.** (пов’язаної з Версальсько-Вашингтонською та Ялтинсько-Потсдамською **С.м.в.**) і перехід до постмодерної **С.м.в.** Її головною відмінністю є перетворення біполярного світу на монополярний, в якому США залишилися єдиною світовою суперсилою. Проте монополярному світові, зазначає Д. Дайнен, вочевидь притаманна нестабільність. Тому, на думку британського політолога М. Леонарда, основним джерелом впливу держав у XXI ст. стане належність до того чи іншого регіонального об’єднання, і наприкінці століття не окремі держави, а саме регіональні структури будуть визначати світопорядок, який базуватиметься не на США чи ООН, а на співтоваристві взаємозалежних регіональних об’єднань.

Літ.: *Большая российская энциклопедия* : в 30 т. / пред. ред. кол. Ю. С. Осипов. – М. : БРЭ, 2006. – Т. 5; *Десмонд Д.* Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Дайнен Десмонд ; пер. з англ. – К. : К.І.С., 2006; *Конт Ф.* Революція и дипломатия. Х. Раковський / Ф. Конт ; пер. с фр. – М. : Междунар. отношения, 1991; *Прокопенко Л. Л.* Вступ до європейської інтеграції: навч. посіб. / Л. Л. Прокопенко. – К. : Міленіум, 2009; *Приходько О. В.* Какая Европа нужна США? / О. В. Приходько // США–Канада: экономика, политика, культура. – 2006. – № 2; *Хижняк І. А.* Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648-1918) : підручник / І. А. Хижняк. – К. : Персонал, 2009; *Цимбалістий В. Ф.* Теорія міжна-

родних відносин : навч. посіб. – 3-тє вид., допов. та випр. / В. Ф. Цимбалістий. – Львів : Новий світ-2000, 2009.

Прокопенко Л.Л.

СИТУАЦІЯ НАДЗВИЧАЙНА – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об’єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, застосуванням засобів ураження, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат.

Згідно із Законом України “Про аварійно-рятувальні служби” **С.н.** – порушення нормальних умов життя і діяльності людей на території чи об’єкті на ній або на водному об’єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом чи іншою небезпечною подією, яка призвела (може призвести) до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат.

Відповідно до ДСТУ 3891-99. Безпека у надзвичайних ситуаціях. Терміни та визначення основних понять **С.н.** – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на об’єкті або території, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншими чинниками, що призвели (можуть призвести) до загибелі людей, тварин і рослин, значних матеріальних збитків та (або) завдати шкоди довкіллю.

У Законі України “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру” **С.н.** природного та техногенного характеру визначено як порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об’єкті на ній або на водному об’єкті, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, епізоотією, епіфітотією, пожежею, яке призвело (може призвести) до неможливості проживання населення на території чи об’єкті, ведення там господарської діяльності, загибелі людей та/або значних матеріальних втрат.

В Україні подію відносять до **С.н.** за пороговими значеннями (нормативно встановленими межами, перевищення яких свідчить про належність події до **С.н.**) відповідно до класифікаційних ознак **С.н.**, порівнюючи фактичні наслідки події (кількість загиблих, масштаби порушення умов життєдіяльності населення та забруднення навколишнього середовища) з пороговими значеннями по-

казників класифікаційних ознак **С.н.** У разі перевищення фактичними показниками негативних наслідків події цих значень вона вважається **С.н.** Після цього здійснюється класифікація **С.н.** за причинами походження подій та рівнями. Але кожна **С.н.** поряд з властивими усім аналогічним **С.н.** характеристиками є по-своєму унікальною, тобто має свої причини виникнення, сценарій розвитку, особливості впливу на людину, довкілля, масштаби та тяжкість наслідків, які властиві саме їй.

Відповідно до законодавства України **С.н.** поділяються на ситуації природного, техногенного, соціально-політичного та воєнного характеру.

Причинами **С.н.** природного характеру здебільшого є стихійні лиха. Для **С.н.** природного характеру типовими є певна невизначеність сили та часу прояву, а також охоплення великої території та значний вплив на довкілля. Їх джерелами є природні процеси (явища), що виникають незалежно одне від одного або внаслідок взаємодії складних природних систем: геологічні (землетруси, обвали, зсуви, осідання ґрунту, карст); метеорологічні (засуха, град, туман, ожеледь, зливи, хуртовини, вітрогони); гідрологічні (повені, селі, підтоплення, затори); пожежі в природних екосистемах (лісових, степових та хлібних масивів, на торфовищах); біологічні (інфекційні захворювання людей, свійських та диких тварин, масове розмноження сільськогосподарських шкідників, епідемії, епізоотії, епіфітотії); сонячно-космічні (падіння метеоритів, магнітні бурі).

С.н. техногенного характеру (аварії та катастрофи) пов’язані з діяльністю людини, створеною нею технікою і технологічними процесами у технічних системах. До виникнення таких **С.н.** призводять: аварії з викиданням (загрозою викидання) біологічно небезпечних, радіоактивних, небезпечних хімічних та шкідливих (забруднювальних) речовин; транспортні аварії (катастрофи) на авіаційному, автодорожньому, залізничному, водному та електротранспорті, на трубо-, газо-, нафто- та продуктопроводах; аварії в електроенергетичних системах, системах зв’язку та телекомунікацій, життєзабезпечення та на очисних спорудах, у системах нафтогазового промислового комплексу; вибухи, пожежі, раптове руйнування споруд, гідродинамічні аварії. **С.н.** соціально-політичного характеру є наслідком порушення нормального процесу

функціонування суспільства, його соціальних груп, відносин людини та суспільства. Вони пов'язані з протиправними діями антиконституційного та терористичного спрямування різного характеру та масштабу, метою яких є досягнення злочинних політичних, економічних, соціальних або кримінальних цілей: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення й утримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку й телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного або морського судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, захоплення заручників, установа вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення або захоплення зброї. До цього виду **С.н.** також відносять виявлення застарілих боєприпасів та аварії на арсеналах, складах боєприпасів та інших об'єктах військового призначення, а також зникнення або викрадення небезпечних матеріалів та речовин.

С.н. воєнного характеру виникають в особливий період або під час бойових дій унаслідок застосування звичайного озброєння або зброї масового ураження (ядерної, хімічної, біологічної, генетичної, метеорологічної та інших), що призводить до вторинних чинників ураження населення, зокрема через руйнування атомних та гідроелектростанцій, складів і сховищ радіоактивних та токсичних речовин і відходів, нафтопродуктів, вибухівки, транспортних та інженерних комунікацій тощо.

В Україні рівні **С.н.** визначають за такими критеріями: територіальне поширення та обсяги технічних і матеріальних ресурсів, що необхідні для ліквідації наслідків **С.н.**; кількість людей, які постраждали або умови життєдіяльності яких було порушено внаслідок **С.н.**; розмір заподіяних (очікуваних) збитків. На підставі цих критеріїв **С.н.** за їх рівнями в Україні поділяють на державні, регіональні, місцеві, об'єктові.

Окремі дослідники (В.А.Акімов, Ю.Л.Воробйов, А.Б.Качинський, Б.С.Мастрюков, В.Н.Новіков, М.М.Радаєв) визначають також транскордонні (поширюються з території суміжної країни) та глобальні **С.н.** (впливають на людство загалом: глобальні зміни клімату, демографічні кризи, збройні конфлікти тощо).

Літ.: Закон України про Цивільну оборону України. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua; Про зат-

вердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 берез. 2004 р. № 368. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua; Акімов В. А. Природные и техногенные чрезвычайные ситуации: опасности, угрозы, риски / В. А. Акімов, В. Д. Новіков, Н. Н. Радаєв. – М. : ЗАО ФИД “Деловой экспресс”, 2001; Эколого-социальные и медико-биологические аспекты чрезвычайных ситуаций / А. А. Ершов, В. Н. Новіков, А. С. Гринин, С. И. Черняев. – Калуга : Изд-во Н.Бочкаревой, 2001; Емельянов В. М. Защита населения и территорий в чрезвычайных ситуациях : учеб. пособие для высш. шк. / В. М. Емельянов, В. Н. Коханов, П. А. Некрасов ; ред. акад. РАЕН В. В.Тарасова. – М. : Академ. проект, 2003; Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення : монографія / А. Б. Качинський. – К. : НІС, 2001; Мастрюков Б. С. Безопасность в чрезвычайных ситуациях : учеб. для студ. / Б. С. Мастрюков. – М. : Издат. центр “Академия”, 2003; Михайлюк В. О. Цивільний захист : навч. посіб. : у 3 ч. / В. О. Михайлюк. – Миколаїв : УДМУ, 2003. – Ч. 2: Надзвичайні ситуації; Рева Г. В. Український соціум: загрози екстремальних ситуацій : монографія / Г. В. Рева, В. К. Врублевський, В. П. Ксьонзенко, І. В. Мариніч ; ред. проф. В. К. Врублевського. – К. : Інформ.-видавн. центр “Інтелект”, 2003.

Клименко Н.Г.

СОЦІАЛЬНА ЕКСКЛЮЗІЯ (лат. exclusio – виключення) – процес депривації соціальних об'єктів від престижних, соціально схвалюваних цінностей. Соціальне виключення (або ексклюзія) супроводжується стигматизацією індивідів та соціальних груп, призводить до самоізоляції, маргіналізації ідентичності та відображується у стандартизованих моделях соціальної поведінки ізольованих. **С.е.** – явище, нерозривно пов'язане з процесами ідентифікації та самоідентифікації. Людям властиво поділяти оточуючих на “своїх” та “чужих”. Завдяки цьому відбувається включення людини до певної групи, що має дві складові: по-перше, сама людина повинна відносити себе до цієї групи, а, по-друге, група повинна визнати таку належність. За відсутності перешкод людина стає членом групи та залучається до спільних з нею дій (що формує інклюзію). Виокремлення чужих, не включених до певної групи чи спільноти, формує ситуацію ексклюзії.

Термін **С.е.** вперше почали застосовувати у Франції в 1974 р. для означення соціально незахищених верств населення (малися на

увазі передусім розумово і фізіологічно хворі, схильні до суїциду, батьки-одинаки, інваліди, люди похилого віку, маргінали, діти-сироти, делінквенти, асоціальні особи (девіанти) та інші соціальні “невдахи”).

Французький дослідник Мішель Фуко у своєму циклі лекцій під загальною назвою “Ненормальні”, розглядаючи питання трансформації якості влади, спирається на два сценарії ставлення до двох різних груп “ізолятив” – хворих на проказу та чуму. На думку М.Фуко, ці дві хвороби породили різні форми ізоляції. Якщо проказа породила ситуацію ексклюзії – вигнання хворого за межі групи в непорядковане зовнішнє середовище (що супроводжувалося символічним ритуалом визнання хворого на проказу ще за його життя та роздаванням його майна), то чума, навпаки, утворила ситуацію “інклюдії” – замикання хворих у цілком прозорому та контрольованому просторі із встановленням у ньому обов’язкових для виконання норм та правил (М.Фуко як приклад наводить чітко зумовлені ритуали щоденної перевірки живих та здорових у містах, які потрапили в зону епідемії чуми, – кожна людина мусила у певний час з’явитися на очі перевіряльників в отворі точно означеного вікна. Якщо людина не з’явилася – то вона або померла, або хвора і прикута до ліжка, тож стосовно неї повинні бути вжиті ізоляційні заходи). Це різна якість прояву влади, яка у першому випадку певну групу викидає за межі поля свого контролю, фактично – за межі соціального, освоєного поля. А в другому – формує впорядкований простір, в якому відведено чітке місце кожній групі, у тому числі й ізолятам, від яких суспільство “відгороджується”. Означені хвороби (проказа та чума) не є єдиним прикладом виключення, він лише дає змогу реконструювати історію виключення, контролю та дисципліни.

Протягом 80-90-х рр. ХХ ст. термін **С.е.** швидко поширився в гуманітарному знанні більшості європейських країн, а також став елементом політичного дискурсу (з огляду на розуміння необхідності обмеження цього явища). Застосування цього поняття передбачає акцент на процесуальності. Якщо бідність, інвалідність тощо вважають певним станом, доволі статичним явищем, то **С.е.** більше вказує на процесуальність – тобто на сам процес маргіналізації людини, виявлення причин та наслідків обмеження до-

ступу до основних соціальних інститутів суспільства. Певною мірою термін **С.е.** вказує на перехід від індустріального до пост-індустріального суспільства та від вертикальної стратифікації до горизонтального поділу на “інсайдерів” і “аутсайдерів” (тобто тих, хто перебуває у межах суспільства, і тих, хто перебуває поза його межами). У найзагальнішому вигляді **С.е.** концептуалізується як обмеженість участі в основних видах діяльності в суспільстві.

Доволі образне розуміння сутності **С.е.** запропонувала російська дослідниця Н.Є.Тихонова. На її думку, відповідно до класичного розуміння поняття ексклюзії суспільство є певним соціальним простором, у центрі якого перебувають члени суспільства. Далі, у наступному концентричному колі навколо ядра, перебувають ті, хто через будь-які причини є дискримінованим у сенсі реалізації тих чи інших прав. І нарешті на периферії соціального простору перебувають ті, хто є об’єктом множинної дискримінації та майже втратили основну частину своїх зв’язків із суспільством. Фактично саме ця частина соціального простору буде відповідати стану **С.е.**

Західні дослідники запропонували перелік громадянських прав, який, у разі їх дотримання, слугує основою для розуміння ситуації уникнення **С.е.** Це право на: професійну допомогу при народженні, на безпечний та здоровий життєвий простір, на адекватне харчування, на політичну участь, на економічне продуктивне життя, на захист від безробіття, на гідну старість та пристойне поховання. Відповідно, можемо реконструювати можливі форми соціальної ексклюзії, які даються взнаки у разі недотримання цих прав, а також окреслити коло потенційно можливих “жертв” та агентів соціального виключення.

Літ.: Фуко М. Ненормальные : курс лекций, прочитанный в Коллеж де Франс в 1974-1975 учебном году / М. Фуко. – СПб. : Наука, 2004; *Воздействие западных социокультурных образцов на социальные практики в России* (Теории, наблюдения, биографические интервью. Советы студентам) / под ред. проф. В. А. Ядова. – М. : ТАУС, 2009; Бутовская М. Бредущие среди нас: нищие в России и странах Европы, история и современность / М. Бутовская, И. Дьяконов, М. Ванчатова. – М. : Науч. мир, 2007; Гомьен Д. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Д. Гомьен,

Д. Харрис, Л. Зваак. – М. : Изд-во Моск. независимого ин-та междунар. права, 1998; *Townsend P.* The international analysis of poverty / P. Townsend. – New York : Harvester Wheatsheaf, 1993; *Abrahamson P.* Postmodern Governing of Social Integration or Risk Management / P. Abrahamson // Sociologisk Rapportserie. – 1998. – № 13.

Михеева О.К.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄС. Європа є безумовним першопроходцем у галузі еволюції соціальної функції сучасної держави. За півтора століття було пройдено довгий шлях від приватної добродійності й початків державного патронажу до фундаментальних концепцій соціального партнерства, соціальної ринкової економіки й держави добробуту. Система державного регулювання в країнах ЄС набула яскраво вираженої соціальної спрямованості. Це докорінно змінило характер усієї системи суспільних відносин у даній групі країн порівняно з довоєнною епохою, стало найважливішим свідченням життєздатності сформованого в них суспільства вже ХХІ ст. Так званий “реальний соціалізм” повністю програв змагання з альтернативною суспільною системою не тільки в економіці, але й у реалізації проголошених соціальних цілей. В ЄС відбулася докорінна перебудова внутрішніх функцій держави. У ХХІ ст. головним у діяльності держави стало систематичне й різноманітне регулювання економічних і соціальних процесів.

С.п.ЄС передбачає прийняття низки заходів, що сприяють підвищенню рухливості робочої сили, таких, як забезпечення права на проживання, визнання професійних дипломів, урегулювання пенсійних прав і порядку оподаткування громадян однієї держави-члена, які працюють в іншій державі-члені, тощо. Сьогодні класова боротьба між працею й капіталом не тільки втратила ту містифіковану роль “локомотива” суспільного прогресу й провісника революційного повалення капіталізму, що приписували їй марксизм і більшовизм, але й перестала відігравати роль головного фактора соціально-політичної дестабілізації сучасного суспільства, якою вона дійсно була на попередніх етапах його розвитку. Антагонізм праці й капіталу трансформувався в “промислові відносини”, конфліктні за своєю природою, але уведені в рамки закону й регульовані цілою системою інститутів посеред-

ництва, примирення й співробітництва. Зміна характеру й суспільної ролі відносин між працею й капіталом обумовлено низкою обставин, насамперед підвищенням рівня добробуту промислових робітників, зміною їх способу життя, підвищенням рівня освіченості.

Правовим фундаментом **С.п.ЄС** є засновницькі договори Європейського Союзу, згідно з якими до сфери компетенції інститутів ЄС віднесені: усунення перешкод вільному пересуванню осіб; сприяння координації політики зайнятості державами-членами з метою підвищення її ефективності; політика в соціальній сфері, включаючи Європейський соціальний фонд; зміцнення економічної й соціальної згуртованості; політика у сфері навколишнього середовища; створення досягнення сприятливих умов для високого рівня захисту здоров'я; сприяння високоякісній освіті, професійному навчанню й розквіту культури в державах-членах; сприяння посиленню захисту споживачів.

У рамках **С.п.ЄС** дуже важливим та необхідним є питання про співвідношення національної й наднаціональної соціальної політики. Політика, здійснювана інституціями ЄС, з самого початку й протягом усієї історії європейської інтеграції була надбудовою над політикою, що проводиться національними урядами. Ці два рівні прийняття рішень та їх виконань відрізняються функціонально. Базовим був і залишається національний рівень, навіть там, де до органів ЄС перейшло виключне право прийняття рішень (наприклад митна політика, висновок щодо торговельних угод із третіми країнами, валютна політика), оскільки передача державою-членом якоїсь частини своїх суверенних прав не означає відмови від них. Як правило, ці два рівні співвідносяться як такі, що взаємодоповнюють один одного. Саме цей варіант реалізований у сфері соціальної політики.

Основною функцією соціальної політики держави в країнах ЄС є перерозподіл суспільного продукту з метою забезпечення колективних соціальних потреб (охорона здоров'я й охорона праці, захист навколишнього середовища, освіта й професійне навчання) і соціального забезпечення тих груп населення, які потребують підтримки держави (пенсіонери, особи з нульовою або обмеженою працездатністю, безробітні, багатодітні родини тощо). Саме ця нова функція, ці нові напрями державного регулювання знайшли

відображення в теорії й практиці “держави добробуту”.

Основною функцією наднаціональної соціальної політики є координація й гармонізація соціальної політики, здійснюваної державами-членами, і лише вторинним є використання й перерозподіл обмежених фінансових ресурсів для здійснення соціальних програм, що становлять спільний інтерес для держав-членів та сприяють розвитку інтеграції в цілому. Програма дій у соціальній галузі передбачає подальше просування в цьому напрямі з тим застереженням, що зараз не ставиться завдання повної гармонізації. Безсумнівно, ця тенденція буде розвиватися, оскільки вона викликана об’єктивною причиною. Чим далі заходить процес формування єдиного економічного простору, тим сильніше діють імпульси до формування єдиного соціального простору. Але цей процес розтягнеться на багато десятиліть. Соціальний простір в ЄС не є однорідним, якщо мати на увазі фактичну соціальну ситуацію в окремих державах-членах. Особливо це стосується їх регіонів, між якими зберігаються набагато більш різкі розходження, ніж між країнами. Трохи швидше створюється єдиний соціально-правовий простір. Крок за кроком ЄС просувається до загальних для всіх країн правових норм, які регулюють вільне пересування осіб, їх трудову й професійну діяльність, і вже згадані безпеку праці й охорону здоров’я, захист навколишнього середовища й прав споживачів тощо. Сьогодні багато країн ЄС досягли високого рівня розвитку програми захисту сімейного доходу, що опускається нижче встановленого рівня, які фінансуються з бюджетних коштів. У скандинавських країнах, що відрізняються найбільшою широтою охоплення населення подібними програмами, їм надано загальнодержавний статус. У центральноевропейських країнах такі програми діють на регіональному й місцевому рівнях. Основними позитивами євроінтеграції в соціальній сфері є: вільне пересування громадян у межах ЄС, єдиний освітньо-культурний простір; можливість отримання коштів з бюджету ЄС на цільові потреби; підвищення якості товарів та послуг до стандартів ЄС; здешевлення банківських кредитів для населення та промисловості; підвищення рівня оплати праці для громадян; модернізація правового поля і забезпечення прозорості

національного законодавства; поглиблення культури демократії і повага до прав людини.

Літ.: *Vimpe J.* Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / *J. Вітте.* – К. : Заповіт, 2006; *Европейские страны СНГ: место в “Большой Европе”* / под ред. В. Грабовски, А. В. Мальгина, М. М. Наринского (отв. ред.). – М. : Междунар. отношения, 2005; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Видавн. Дім “Ін Юре”, 2001; *Роль органів місцевої влади в процесі європейської інтеграції. Польський досвід* / *І. Я. Тодоров, В. В. Дьомкіна, А. С. Донець, В. А. Шейгус.* – Донецьк, 2004.

Тодоров І.Я.

СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ (див. *Хартія основних соціальних прав робітників ЄС*).

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО в сучасній науковій літературі має різні тлумачення, що історично пов’язано з розвитком цього феномену і відображає еволюцію поняття відповідно до змін його функцій. Найбільш поширеним і усталеним є визначення **С.п.** як системи взаємовідносин між найманими працівниками (представниками працівників), роботодавцями (представниками роботодавців), органами державної влади та місцевого самоврядування щодо узгодження їх інтересів у соціально-трудої сфері та врегулюванні соціально-трудої конфліктів.

Експерти Міжнародної організації праці визначають **С.п.** як механізм, завдяки якому підприємці, представники трудящих і уряди розробляють та узгоджують комплекс багатосторонніх питань для розв’язання всіх найважливіших проблем економічної і соціальної політики у національному масштабі. На практиці цей механізм реалізовано у формі біпартизму, тобто системи двосторонніх трудових відносин між профспілками та об’єднаннями роботодавців, та трипартизму – системи тресторонніх трудових відносин між профспілками, об’єднаннями роботодавців і органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Нове тлумачення поняття **С.п.** отримало в останні роки в зарубіжній та вітчизняній науковій думці як системи відносин щодо розподілу та використання ресурсів у соціальної сфері, які існують між трьома секторами (партнерами): державним, комерційним,

громадським. В основі такого партнерства лежать артикуляція інтересів кожної із сторін, пошук цивілізованих способів взаємодії у розв'язанні соціально значимих проблем, що дає можливість створювати у країні ефективну інфраструктуру **С.п.** Такий тип партнерства отримав назву *міжсекторного С.п.*

Одним з важливих напрямів сучасного **С.п.** є *державно-приватне партнерство* як ефективна форма взаємодії між державним і приватним капіталом.

В угоді про створення Європейського економічного співтовариства 1957 р. **С.п.** розглядалося як механізм, який при формуванні європейського ринку дає змогу зняти певну соціальну напругу, компенсувати негативні соціальні тенденції, пов'язані з формуванням ринкової системи.

Узагальнюючи наукові тлумачення **С.п.**, можна зробити висновок, що *інституціонально С.п.* є механізмом узгодження інтересів різних соціальних груп; системою колективних дій, які здійснюються для досягнення соціального миру і суспільного консенсусу; сукупністю органів, організацій, що створюються з представників різних суспільних секторів для врегулювання суспільних відносин; *процесуально* – соціальною взаємодією між групами і класами з різними соціально-економічними інтересами; *організаційно* – засобом зменшення соціальних ризиків, запобігання соціальним конфліктам і їх врегулювання; *в духовно-ціннісному вимірі* – ідеологією цивілізованого співжиття громадян в умовах ринкової економіки, новим типом мислення, центром якого є людина і загальнолюдські цінності.

Це зумовлює можливість розглядати взаємодію державного управління з іншими партнерами в системі **С.п.** через такі основні форми, як співробітництво, спільні дії, подолання конфронтації, виходячи з того, що метою соціального партнерства є передусім узгодження інтересів різних соціальних груп заради соціальної стабільності та соціального миру; досягнення солідарності і консенсусу між громадянами в реалізації соціально значимих проектів; формування ціннісно-нормативної єдності і колективної ідентичності щодо принципів справедливості і рівності; об'єднання громадян навколо актуальних завдань економічного розвитку, демократії, розбудови громадянського суспільства.

Для взаємодії з іншими партнерами держава створює відповідні механізми, які пропонується охарактеризувати таким чином: *цільовою складовою механізмів державного управління* є загальні цілі партнерства (узгодження інтересів різних соціальних груп і забезпечення соціальної стабільності та соціального миру; досягнення солідарності і консенсусу між громадянами в реалізації соціально значимих проектів; формування ціннісно-нормативної єдності і колективної ідентичності щодо принципів справедливості і рівності; об'єднання громадян навколо актуальних завдань економічного розвитку, демократії, громадянського суспільства); *правовою складовою* – нормативно-правова база, розроблена Міжнародною організацією праці та національним законодавством; *організаційною складовою* – спеціально створені партнерські структури, дво- і тристоронні угоди; *функціональною складовою* – активний соціальний діалог, принципи партнерства, функції суб'єктів партнерства, інформаційно-комунікативна система взаємодії між ними; *ціннісно-нормативною складовою* виступають ціннісно-нормативний консенсус, принцип соціальної справедливості, цінності громадянського суспільства, довіра, толерантність, солідарність, громадянська компетентність.

Загальна структура партнерства може бути охарактеризована в рамках певного соціального простору, де на основі відповідних принципів здійснюються соціальний діалог та співробітництво суб'єктів партнерства.

В основі **С.п.** є певні принципи, зафіксовані в рекомендаціях Міжнародної організації праці, обґрунтовані в ряді досліджень і складають дві основні групи: спрямовані на гармонізацію відносин між соціальними суб'єктами; направлені на дієвість партнерства в умовах конфронтації, яка законодавчо допускається у вигляді страйків, масових акцій протесту, демонстрацій).

Важливим елементом співробітництва між партнерами є виконання норм, запропонованих у конвенціях і рекомендаціях Міжнародної організації праці (МОП), яка прийняла більше 180 конвенцій із соціально-трудова питань, що є обов'язковими для країн, які їх ратифікували, та понад 180 відповідних рекомендацій. Базовим принципом діяльності МОП є принцип "класового миру", отже, організація має механізм контролю за догри-

манням конвенцій і веде роботу з розгляду скарг та надання практичної допомоги країнам-членам у розробці та затвердженні трудового законодавства і створенні системи **С.п.** На національному рівні для регулювання питань **С.п.** створюються тристоронні консультативні органи, які готують для урядів відповідні рекомендації з питань партнерства, наглядові чи узгоджувальні ради. Відповідні органи створюються на галузевому, регіональному (територіальному), виробничому рівнях.

Функції держави як суб'єкта **С.п.** визначаються тим, яку позицію вона займає в конкретній ситуації. Часто адміністрація державних підприємств разом з іншими роботодавцями виступає як учасник ринкової конкуренції і не може, в принципі, користуватися особливими привілеями, тобто в такому разі функції держави як роботодавця мають бути чітко відокремлені від функцій об'єктивного посередника в **С.п.** В інших випадках держава як посередник у відносинах різних соціальних груп представляє суспільство в цілому, захищає законні права особистості і прагне досягнення консенсусу всіх учасників **С.п.** Це означає, що на державу в особі органів державного управління та місцевого самоврядування покладаються в цілому законодавча, правотворча, інституціональна, регулятивна, контрольна, консультативна, компенсаторна, арбітражна, ідеологічна, прогностична функції.

В умовах розвитку постіндустріального суспільства відбувається модифікація методів **С.п.**, пов'язана з тим, що новими суспільними факторами стають посилення прагматизму, зменшення виробничого фактора і розширення мережевих структур, що є основою для формування іншої мотивації трудових відносин і нових соціальних зв'язків. За висновками Д.Белла, А.Турена, О.Тоффлера, Р.Дарендорфа, кінець трудового суспільства, у якому були чітко структуровані відносини між трудом і капіталом, приводить до створення "суспільства знань" або network society (мережевого суспільства), де значно посилюється можливість розглядати **С.п.** як прийнятну схему взаємодії переважно з горизонтальними зв'язками та використовувати його як базовий компонент побудови нових відносин між соціальними групами, що поширює можливості державного управління впливати на розвиток партнерсь-

ких відносин у різних сферах суспільного життя, об'єднувати громадян навколо розв'язання конкретних соціальних проблем.

Літ.: *Соціальне партнерство в Україні* : навч. посіб. / П. Д. Біленчук, П. С. Качур, В. В. Кравченко та ін. – К. : Вид-во УАДУ, 2000; *Державне управління* : словник-довідник / Укр. Акад. держ. упр. при Президентів України ; Ін-т проблем держ. упр. та місц. самоврядування / В. М. Князев (заг. ред.), В. Д. Бакуменко (уклад.), В. Д. Бакуменко (заг. ред.). – К. : Вид-во УАДУ, 2002; *Діденко Н. Г.* Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Видавн. п-во "Східний видавн. дім", 2007; *Жуков В.* Соціальне партнерство в Україні : навч. посіб. / В. Жуков, В. Скуратівський. – К. : Вид-во УАДУ, 2000; *Семигіна Т.* Словник із соціальної політики / Т. Семигіна. – К. : Видавн. дім "Києво-Могилян. акад.", 2005; *Социальная политика* : толковый словарь / Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации ; под общ. ред. Н. А. Волгина. – 2-ге изд., дораб. – М. : Изд-во РАГС, 2002; *Соціальне партнерство – шлях до злагоди.* – К. : [б. в.], 2003; *Социальное партнерство* : словарь-справочник / Акад. труда и соц. отношений ; [Бородин И. И. и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Акад. труда и соц. отношений (АТ и СО), 2002.

Діденко Н.Г.

СОЦІАЛЬНЕ РИНКОВЕ ГОСПОДАРСТВО В НІМЕЧЧИНІ – модель партнерства, у якій збалансовані інтереси праці і капіталу.

Ідея співробітництва між підприємцями та найманими працівниками була конкретно реалізована на законодавчому рівні прийняттям законів про підприємства 1951, 1952, 1956 рр., які визначили повноваження представників найманих працівників та власників капіталу, а також нейтральних членів з боку наглядових рад у вирішенні питань, які стосуються взаємовідносин між підприємцями та працівниками, на паритетних або непаритетних засадах залежно від категорії підприємства. Це дало змогу зорієнтувати партнерство між підприємцями і найманими працівниками на створення моделі "суб'єктивного добробуту", у якій поєднуються творча самореалізація працівників, зменшення соціальної нерівності, реалізація активних соціальних програм.

Німецький народний капіталізм, або **С.р.г.Н.** вказує на подвійний характер такої системи: з одного боку, залучені сторони – управлінський персонал, акціонери, наймані працівники, банки – мають певні права в управлінні

(контролі над) підприємством, в наглядових радах представлені також банкіри і страхові компанії, які приймають на депонування акції або здійснюють кредитування; з другого боку – наймані працівники по закону мають не лише обов'язки перед своєю фірмою, але й відповідні права. Таким чином, наймані працівники не просто є фактором виробничого процесу, але й поділяють соціальну і корпоративну відповідальність. Народність такої системи визначається також тим, що держава бере на себе посередницькі і координуючі функції для підтримання соціального миру, стабільності й ефективної економіки.

У 1951 р. в Німеччині, першій із західних країн, був прийнятий Закон про співучасть представників трудових колективів у наглядових радах. На рівні акціонерних товариств законодавством визначено, що від 30 до 45% членів наглядових рад можуть бути делеговані від імені найманих працівників. Цей досвід був використаний у подальшому великими фірмами Австрії, Голландії, Швеції, Іспанії та інших країн.

На підставі Закону про участь робітників в управлінні виробництвом існує практика створення *виробничих рад* – консолідованого органу, що обирається з представників робітників і службовців даного підприємства. Німеччина має позитивний досвід діяльності асоціацій і спілок підприємців, які за законом мають право брати участь у прийнятті рішень щодо соціально значимих економічних, фінансових проектів, правових рішень. 80% підприємців у промисловості, банківській сфері, страхуванні входять до спілок. Головною організацією роботодавців є Федеральне об'єднання німецьких спілок роботодавців, створене для реалізації їх соціально-політичних інтересів, до складу якого входять 46 спеціалізованих (галузевих) спілок роботодавців. До функцій Федерального об'єднання належить розв'язання соціально-політичних проблем, які виходять за рамки окремих галузей та федеральних земель, але питання тарифних угод вирішуються безпосередньо галузевими об'єднаннями і профспілками. Інша спілка – Федеральний союз німецької промисловості, до якого входять 34 галузевих спілки підприємців – захищає спільні інтереси підприємців та їх спілок, координує дії, політичну взаємодію з федеральним урядом і парламентом при вирішенні прин-

ципових господарчо-політичних питань. Союз представляє інтереси підприємців не лише перед державою, але і перед партіями, профспілками, структурами ЄС.

Свої організації мають представники практично всіх галузей, які розвиваються у країні. Наприклад, працівники вільних професій (лікарі, адвокати, архітектори тощо) мають 78 спілок, об'єднаних у Федеральний союз вільних професій.

Важливі координуючі та інформаційно-консультативні функції виконує Німецьке об'єднання торговельно-промислових палат – добровільне об'єднання торговельно-промислових палат, яке представляє інтереси фірм на місцевому та регіональному рівнях. Профспілкову сторону представляють такі організації, як Об'єднання німецьких профспілок, в яке входять 16 окремих галузевих профспілок, Профспілка німецьких чиновників, Профспілка німецьких службовців, Об'єднання християнських профспілок тощо. В ролі партнерів роботодавців на тарифних переговорах виступають не об'єднання, а безпосередньо галузеві профспілки.

Для підтримання партнерських відносин і забезпечення прав та інтересів як найманих працівників, так і роботодавців у Німеччині створена спеціальна судова система, яка включає трудові і соціальні суди федерального, земельного, окружного і місцевого рівнів. Компетенція трудових судів поширюється на конфлікти між працівниками і роботодавцями, роботодавцем і колективом (конфлікти, звільнення, відпустки), до компетенції соціальних судів належать питання соціального страхування, професійної підготовки, сприяння професійному розвитку працівників. Суди є незалежними від сторін, які вступили в конфлікт, у тому числі коли в особі роботодавця виступає держава.

Особливістю правових умов щодо оплати праці в Німеччині є тарифна автономія підприємства, яка гарантована конституцією. Тарифна автономія надає роботодавцям і найманим працівникам змогу регулювати розмір заробітної плати трудящих без втручання держави. При цьому державні установи, як і приватні підприємства, підпадають під дію тарифної автономії.

Державна політика Німеччини спрямовується на стимулювання накопичення найманими працівниками заощаджень і власності, що здійснюється за допомогою податкових

пільг для підприємців, які виплачують своїм працівникам певні суми, що використовуються для придбання власності в різних формах (щорічно в Німеччині користуються такою послугою близько 24 млн працівників). Цьому сприяють також можливості для працівників отримувати певну частку прибутку у фірмах та користуватися спільними фондами цінних паперів, які створюються на основі співучасті фірм.

У цілому німецька модель соціального партнерства демонструє прагнення до створення системи соціального миру і, як свідчать результати, сприяє ефективному соціально-економічному розвитку країни.

До основних методів державного регулювання соціально-економічних процесів можна віднести такі дії: німецький уряд встановлює основні правила цивілізованої взаємодії господарюючих суб'єктів; держава застосовує адміністративні регулюючі важелі для встановлення певних норм, наприклад щодо охорони довкілля або виконання замовлень, які мають суспільне значення; держава проводить політику сприяння конкуренції; в країні широко реалізується концепція надання державними інститутами суспільних благ, таких як безпека, наука, освіта, економіка, транспорт, пом'якшення соціальної нерівності тощо. У структурі федерального бюджету 1/3 становлять соціальні витрати.

Таким чином, концепція соціального партнерства, яка реалізується в моделі **С.р.г.Н.**, базується на тому, що держава, крім захисту правового порядку і надання суспільних благ, має важливі додаткові функції, які можуть змінюватися у часі залежно від поточної ситуації, але завжди направлені на ті сфери, які потребують державної допомоги, виходячи з принципу, що соціальна орієнтація економіки полягає не в тому, щоб надати максимально широку соціальну допомогу, а в тому, щоб створити умови, за яких такої допомоги потребують якнайменше громадян. **С.р.г.Н.** орієнтується на сильну державну політику, це один з тих основних принципів, який дає змогу здійснювати реформи і підтримувати високий рівень розвитку країни.

Літ.: Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Видавн. п-во "Схід. видавн. дім", 2007; *Западноевропейские модели социально-экономи-*

ческого развития. – М. : ИМЭМО, 2000; *Политика социального партнерства (российский и зарубежный опыт)* / отв. ред. М. В. Каргалова, К. Д. Крылов. – М. : ТК "Велби", Изд-во Проспект, 2003; *Семигин Г. Ю.* Социальное партнерство в современном мире / Г. Ю. Семигин. – М. : Мысль, 1996; *Семигина Т.* Социальная политика : энциклопедический словарь / под ред. Н. А. Волгина. – М. : Академ. Проект: Трикста, 2005; *Социальное партнерство : словарь-справочник* / Акад. труда и соц. отношений ; [И. И. Бородин и др.]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Акад. труда и соц. отношений (АТ и СО), 2002; *Фукуяма Ф.* Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию : пер. с англ. / Ф. Фукуяма. – М. : ООО "Изд-во АСТ" : ЗАО НПП "Ермак", 2004; *Эрхард Л.* Благополучие для всех : пер. с нем. / Л. Эрхард ; Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации. – М. : Дело, 2001.

Діденко Н.Г.

СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР СПІЛЬНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО РИНКУ.

Соціальні проблеми адаптації країни до умов членства в ЄС є одними з найважливіших. У провідних європейських країнах діє модель соціальної ринкової економіки, перевагами якої є високий рівень соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери, ефективний захист прав працівників, розвинена система соціального захисту. Ці країни офіційно дотримуються концепції держави загального добробуту (або держави загального благоденства), за якої роль держави полягає насамперед у створенні якомога більшого добробуту для можливо більшої кількості громадян, забезпечення гарантій соціального захисту і соціальної справедливості шляхом корегування розподілу доходів і майна.

Послідовне впровадження принципів соціальної ринкової економіки характеризується розвиненими ринковими відносинами, високим рівнем економічного розвитку, політичною демократією, діяльністю незалежних від уряду профспілок і об'єднань підприємців, гарантованим доступом до системи освіти та охорони здоров'я, розвинутою системою соціального захисту. Водночас соціальна ринкова економіка в Європейському Союзі не є чимось статичним, вона пристосовується до економічних, політичних, соціальних і технологічних змін. Сучасною тенденцією в багатьох європейських країнах є зниження високих граничних податкових ставок та деяке зменшення рівня допомоги за соціальним страхуванням, а

також заходи щодо зниження фінансового дефіциту. Виникає новий тип розподілу соціальної відповідальності між державою та громадянами. Соціальна ринкова економіка гарантуватиме ефективний процес трансформації та інтеграції в нових умовах, якщо поєднує, з одного боку, політику, що стимулює розвиток і зайнятість, стримує циклічне безробіття та стимулює інвестиції. З другого – фінансування або забезпечення державою освіти та охорони здоров'я і підтримку системи соціальних виплат, яка живить суспільство та солідарність його членів, захищає майбутнє (підтримка дітей) у межах системи раціонально визначеного обсягу внесків на соціальне забезпечення та податків.

С.в.с.є.р. базуються на наступному: соціальні інтереси визначають стратегію економічної політики, загальна мета якої полягає в тому, щоб розвинути потенціал усіх людей; ефективна соціальна політика можлива лише за умови макроекономічної стабілізації; урядові фінанси мають бути надійними, щоб забезпечити свободу вибору правильного рівня і профілю податків; без ефективного і прозорого механізму збирання податків суспільна відповідальність неможлива; системи соціального забезпечення повинні більшою мірою надавати послуги всім людям, ніж створювати мережу забезпечення лише мінімального рівня для найменш забезпечених верств населення; ефективна ринкова економіка вимагає відповідного інституціонального розвитку, установи повинні бути гнучкими, а їх дії – скоординованими, щоб пристосуватися до нових викликів; охорона здоров'я, освіта та виховання дітей – найважливіший компонент інвестування в майбутнє; охорона навколишнього середовища та нормальні умови праці означають меншу кількість витрат на охорону здоров'я і стимулюють зростання виробництва; жодна соціальна політика не може компенсувати втрату робочих місць.

Досягнення європейських стандартів у соціальній сфері – рівня доходу, структури споживання, добробуту, зайнятості, фінансування соціальних програм, що забезпечують розвиток людських ресурсів, має пріоритетне економічне значення, оскільки від цього залежить можливість включення в європейський ринок праці, доступ до ринку товарів і послуг, розвиток гуманітарного капіталу, формування середнього класу та, в ос-

таточному підсумку – забезпечення міжнародної конкурентоспроможності України. Підвищення доходів населення сприяє становленню середнього класу, який є основою соціальної стабільності та підґрунтям громадянського суспільства. У більшості країн з розвинутою ринковою економікою він охоплює понад 60% населення. Як основний платник податків середній клас формує державний та місцеві бюджети, визначає споживчу поведінку населення та параметри і структуру внутрішнього ринку. Через накопичення та участь у різноманітних системах страхування середній клас забезпечує інвестиційний потенціал, а завдяки домінуванню в громадських і політичних організаціях визначає поведінку електорату та моральні стандарти суспільства, беручи участь у виборчому процесі, виконує функції носія демократії та політичних свобод.

Інститут соціальної держави дотепер залишається вельми важливим в умовах нової постіндустріальної європейської сучасності. Сучасні європейські версії соціальної держави під впливом суспільної критики змінюються та еволюціонують від бюрократичної державної інтервенції в економіку та соціальну сферу до нової моделі співпраці з інформаційним суспільством. Ідеться про ініційовані державою комплексні реформи, які мають на меті адаптувати суспільства європейських країн до викликів глобалізації – нових інноваційних форм розвитку. Попри різноманітні думки щодо зменшення ролі держави на сучасному етапі, видається, що її роль не тільки не послаблюється, а стає ще вагомішою. На сучасному етапі вона не лише опікується долею найбільш злидених верств населення, а й виконує функції дотримання свободи, демократії, прав меншин та забезпечує інформаційне суспільство новими правовими можливостями щодо корпоративних та індивідуальних прав власності. Для сучасної України європейський цивілізаційний досвід поєднання соціальної держави з вимогами інформаційного суспільства є вкрай необхідним. Він сприятиме обранню сталого демократичного напрямку європейських соціокультурних пріоритетів та цінностей, які поки що залишаються відсутніми.

Літ.: *Європейська соціальна політика і моделі соціального партнерства* : навч.-метод. посіб. / уклад. : Н. Г. Діденко, І. Я. Тодоров, О. Р. Чугрі-

на, О. К. Міхеєва. – Донецьк : ДонДУУ, 2011; Ковальова О. О. Стратегії Євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / О. О. Ковальова. – К. : [б. в.], 2003; *Muscic H.* Усе про спільні політики Європейського Союзу / Н. Мусіс. – К. : К.І.С., 2005; UNDP. *Human Development Report 2006.* – New York ; Oxford : Oxford University Press, 2006.

Тодоров І.Я.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ В ЄС. Відповідно до положень “Договору про заснування Європейського Співтовариства” кожен громадянин країни-члена Союзу є громадянином Союзу. Відповідно до законодавства країн-членів ЄС наявність права на певний вид соціального захисту і його надання залежить від розміру та кількості внесків, зроблених до відповідних інститутів соціального захисту. Право на соціальний захист (на пенсії або допомоги) може пов’язуватися також із фактом проживання в одній з країн-членів ЄС. Але ж кожна країна має власне законодавство щодо соціального захисту. Існує кілька основних принципів, на яких ґрунтується законодавство ЄС щодо соціального захисту. Визначальним є *принцип недопущення дискримінації за національною ознакою*. Тобто громадяни будь-якої з країн-членів ЄС мають рівні права на соціальний захист у межах ЄС. Цей принцип не поширюється на громадян інших країн. Відповідно до принципу здійснення соціальних виплат незалежно від місця проживання особи надаються пенсії внаслідок втрати працездатності або смерті від нещасного випадку або професійного захворювання; пенсії за віком; виплати інвалідам. При цьому використовується законодавство однієї чи кількох країн-членів. Особа не може позбавлятися цих виплат з тієї підстави, що вона не громадянин цієї країни, за законодавством якої має право на виплати. Але цей принцип поширюється не на всі види виплат. Спеціальні норми застосовуються для визначення права на сімейні допомоги та виплати у зв’язку з тимчасовою непрацездатністю.

Принцип недопустимості надання особі однакових виплат у різних країнах-членах. Під такими виплатами слід розуміти ті, які мають спільну мету, об’єкт і підставу виплати. Інші критерії є формальними і тому вони не відіграють визначальної ролі. Якщо працівник підлягав соціальному страхуванню в кількох країнах-членах, то, по суті, він може

отримувати виплати у різних країнах. Таке право обмежується названим принципом, який деталізується і реалізується у країнах-членах згідно з їх національним законодавством. Відповідно до національних законів розмір виплат є різним. Інформація про розміри виплат має бути прозорою, щоб працівники могли вибирати те, що їм вигідніше. Жоден працівник не може бути позбавлений права на такий вибір. Цей принцип вимагає від країн-членів вироблення спільної концепції щодо класифікації виплат та порядку їх надання. Зокрема, створені спеціальні фонди для перерозподілу коштів на соціальний захист між державами-членами.

Принцип взаємозаліку страхових періодів. Зазначений принцип поширюється на такі виплати: допомоги у зв’язку з материнством, сімейні, з тимчасової непрацездатності, з інвалідності, на поховання та пенсії за віком. Відповідний орган країни-члена, законодавство якої регулює набуття, збереження чи поновлення права на виплати, пов’язує це право із періодом страхування, зайнятості чи проживання. При цьому допомоги призначаються особі так, ніби вона працювала за законодавством цієї країни. Якщо компетентний орган встановить, що особа не може продовжувати працювати, то до страхового стажу може бути зарахований період страхування в іншій країні-члені. Моментом початку страхування є перший страховий внесок. Якщо особа певний період не працювала або подала неправдиві відомості, то цей період не зараховується до страхового стажу, який дає право на виплату.

Принцип належності до однієї країни. Кожна особа може бути суб’єктом системи соціального захисту тільки в одній країні. Принцип недопущення погіршення становища, передбачає, що працівник не повинен відчувати незручності в результаті запровадження загальних правил. ЄС запроваджує норми, які надають певні гарантії мігрантам. Вони можуть вибирати більш вигідні допомоги, якщо мають право на однаковий вид допомоги у кількох країнах. Працівник, який скористався правом на свободу пересування, не може перебувати у гіршому становищі порівняно з тим, хто цим правом не скористався. Так, у Німеччині досить високий рівень соціальних виплат. Якщо особа отримала право на пенсію у зв’язку з інвалідністю у Німеччині, то після повернення до

своєї країни вона отримуватиме пенсію на рівні виплат у Німеччині, відповідно до зроблених нею внесків. Але поряд з цим така особа має право звернутися за місцем проживання за допомогою на утриманців.

Відповідно до Хартії основних прав Європейського Союзу “кожен, хто проживає та легально пересувається в межах ЄС, має право на соціальне страхування та соціальні блага відповідно до правил, визначених правом Співтовариства та національними законами і практикою”. Система соціального страхування ЄС орієнтована на забезпечення соціальних гарантій.

Поряд з досягненнями у сфері соціального захисту в європейських країнах існує низка проблем: значне збільшення видатків пенсійного страхування (у зв'язку з несприятливою демографічною ситуацією); складність забезпечення своєчасного та повного внесення страхових внесків; неефективність контролю при управлінні фондами соціального страхування через механізм соціального партнерства. Основними заходами щодо вирішення проблем у сфері соціального страхування є боротьба з шахрайством, обмеження видатків, посилення контролю (в адміністративній сфері); передача функцій соціального страхування приватним некомерційним і комерційним організаціям; використання нових фінансових механізмів. Одним із шляхів реформування системи соціального захисту також є врахування матеріального стану особи з метою надання їй безпосередньо тому, хто потребує допомоги, а не тому, хто може забезпечити себе сам.

С.з.ЄС – це система управління соціальними ризиками з метою компенсації збитку, зниження або попередження їх дії на процес розширеного відтворення населення. Як соціально-економічна категорія соціальний захист є відношенням з перерозподілу національного доходу з метою забезпечення встановлених соціальних стандартів життя для кожної людини в умовах дії соціальних ризиків. Ключовою ідеєю обов'язкового соціального страхування було розділення відповідальності по страхуванню соціальних ризиків між працедавцем, найнятим робітником і державою. Крім того, обов'язкове соціальне страхування найнятих робітників підкреслювало принцип індивідуальної відповідальності за власне благополуччя, але, на відміну від добровільного особистого страхування,

забезпечувало солідарне вирівнювання. Участь працедавців і держави, крім того, акцентує ідею соціальної солідарності.

В Україні формується система соціального захисту континентального типу, передусім за зразком ФРН. Соціальне страхування здійснюють недержавні некомерційні організації, які керуються соціальними партнерами. Звичайно, неможливо перенести систему соціального захисту розвинених країн на правове поле України. Але, безумовно, позитивний досвід слід використовувати, вибудовуючи власну систему.

Літ.: *Vimpe Л.* Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Л. Вітте. – К. : Заповіт, 2006; *Европейские страны СНГ: место в “Большой Европе”* / под ред. В. Грабовски, А. В. Мальгина, М. М. Наринского (отв. ред.). – М. : Междунар. отношения, 2005; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Видавн. Дім “Ін Юре”, 2001; *Трудовое и социальное право зарубежных стран: основные институты.* – М. : [б. и.], 2002.

Тодоров І.Я.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНСЕНСУС (від лат. consensus – згода, співучасть). Категорія “**С.к.**” є однією з фундаментальних у теорії соціального конфлікту. Існує три основних різновиди консенсусу: внутрішній консенсус суб'єкта чи сторони конфлікту, консенсус механізму і консенсус розв'язання конфлікту. Перший з них є змінною розвитку конфлікту: чим вищий внутрішній консенсус усіх сторін конфлікту, тим швидше й успішніше можна розв'язати конфлікт (екстенсивність консенсусу). Другий є необхідним елементом механізму розвитку конфлікту, проявом зворотного зв'язку й засобом його управління. Третій є складовою розв'язання або локалізації конфлікту. Консенсус має історичні форми прояву залежно від рівня розвитку суспільства, у всіх своїх проявах (різновидах і формах) він є важливим засобом управління конфліктом.

Приклад деяких країн ЄС, зокрема Швеції та Австрії, часто наводять як третій шлях між капіталізмом і соціалізмом – коли за функціонування механізмів вільного ринку існує тісна пов'язаність уряду з основними економічними групами та розвинена система соціального захисту, що отримала назву соціального партнерства. Під час політичних кампаній в Україні часто відбувається акцен-

тування уваги саме на соціальному партнерстві, соціальному захисті, претензіями на безпосередню участь груп інтересу у політичному рішенні тощо. Безперечно, ідея соціального партнерства, як і неокорпоративізм загалом, виглядають привабливими, особливо коли як приклад наводять стабільне функціонування північноєвропейських країн. Проте не варто забувати і про небезпеку, яку несе з собою жорсткий корпоративізм. Партнерство економічних груп дає змогу державі, особливо невеликій, утримувати свої позиції на міжнародному ринку і відповідно уникати затяжних економічних криз. Це те, що приваблює у скандинавському соціалізмі. Але передумовою для цього повинен бути суспільний консенсус та репрезентативність груп, наприклад існування однієї асоціації профспілок, яка має вплив на абсолютну більшість найманих працівників. У Швеції це справджується – основні групичасники політичних переговорів мають повноваження від членів первинних організацій. Проте однієї профспілкової дисципліни недостатньо. Якщо розвивати жорсткі інституціональні форми корпоративізації на макрорівні, то у корпоративних переговорах основний козир – страйк – усе одно за профспілками, а якщо частині членів профспілки не подобається рішення, то лідери повинні придушити опозицію авторитарним чином заради зобов'язань перед працедавцями. Тому корпоративізм може заперечувати внутрішньоорганізаційну демократію в профспілках. Це може призвести до корупованості, коли профспілкові лідери починають боротись не за організаційні, а за свої приватні інтереси і в кінцевому результаті переймають стиль життя бізнесменів, а коли робітники розуміють ситуацію, то починають прогиставляти себе прийнятому корпоративному рішенню. Досвід країн ЄС показує, що при внутрішній демократії в профспілках загроза страйку завжди існує. Об'єднання найманих працівників і справді використовують “страйковий шантаж” у переговорах з урядом. Проте сама загроза страйку є чи не найменшою проблемою – у такому випадку процес організації робиться відкритим і піддається контролю. Набагато більшу загрозу становить небезпека елітаризації та замкнутості політичного процесу. Усталена система переговорів має велику небезпеку запізнілої реакції на внутрішні

і зовнішні зміни. Якщо в економічному плані заздалегідь визначена схема та передбачена можливість рекомпенсації втрат справді несе стабільність, то в соціальному і політичному плані корпоративне рішення почасти виявляється не зовсім гнучким. Це важливо на стадії переходу країни з індустріальної у постіндустріальну стадію розвитку – якщо постійно зростає третинний сектор, а децидентами залишаються продуценти матеріальних благ, то може виникнути дисбаланс, коли суб'єктами рішення залишаються продуценти, у той час як їхня частка у національному доході постійно зменшується. Інший, суміжний аспект – зміни у соціальній структурі населення, які теж пов'язані з постіндустріалізмом. Виникає питання, наскільки представницькими є суб'єкти рішення – у той час, коли кількість зайнятих у промисловості і аграрному секторі зменшується, їхні представники мають доступ до центрів влади. Це класичний приклад елітаризації політичного процесу, який веде до популізму.

Сучасний корпоративізм визначається зменшенням ролі політичних партій у політичному процесі або навпаки – злиттям економічних груп інтересів з партіями, тому між ними часом важко провести теоретичну межу. У тій же Австрії керівники соціалістичної партії часто займають керівні позиції в організаціях найманих робітників, а консервативної – з організаціями бізнесу. Тоді корпоративні дециденти одночасно є керівниками партій, які потім захищають свої інтереси в парламенті. Австрійське соціальне партнерство часто порівнюють із консенсусним типом прийняття рішень – жорстка конфліктність австрійських консерваторів і соціал-демократів призвела до культурного розмежування по ідеологічній лінії, а консенсус як форма політичного рішення здебільшого застосовується в культурно неоднорідних середовищах. Особливостями культурної неоднорідності в мовному та етнічному плані однорідної Австрії є фрагментація населення за ідеологічним (партійним) принципом, і формування груп виходячи з партійної належності. Два великі партійні табори – соціалістичний і християнсько-консервативний – ділили між собою всі пости, партійна належність є визначальною не лише для політичної, але для будь-якої функціональної посади в апараті чи громадському секторі.

Загалом доступ до соціальних послуг (наприклад квартирні привілеї) та посад відбувається теж через партійні посади. Партійно-державний корпоративізм є надзвичайно жорстким, оскільки штучно ділить суспільство на сектори і слабо реагує на зміни у їх структурі.

Іншою слабкістю австрійського соціального партнерства є другорядне значення прямої демократичної процедури. У австрійській системі референдуми відіграють дорадчу роль і є радше підтвердженням волі уряду, ніж волевиявленням населення (референдуми відбуваються лише у разі пропозицій щодо зміни конституції або тоді, коли уряд передає право рішення законодавчої концепції народу), у той час саме провідна роль плебісцитів на всіх рівнях є стабілізуючим фактором, наприклад швейцарської консенсусної системи. Поєднання консенсусу і прямої демократії, на перший погляд, може здаватись суперечливим – адже у першому випадку діють домовленості між секторами, а у другому – демократія більшості.

Швеція залишається політично стабільною, хоча, маючи набагато більше елементів плюралізму, ніж австрійська, теж переживає суттєві зміни. Шведську модель можна назвати прозорим корпоративізмом, який розвинувся на ідеологічній базі соціальної демократії. Плюралізація корпоративізму відбулась і на кількісному рівні – незважаючи на елементи консенсусу, кількість груп у Швеції є дуже високою, такою як і в плюралістичних державах (близько 6 тис. із членством понад 1 тис. осіб), але рівень залучення населення до груп є корпоративістським – дев'ять із десяти шведів є членами економічної групи інтересу або громадської організації.

Еволюція корпоративного рішення є одним з виявів глобальної конвергенції – сьогодні ми є свідками надзвичайно цікавого процесу стирання антагоністичних меж між ідеологіями, системами та культурами. Якщо ми звернули увагу на плюралізацію корпоративізму в Австрії і Швеції, то так само можна говорити про введення практики корпоративних переговорів у традиційно плюралістичних Сполучених Штатах.

Держава може сама собі вибирати фаворизуючі економічні сфери – наприклад, молочна промисловість може бути у корпоративних зв'язках із державою, а сталеливарна – ні. Відповідно важко сказати, чи економічна система ЄС є по своїй природі корпоратив-

ною, чи ні. На прикладі аграрного лобі в Європі можна побачити, що галузь із низькою часткою зайнятості корпоративізована більшою мірою, ніж потужні індустріальні сфери. Реальний рівень корпоративізації полягає тепер у пов'язаності економічних груп з іншими політичними акторами – урядом, політичними партіями, неекономічними групами, іншими економічними групами. Причому пов'язаність не обов'язково повинна бути постійною – держава може залучати групи до процесу рішення у разі необхідності.

Літ.: *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К.: Видавн. Дім "Ін Юре", 2001; *Локк Д.* Избранные философские произведения : в 2 т. – Т. 2 / Д. Локк. – М.: [б. и.], 1980; *Право Європейського Союзу*: навч. посіб. / В. М. Бесчасний, І. Я. Тодоров, В. П. Філонов, В. М. Субботін. – К.: Знання, 2010.

Тодоров І.Я.

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРАКТ – угода між урядом та Британським конгресом тред-юніонів, яка почала укладатися в рамках соціального партнерства у Великобританії в 60-70 рр. ХХ ст.

Перший **С.к.** був підписаний у 1974 р. між лейбористським урядом і Британським конгресом тред-юніонів і передбачав введення урядового контролю за цінами на споживчі товари, заходи щодо покращення охорони здоров'я, будівництва дешевого житла, удосконалення систем оплати праці, зміцнення профспілкових прав. Профспілки зобов'язувалися тримати під контролем страйкову боротьбу і систематизувати та обґрунтувати свої вимоги. Але практика запровадження **С.к.**, у яких сторони зобов'язувалися дотримуватися стабільності, в умовах економічної кризи 70-х рр. стала неефективною. Консервативний уряд, проводячи жорстку політику економічної лібералізації, здійснив активний наступ на профспілки, що порушило соціальний мир у суспільстві, значно зменшило можливості досягнення компромісу між партнерами. Проголошення урядом М.Тетчер нової економічної політики неолібералізму (ультра-лібералізму) було спрямоване на придушення профспілок, приватизацію, повну свободу ринку без втручання в нього держави. Серед основних новацій, запроваджених урядом М.Тетчер, була зміна політики ком-

промісу і консенсусу з профспілками на жорстке протистояння і тиск, прийняття низки антипрофспілкових законів. Нові закони обмежили право на страйки, затвердили пріоритет індивідуальних прав працівника у переговорах з роботодавцями без узгодження з профспілками. Держава різко обмежила свій вплив на розвиток економіки, переговори про зарплату, відносини власності, перерозподіл доходів, зменшення соціальної нерівності.

Такий підхід зумовив низку змін у державній політиці Великобританії, і у 80-90-і рр. відбулася значна децентралізація управління: ряд функцій з управління економікою було передано регіональним органам влади в Шотландії та Уельсі; відбулося активне впровадження ринкових начал у державний сектор, здійснювалася приватизація громадських робіт та послуг; розширилася участь приватного сектору у розв'язанні соціальних проблем.

Таким чином, держава загального добробуту Великобританії 60-80-х рр. змінилася на модель “держави загальної праці” (Workfare State), у якій проголошувалося замість “рівності доходів” “рівність шансів”, що означає обмеження терміну виплат по безробіттю, спонукання громадян активніше шукати роботу або погоджуватися на будь-яку запропоновану.

Функції такої “скромної”, або “мінімальної” держави зводяться до охорони громадської безпеки і порядку, захисту національних інтересів у вигляді, наприклад, протекціонізму, коли застосовується не пряме управління економічними процесами та розробка довгострокових програм розвитку і безпосереднє втручання в економіку, а контроль і перевірка, пом'якшення наслідків економічної діяльності.

Досить поширеною стала практика демуніципалізації. Щоб дати доступ основним категоріям робітників і нових середніх верств до “демократії власності”, уряд провів розпродаж у приватну власність муніципального житлового фонду за пільговими цінами, що дало змогу протягом 80-90-х рр. більш ніж 1,2 млн британських сімей викупити будинки, в яких вони проживали.

Важливим напрямом впровадження ринкових начал у діяльність державного сектору стало контрактування, тобто розміщення урядом і місцевими органами влади підрядів на прибирання територій і приміщень, будівельні і монтажні роботи, перебудову бу-

динків, послуги спеціалістів на принципах торгу. З 1992 р. реалізується програма приватної фінансової ініціативи, коли уряд запрошує приватні фірми на конкурсній основі брати участь у здійсненні проектів, які раніше виконував сам уряд, – замовлення на будівництво об'єктів інфраструктури, надання послуг.

У сфері соціального захисту держава спрямовує свою діяльність на окремі категорії людей, які є найбільш соціально уразливими і не можуть брати участь у реалізації “рівності шансів”. Така соціальна політика має адресний характер і опирається на принцип індивідуалізації.

Літ.: Діденко Н. Г. Державне управління і соціальне партнерство: актуальні проблеми теорії і практики : монографія / Н. Г. Діденко. – Донецьк : Видавн. п-во “Схід. видавн. дім”, 2007; *Политика социального партнерства (российский и зарубежный опыт)* / отв. ред. М. В. Каргалова, К. Д. Крылов. – М. : ТК “Велби” ; Изд-во Проспект, 2003; *Семигин Г. Ю.* Социальное партнерство в современном мире / Г. Ю. Семигин. – М. : Мысль, 1996; *Семигина Т.* Словник із соціальної політики / Т. Семигіна. – К. : Видавн. дім “Киево-Могилян. акад.”, 2005; *Социальная политика : толковый словарь* / Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации ; под общ. ред. Н. А. Волгина. – 2-е изд., дораб. – М. : Изд-во РАГС, 2002; *Социальное партнерство : словарь-справочник* / И. И. Бородин и др. ; Акад. труда и соц. отношений. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Акад. труда и соц. отношений (АТ и СО), 2002.

Діденко Н.Г.

СОЦІАЛЬНІ СТАНДАРТИ В ЄС. Система стандартизації соціальних прав в ЄС включає: створення каталогу соціальних прав; визначення змісту (елементів) кожного права; встановлення державних гарантій забезпечення прав; встановлення системи контролю за забезпеченням соціальних прав. Однією з ознак ефективної системи соціального забезпечення в державах-членах Європейського Союзу є існування якісної системи соціальних стандартів, які не лише закріплені в нормативно-правових актах, а й виконуються та реалізуються на практиці. Соціальні стандарти встановлюються і гарантуються державою. Саме вона зобов'язана забезпечити всім громадянам достатній рівень життя. Державні соціальні стандарти – це встановлені правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі

яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій. При розробці соціальних стандартів враховуються два чинники: стандартизація соціальних прав; розробка соціальних стандартів рівня життя. Національні системи соціального захисту в країнах ЄС сформувалися з урахуванням специфіки економічного, соціального й культурного розвитку країн. Однак, попри відмінності в шляхах розвитку й особливостях організації, якості й обсязі послуг, а також у методах фінансування, всі системи соціальних стандартів функціонують на основі єдиних принципів.

Згідно з принципом соціального страхування фінансування механізмів соціального захисту здійснюється за рахунок страхових внесків членів страхового об'єднання, які у разі настання страхового випадку отримують страхові виплати. Фінансування виплат із соціального страхування також може частково здійснюватися за рахунок державних дотацій або кредитів. Соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня ймовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й зумовлює обов'язковість участі громадян у системі соціального страхування. На відміну від принципу соціального страхування, принцип соціального забезпечення передбачає соціальний захист інших категорій населення (державні службовці, військові, діти-сироти тощо) і фінансування таких соціальних видатків за рахунок податкових надходжень у бюджет. На основі цього принципу відбувається фінансування державної соціальної політики, в тому числі програм у галузі охорони здоров'я, середньої та вищої освіти. Принцип соціального забезпечення є визначальним у системах соціального захисту з уніфікованим базовим набором соціальних послуг, що надаються всім громадянам держави.

Згідно з принципом допомоги людині, яка потрапила в скрутне становище і не може самотійно з нього вийти, може звернутись за допомогою до відповідних інстанцій і розраховувати на соціальний захист (соціальні виплати, соціальні послуги) в обсязі,

достатньому для подолання проблем, що зумовили звернення по допомогу. Так само, як і принцип соціального забезпечення, зазначений принцип передбачає фінансування соціальних видатків за рахунок податкових надходжень до бюджету.

Принцип соціальної солідарності передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення. Соціальний захист у державах-членах Європейського Союзу має кілька моделей.

Континентальна модель встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. В основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, отже соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Таким чином, ця модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків. У класичному вигляді ця модель базується на принципі соціального страхування і професійній солідарності, що передбачає існування страхових фондів, якими на паритетних засадах керують власники підприємств та наймані робітники. Такі фонди акумулюють соціальні відрахування із заробітної платні, за рахунок яких здійснюються страхові виплати. Фінансування таких систем відбувається, як правило, незалежно від державного бюджету, оскільки така модель соціального захисту суперечить принципу бюджетної універсальності (згідно з яким бюджет повинен містити всі без винятку державні прибутки і видатки, не допускаючи зміни однієї суми за рахунок іншої).

Сьогодні ця модель, як правило, ґрунтується не лише на принципі соціального страхування. Для малозабезпечених членів суспільства, які не мають змоги отримувати страхові соціальні виплати (наприклад через відсутність страхового стажу), соціальний захист реалізується через принцип соціальної допомоги. Йдеться про допоміжні механізми, які є відступами від початкових засад бісмарківської моделі. Таким чином, розвиток системи соціальної допомоги приводить до модифікації цієї моделі й збільшення частки бюджетного фінансування системи со-

ціального захисту. Попри існування принципу обов'язковості соціального страхування, він дотримується не завжди. Це пов'язано з існуванням граничних рівнів зарплатні, вище яких або відбувається лімітування відрахувань, або належність до системи соціального страхування вже не є обов'язковою. Англосаксонська модель представлена в Європі Великою Британією та Ірландією. Вона базується на таких принципах: всезагальності (універсальності) системи соціального захисту – поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги; принцип одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування; принцип розподільної справедливості – основний у цій моделі, оскільки йдеться не про професійну (як у бісмарківській моделі), а про національну солідарність. Фінансування таких систем здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок державного бюджету. Наприклад, фінансування сімейних виплат і видатків на охорону здоров'я здійснюється з державного бюджету, тоді як інші соціальні виплати забезпечуються страховими внесками найманих робітників і роботодавців. На відміну від континентальної, ця модель передбачає досить низькі соціальні виплати із соціального страхування при домінуючій ролі соціальної допомоги в системі соціального захисту.

Скандинавська модель характерна для Данії, Швеції та Фінляндії. Соціальний захист у ній розуміється як законне право громадянина. Відмінною рисою скандинавської моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантовано всім жителям країни й не зумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. У цілому рівень соціальної захищеності, пропонований цією моделлю, доволі високий. Не в останню чергу це досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання прибутків. Необхідною попередньою умовою функціонування цієї моделі є високоорганізоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту. Фінансування систем соціального захисту в цій моделі здійснюється переваж-

но за рахунок оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих робітників. Єдиною частиною соціального захисту, виділеною із загальної системи, є страхування від безробіття, яке є добровільним і управляється профспілками. Донедавна наймані працівники були практично звільнені від сплати страхових внесків і брали участь у системі соціального захисту шляхом сплати податків.

Південноєвропейська модель представлена в Італії, Іспанії, Греції й Португалії. В цих країнах системи соціального захисту були створені або вдосконалені лише протягом останніх десятиліть. Зазначену модель можна інтерпретувати як таку, що розвивається, перехідну. Західні дослідники відзначають її "рудиментарність". Як правило, рівень соціальної захищеності в цій моделі відносно низький, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї. Тому сім'я й інші інститути громадянського суспільства відіграють не останню роль, а соціальна політика має переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат у прибутках окремих категорій громадян. Характерною рисою даної моделі є також асиметрична структура соціальних видатків.

Літ.: *Європейська Україна* : зб. ст. – К. : ЗАТ "Сліт-прес" 2007; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Видавн. Дім "Ін Юре", 2001; *Мачульська Е. Е.* Право соціального забезпечення : учеб. пособие. – М. : Книж. мир, 1999; *Мюллерсон Р. А.* Права человека: идеи, нормы, реальность / Р. А. Мюллерсон. – М. : [б. в.], 1991; *Соціальна захищеність населення України* / О. Ф. Новікова, О. Г. Осауленко, І. В. Калачева та ін. – Донецьк ; К. : ІЕП НАН України, Держкомстат України, 2001.

Тодоров І.Я.

СОЮЗ КОНФЕДЕРАЦІЙ ПРОМИСЛОВЦІВ І РОБОТОДАВЦІВ ЄВРОПИ (див. *Бізнесєвропа*).

СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (СНД) – регіональна міжнародна організація, яка об'єднує 10 європейських та азійських країн – колишніх республік СРСР. До складу СНД входять: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан. Україна входить в СНД як асоційований член.

СНД утворено у грудні 1991 р. Її установчими документами стали: Мінська угода 1991 р., підписана 8 грудня 1991 р. у Біловезькій пущі (Білорусь) президентами Росії, України та головою Верховної Ради Білорусі; Протокол до цієї угоди і Алма-Атинська декларація 1991 р., яку в тодішній столиці Казахстану 21 грудня 1991 р. підписали глави 11 держав. 22 січня 1993 р. був прийнятий Статут СНД, який набув чинності через рік. Згідно з цими документами СНД не є ні державою, ні наддержавним утворенням. Це міжнародно-правовий суб'єкт, що ґрунтується на засадах суверенної рівності всіх його членів, які є самостійними і рівноправними суб'єктами міжнародного права.

Україна 10 грудня 1991 р. ратифікувала Угоду про створення СНД та Протокол до неї, проте утрималась від ратифікації Статуту СНД.

Основними цілями утворення СНД проголошено: розвиток рівноправного і взаємо вигідного співробітництва народів і держав у галузі політики, економіки, культури, охорони здоров'я, захисту довкілля, науки, торгівлі, в гуманітарній та ін. сферах; сприяння широкому інформаційному обміну; сумлінне і неухильне виконання міжнародних зобов'язань; забезпечення прав та основних свобод людини. Співдружність здійснює свою діяльність на основі загально визначених принципів і норм міжнародного права. Держави-члени у своїх відносинах також керуються принципом урахування інтересів кожної з країн СНД і Співдружності в цілому.

СНД має розгалужену організаційну структуру: понад 50 міждержавних (міжурядових) координаційних і консультаційних органів, найважливішими з яких є: Рада глав держав СНД, Рада глав урядів держав СНД, Рада міністрів закордонних справ СНД, Економічна рада, Координаційно-консультативний комітет, Міжпарламентська асамблея, Платіжний союз, Економічний суд, Міждержавний валютний комітет, Рада міністрів оборони, Об'єднаний штаб з координації військового співробітництва, Рада колективної безпеки, Рада командувачів прикордонних військ, Міждержавний банк, Міжурядова рада з промисловості, Комісія з прав людини, Виконавчий комітет (Виконавчий секретаріат) СНД, Координаційними органами галузевого співробітництва є: Міждержавна рада з космосу, Електроенергетична рада, Міждержавна

екологічна рада, Рада з питань залізничного транспорту та ін.

Вищим органом Співдружності є Рада глав держав СНД, у якій представлені всі країни-члени. Рада розглядає і приймає рішення з основних питань діяльності СНД у сферах їх спільних інтересів. Збирається двічі на рік і може проводити позачергові засідання за ініціативою будь-якої зі сторін.

Рада глав урядів держав СНД координує співробітництво органів виконавчої влади країн Співдружності в економічній, соціальній та ін. сферах. Збирається 4 рази на рік і може проводити позачергові засідання за ініціативою уряду однієї з держав-членів.

Рішення обох Рад приймаються консенсусом. Обидві Ради можуть проводити спільні засідання. Кожна з них може утворювати робочі та допоміжні органи на постійній або тимчасовій основі.

Рада міністрів закордонних справ здійснює координацію зовнішньополітичної діяльності країн Співдружності. Економічний суд має забезпечувати виконання їх економічних зобов'язань. Суд має право тлумачити положення угод та інших актів СНД з економічних питань.

Комісія з прав людини є консультативним органом Співдружності, уповноваженим спостерігати за виконанням зобов'язань з прав людини, прийнятих країнами-членами. Координаційно-консультативний комітет СНД розробляє і вносить пропозиції з усіх питань діяльності Співдружності, сприяє реалізації домовленостей з конкретних питань економічних та ін. взаємовідносин.

Основні зусилля держав-членів Співдружності спрямовані на підтримання співробітництва в таких сферах, як зовнішня політика, економіка, фінанси, торгівля, транспорт, наука і техніка, безпека і оборона, боротьба з організованою злочинністю і тероризмом. Країни СНД 24 вересня 1993 р. підписали Договір про утворення економічного союзу. 15 квітня 1994 р. було підписано Договір про утворення зони вільної торгівлі. У соціально-гуманітарній сфері прийнято Конвенції про права та основні свободи людини, а також про забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин.

У галузі оборони укладено угоди з питань колективної безпеки країн СНД, про взаємодію щодо забезпечення протиповітряної оборони, охорони кордонів країн Співдружності та ін.

21 червня 2000 р. Рада глав держав затвердила Програму Антитерористичного центру СНД, який почав діяти 1 грудня того ж року. 19 січня 1996 р. прийняті Положення про прапор та емблему СНД.

Робоча мова Ради глав держав і Ради глав урядів – російська.

Місцеперебування Координаційно-консультативного комітету СНД та Секретаріату Співдружності – м.Мінськ.

Монголія бере участь у деяких структурах СНД як спостерігач. Афганістан з 2008 р. є спостерігачем у Міжпарламентській асамблеї. Документами, які теоретично мали посилювати міжнародні гарантії незалежності нових самостійних держав, слід вважати Декларацію про дотримання суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності кордонів держав-учасниць СНД від 15 квітня 1994 р. та Меморандум про підтримання миру і стабільності в СНД від 10 травня 1995 р. Разом з тим грузинсько-російський конфлікт 2008 р., проголошення незалежності Абхазією та Південною Осетією засвідчили уразливість базових принципів СНД та нездатність учасників Співдружності забезпечити їх належне дотримання.

18 серпня 2009 р. Грузія, яка у 1993 р. ратифікувала Протокол до Угоди про створення СНД, а у 1994 р. Статут СНД, офіційно вийшла зі складу Співдружності.

Практика засвідчила, що реальних “точок дотику” між державами Співдружності небагато, а коло їх спільних інтересів поступово звужується. На саміті СНД 26 серпня 2005 р. нейтральний Туркменістан заявив, що братиме участь у роботі Співдружності як “асоційований член”. Це змусило лідерів країн СНД шукати альтернативні форми міждержавної взаємодії. Як наслідок на геополітичному просторі СНД виникли альтернативні інтеграційні міждержавні утворення: Організація Договору про колективну Безпеку (ОДКБ) – Білорусія, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Узбекистан; Свразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС) – Білорусія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Узбекистан; Центральнопівденноазійське співробітництво (ЦАС) – Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Узбекистан; Шанхайська організація співробітництва (ШОС) – Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Узбекистан, КНР; Єдиний Економічний Простір (СЄП) – Білорусія, Казахстан,

Росія; Союзна держава Росії і Білорусі. В усіх вказаних організаціях (за винятком ШОС) роль геополітичного та гео економічного лідера відіграє Росія.

Грузія, Україна, Азербайджан і Молдова у 1997 р. створили організацію ГУАМ, яка об’єднала країни, що критично ставились до намірів РФ поновити своє домінування на пострадянському просторі.

Літ.: Дробот Г. А. Государства СНГ в многофункциональных организациях Центральной Азии и Закавказья / Г. А. Дробот // Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации. – М. : [б. и.], 2008; Моисеев Е. Г. Правовой статус СНГ / Е. Г. Моисеев. – М. : [б. и.], 1995; Полтораков О. СНГ в институционно-региональном измерении / О. Полтораков // Глобализация и сучасний міжнародний процес : монографія / за заг. ред. Б. І. Гуменюка, С. О. Шергіна. – К. : [б. в.], 2009.

Смолянук В.Ф.

СПІЛЬНА БЕЗПЕКОВА ТА ОБОРОННА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (СБООП) (Common security and defence policy, CSDP)

(Common security and defence policy, CSDP) – складова частина спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу (ЄС). Вона забезпечує ЄС здатність до оперативних дій при здійсненні місій за його межами з метою забезпечити підтримку миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до принципів Статуту Організації Об’єднаних Націй. Ці місії включають у себе спільні операції з роззброєння; гуманітарні місії та місії з евакуації; місії, пов’язані з наданням порад та сприяння у військовій сфері; місії щодо запобігання конфліктам і підтримки миру; місії бойових підрозділів з урегулювання криз, у тому числі місії з відновлення миру і стабілізаційні операції з урегулювання конфліктів. Основою для виконання цих місій і завдань слугують потенціали, що надаються державами-членами ЄС.

Після завершення холодної війни Європейський Союз стикнувся з новими видами загроз регіональній та глобальній стабільності та безпеці. Зросла кількість конфліктів на близькій та дальній “периферії” ЄС (події в Перській затоці, збройні конфлікти на Балканах, нестабільність у колишніх республіках Радянського Союзу), підвищився рівень терористичних загроз тощо. Все це змусило ЄС більш активно долучатись до вирішення регіональних та світових безпекових про-

блем. 19 червня 1992 р. на рівні Західноєвропейського Союзу були прийняті “Петерсбергські завдання” – декларація, що визначала якісно нову роль цієї організації у проведенні гуманітарних, рятувальних та миротворчих місій, евакуації експатрійованих, стабілізаційних та антитерористичних операцій (включаючи допомогу третім країнам) тощо. У 1997 р. згідно з Амстердамським договором Петерсбергські завдання були інкорпоровані у договір про створення ЄС. Головний поштовх до розвитку власне **СБОП** було зроблено на Франко-Британському саміті в м.Сан-Мало в грудні 1998 р. У спільній декларації голів держав та урядів Франції і Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії йшлося про необхідність ЄС діяти у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики більш автономно, зокрема у випадках, коли сили НАТО в цілому не залучаються. Ці автономні дії мають бути забезпечені відповідними військовими силами та засобами, які повинні швидко реагувати на нові виклики. Під час самітів ЄС в Кельні (1999), Гельсінкі (1999) та Сінтрі (2000) озвучені в Сан-Мало пропозиції стосовно **СБОП** (яка на той час називалася Спільною Європейською безпековою та оборонною політикою СЄБОП) були доповнені та остаточно затверджені. У 2000-2001 рр. СЄБОП була оформлена в Ніццькому договорі та Європейському плані дій стосовно обороноздатності (European Capabilities Action Plan). Для практичного проведення європейської політики у сферах оборони та безпеки були створені Сили швидкого реагування, процес розбудови яких був започаткований у грудні 1999 р. з метою створення мобільного 60-тисячного військового контингенту, що може бути швидко сформований із військових частин країн-учасниць для виконання Петерсбергських завдань. У грудні 2002 р. ЄС та НАТО формалізували так звані домовленості Берлін-плюс, відповідно до яких ЄС для виконання завдань у сфері **СБОП** отримує доступ до сил та ресурсів НАТО. У 2004 р. було ухвалено “Основну мету 2010”, яка передбачає серед іншого: створення до 2011 р. 13 бойових груп (чисельністю близько 2000 осіб), які протягом 15 діб зможуть розпочати діяльність у визначеному районі та діяти 30 діб; покращення діяльності Європейського оборонного агентства, посилен-

ня координації спільних операцій, подальше формування Сил швидкого реагування, створення інтегрованої системи мереж оперативного зв’язку; розробка кількісних параметрів, яким мають відповідати національні Збройні Сили країн-членів ЄС у рамках “Основної мети – 2010”. З набуттям чинності Лісабонським договором у 2009 р. СБОП остаточно формалізувалась у **СБОП**, умови здійснення якої визначаються положеннями Відділу 2 Глави 2 Розділу 5 Договору про Європейський Союз.

На сьогодні в рамках **СБОП** проводиться 24 військові і цивільні операції та місії, зокрема у Боснії та Герцеговині, Сомалі, Грузії, Палестинській автономії, Косово тощо. Так, у грудні 2005 р. розпочала діяльність Місія прикордонної допомоги Молдові та Україні (EU Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine). Місія покликана надати допомогу обом країнам у запобіганні контрабанді, торгівлі забороненими товарами та митній корупції. Мандат місії розрахований на два роки, після чого він може бути подовжений. **СБОП** включає поступову розробку спільної оборонної політики ЄС. Вона приведе до забезпечення спільної оборони, як тільки Європейська рада одногосно вирішить це питання. У подібному випадку Європейська рада рекомендує державам-членам прийняти рішення в цьому напрямі згідно з конституційними нормами кожного з них. **СБОП** не зачіпає особливого характеру політики безпеки та оборони деяких держав-членів, вона поважає зобов’язання, що випливають з Північноатлантичного договору для окремих держав-членів, які вважають, що їх загальна оборона реалізується в рамках Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і є сумісною із загальною політикою безпеки і оборони, встановленої в цих рамках.

Для реалізації спільної безпекової та оборонної політики держави-члени надають у розпорядження ЄС цивільні і військові потенціали, щоб сприяти цілям, установленим Радою ЄС. Держави-члени, які спільно створюють багатонаціональні сили, також можуть надавати їх у розпорядження **СБОП**.

З метою ефективного виконання завдань **СБОП** створено Європейське оборонне агентство, яке здійснює розвиток оборонних потенціалів, наукові дослідження, закупівлю озброєнь. Агентство також виявляє опера-

тивні потреби, сприяє вжиттю заходів щодо їх задоволення, робить внесок у визначення і, коли доцільно, – в реалізацію будь-яких заходів, спрямованих на зміцнення індустріальної та технологічної бази оборонного сектору, бере участь у розробці європейської політики стосовно потенціалів і озброєнь та надає допомогу Раді в оцінці ступеня поліпшення військових потенціалів.

Рішення з питань **СБОП** приймаються Радою ЄС, яка постановляє одногослосно прийняти пропозицію Високого представника із зовнішніх справ та безпекової політики або з ініціативи держави-члена. Високий представник у разі необхідності спільно з Комісією ЄС може запропонувати задіяти національні засоби, а також інструменти Європейського Союзу. Рада ЄС може доручити реалізацію будь-якої місії групі держав-членів з метою забезпечити захист цінностей Європейського Союзу і послужити його інтересам. Держави-члени, що відповідають більш високим критеріям військових потенціалів і взяли на себе у сфері **СБОП** більш жорсткі зобов'язання з метою виконання максимально складних місій, устанавлюють постійно організовану співпрацю в рамках Союзу.

Одним з головних положень **СБОП** є зобов'язання держав-членів щодо надання допомоги і сприяння усіма можливими для них засобами тим державам-членам, які зазнали збройної агресії на своїй території. Це положення, однак, не зачіпає особливого характеру політики безпеки та оборони деяких держав-членів.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ “Magіstr”, 2009. – 620 с.; *Європейська інтеграція* / уклад. : М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева. – К. : Вид-дім “Києво-Могилян. акад.”, 2007; *Казакевич Г. М.* Європейська політика в сферах безпеки та оборони / Г. Казакевич // *Енциклопедичний словник з державного управління* / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Cini M.* European Union Politics / Cini Michelle. – New York : Oxford University Press, 2007; *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union.* – Official Journal of the European Union. – 2010. – Vol. 53; *Howorth J.* Security and defense policy of the European Union / J. Howorth. – New York: Palgrave Macmillan, 2007;

Nick Witny. Re-energising Europe's security and defence policy /Nick Witny. – Cambridge: the European Council on Foreign Relations, 2008.

Бучик В. С.

СПІЛЬНА ЗОВНІШНЯ ТА БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (СЗБП) (Common foreign and security policy, CFSP) – одна з двох складових міжурядових відносин Європейського Союзу, сформульована і визначена у гл. 2 Договору про ЄС. Її цілі – захист цінностей, основних інтересів, своєї безпеки, незалежності та цілісності Європейського Союзу (ЄС); консолідація і підтримка демократії, правової держави, прав людини і принципів міжнародного права; збереження миру, запобігання конфліктам і зміцнення міжнародної безпеки відповідно до цілей і принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, а також принципів Гельсінського Заключного акта та цілей Паризької хартії, включаючи ті, які стосуються зовнішніх кордонів; надання допомоги населенню, країнам та регіонам, які стикаються з катастрофами, що зумовлюються природними чинниками або людиною; розвиток міжнародної системи, що базується на посиленому багатосторонньому співробітництві і ефективному глобальному управлінні тощо. Компетенція ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки охоплює всі сфери зовнішньої політики, а також весь комплекс питань, що належать до безпеки Європейського Союзу, включаючи поступальну розробку спільної оборонної політики, яка може привести до спільної оборони.

СЗБП, започаткована в 1992 р., прийшла на зміну так званій “європейській політичній співпраці”. Пізніше в положення **СЗБП** були внесені зміни. Так, Амстердамський договір (травень 1999 р.) запровадив посаду “Верховного представника” з питань спільної зовнішньої та безпекової політики, надав у розпорядження Європейському Союзу новий інструмент – спільну стратегію і дозволив за певних умов використання голосування кваліфікованою більшістю. Ніщський договір, своєю чергою, дозволив також за певних умов вдаватися до тіснішої співпраці у сфері безпеки для здійснення спільних дій і вироблення спільних позицій, але не для військових чи оборонних операцій. Лісабонський договір (вступив у дію з 1 січня

2009 р.) вніс суттєві зміни в систему управління СЗБП, створивши нові інституції та розширивши повноваження вже існуючих. Діяльність ЄС у сфері СЗБП здійснюється виходячи з принципів, якими керувалися при його створенні, розвитком і розширенням і які Союз прагне просувати в іншому світі: демократія, правова держава, загальність та неподільність прав людини та основних свобод, повага людської гідності, принципи рівності і солідарності, дотримання принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та міжнародного права.

Спільна зовнішня та безпекова політика підпорядковується спеціальним правилам і процедурам. Її визначають і здійснюють Європейська рада і Рада, які ухвалюють рішення одноголосно, якщо інше не передбачено Основоположними Договорами ЄС. Прийняття законодавчих актів виключається. СЗБП виконують Високий представник Союзу із зовнішніх справ і безпекової політики та держави-члени. Суд Європейського Союзу не має повноважень відносно цих положень, за винятком його повноважень контролювати дотримання ст. 40 Договору про ЄС та контролювати правомірність деяких рішень, зазначених у другому абзаці ст. 275 Договору про функціонування Європейського Союзу.

У рамках принципів і цілей своєї зовнішньополітичної діяльності Європейський Союз проводить, визначає і здійснює спільну зовнішню та безпекову політику, ґрунтуючись на розвитку взаємної політичної солідарності держав-членів, виявленні питань, що становлять спільний інтерес, і досягненні узгодженої спрямованості дій держав-членів.

ЄС проводить спільну зовнішню та безпекову політику, використовуючи такі інструменти: визначення загальних орієнтирів; ухвалення рішень, якими визначаються: дії, які підлягають здійсненню ЄС; позиції, що підлягають вираженню ЄС; порядок реалізації рішень, зазначених у двох попередніх підпунктах; зміцнення систематичного співробітництва держав-членів у проведенні їх політики.

Найвищим органом, що приймає рішення у сфері СЗБП, є Європейська Рада. Вона встановлює стратегічні інтереси Європейського Союзу, фіксує цілі і визначає загальні орієнтири щодо СЗБП, у тому числі з питань, які мають наслідки у сфері оборони. Рада ЄС розробляє спільну зовнішню та безпекову

політику і приймає рішення, необхідні для її визначення і здійснення, на підставі загальних орієнтирів та стратегічних напрямів, установлених Європейською радою. Високий представник Європейського Союзу із зовнішніх справ та безпекової політики, який головує в Раді із зовнішніх справ, своїми пропозиціями робить внесок у розробку СЗБП і забезпечує втілення в життя рішень, прийнятих Європейською Радою та Радою. Здійснюючи свої повноваження, Високий представник спирається на Європейську службу із зовнішніх відносин. Політичний та Безпековий комітети стежить за міжнародною обстановкою у сферах, що стосуються спільної зовнішньої політики і політики безпеки, і робить внесок у визначення політики шляхом підготовки висновків для Ради. Держави-члени проводять одна з одною в рамках Європейської ради і Ради узгодження з питання зовнішньої та безпекової політики, що становить загальний інтерес, з метою визначення спільного підходу. Перш ніж здійснити будь-яку дію на міжнародній арені або взяти на себе будь-яке зобов'язання, яке могло б вплинути на інтереси ЄС, кожна держава-член консулюється з іншими державами-членами в рамках Європейської ради або Ради. Шляхом зближення своїх дій держави-члени забезпечують Європейському Союзу можливість відстоювати його інтереси і цінності на міжнародній арені. Держави-члени солідарні між собою.

Дипломатичні місії держав-членів та делегації ЄС у третіх країнах і при міжнародних організаціях співпрацюють і сприяють формуванню та реалізації спільного підходу в рамках СЗБП.

Держави-члени координують свої дії у сфері СЗБП в рамках міжнародних організацій і на міжнародних конференціях. Вони захищають на цих форумах позиції ЄС. Дипломатичні і консульські місії країн-членів і делегації ЄС в третіх країнах і на міжнародних конференціях, а також їх представництва при міжнародних організаціях співпрацюють з метою забезпечити дотримання та виконання прийнятих рішень, які визначають позиції і дії Європейського Союзу у сфері СЗБП. У рамках реалізації СЗБП ЄС може укласти угоди з одним або кількома державами або міжнародними організаціями.

Держави-члени, які також є членами Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, по-

годжують свої дії і повною мірою інформують інші держави-члени, а також Високого представника із зовнішніх відносин і безпекової політики з питань, які охоплює сфера **СЗБП**. Держави-члени, які є членами Ради Безпеки, при здійсненні своїх функцій захищатимуть позиції та інтереси ЄС, без завдання шкоди відповідальності, покладеної на них згідно з положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основи Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с.; *Словник-довідник* Європейського Союзу / ред. Ю. Марченко. – К. : К.І.С., 2001. – 152 с.; *Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union* // Official Journal of the European Union. – 2010. – Vol. 53; *Cini M. European Union Politics* / Cini Michelle. – New York : Oxford University Press, 2007; *Moussis N. Access to the European Union* / Nicolas Moussis. – Rixensart, Belgium : European Study Service, 2006; Nugent N. *The government and politics of the European Union* / Neill Nugent. – New York : Palgrave Macmillan, 2006.

Бучик В.С.

СПІЛЬНА ІМІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄС (англ. EU Common Immigration Policy) – система договорів, директив, постанов, рішень, висновків, принципів і методів їх реалізації, які спільно впроваджуються інституціями *Європейського Союзу* та його державами з метою досягнення визначених цілей та завдань політики в імміграційній сфері. **С.і.п.ЄС** спрямована на регулювання відносин з громадянами третіх країн, які бажають прибути до однієї з держав ЄС або вже перебувають у державі ЄС і прагнуть набутти відповідного правового статусу. До середини 70-х рр. не існувало **С.і.п.ЄС**, і кожна держава втілювала власні імміграційні норми. З 1975 р. за ініціативи урядів Великої Британії та Німеччини було започатковано скоординований підхід шляхом створення групи ТРЕВІ (французькою – *TREVI*), яка займалась питаннями міжнародного тероризму, радикалізму, екстремізму і насильства, з часом її діяльність поширилась на питання регулювання імміграції, візової політики, прикордонного контролю. До складу групи увійшли міністри юстиції та внутрішніх

справ. Співробітництво відбувалось на міжурядовому рівні, опираючись на норми міжнародного права, згодом було розроблено низку власних правових актів. Поворотним пунктом для міжурядового співробітництва стало прийняття Єдиного європейського акта в 1986 р., який положеннями ст. 8А започаткував процес формування внутрішнього ринку, базованого на чотирьох засадничих свободах: вільний рух осіб, товарів, капіталу і послуг. Таким чином Європейська Спільнота відповідала на виклики глобалізації. Було також запропоновано вжити низку компенсаційних заходів, спрямованих на посилення контролю на зовнішніх кордонах Спільноти, а відтак створити європейську політику імміграції та притулку. У 1980-х рр. було створено нові робочі групи: Тимчасова група з питань імміграції (1986), Європейський комітет боротьби з наркотиками (1989), Група взаємодопомоги (1989), яка опікувалась питаннями митних служб. Діяльність цих груп здійснювалась на міжнародному рівні, проте до їх складу вже входили спостерігачі з *Комісії*, а деякі групи розташовувались у приміщеннях *Ради*. Наступним кроком у напрямі спільної імміграційної політики було підписання 14 червня 1985 р. *Шенгенського договору* (за назвою містечка Шенген у Нідерландах, де відбулось підписання), спрямованого на усунення внутрішнього прикордонного контролю з одночасним посиленням і покращенням контролю зовнішнього кордону Спільноти. 1992 р. було підписано *Маастрихтський договір*, який серед іншого “підняв” візову політику на наднаціональний рівень – до компетенцій ЄС, проте питання імміграції було віднесено на міжурядовий рівень співпраці. Цього ж самого року в листопаді відповідно до рішення *Ради* було створено Центр інформації, аналізу та обміну щодо перетину кордонів та імміграції (абр. – CERIFI). Центр займався збиранням, аналізом й обміном інформації про імміграцію та гармонізацію практики надання політичного притулку й запобігання нелегальній міграції. 1999 р. набув чинності Амстердамський договір, який нормативно урегулював **С.і.п.ЄС**. З'явився новий розділ: “Візи, надання притулку, імміграція та інші напрями політики, що стосуються свободи переміщення людей”, який охопив заходи щодо контролю зовнішніх кордонів, надання притулку,

імміграції та співробітництва у сфері цивільного правосуддя, перемістивши їх у межі першої колони, де вони стали предметом актів похідного законодавства Спільноти. 1999 р. на саміті глав держав ЄС у Тампере (Фінляндія) було досягнуто згоди щодо вироблення збалансованої спільної політики у сфері імміграції і надання притулку та застосування всеохоплюючого підходу до управління міграційними потоками з метою віднаходження рівноваги між гуманітарним і економічним аспектами. Цей підхід ґрунтується на балансі між безпекою і основними правами людини та передбачає формування С.і.п.ЄС за такими напрямками: залучення легальних іммігрантів, боротьба з нелегальними іммігрантами, співробітництво з країнами походження та транзиту іммігрантів, інтеграція іммігрантів. Залишаючись переконаними прихильниками боротьби з нелегальною імміграцією, глави держав ЄС визнали необхідність справедливого ставлення до громадян третіх країн, боротьби з расовою та етнічною дискримінацією, дотримання міжнародних зобов'язань щодо надання притулку та навіть розглянути потреби ринку праці в іноземних працівниках. Амбітний порядок денний саміту був зумовлений прагненням лідерів держав реалізувати ідею “простору свободи, безпеки та правосуддя”. У листопаді 2000 р. Комісія представила повідомлення Раді та Європейському Парламенту з метою продовження дискусій з іншими Союзними інституціями та країнами ЄС і громадянським суспільством. Повідомлення запропонувало спільні підходи до міграційного управління, яке має враховувати: економічний та демографічний розвиток Союзу; здатність кожної окремої країни ЄС приймати мігрантів відповідно до культурних та історичних зв'язків з країнами походження; ситуацію в країні походження і вплив міграційної політики на неї (наприклад виїзд висококваліфікованих фахівців – “відплив мізків”); потребу в розвитку особливих інтеграційних політик, ґрунтованих на справедливому ставленні до громадян третіх країн, які проживають легально в Союзі, попередженню соціального виключення, расизму і ксенофобії і поваги до різноманітності, відмінності між людьми в усьому. Наступним кроком було подання ще одного повідомлення в липні 2001 р., яке пропонувало адаптувати відкри-

тий метод координації для С.і.п.ЄС з метою заохочення і підтримання обміну інформацією між країнами ЄС щодо імплементації спільної політики. Погоджений у Тампере підхід був підтверджений 2004 р. Гаазькою програмою, яка була прийнята на засіданні Європейської Ради в Гаазі (Нідерланди). Програма визначила низку пріоритетних напрямів дій Європейського Союзу на період 2005-2010 рр. Особливістю С.і.п.ЄС є те, що не всі країни Союзу до неї приєдналися. Так, Сполучене Королівство Великої Британії та Ірландії, Королівство Данія здійснюють власні імміграційні політики. Проте така позиція призводить до виключення їх з низки різних програм та ініціатив ЄС, наприклад, ці країни не є учасниками агенції ФРОНТЕКС тощо. С.і.п.ЄС належить до вторинного секторального типу *спільних політик Європейського Союзу*. Її особливість полягає в тому, що вона деталізує прийняті рамкові рішення в межах базових (наприклад спільна зовнішня і безпекова політика) і горизонтальних (наприклад соціальна політика) політик та виробляється *інституціями ЄС* за певними процедурними схемами. Поточна робота щодо втілення С.і.п.ЄС здійснюється такими інституціями, як Комісія, парламент та Рада. Комісія – комісар з питань правосуддя, свободи та безпеки, який обіймає посаду заступника голови Комісії, комісар з питань освіти, професійного навчання та молоді, комісар з питань зайнятості, соціальних справ та рівних можливостей. У складі Комісії діє низка структурних одиниць (підрозділів), до сфери діяльності яких належить втілення імміграційної політики, зокрема: Генеральний директорат з питань зайнятості, соціальних справ і рівних можливостей, у межах якого функціонують дев'ять директоратів: А – Європейський соціальний фонд, моніторинг відповідних національних політик І, В – Європейський соціальний фонд, моніторинг відповідних національних політик ІІ, С – Європейський соціальний фонд, моніторинг відповідних національних політик ІІІ, D – Лісабонська стратегія, міжнародні відносини, Е – соціальний захист та інтеграція, F – соціальний діалог, соціальні права, умови праці, адаптація до змін, G – рівність між жінками і чоловіками, заходи проти дискримінації, громадянське суспільство, H – ресурси, комунікація, I – аудит, контроль, оці-

нювання; Генеральний директорат з питань правосуддя свободи та безпеки, який складається із п'яти директоратів: А – загальні питання, В – імміграція, притулок та кордони, С – цивільне правосуддя, права та громадяни (HIP), D – внутрішня безпека та кримінальна справедливість, CP – головний радник; EUROSTAT – статистичний підрозділ, який забезпечує Європейський Союз статистичною інформацією на європейському рівні. В його складі діє сім директоратів, серед яких директорат F – соціальні статистики та інформаційне суспільство. В цьому директораті функціонують шість відділів: демографічної та міграційної статистики, статистики ринку праці, статистики щодо умов життя та соціального захисту, статистики щодо освіти, науки й культури, статистика з питань охорони та безпеки харчових продуктів, статистики інформаційного суспільства й туризму.

Парламент не має комітету, який безпосередньо займався б питаннями імміграції, хоча сюди можна віднести комітет із зайнятості та соціальних питань, комітет з безпеки і оборони та комітет з питань громадянських свобод, справедливості та внутрішніх справ. До структури Ради ЄС входить генеральний директорат H – правосуддя та внутрішніх справ, який поділяється на три директорати: 1 – притулку, віз, імміграції та кордонів, 2 – співпраці органів поліції та митниці, судової співпраці з кримінальних справ, 3 – судової співпраці з цивільних справ, Шенген.

Європейський економіко-соціальний комітет і Комітет регіонів здійснюють дорадчі функції під час розробки та прийняття рішень, які стосуються **С.і.п.ЄС**.

Літ.: *Мудрий Я. М.* Словник-довідник термінів з Європейської інтеграції / “Glossary of Terms on European Integration” / Я. М. Мудрий ; за заг. ред. М. Бойцуна, Я. М. Мудрого, О. М. Рудіка. – К. : Міленіум, 2009; *Дзяд О. В.* Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України // *Common EU Policies and Their Significance for Ukraine* : навч. посіб. / О. В. Дзяд, О. М. Рудік ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. М. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2009; *Towards a Common European Union Immigration Policy*. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/immigration/fsj_immigration_intro_en.htm; *Конституційні акти Європейського Союзу*. Ч. 1 / упоряд. Г. Друзенко, за заг. ред. Т. Качки. – К. : Видво “Юстиніан”, 2005.

Чулаєвська М.Є.

СПІЛЬНА ОБОРОННА ПОЛІТИКА – цілеспрямована, спланована, узгоджена за цілями, засобами, формами, способами, організаційно-змістовними заходами й термінами діяльність держав (окремих чи в складі інтегративних об'єднань) щодо їх підготовки до оборони, досягнення взаємозгодженості та сумісності застосування збройних сил, інших військових формувань та елементів секторів безпеки для ведення збройної боротьби.

С.о.п. зазвичай, розглядалася як координація діяльності держав у досягненні спільних воєнно-політичних цілей шляхом утворення союзів (блоків), укладання дво- та багатосторонніх угод між державами. Зокрема, під час підготовки та ведення двох світових воєн у збройному протистоянні кожен раз брали участь два основні воєнно-політичні блоки. Проте з позицій сьогодення такий підхід виглядає хибним, оскільки **С.о.п.** передбачає об'єднання не тільки воєнно-політичних, економічних, воєнно-технічних тощо зусиль держав для досягнення певних цілей, але й схожі концептуальні, політико-ідеологічні й світоглядні підходи щодо питань війни й миру, демократії й прогресу, міжнародної й регіональної безпеки, забезпечення основоположних прав людини.

Відтак поняття **С.о.п.** у повному розумінні його змісту передбачає або створення військово-політичного блоку з жорсткими розгалуженими за сферами життєдіяльності критеріями щодо членства держав у ньому (наприклад НАТО), або політичну інтеграцію держав.

Оскільки воєнно-політичні концепції військово-політичних блоків розглянуті у відповідних статтях цієї енциклопедії, варто зупинитися на **С.о.п.** держав, які досягли рівня політичної інтеграції. Загальновідомо, що на сьогодні у світі існує тільки одна організація з відповідними параметрами – Європейський Союз.

Більшість авторитетних експертів вважає, що існує чотири стадії політичної інтеграції: *Інституційна інтеграція* стосується запровадження практики колективного ухвалення рішень групою країн. Спільні інституції необхідні для розвитку та адміністрування правил і регулювання, яких потребує економічна інтеграція. *Інтеграція державної політики* полягає у мірі відповідальності за проведення політики на вищому наддержавному рівні або політики, що спільно здійснюється чи координується на кількох рівнях.

Інтеграція ставлень пов'язана з підтримкою регіональної інтеграції громадськістю і політичною та економічною елітами. *Інтеграція безпеки* визначається як "спільна безпека", що ґрунтується на ненасильницькій взаємодії держав та проведенні **С.о.п.**

Відповідно до Маастрихтського договору про створення ЄС, який вступив у силу в 1993 р., була розгорнута робота щодо підготовки до запровадження Спільної безпекової і оборонної політики (Common Security and Defence Policy – CSDP) як органічної складової Спільної зовнішньої і безпекової політики (Common Foreign and Security Policy – CFSP). Але офіційно **С.о.п.** отримала відносно самостійне значення після саміту у Кельні у 1999 р.

Відповідно до вимог "Петерсберзьких місій" (1992) Західно-Європейського Союзу (ЗЕС), які стали частиною політики ЄС після прийняття Амстердамського договору 1997 р., що набув чинності 1 травня 1999 р., **С.о.п.** включала: місії гуманітарного і рятувального характеру; операції з підтримання миру; керування кризами, включаючи силовий примус до миру

Рішення у галузі **С.о.п.** повинні бути одно-стайно підтримані усіма країнами-членами ЄС. Зокрема, країни ЄС вирішили питання про створення Сил швидкого реагування у складі 60 тис. осіб, кількість яких у подальшому повинна збільшитися до 200 тис. осіб. Відповідно до основоположних законодавчих документів ЄС для застосування цих сил не обов'язково мати згоду (мандат) ООН.

Відповідно до рішень Лісабонського договору 2007 р. питання **С.о.п.** регулюються положеннями Секції 2. Вона знову стала інтегральною складовою Спільної зовнішньої і безпекової політики.

За Лісабонським договором держави мають взаємні зобов'язання у сфері оборони, які автоматично вводяться в дію у випадку нападу на одну з держав ЄС (схожий принцип закладений у ст. 5 НАТО). При цьому спеціально оговорюється сфера відповідальності країн, які визнані міжнародно спільно-тою як нейтральні (наприклад Данія).

Лісабонський Договір також передбачає створення спільної агенції, яка б опікувалася питаннями озброєння та бойової техніки для країн-членів ЄС.

Літ.: *Lisbon Treaty Section 2*; *Копійка В. В.* Європейський Союз: історія і засади функціонування :

навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Знання, 2009; *Лебедева М. М.* Мировая политика : учебник для вузов / М. М. Лебедева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2007; *Мировая политика в условиях кризиса* : учеб. пособие для студентов вузов / под. ред. С. В. Кортюнова. – М. : Аспект Пресс, 2010; *European Security and Defence Policy. The first 10 Years (1999–2009)* / Eds. Giovanni Grevi, Damien Helly and Daniel Keohane. – Paris, The European Union for Security Studies, 2009.

Мандрагеля В.А.

СПІЛЬНА ПОЗИЦІЯ (англ. Common position) – один з правових інструментів, передбачених Договором про Європейський Союз для більш системного та скоординованого досягнення Союзом цілей у сферах спільної зовнішньої політики та політики безпеки і поліцейного та судового співробітництва в кримінальних справах.

Положення щодо **С.п.** як одного з правових інструментів Союзу були внесені до тексту Маастрихтського договору (набув чинності 1 лютого 1993 р.) в розд. V "Положення про спільну зовнішню політику та політику безпеки" (ст. 12) та розд. VI "Положення про поліцейне та судове співробітництво в кримінальних справах" (ст. 34). Прийняття **С.п.** надавало Раді ЄС можливість визначати підхід Союзу до будь-якого окремого питання в межах співробітництва у сферах, що належали до другої та третьої колон ЄС. **С.п.** публікувалися в "Офіційному журналі ЄС". **С.п.** регулярно переглядалися та оновлювалися.

Відповідно до ст. 12 прийняття **С.п.** було одним з правових інструментів, поряд із визначенням принципів та головних настанов *Спільної зовнішньої політики та політики безпеки* (СЗППБ), виробленням спільних стратегій, прийняттям спільних дій, зміцненням систематичної співпраці держав-членів у провадженні політики, використовуючи які Союз мав досягати цілей Спільної зовнішньої політики та політики безпеки. **С.п.**, що визначала підхід Союзу щодо окремого питання географічного чи тематичного характеру приймалися *Радою ЄС*, яка мала діяти одно-стайно, а держави-члени повинні були забезпечувати узгодженість своїх національних політик та дипломатичних дій із **С.п.** (ст. 15). **С.п.** могла стосуватися визначення європейської політики щодо ряду третіх країн або регіонів світу, кризових ситуацій та таких горизонтальних питань, як нерозповсюд-

ження, попередження конфліктів, підтримка дій Міжнародного кримінального суду тощо. Санкції ЄС щодо третіх країн, наприклад, мали реалізовуватися шляхом прийняття **С.п.** Положення Договору вимагали також від держав-членів координації своїх дій у міжнародних організаціях та на міжнародних конференціях з метою підтримки на таких форумах **С.п.** ЄС. У разі, коли в міжнародних організаціях та міжнародних конференціях брали участь не всі держави-члени, то ті держави-члени, які брали в них участь, мали підтримувати **С.п.**

Ст. 34 передбачала одностайне прийняття *Радю ЄС С.п.*, що визначають підходи Союзу до окремих питань, з метою досягнення мети ЄС – забезпечення громадянам високого рівня безпеки у просторі свободи, безпеки та правосуддя за допомогою спільних дій держав-членів у сферах поліційної та судової співпраці в кримінальних справах, запобігання расизму й ксенофобії та боротьби з ними. Іншими правовими інструментами були також: рамкові рішення, рішення, конвенції.

У проєкті *Конституції ЄС* було передбачено поступове заміщення **С.п.** європейськими законами та рамковими законами. Відповідно до Лісабонського договору, який реформував правові механізми зовнішньополітичної діяльності ЄС, основними правовими актами у сфері СЗППБ є рішення, тобто обов'язкові до виконання акти вторинного законодавства. Рішення, які стали правовою основою всіх заходів ЄС у СЗППБ (дій, позицій, положень про виконання рішень), замінили собою правові інструменти, що використовувалися у цій сфері до прийняття Лісабонського договору, зокрема **С.п.**

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов. – Х. : Магістр, 2009; Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. – К. : К.І.С., 2006; *Європейський Союз: Основнополагаючі акти в редакції Лиссабонського договору с коментаріями.* – М. : ИНФРА-М, 2008; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Ін Юре, 2001; *Копійка В. В.* Європейський Союз : історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Szyszczak E.* Understanding EU Law / E. Szyszczak, A. Cogan. – London : Sweet & Maxwell, 2005.

Рудік О.М.

СПІЛЬНА РИБАЛЬСЬКА ПОЛІТИКА (common fisheries policy) – комплекс послідовних дій інституцій ЄС з метою забезпечення сталих економічних, екологічних та соціальних умов експлуатації живих водних ресурсів.

ЄС є найбільшою у світі морською територією, на якій функціонують 1 200 портів. Близько 90% зовнішньої та 40% внутрішньої торгівлі здійснюється морем, а торговий флот ЄС є найбільшим у світі. Прибережні території, де проживає близько 50% населення Союзу, виробляють понад 40% ВВП ЄС. Рибпромисловість ЄС є третьою у світі за обсягами вилову риби (щороку – близько 6,9 млн т, частка у світовому вилові – 4,6%). У рибальстві та рибопереробці зайнято понад 400 тис. працівників. Хоча внесок сектору рибальства у ВВП держав-членів не перевищує 1%, він залишається важливим джерелом зайнятості в прибережних регіонах, де населення має обмежений вибір сфер працевлаштування. Крім того, сектор постачає рибу та продукцію рибопереробки на ринок ЄС, який є одним з найбільших у світі. Договором про заснування *Європейської Економічної Спільноти* (1957) рибальська політика була віднесена до спільної сільськогосподарської політики, а рибопродукти – до аграрної продукції. Хоча формально **С.р.п.** була вироблена в 1983 р., її витoki сягають початку 70-х рр., коли в Спільноті вжили заходів щодо запобігання конфліктам між державами-членами ЄС у питаннях доступу в територіальні води та до рибних ресурсів одна одної. У результаті були прийняті дві постанови, які серед іншого містили положення про організацію спільного ринку для рибних продуктів, надання структурної допомоги для модернізації рибальського сектору, гарантування вільного доступу рибальських суден у води всіх держав-членів за умови виконання певних вимог. На розвиток **С.р.п.** серйозно вплинули політика ООН щодо збереження світових рибних ресурсів, запровадження державами 200-мильної виняткової економічної зони (так звана “націоналізація морів”), а також подальше розширення Спільноти.

Першим елементом **С.р.п.** стала спільна організація ринку риби та продуктів аквакультури, основними цілями якого є забезпечення ринкової стабільності, гарантування справедливого доходу виробникам риби

та рибних продуктів, надання переваги продукції ЄС без завдання шкоди зростаючому попиту на сировину переробної промисловості. Інструментами досягнення цих цілей є: встановлення спільних маркетингових стандартів; створення організацій виробників; запровадження системи підтримки цін на основі механізмів інтервенції; встановлення відповідного торговельного режиму з третіми країнами. Уся риба, яка продається в ЄС, має відповідати високим стандартам гігієни. На початку кожного риболовецького маркетингового року для основних видів свіжої або охолодженої продукції встановлюється орієнтовна ціна. Організації виробників можуть отримати фінансову допомогу, якщо вони вилучають рибну продукцію з ринку (ціна вилучення) та зберігають її для пізнішого використання або переробки. Умови зберігання та повернення на ринок мають бути такими, щоб гарантувати дотримання стандартів якості.

Організація спільного ринку супроводжується в ЄС спільною структурною політикою, яка має сприяти досягненню цілей **С.р.п.** шляхом зміцнення економічного і соціального згуртування. Європейський рибальський фонд (заснований 1 січня 2007 р.) забезпечує фінансування (бюджет на 2007-2013 рр. – 4,3 млрд євро) всіх секторів рибальської галузі (океанське та морське рибальство, аквакультура) та прибережних рибальських громад для допомоги в адаптації до умов, що змінилися, підвищення їх економічної життєздатності (оновлення флоту, поліпшення відслідковуваності або маркування продукції) та екологічної сталості (підтримка екологічно дружніх методів виробництва). Проекти фінансуються на основі стратегічних планів та робочих програм, розроблених органами влади держав-членів. Основою **С.р.п.** є система правил рибальства, розроблена з метою раціональної експлуатації рибних ресурсів та запобігання їх виснаженню. Існують три види правил рибальства: 1) межі рибальської активності – обмеження розміру флоту та часу на промисел; 2) ліміти вилову – заходи з обмеження кількості виловленої риби, які здійснюються шляхом запровадження загального дозволеного обсягу вилову та квот вилову; 3) технічні заходи, за допомогою яких регулюються засоби та місця лову. ЄС послідовно зменшує загальну кількість рибальських

суден та час їх перебування на промислі для забезпечення відтворення рибних ресурсів та гарантування доходу рибалок. Державам-членам заборонено перевищувати загальний тоннаж флоту станом на 1 січня 2003 р. (новачкам – на час вступу). Усі рибальські судна реєструються у Регістрі флоту ЄС. Загальні дозволені обсяги вилову, які щорічно (кожні два роки для глибоководних видів) встановлюються для запасів найбільш комерційно важливих видів риби, ухвалюються Радою міністрів з питань рибальства за науково обґрунтованою пропозицією *Європейської Комісії*. Загальні дозволені обсяги вилову розподіляються між державами-членами у вигляді квот на основі системи “відносної стабільності”, яка дозволяє зберігати національні квоти стабільними відносно одна одної навіть в умовах коливання продуктивності запасів риби. Технічними заходами, які варіюються залежно від басейну та місцевих умов, встановлюються мінімальні промислові розміри риби, розміри вічок рибальських сіток, закриті для вилову зони та періоди, ліміти прилову, вимоги використання селективних засобів лову, заходи з попередження руйнування морського довкілля. У межах **С.р.п.** ЄС активно бореться з незаконним, неконтрольованим та незареєстрованим рибним промислом. Для забезпечення дотримання правил рибальства з 1 січня 2010 р. діє система контролю, інспектування та примусового виконання. Відповідно до ст. 43 Договору про функціонування ЄС Європейська Комісія подає пропозиції щодо розроблення та реалізації **С.р.п.**, а Рада ЄС та *Європейський Парламент*, діючи згідно із звичайною законодавчою процедурою та після консультування з Економіко-соціальним комітетом, встановлюють спільну організацію ринку та інші положення, необхідні для досягнення цілей **С.р.п.** За пропозицією Комісії Рада ЄС одноосібно ухвалює заходи щодо встановлення цін, зборів, допомоги та кількісних обмежень, а також про встановлення й розподіл обсягів можливого вилову риби. Договір передбачає можливість заміни національних організацій ринку на спільну організацію за умови рівноцінної гарантії зайнятості та рівня життя зацікавлених виробників та забезпечення в Союзі умов торгівлі, подібних до національного ринку. В 1976 р. в Комісії був створений Генеральний директорат з

питань рибальства (ГД), роль якого полягає у виробленні державної політики в галузі рибальства. До експертного середовища, послугами якого користується ГД, входять морські біологи, а також економісти з дослідницьких центрів та університетів. З 1971 р. при Європейській Комісії діє Дорадчий комітет з питань рибальства (АСФА) у складі представників виробників, торгівлі, переробки та фінансування в галузі рибальства, а в 2004 р. створені регіональні дорадчі комітети (7), що дозволило рибалкам, науковцям та іншим зацікавленим гравцям спільно працювати та впливати на питання, пов'язані з **С.р.п.** У 2005 р. рішенням Комісії був створений Науково-технічний та економічний комітет з рибальства (STECF), метою якого було надання наукової та експертної підтримки процесу імплементації Комісією **С.р.п.**

З 1 січня 2003 р. в ЄС запровадили нову **С.р.п.**, основними напрямками якої було запровадження довгострокового управління рибними ресурсами та залучення до нього зацікавлених гравців рибальського сектору з метою його сталого розвитку. Однак, за оцінками Комісії, ЄС не вдалося повністю досягти цілей реформи, особливо щодо припинення надмірної експлуатації рибних ресурсів. У зв'язку з цим Європейська Комісія в квітні 2009 р. опублікувала Зелену книгу щодо чергової реформи **С.р.п.**, результати обговорення положень якої були опубліковані в 2010 р. Реформа **С.р.п.** має набути чинності з 2013 р. У межах реформи європейського врядування Європейська Комісія з 2006 р. реалізувала трирічний план заходів зі спрощення законодавства **С.р.п.**, покращення доступу до необхідної інформації, зменшення адміністративного тягаря для рибалок та управлінців. Усі важливі ініціативи Комісії щодо **С.р.п.** почали супроводжуватись оцінкою їх впливу на цільові групи та суспільство в цілому.

Понад чверть обсягу риби виловлюється рибалками ЄС за межами вод Союзу. В 2004-2006 рр. близько 8% обсягу вилову припало на територіальні води країн, з якими ЄС уклав відповідні угоди, а 20% – переважно в районах Світового океану, які перебувають під наглядом регіональних організацій з управління рибальством (наприклад Комісія з рибальства в Північно-східній Атлантиці). З 1976 р. ЄС уповноважений державами-чле-

нами укладати з третіми країнами угоди стосовно доступу до рибних ресурсів. ЄС укладає два види угод: 1) угоди про партнерство в галузі рибальства (ЄС надає третім країнам фінансову та технічну підтримку в обмін на право вилову риби); 2) північні угоди (координація, спільне управління та поділ рибних ресурсів). Угоди про партнерство надають ЄС виключні права (жодне судно Союзу не може укласти окрему угоду), а їх умови завжди повністю оприлюднюються. Північні угоди укладаються із сусідами ЄС у регіоні Північного моря та північно-східної Атлантики (Норвегія, Ісландія, Фарерські острови). Складовою **С.р.п.** є аквакультура – розведення та вирощування водних організмів (риба, ракоподібні, молюски, водорості) на спеціально створених плантаціях, – обсяг якої становить близько 20% рибної продукції ЄС. Розвиток конкурентоспроможної та екологічно дружньої аквакультури фінансується ЄС з коштів Європейського рибальського фонду та дослідницьких програм Союзу. В 2009 р. Європейська Комісія розробила стратегію майбутнього європейської аквакультури.

Літ.: Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004; Дзяд О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України: навч. посіб. / О. В. Дзяд, О. М. Рудік; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К.: Міленіум, 2009; Moussis N. Guide to European policies / N. Moussis. – Brussels: European Study Service, 2007.

Рудік О.М.

СПІЛЬНИЙ РИНОК (англ. Common market або внутрішній ринок, англ. Internal market) – форма європейської економічної інтеграції, покладена Римським договором 1957 р. в основу Європейської Економічної Спільноти (ЄЕС), яка передбачала реалізацію спільних політик щодо регулювання виробництва та поступове усунення тарифних та нетарифних торговельних обмежень і досягнення свободи переміщення товарів, людей, послуг та капіталів у межах країн Спільноти. На сьогодні в термінології ЄС поняття “**С.р.**” та “внутрішній ринок” вживаються синонімічно з тим, що перше – вже в історичному контексті, а лише друге збереглося в тексті Лісабонського договору.

Базове завдання **С.р.** щодо скасування внутрішнього мита та встановлення митного союзу було втілено з 1 липня 1968 р., проте

протягом наступних 28 років, аж до підписання Єдиного європейського акта (1986), завдання досягнення чотирьох свобод залишилося на порядку денному. Актуальне воно і сьогодні. Римський договір (1957) розглядав створення **С.р.** як засадниче завдання Європейської Економічної Спільноти (ст. 2 Договору про ЄЕС) для побудови єдиного ринку: “Спільнота через створення **С.р.** і поступове узгодження економічної політики держав-членів повинна сприяти гармонійному розвитку економічної діяльності, підвищенню стандартів життя та тіснішим стосункам між державами-членами Спільноти, ... послідовному підвищенню життєвого рівня та тіснішим відносинам між державами, які до неї належать”. Очевидно, що **С.р.** не був самоціллю, а засобом для досягнення економічних та політичних цілей.

Це передбачало: по-перше, створення митного союзу, який включав скасування митних зборів, квот на імпорт та інших торговельних бар’єрів між державами-членами (д.-ч.) з одного боку, та запровадження єдиного зовнішнього митного тарифу щодо третіх країн – з другого; по-друге, імплементацію, серед іншого, через спільні політики, чотирьох свобод: свободи руху товарів, робочої сили, надання послуг та підприємницької діяльності та капіталу (див. *Свободи внутрішнього ринку ЄС*).

Так, у процесі побудови **С.р.** Спільнота стикнулася з низкою труднощів. Побудова **С.р.** передусім вимагала скасування експортних та імпорتنих зборів, які існували між д.-ч. ще до створення ЄЕС. Такий підхід викликав неоднозначні оцінки в європейських державах. Для Франції та Італії зміни в національній економічній політиці, зумовлені підписанням Римської угоди, були значно вагомішими, ніж для країн Бенілюксу та Західної Німеччини, які вже реалізовували політику сприяння вільній торгівлі. Підписання Договору ЄЕС унеможливило протекціоністську політику Італії та Франції щодо своєї сільськогосподарської політики та промисловості через підвищення митних бар’єрів. Створенням митного союзу Гаролд Макмілан обґрунтував відмову Великобританії у 1957 р. від вступу в ЄЕС, яку він назвав: “високотарифне, обмежене внутрішнім баченням, самодостатнє угруповання в Європі” (*Тоді Ф.*). Однак д.-ч. спочатку швидко усунули митні тарифи ще до завершення терміну, визна-

ченого для реалізації митного союзу. Однак безпосередньо після їх скасування почали створювати нові бар’єри нетарифного характеру, наприклад технічні бар’єри, усунути які стало в певних випадках навіть важче. Разом з низкою негативних в економічному плані подій, що мали місце у 1970-х рр., процес створення єдиного ринку призупинився (період “європесимізму”). Проте досягнення економічної інтеграції переважили недоліки як для виробників, так і для споживачів. Серед таких переваг розширення ринку збуту продукції, спільне подолання негативних наслідків зовнішньоекономічних впливів, підвищення конкурентоспроможності на світовому ринку. Вагомим поступом стало запровадження принципу взаємного визнання національних норм (справа *Cassis de Dijon*, 1979) (див. *Свободи внутрішнього ринку ЄС*).

В інтеграційному процесі настав етап “євроентузіастів”, який для Спільноти означило обрання Президентом Європейської Комісії Жака Делора, колишнього міністра економіки і фінансів Франції. Під керівництвом Делора була розроблена Біла книга “Завершення формування внутрішнього ринку” (1985), що встановлювала закінчення побудови єдиного ринку до кінця 1992 р. Біла книга сама розрізняє внутрішній ринок і далекосяжний **С.р.** Визнаючи недоліки та труднощі, вона була спрямована на поглиблення процесів європейської інтеграції та визначала 279 законодавчих заходів, необхідних для зняття внутрішніх перешкод у торгівлі. З метою виконання поставлених завдань д.-ч. Спільнот ухвалили Єдиний європейський акт (ЄСА, 1986), у ст. 13 якого було закріплено концепт внутрішнього ринку через призму чотирьох свобод, що мав бути реалізований до 31 грудня 1992 р. Це ознаменувало перехід до нового кроку економічної інтеграції та процесу поглиблення європейської інтеграції загалом (див. *Зона вільної торгівлі*).

Слід розуміти відмінності між поняттями “**С.р.**”, “внутрішній” та “єдиний ринок”, які вживаються майже синонімічно, між якими, проте, склалися змістовні відмінності, зумовлені поступальністю процесу європейської інтеграції. Різниця між ними має характер взаємозумовленості та взаємодоповнюваності на основі інтеграційної цілісності. Щодо розмежування існують загалом три погляди: внутрішній ринок (в основному) ідентичний зі **С.р.**, виходить за межі останнього чи відстає від нього.

Проти ідентичності цих понять говорить уже те, що внутрішній ринок і **С.р.** згадуються в договорах поряд, але в різному контексті (ст. 15 Договору про заснування Європейської Спільноти). **С.р.** є одним з етапів багатонаціонального інтеграційного процесу. На перший погляд, про ширше тлумачення поняття внутрішнього ринку свідчить, зокрема, рішення Суду ЄС у справі “Schul” (справа 15/81 Gaston Schul Douane Expeditieur BV проти Inspecteur der Invoerrechten en Accijnzen, Roosendaal, 1985): “Поняття **С.р.** ... орієнтується на усунення всіх перешкод для торгівлі всередині Спільноти з метою злиття національних ринків у єдиний ринок, умови якого якомога більше нагадують умови справжнього внутрішнього ринку”. Однак рішення у справі було ухвалено ще до затвердження концепту внутрішнього ринку в ЄС, тож воно не обов’язково несе таке ж розуміння поняття, як останній (Р.Штрайнци).

Уже невдовзі, в 1989 р., Суд ЄС відхилив тлумачення внутрішнього ринку як вужчого за **С.р.**, коли визнав непідробні умови конкурентної боротьби конститутивною ознакою внутрішнього ринку (рішення “Titaniodioxid”, Суд ЄС, с.сп. С-300/89, Комісія/Рада, Збр. 1991, I-2867, б.н.14=HV, с.130,153 і наступні).

Предметне ж обмеження внутрішнього ринку як частини **С.р.** виливається в те, що він зі сфер **С.р.** не охоплює наступні: аграрну політику, загальну транспортну політику, конкурентну соціальну, охорони довкілля та спільну торговельну політику. У підсумку суттєвим нововведенням поняття внутрішнього ринку було чітке визначення часових рамок та інструментарію досягнення цілі (Р.Штрайнци).

У Лісабонському договорі не використано понять “**С.р.**” чи “єдиний ринок”, а вже як результат інтеграційного процесу – лише “внутрішній ринок”. Згідно з п. 2. ст. 26 Договору про функціонування ЄС: “Внутрішній ринок охоплює простір без внутрішніх кордонів, де згідно з положеннями договорів забезпечено вільний рух товарів, осіб, послуг та капіталу”. Такий підхід спрямований на перезапуск ринкової інтеграції та реалізацію потенціалу зростання ЄС. На загальноєвропейському рівні це потребує, зокрема: запроваджен-

ня єдиного європейського патента (до 2014); полегшення транскордонної торгівлі он-лайн на внутрішньому ринку, запровадження загальноєвропейського авторського права (copyright) та боротьби з підробками та піратською продукцією; полегшення вільного руху, надання послуг всередині ЄС; спільні стандарти якості продуктів, що відповідають міжнародним; полегшення доступу до капіталу для малого і середнього бізнесу.

Літ.: Бояр А. О. Торговельно-економічні відносини між Україною та ЄС: Регулювання зовнішньої торгівлі та конкуренції в умовах єдиного ринку ЄС : підручник / А. О. Бояр ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – К. : Міленіум, 2008. – 384 с.; Тоді Ф. Нарис історії Європейського Союзу / Ф. Тоді ; пер. з англ. М. Марченко. – К. : К.І.С., 2001. – 136 с.; Штрайнци Р. Європейське право / Р. Штрайнци. – Львів : “Львів. Астролябія”, 2009. – 479 с.; Освітній портал Europedia. – Режим доступу : <http://europedia.moussis.eu/home.tkl>

Заворітня Г.П.

СПІЛЬНИЙ РИНОК СХІДНОЇ І ПІВДЕНОЇ АФРИКИ (англ. Common Market for Eastern and Southern Africa, COMESA) утворений у 1994 р. як наступник преференційної зони торгівлі держав Східної та Південної Африки (РТА) на основі Договору про утворення спільного ринку країн Східної та Південної Африки. Договором передбачається можливість перетворення КОМЕСА в Економічну спільноту, якщо цілі створення спільного ринку будуть досягнуті. У складі КОМЕСА – 22 країни-члени: Ангола, Бурунді, Джибуті, Заїр, Замбія, Зімбабве, Кенія, Коморські острови, Конго, Лесото, Маврикій, Мадагаскар, Малаві, Мозамбік, Намібія, Руанда, Свазіленд, Судан, Танзанія, Уганда, Еритрея, Ефіопія. Цілі КОМЕСА: забезпечення сталого зростання та розвитку; розробка і здійснення спільної макроекономічної політики та програм з метою забезпечення більш тісної економічної співпраці; залучення іноземних, транскордонних та місцевих інвестицій, включаючи спільне використання науково-технічних досягнень; сприяння створенню та розвитку африканської економічної спільноти; співпрацю з іншими регіональними та міжнародними організаціями; узгодження політики і відстоювання загальних позицій країн-членів на міжнародних форумах; досягнення політичних цілей.

Основні напрями діяльності КОМЕСА: співробітництво у сфері лібералізації торгівлі та ство-

рення митного союзу після 10-річного перехідного періоду шляхом ліквідації мит та інших зборів за ввезення товарів; усунення нетарифних бар'єрів; запровадження спільного зовнішнього тарифу на товари, імпортовані з третіх країн; встановлення режиму найбільшого сприяння; митне співробітництво в рамках спільного ринку; спрощення та гармонізація торгової документації і процедур; співробітництво у валютно-фінансовій сфері, що припускає створення платіжного союзу з єдиною валютною і розрахунковою одиницею – есакі, врегулювання платежів; досягнення конвертованості валюти; створення союзу країн-членів КОМЕСА з питань обмінного курсу валют; узгодження валютної і податкової політики; регіональне макроекономічне співробітництво: розвиток банківської справи і ринку капіталів; вільний рух капіталу; співробітництво у наданні банківських гарантій; співробітництво в розвитку галузей економіки: промисловості, енергетики, науки і техніки, сільського господарства та сільських районів; природних ресурсів та охорони навколишнього середовища; транспорту і зв'язку; туризму, телекомунікаційних послуг; співробітництво в галузі стандартизації та гарантії якості продукції; з соціальних питань; у розвитку людських ресурсів; створення комплексної інформаційної системи; сприяння розвитку приватного підприємництва; співпраці між торговими палатами та підприємницькими об'єднаннями; залучення і захист інвестицій: усунення подвійного оподаткування, реалізація багатосторонніх інвестиційних угод; забезпечення вільного переміщення окремих осіб, робочої сили, послуг; співпраця та координація діяльності з Південноафриканською спільнотою розвитку.

Літ.: *Офіційний сайт КОМЕСА*. – Режим доступу : <http://www.comesa.int/>

Стрельцов В.Ю.

СПІЛЬНІ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (англ. *Common policies*) – сукупність договорів, директив, постанов, рішень, висновків, принципів та методів їх реалізації, які спільно впроваджуються інституціями ЄС та країнами-членами з метою досягнення визначених цілей та завдань політики. **С.п.ЄС** формуються внаслідок переговорного процесу між учасниками – інститутами ЄС, країнами та представника-

ми регіонального, локального рівня й окремими зацікавленими учасниками. Для вироблення та впровадження спільних політик країни мають частково відмовитись від національного суверенітету і передати власні повноваження наднаціональним органам.

Сучасні дослідники виокремлюють чотири типи **С.п.ЄС**. Базові політики визначають стратегічні завдання розвитку для всіх учасників інтеграційного об'єднання, узгоджуються між ними та фіксуються в засновницьких договорах. Договірною базою **С.п.ЄС** є: Римські, Маастрихтський, Амстердамський, Ніщський та Лісабонський договори. Римські та Маастрихтський договори сформували фундаментальні засади спільних європейських політик, започаткували інтеграційний процес в економічній та соціальній сферах, спільну зовнішню політику та політику безпеки, співробітництво у сфері правосуддя та внутрішніх справ. Амстердамський, Ніщський та Лісабонський договори розширили й удосконалили правову базу спільних політик у питаннях їх вироблення та імплементації.

Правові засади для вторинних політик ЄС також утворюють договори ЄС, але їх запровадження слугує інтересам усіх або більшості країн-учасниць інтеграційного об'єднання, розширює сферу спільних інтересів, хоча й не супроводжується переходом до наступного етапу інтеграції, а прийняті рішення не завжди обов'язкові для виконання (у разі наявності положень щодо права на неучасть). Правову базу для їх імплементації складає надбання Спільноти (*acquis communautaire*) (у рамках першої колони), міжнародна співпраця (у рамках другої колони), поєднання міжнародної співпраці та надбання Спільноти (у рамках третьої колони). На відміну від базових, вторинні спільні політики деталізують прийняті базові рішення та виробляються інституціями ЄС за певними процедурними схемами. Поточну роботу здійснюють інституції ЄС (ст. 7 та ст. 189-265 Договору про ЄС): Європейська Комісія, Європейський Парламент, Рада ЄС, Суд ЄС та Європейський суд аудиторів, Європейський соціально-економічний комітет та Комітет регіонів. За своєю природою горизонтальні та вертикальні політики мають вторинний характер. Горизонтальні політики впливають на загальні умови суспільно-політичного та економічного життя кожної країни, для прикладу: регіональна, податкова, охорони навколиш-

нього середовища, соціальна, політика конкуренції тощо.

Секторальні (вертикальні) політики стосуються окремих секторів економіки країн, наприклад: сільськогосподарська, промислова, наукових досліджень, транспортна, енергетична, освітня тощо. Рішення щодо вироблення та реалізації секторальних політик завжди виступають предметом своєрідних “торгів” та компромісу між членами об’єднання, оскільки однаково не влаштовують інститути ЄС, держави-члени, гравців регіонального і локального рівня та фізичних осіб. Сфери найбільшого зацікавлення учасників інтеграційного процесу є найбільш інтегровані.

С.п.ЄС постійно еволюціонують внаслідок переговорного процесу між інституціями ЄС, країнами та представниками регіонального, локального рівня та окремими зацікавленими учасниками, змінюючись у правовому сенсі відповідно до соціального, економічного та технічного прогресу галузі, а також розвиваються у напрямі розширення повноважень, за необхідності – формуються нові напрями європейських політик, що раніше не узгоджувались. **С.п.ЄС** є взаємопов’язаними і змінюються відповідно до внутрішніх та зовнішніх чинників, взаємовпливають, сприяючи розвитку європейської інтеграції. Сучасні стратегічні напрями суспільно-політичного та зовнішньополітичного розвитку визначені у Ніщцькому та Лісабонському (2007) договорах, соціально-економічного розвитку – в оновленій Лісабонській стратегії (2005) та зафіксовані у бюджеті ЄС на 2007-2013 рр. Хоча не існує єдиних підходів щодо вичерпного переліку політик ЄС, на основі аналізу компетенцій, якими наділені інституції та агентства ЄС, можна говорити про існування близько 25-30 сфер політик, які на сьогодні регулюються або координуються на європейському рівні із застосуванням різних моделей творення політик та процедур прийняття рішень: сільськогосподарська та розвитку сільських місцевостей (Agriculture and Rural Development), риболовна (Fisheries), безпеки харчових продуктів (Food safety), внутрішнього ринку (Internal market), бюджетна (Budget), конкурентна (Competition), митна (Customs), єдиного ринку капіталу (Single Market for Capital), фінансово-економічна (Economic and Financial Affairs), податкова

(Taxation), промислова (Industrial), підприємництва (Entrepreneurship), покращення регулювання (Better Regulation), аудіовізуальна та засобів масової інформації (Audiovisual and media), культурна (Culture), освіти та професійного навчання (Education and training), молодіжна (Youth), підприємницька (Enterprise), охорони довкілля (Environment), охорони здоров’я (Health), морська (Maritime policy), сталого розвитку (Sustainable development), спільна зовнішня та безпекова (Common Foreign Security Policy, CFSP), міжнародного розвитку (Development), розширення (Enlargement), зовнішньої торгівлі (External trade), сусідства (Neighbourhood policy), енергетична (Energy), регіонального та місцевого розвитку (Regions and local development), науково-дослідницька (Research, Science and technology), туристична (Tourism), юстиції та громадянських прав (Justice and citizens’ rights), імміграційна (Immigration), транспортна (Transport) тощо.

Виділяють п’ять моделей вироблення **С.п.ЄС**: наднаціональна (комунітарна), регулятивна, багаторівневого управління, координації політик та визначення контрольних показників, міжурядового співробітництва (трансгавернменталізм).

Наднаціональна модель вироблення політики виникла на перших етапах формування єдиного ринку. Вона передбачає створення учасниками міждержавних альянсів з метою реалізації своїх інтересів в окремих секторах політики. Ознаками є: сильна Європейська Комісія (ініціювання, впровадження, регулювання взаємодії із зовнішніми суб’єктами); посилена роль Ради міністрів (стратегічні обговорення, пакетні рішення); залучення зацікавлених сторін у процес вироблення рішень; обмежена роль парламенту та національних парламентів.

Регулятивна модель вироблення політики спрямована на усунення бар’єрів між національними економіками під час розбудови внутрішнього ринку ЄС, спирається на стабільність європейського законодавчого процесу, механізми сприяння співробітництву між країнами та самостійність парламентів країн. Вона допомагає узгодити міждержавні стандарти з урахуванням особливостей держав-членів ЄС, формує загальну структуру ухвалення рішень у галузевих питаннях на макrorівні, між урядами країн та учасниками економічної діяльності. Ознаками моделі

є: виконання Європейською Комісією функцій архітектора і захисника регуляторних цілей і правил, робота з експертними спільнотами; виконання Радою міністрів функцій форуму для узгодження мінімальних стандартів і напрямів гармонізації політики, пріоритетів та засобів контролю; виконання Парламентом функцій урахування неекономічних чинників і збільшення його впливу при виробленні політики; надання європейською судовою системою гарантій імплементації прийнятих рішень; наявність у суб'єктів економічної діяльності можливостей для консультацій, впливу на вироблення політики.

Модель координації політики слугує механізмом переходу від національно орієнтованого вироблення політики до колективної системи її формування. Ця модель відома як "ОЕСР техніка" – обговорення та порівняння політики держав-членів організації. Функції європейських інституцій розподіляються: Комісія виконує роль модератора консультацій, формує мережу експертів, зацікавлених гравців, представників громадськості; залучаються незалежні експерти для просування ідеї; Рада ЄС у режимі "мозкового штурму" вирішує питання; діалог зі спеціальними комітетами в Парламенті як органами обстоювання конкретних методів.

Модель міжурядового співробітництва передбачає підвищену інтенсивність співробітництва між урядами держав-членів ЄС, але прийняття рішень на рівні спільних інституцій ЄС недоцільне або неприйнятне. Це результат довготривалого та цілеспрямованого політичного співробітництва, базується на елементах базових договорів, а для прийняття рішення необхідні спеціальні організаційні структури, які виходять за межі провідних інституцій ЄС. Ознаками є: активна роль Європейської Ради у визначенні напрямів політики; домінування Ради ЄС у консолідації інтересів; обмежена роль Комісії у виробленні політики; виключення Європейського суду та Європарламенту з кола інституцій; залучення невеликої кількості національних політиків; створення спеціальних організаційних структур для координації діяльності; закритість процесу від національних парламентів та громадськості.

Літ.: Дзяд О. В. Спільні політики Європейського Союзу та їх значення для України / О. В. Дзяд, О. М. Рудік ; за заг. ред. М. Бойцуна [та ін.]. – К. :

Міленіум, 2009; Мудрий Я. Словник-довідник термінів з європейської інтеграції / Я. Мудрий ; за заг. ред. М. Бойцуна [та ін.]. – К. : Міленіум, 2009; Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу : пер. з англ. / Н. Мусис. – К. : К.І.С., 2005.

Скібчик Г.Є.

СТАНДАРТИ ISO НА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ (англ. ISO standards 9000 series) – серія нормативних документів, прийнятих Міжнародною організацією зі стандартизації (International Organization for Standardisation, ISO), які стосуються систем управління якістю (СУЯ).

Серія містить чотири основних стандарти – ISO 9000, ISO 9001, ISO 9004, ISO 19011 та понад 20 допоміжних стандартів і спеціальних документів. ISO 9000 описує основні положення СУЯ і визначає термінологію для цих систем. ISO 9001 установлює вимоги до СУЯ. ISO 9004 містить настанови щодо забезпечення сталого успіху організації, ISO 19011 – настанови щодо проведення аудиту СУЯ та екологічного управління.

Стандарт ISO 9001 встановлює вимоги до СУЯ організації й безпосередньо не стосується вимог щодо якості виробу чи послуги. Виконання вимог цього стандарту гарантує ефективне управління та функціонування підприємства, установи чи організації. Особливістю стандартів ISO серії 9000 є їх універсальність та придатність як для великих, так і для малих організацій різних напрямів діяльності.

Упровадження та ефективне функціонування СУЯ може бути підтверджено процедурою сертифікації. Наявність сертифіката на СУЯ, виданого незалежним органом з оцінки відповідності, є для всіх зацікавлених сторін підтвердженням того, що організація є компетентним партнером і виконавцем, а до її пропозицій можна ставитися з довірою. Підхід з позицій СУЯ заохочує організації до аналізування вимог замовника / споживача, визначення процесів, які сприяють одержанню прийнятного для споживача продукту і забезпеченню постійного контролювання цих процесів. Спрямовування та контролювання організації щодо якості звичайно охоплює: розроблення політики і цілей у сфері якості; планування якості; забезпечення якості; поліпшення якості. На рисунку наведено модель системи управління якістю, що базується на процесному підході, описану в стандартах ISO серії 9000.



Модель СУЯ, що базується на процесному підході

Упроваджуючи СУЯ, організація має прийняти 8 принципів управління якістю: орієнтація на замовника; лідерство; залучення працівників; процесний підхід; системний підхід до управління; постійне поліпшування; прийняття рішень на підставі фактів; взаємовигідні стосунки з постачальниками. Упровадження СУЯ в органах публічного адміністрування відповідно до вимог стандарту ISO 9001 є одним із завдань України в процесі інтеграції до Європейського Союзу. Серед центральних органів виконавчої влади першою успішно запровадила СУЯ за вимогами ДСТУ ISO 9001-2001 Головна держслужба України, а серед органів місцевого самоврядування – виконавчі комітети Бердянської (Запорізька область), Комсомольської (Полтавська область) та Макіївської (Донецька область) міських рад. На регіональному рівні також накопичено значний досвід функціонування СУЯ в територіальних органах Держспоживстандарту, які впровадили власні системи 2001 р., надають консультативні послуги, а також виконують роботи із сертифікації в цій сфері на підприємствах і в установах. Стандарти ISO серії 9000 постійно удосконалюються, кожні 5–7 років готується нова версія. У 2000 р. було введено в дію стандарти ISO серії 9000:2000, які суттєво відрізнялися від попередньої версії 1994 р. та значною мірою спиралися на концепцію всеохопного управління на основі якості (TQM). У 2005 р. видано нову версію ISO 9000, у 2008 р. – нову версію ISO 9001. ISO 9001:2008 замінює ISO 9001:2000, який був упроваджений в організаціях виробничої й суспільної сфер діяльності 170 країн світу.

Стандарт ISO 9001:2008 не вводить нових вимог. У нього внесені лише роз'яснення до існуючих вимог ISO 9001:2000. Стандарт також включає зміни, спрямовані на підвищення сумісності його із стандартом ISO 14001:2004 (вимоги до систем екологічного управління).

При впровадженні на основі постійного удосконалення інтегрованої системи управління органу виконавчої влади необхідно обов'язково враховувати, що вимоги ISO 9001 доповнюють понад 20 інших стандартів, настанов та звітів, що підготовлені технічним комітетом ISO ТК 176 “Управління якістю та забезпечення якості” та іншими технічними комітетами ISO. Деякі з них вже прийняті як державні стандарти України або проходять відповідні процедури гармонізації. У державних органах СУЯ слід упроваджувати після ґрунтовного ознайомлення з термінологією та принципами побудови систем якості (ISO 9000) із застосуванням проектного підходу (ISO 10006). При цьому потрібно враховувати рекомендації МОС щодо керування конфігурацією (ISO 10007), розроблення документації системи (ISO 10013), використання інструментарію для реалізації восьми принципів управління якістю (ISO 10014) і вибору консультантів (ISO 10019). Серед інших документів ISO особливо значущими є настанови ISO IWA 4, що стосуються впровадження ISO 9001 в місцевих органах влади.

Під час проектування, реалізації та здійснення реінжинірингу основних процесів надання державних послуг також необхідно брати до уваги рекомендації щодо управління якістю в проектах (ISO 10006) та розглядання скарг в організаціях (ISO 10002). Для реалізації вимог стандарту ДСТУ ISO 9001-2001 щодо вимірювання, аналізу та поліпшення слід звертатися до стандартів, пов'язаних із застосуванням статистичних методів управління якістю (ISO 10017, ISO 11462), побудовою систем вимірювання (ISO 10012) та проведенням аудитів системи управління (ISO 19011). Здійснюючи аналіз СУЯ, керівництву доцільно використовувати настанови щодо управління якістю в проектах (ISO 10006). В управлінні людськими ресурсами надзвичайно важливо зважати на рекомендації щодо побудови ефективної системи підвищення компетентності персоналу (ISO 10015). Визначенню підходів до постійного вдосконалення діяльності органу виконавчої влади

сприятиме стандарт ISO 9004:2009. Проте слід пам'ятати, що цей документ був повністю переглянутий. Його нова версія базується на японському стандарті JIS/TR Q0005:2005, у якому робиться наголос на тому, що стале зростання організації досягається завдяки її спроможності враховувати зміни в зовнішньому середовищі та проводити необхідні інновації, що базуються на знаннях.

Літ.: ДСТУ ISO 9000:2007. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. – На заміну ДСТУ ISO 9000-2001 ; надано чинності 2008-01-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2008; ДСТУ ISO 9001:2009. Системи управління якістю. Вимоги : (ISO 9001:2008, IDT). – На заміну ДСТУ ISO 9001-2001 ; надано чинності 2009-09-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2009; ДСТУ-П ІWA 4:2010 : Системи керування якістю. Настанови щодо застосування ISO 9001:2008 в суб'єктах місцевого самоврядування. – Надано чинності 2010-04-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2010; *Калита П.* Вдосконалення управління на засадах стандартів ISO серії 9000: принципи та особливості їх використання в органах влади / Петро Калита // Світ якості України. – 2007. – № 1-2. – С. 10-13; *Лахижа М.* Система управління якістю в органах влади (вітчизняний та зарубіжний досвід) : монографія / М. І. Лахижа. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008; *Маматова Т. В.* Управління на основі якості: методологічні засади для органів державного контролю : монографія / Т. В. Маматова. – Дніпропетровськ : Свідлер А. Л., 2009.

Маматова Т.В.

СТАНДАРТИ ЯКОСТІ ЖИТТЯ В ЄВРОПІ. Європейські стандарти якості життя включають: державні соціальні стандарти (прожитковий мінімум); соціальні норми і нормативи: соціального обслуговування; транспортного обслуговування та зв'язку; охорони здоров'я; забезпечення навчальними закладами; обслуговування закладами культури; обслуговування закладами фізичної культури та спорту; побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування; соціальної роботи з дітьми, молоддю, центрами соціальних служб; державні соціальні гарантії: мінімальна заробітна плата; мінімальна пенсія; розміри соціальної допомоги. Ключовими завданнями, які має вирішувати держава, є розробка та запровадження нових стандартів якості соціальних послуг, підтримка розвитку соціальних послуг на рівні громади, передача функцій з організації

соціальних послуг у громаді органам місцевого самоврядування, впровадження механізму державного соціального замовлення й закупівлі послуг на конкурсній основі, підготовка професійних кадрів для соціальної сфери. Соціальні стандарти є важливим інструментом контролю органів влади за процесом підтримки якості життя багатьох мільйонів людей.

У демократично розвинених країнах споживач є керівним важелем на ринку, і держава саме через нього забезпечує свої національні інтереси, будує економічну стратегію.

Захист споживачів – це складова захисту прав людини. Встановлення конституційних гарантій щодо захисту прав споживачів є однією з ознак сучасного демократичного суспільства. Робота з реалізації національної політики у сфері захисту прав споживачів набуває ще більших масштабів, до сфери її інтересів додаються нові напрями – біологічно активні добавки, виготовлення продуктів із застосуванням генних технологій, продаж товарів поза діловими приміщеннями, електронна торгівля, послуги стільникового зв'язку.

Країни Європейського Союзу, забезпечивши на рівні технічного регулювання гарантії безпечності продукції та послуг, створивши систему позасудового та судового розгляду скарг споживачів, сконцентрували увагу на захисті споживача від небезпечних виробів та неякісних послуг через надання йому достатньої кількості об'єктивної інформації, відповідно якої він зможе приймати свідоме рішення щодо їх вибору.

Під час фінансової та економічної кризи споживачі залишаються незахищеними з боку держави. Фактично створено законодавчі, нормативні, інституційні умови для наступу недобросовісного бізнесу на права споживачів. Внаслідок неможливості забезпечення державою реалізації конституційного права на якість та безпечність суттєво постраждав імідж країни в очах міжнародної спільноти. Політика держави стосовно до споживачів виявилася вкрай безвідповідальною та неефективною.

У процесі розробки соціальних стандартів потрібно враховувати два аспекти: стандартизацію соціальних прав; розробку соціальних стандартів рівня життя. Головна мета розробки соціальних стандартів – забезпечити в країні стабільність і мінімізацію со-

ціального ризику, що в цілому дасть змогу знизити соціальну напруженість. Друга група соціальних стандартів пов'язана зі стандартизацією рівня життя в країні. Ці стандарти передусім мають характеризувати мінімальні соціальні норми, що гарантують гідний рівень життя. До соціальних стандартів рівня життя відносять: тривалість життя; грамотність населення; середню тривалість навчання; реальний ВВП на душу населення; сумарний коефіцієнт народжуваності; коефіцієнт старіння населення; співвідношення 10% найбагатших до 10% найбідніших; частку населення, яка проживає за межею бідності; співвідношення мінімальної і середньої заробітної плати – 1:3; мінімальний рівень погодинної заробітної плати; рівень безробіття (з урахуванням прихованого); кількість правопорушень на 100 тис. населення; рівень депопуляції (кількість народжених до кількості померлих); кількість психічних патологій на 100 тис. населення. Співвідношення доходів багатих і найбідніших верств населення в у країнах ЄС – 5-7:1. Бідність має кілька рівнів і характеризується такими показниками, як: прожитковий мінімум, гарантований прожитковий мінімум, мінімальний споживчий бюджет, рівень бідності, межа бідності, крайня форма бідності, гострота та глибина бідності. Глибина бідності – відхилення величини доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності. Межа бідності – рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб. Нині межа бідності встановлюється як частка прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць. На її основі визначаються сім'ї, які належать до категорії бідних. Крайня форма бідності – бідність, яка порівняно зі стандартами цивілізації асоціюється з межею виживання. Рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу є нижчим від визначеної межі бідності. Рівень бідності в Україні за останні роки коливався біля позначки 27%, а рівень крайньої бідності – 14%. У широкому розумінні бідність необхідно розглядати як нездатність підтримувати прожитковий мінімум.

У країнах ЄС використовують в основному відносні показники бідності. В європейських країнах до бідних домашніх господарств відносять такі, у яких показник рівня дохо-

ду становить 40-60% від середнього. У цілому в європейських країнах частка бідних сягає 7% населення, якщо за рису бідності приймається показник, що дорівнює 40% середнього медіанного доходу, і 18% – якщо за рису прийнято відповідно 60%. Слід зазначити, що в індустріально розвинутих країнах бідність тісно пов'язана з економічно неактивним населенням. Серед бідних в основному старі, непрацездатні або хворі люди. Значна частка бідних припадає також на жінок та дітей. Як наслідок – низька оплата праці породжує бідність серед працюючого населення, в результаті утворюється низька купівельна спроможність населення (за даними статистичного бюро Європейської Комісії індекс купівельної спроможності України становить 17% від прийнятого за європейську норму) і майже відсутність заощаджень, які є головним чинником інвестування національної економіки. Нині відомі чотири критерії, задоволення яких у сукупності визначає належність до середнього класу: володіння майном, еквівалентним у вартісному вираженні 20-100 середнім річним доходам працівника в економічно максимально активному віці (30-55 років); стабільний дохід у розмірі 2-10 прожиткових мінімумів; належність до найбільш повноправного прошарку, що складає основу електорату; дотримання законів, високий рівень соціальної відповідальності, прагматичний склад мислення й активна діяльність. Основною перепоною у відносинах між ЄС та Україною є разюча різниця між рівнем життя і соціальними стандартами та рівнем демократії, які усталені в Європі та в Україні.

Літ.: *Vimme Л.* Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / *Л. Вітте.* – К. : Заповіт, 2006; *Європейские страны СНГ: место в "Большой Европе"* / под ред. *В. Грабовски, А. В. Мальгина, М. М. Наринского* (отв. ред.). – М. : Междунар. отношения, 2005; *Копійка В. В.* Європейський Союз: заснування і етапи становлення / *В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко.* – К. : Видавн. Дім "Ін Юре", 2001; *Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін* : навч. посіб. / *І. Я. Тодоров, О. В. Філонов, В. М. Субботін, В. В. Пашутін.* – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2008.

Тодоров І.Я.

СТАТУТ РАДИ ЄВРОПИ – міжнародно-правовий договір, яким було засновано Раду Європи після його підписання 5 травня 1949 р.

10 країнами, а саме: урядами Королівства Бельгії, Королівства Данії, Французької Республіки, Ірландської Республіки, Італійської Республіки, Великого Герцогства Люксембург, Королівства Нідерландів, Королівства Норвегії, Королівства Швеції і Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії. Фактично ці держави підтвердили своє членство в організації шляхом передачі документів про ратифікацію на зберігання уряду Великої Британії. Тому цей договір ще відомий як Лондонська Угода. Усі держави, які згодом приєдналися до Ради Європи, зробили це шляхом підписання Статуту. Вважається, що до утворення Ради Європи спонукала промова Вінстона Черчилля в Університеті Цюріха 19 вересня 1946 р. незабаром після завершення Другої світової війни, в якій він закликав до створення “Сполучених Штатів Європи” на зразок Сполучених Штатів Америки.

С.Р.Є. було написано англійською та французькою мовами (причому обидва тексти є автентичними) в одному примірнику, який зберігається в архіві Уряду Сполученого Королівства, що надсилає завірені копії цього Статуту іншим урядам, які його підписали. Статут підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Уряду Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Кожна Сторона, що підписала цей Статут, стає його учасницею з дати здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти. На 1 лютого 2011 р. Рада Європи об’єднує 47 держав-учасниць, після того, як до неї приєдналися Ісландія та Німеччина (1950), Австрія (1956), Кіпр (1961), Швейцарія (1963), Мальта (1965), Португалія (1976), Іспанія (1977), Ліхтенштейн (1978), Сан-Марино (1988), Фінляндія (1989), Угорщина (1990), Польща (1991), Болгарія (1992), Естонія, Литва, Словенія, Словацька Республіка, Румунія, Чеська Республіка (1993), Андорра (1994), Латвія, Албанія, Молдова, Україна, колишня Югославська Республіка Македонія (1995), Росія і Хорватія (1996), Грузія (1999), Азербайджан, Вірменія (2001), Боснія-Герцеговина (2002), Сербія (2003), Монако (2004), Чорногорія (2007). Статус незалежних спостерігачів у міждержавних структурах Ради Європи мають Ватикан, Канада, Мексика, США та Японія.

Сьогодні Рада Європи є однією з найбільш авторитетних та представницьких євро-

пейських регіональних міждержавних організацій. Створювалась вона виходячи з потреби у збереженні людського суспільства та цивілізації, для задоволення якої життєво важливим є зміцнення миру на засадах справедливості та міжнародного співробітництва. Статут визначає правовий статус Ради Європи. Відповідно до нього метою цієї регіональної міжурядової організації є вжиття спільних заходів у соціальній, економічній, культурній, науковій, правовій та адміністративній галузях, а також у сфері розвитку демократії, захисту і здійснення прав та основних свобод людини.

С.Р.Є. Європи був номером “1” у Серії Європейських договорів. Поправки і тексти статутного характеру, які було прийнято пізніше, були пронумеровані відповідно 6, 7, 8 і 11. Структура **С.Р.Є.** включає Преамбулу, 42 статті, які згруповані в глави: Глава I “Мета ради Європи” (ст. 1), Глава II “Членство” (ст. 2-9), Глава III “Загальні положення” (ст. 10-12), Глава IV “Комітет Міністрів” (ст. 13-21), Глава V “Консультативна асамблея” (ст. 22-35), Глава VI “Секретаріат” (ст. 36, 37), Глава VII “Фінансування” (ст. 38, 39), Глава VIII “Привілеї та імунітети” (ст. 40), Глава IX “Зміни та доповнення” (ст. 41), Глава X “Заключні положення” (ст. 42).

С.Р.Є. є особливим різновидом міжнародно-правового договору. Він є нормативно-правовим договором, який характеризується низкою таких ознак: встановлюється державами-учасницями; приймається на підставі загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права; є формально обов’язковим волевиявленням держав-учасниць; містить міжнародно-правові норми; має письмову і юридичну зовнішню форму виразу; має юридичну силу; діє у часі, просторі та на певне коло суб’єктів міжнародного права; забезпечується державами-учасницями та Радою Європи.

Разом з тим **С.Р.Є.** Європи має і низку специфічних властивостей. Насамперед він є засновницьким договором, що визначає правові основи діяльності Ради Європи, хоча містить і норми, які фіксують права та обов’язки держав-учасниць. Кожен учасник є членом Ради Європи, який обов’язково має визнати принципи верховенства закону та здійснення прав і основних свобод людини всіма особами, які перебувають під його юрисдикцією, і має щиро та ефективно співпрацювати заради досягнення мети Ради

Європи. Участь у Раді Європи не впливає на співробітництво її членів з ООН та іншими міжнародними організаціями або союзами, членами яких вони є. Понад 25 держав-членів Ради Європи є одночасно і членами Європейського Союзу. **С.Р.Є.** також встановлює правовий статус основних органів Ради Європи, якими є Комітет Міністрів, Консультативна асамблея та Секретаріат Ради Європи. Комітет Міністрів, зокрема, приймає обов'язкові до виконання рішення з усіх питань, що стосуються внутрішньої організації та процедур Ради Європи, затверджуючи для цього необхідні фінансові та адміністративні правила. В окремих випадках Комітет Міністрів може створювати консультативні і технічні комітети або комісії. Кожен член Ради Європи має в Комітеті Міністрів одного представника, а кожен представник має один голос. Представниками в Комітеті є міністри закордонних справ. Якщо міністр закордонних справ не може бути присутнім на засіданні Комітету або за інших обставин, коли це доцільно, замість нього може бути призначений заступник, який у міру можливості має бути членом уряду його країни. Консультативна асамблея **С.Р.Є.** визначається як дорадчий орган, висновки якого мають рекомендаційний характер. Проте у травні 1951 р. було розширено повноваження Консультативної асамблеї та ширше врегульовано процедуру її діяльності шляхом внесення змін до ст. 23, 25, 27 та 34 **С.Р.Є.** Нова редакція ст. 23 **С.Р.Є.** передбачає можливість для Консультативної асамблеї обговорювати будь-яке питання та виносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке відповідає меті і компетенції Ради Європи. Вона також обговорює будь-яке питання та може вносити рекомендації щодо будь-якого питання, яке Комітет Міністрів надсилає їй для підготовки висновку. Роботу Комітету Міністрів та Консультативної асамблеї забезпечує Секретаріат Ради Європи, до складу якого входять Генеральний секретар, заступник Генерального секретаря та інший необхідний персонал. Генеральний секретар та заступник Генерального секретаря призначаються Консультативною асамблеєю за рекомендацією Комітету Міністрів. Рада Європи фінансується урядами держав-членів пропорційно до кількості їх населення та державних ресурсів, а розмір внеску визначається Комітетом Міністрів.

Шлях вступу України до Ради Європи був доволі довгим. Україна подала заявку на вступ до Ради Європи 14 липня 1992 р. 16 вересня 1992 р. Верховній Раді України було надано статус "спеціального гостя" в Парламентській (Консультативній) Асамблеї Ради Європи. Протягом 1994 р. після окремих, але узгоджених між собою візитів, що були здійснені на прохання Парламентської Асамблеї, два авторитетних юристи констатували "надзвичайний прогрес" у процесі приведення положень Конституції та основного законодавства України у відповідність з принципами Ради Європи (зокрема, з принципами Європейської Конвенції з прав людини). Вони дійшли висновку, що надалі необхідні більш глибокі реформи, але ці реформи можуть бути здійснені "після вступу". 6 квітня 1995 р. Бюро Парламентської Асамблеї оприлюднило доповідь про результати візиту, яка стала основою для візиту трьох Доповідачів Парламентської Асамблеї в Україну (до Києва та Криму) 10-14 квітня 1995 р. У висновку від 26 вересня 1995 р. № 190 щодо вступу України до Ради Європи Парламентська Асамблея рекомендувала Комітетові Міністрів запросити Україну стати членом Ради Європи і надати Україні 12 місць у Парламентській Асамблеї. Будь-яка держава, яка отримала таку пропозицію, стає членом Ради Європи (дійсним чи асоційованим) після передачі на зберігання від її імені Генеральному секретареві документа про приєднання до Статуту Ради Європи. В Україні **С.Р.Є.** був ратифікований 31 жовтня 1995 р. Законом України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" № 398/95-ВР, а набув чинності 9 листопада 1995 р. Відповідно до **С.Р.Є.** Україна представлена у всіх трьох головних органах Ради Європи, Міністр закордонних справ – у Комітеті міністрів Ради Європи – керівному органі цієї інституції. У Парламентській асамблеї Ради Європи, яка визначає основні напрями діяльності цієї організації та має консультативний статус, наша держава представлена Постійною делегацією Верховної Ради України у складі 24 народних депутатів (12 основних членів та 12 їх заступників). Загалом участь України у роботі Ради Європи значно сприяє здійсненню політики європейської інтеграції України, вдосконаленню національного законодавства і розвитку демократії та є важливим чинником підвищення

іміджу України у сфері міжнародного співробітництва.

Літ.: *Грицяк І. А.* Правова та інституційна основа Європейського Союзу / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; ред. М. Бойцун та ін. – Х. : Магістр, 2009; *Копійка В. В.* Європейський Союз. Історія і засади функціонування / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009; *Левицький Т. І.* Юридическая природа и правовое положение Совета Европы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Т. И. Левицкий. – М. : [б. и.], 1993; *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко та ін. – К. : Укр. Енцикл., 1998. – Т. 5. – 2003; *Podstawy europeistyki. Podręcznik akademicki* / red. Bokajło W., Pasześniak A. – Wrocław : [s. l.], 2009.

Красівський О.Я., Олійник А.Р.

СТРАТЕГІЯ І СТРУКТУРИ ЄС ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ (2010-2015) – програма Європейської Комісії з питань гендерної рівності, яка передбачає інтеграцію рівності між жінками та чоловіками в усі сфери політики ЄС.

Стратегія щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків (2010-2015) була прийнята 21 вересня 2010 р. і опирається на досвід щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків, реалізований у 2006-2010 рр.

Стратегія визначає внесок гендерної рівності в економічне зростання і сталий розвиток, реалізацію гендерної рівності в рамках Стратегії “Європа-2020”. Основні пріоритети даної Стратегії такі: рівна економічна незалежність жінок і чоловіків; рівна оплата за працю рівної цінності; рівність у прийнятті рішень; гідність, цілісність і відсутність гендерного насильства; заохочення гендерної рівності за межами ЄС; горизонтальні питання (гендерні ролі, законодавство, інструменти управління).

Нова стратегія спрямована на зміцнення співробітництва між різними учасниками та підвищення ефективності управління. Це закладає основу для майбутньої співпраці у сфері гендерної рівності з державами-членами, а також з Європейським парламентом та іншими установами й органами, в тому числі Європейським інститутом з питань гендерної рівності.

Для реалізації Стратегії в ЄС діє низка комітетів і структур. Зокрема, керівний комітет з питань рівності між жінками і чоловіками (CDEG – Steering Committee for Equality between Women and Men) входить до Ради Європи і

проводить аналіз, дослідження та оцінку стану рівності між жінками і чоловіками, визначає стратегії і політичні заходи, а також, у разі потреби, розробляє відповідні правові документи в таких сферах, як: збалансоване представництво жінок і чоловіків у всіх секторах суспільства; застосування комплексного підходу до проблеми рівності між жінками і чоловіками; торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації; боротьба з насильством щодо жінок.

Перший Комітет з питань рівності був створений у 1979 р. У 1992 р. він став Керівним комітетом з питань рівності між жінками і чоловіками при Директораті з прав людини. Керівний комітет з питань рівності між жінками і чоловіками входить до складу Генерального директорату з прав людини і має секретаріат, який також відповідає за діяльність Ради Європи у галузі співпраці у сфері рівноправності між жінками та чоловіками. При цьому, оскільки забезпечення рівноправності між чоловіками і жінками є невід’ємною частиною всієї роботи Ради, конкретні проекти і заходи здійснюються також іншими керівними комітетами.

У Раді Європи рівноправність розглядається як основне право людини. У Декларації Ради міністрів про рівність жінок і чоловіків (1988) проголошується, що дискримінація за статевою ознакою перешкоджає визнанню і здійсненню прав і основних свобод людини. Рада Європи ставить перед собою завдання стимулювання своїх членів до діяльності щодо забезпечення ефективної рівноправності між чоловіками і жінками. Гендерний баланс розглядається як невідмінна умова справжньої демократії. Це положення зафіксоване в Декларації, ухваленій на 4-й Конференції міністрів з питань рівності жінок і чоловіків (Стамбул, 1997 р.) як основоположний критерій демократії.

Комітет з прав жінок і гендерної рівності (FEMM – Committee on Women’s Rights and Gender Equality) – комітет Європейського Парламенту, який відповідає за питання, що стосуються прав жінок і гендерної рівності в ЄС. Комітет допомагає у вирішенні міжнародних питань з гендерних проблем. Комітет має два головних напрями діяльності: покращення економічного становища жінок щодо можливостей працевлаштування, заробітної плати тощо; соціально-економічна інтеграція жінок-іммігранток та боротьба

проти торгівлі людьми та сексуального насильства.

В Європейському Парламенті розглядаються доповіді за пропозиціями Комітету з прав жінок, організуються громадські слухання і визначаються пріоритети бюджету програм для жінок.

Консультативний комітет із забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок – консультативний орган, що складається з міністрів-представників держав-членів ЄС. Він збирається регулярно, щоб визначити політику Європейської Комісії щодо вирішення гендерних питань.

Група рівних можливостей – структура Генерального директорату з питань зайнятості, трудових відносин і соціальних питань Європейської Комісії. Вона відповідає за забезпечення дотримання Директиви ЄС про рівні можливості для жінок і чоловіків, здійснення Рамкової стратегії Співтовариства з питань гендерної рівності.

Європейський інститут з питань гендерної рівності (розташований у м. Вільнюс, Литва) був заснований у 2006 р. згідно з Директивою Ради ЄС 1922/2006. Його головною метою є збирання, аналіз і надання інформації з питань рівності між чоловіками та жінками в рамках політики щодо забезпечення гендерної рівності. У тісній співпраці з європейськими структурами та державами-членами Інститут несе відповідальність за організацію нарад експертів, обмін інформацією, проведення конференцій та інформаційних кампаній, поширення отриманої інформації для сприяння підвищенню об'єктивності та достовірності даних на європейському рівні, проведення обстежень сексуальної рівності в Європі, функціонування та координацію Європейської мережі із забезпечення гендерної рівності, сприяння науковим дослідженням у цій галузі.

Рада керуючих Європейського інституту з питань гендерної рівності складається з представників 18 країн-членів та представника Комісії і відповідає за прийняття таких важливих рішень, як щорічні програми роботи і бюджет.

Літ.: Буряк П. Ю. Європейська інтеграція і проблеми сучасності : навч. посіб. / П. Ю. Буряк, О. Г. Гупало. – К. : Хай-Тек Прес, 2008; *Європейський Союз*: словник-довідник / М. Марченко (ред.-упоряд.). – К. : К.І.С., 2005; *Music Н. Усе про спільноти Європейського Союзу* : пер. з англ. /

Н. Music. – К. : К.І.С., 2005; *Основи теорії гендеру* : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004; *Сорон Ж.-Л. Курс з Європейських інституцій*: європейська головоломка : підручник / Ж.-Л. Сорон. – К. : ІМВ, 2001.

Діденко Н.Г.

СТРАТЕГІЯ МИТНОЇ БЕЗПЕКИ ЄС – загальний напрям реалізації спільних принципів та інтересів безпеки ЄС у сфері здійснення митної справи в контексті сучасної спільної політики безпеки ЄС. **С.м.б.ЄС** є результатом оновленого бачення сучасних ролі і завдань митниці, яка переорієнтується зі збирання мит і непрямих податків на імпорт на боротьбу із шахрайством, тероризмом та організованою злочинністю. **С.м.б.ЄС** як комплексний план, спрямований на втілення сучасної місії митниці, оптимізацію побудови структури і впровадження ефективних заходів забезпечення захисту торгівлі і транспортних систем від тероризму поряд зі збереженням ефективності митної системи та зисків, які можуть мати від неї споживачі та підприємства. Головною метою **С.м.б.ЄС** проголошено боротьбу проти тероризму.

Правовою основою заходів, прийнятих у **С.м.б.ЄС**, є так звані “безпекові поправки” до Митного кодексу Спільноти (2005). Ці поправки передбачають впровадження трьох підходів до підвищення рівня безпеки шляхом поєднання заходів, спрямованих на: обов’язкове надання трейдерами митним органам ЄС інформації про товари, призначені для імпорту або експорту; реалізацію програми сприяння торгівлі в межах дії Авторизованого економічного оператора (АЕО); запровадження єдиного для Спільноти механізму визначення критеріїв відбору ризику в процесі контролю на основі застосування комп’ютерних систем. Комісія ЄС (Комюніке про стратегію розвитку Митного союзу, 2008 р.) у межах нової стратегії розвитку Митного союзу на основі Положення про Модернізований Митний кодекс також запропонувала узгодження стратегічних рамок для митниць із загальними стратегічними цілями в межах таких аспектів, як: захист суспільства та фінансових інтересів ЄС шляхом розробки ефективних заходів по боротьбі із забороненими, обмеженими та незаконними товарами, а також шляхом розробки ефективної оцінки ризиків у рамках боротьби з терористичною і кримінальною

діяльністю; підтримка конкурентоспроможності європейських компаній шляхом модернізації методів митної діяльності і розвитку нових стандартів ЄС; сприяння законній торгівлі шляхом розробки та вдосконалення системи контролю з метою зменшення перешкод у потоці товарів, зниження адміністративного навантаження на підприємства; контролювання й управління ланцюгами поставок, що використовуються для міжнародного руху товарів, шляхом підвищення ефективності й систематичного обміну інформацією про ризики; розвиток і зміцнення співробітництва між митними органами, іншими державними установами та діловими колами. Відповідно до Модернізованого Митного кодексу місія митних органів полягає у їх відповідальності за контроль міжнародної торгівлі ЄС, тим самим сприяючи справедливій та відкритій торгівлі, імплементації зовнішніх аспектів внутрішнього ринку, спільній торговельній політиці та іншим спільним політикам Спільноти, які мають відношення до торгівлі, а також загальної безпеки ланцюга поставок. Митні органи мають вживати заходів, спрямованих на захист фінансових інтересів ЄС та країн-членів; захист Спільноти від недобросовісної та незаконної торгівлі, підтримуючи законну бізнесову активність; забезпечення безпеки та охорони ЄС і його резидентів; підтримка належного балансу між митним контролем та спрощенням законної торгівлі. В умовах інтернаціоналізації розв'язання проблем забезпечення безпеки, що намітилася в рамках спільної стратегії безпеки ЄС, С.м.б.ЄС ґрунтується на такому важливому принципі, як співробітництво з третіми країнами. Забезпечення безпеки засобами спільного митного контролю торгівлі та створення рівних рівнів і стандартів управління операторами передбачають укладання угод між ЄС та іншими країнами світу про активізацію митного співробітництва, метою яких є встановлення балансу між спрощенням митних процедур та шляхами забезпечення безпеки. Результатом підписання угод стало розроблення мінімальних стандартів для портів CSI, загальних критеріїв управління ризиками та партнерських торговельних програм, що позитивно позначилося на виробленні стандартів безпеки та відповідних програм їх реалізації (наприклад програма "Trade Partnership Against Terrorism") та

сприяє роботі з вироблення Рамкових стандартів ВТО за участю ОБСЄ.

Всесвітня митна організація (ВМО) прийняла Рамкові стандарти безпеки і спрощення світової торгівлі (2005), які забезпечують структурні рамки для митних органів і бізнес-структур з метою забезпечення міжнародного ланцюга поставок і спрощення пересування легальних товарів. Ця система спрямована на зміцнення механізмів взаємодії між митними адміністраціями різних країн, що має сприяти можливості знаходження поставок, які характеризуються підвищеним ризиком. 17 стандартів, закріплених у рамках, збалансовані між заходами безпеки і сприяння торгівлі, спрямовані на покращення стягнення мит. Ураховуючи тенденції розвитку відносин з країнами, що розвиваються, ВМО також прийняла керівні принципи для АЕО, які були інтегровані до Рамкових стандартів (2006), на які орієнтується ЄС, розробляючи та реалізуючі власні принципи митної стратегії та безпеки.

Важливим пріоритетом С.м.б.ЄС є збереження ключової позиції митниці як сучасного партнера в торгівлі, захисті фіскальних та безпекових інтересів у контексті зовнішньої політики ЄС. Загальні стратегічні цілі митниці визначено у сферах:

– захисту суспільних та фінансових інтересів ЄС: забезпечення правильного та ефективного стягнення податків та мит; застосування ефективних заходів по боротьбі з незаконним рухом обмежених та заборонених товарів; подальший розвиток ефективної оцінки ризиків як внесок у боротьбу з терористичною та злочинною діяльністю, у тому числі торгівлею наркотиками, контрафактною та піратською продукцією; попередження, виявлення та проведення в національних межах слідства та судового переслідування за шахрайства і зловживання митним законодавством; взаємне адміністративне положення про допомогу в митних справах, укладене між ЄС і третіми країнами;

– підтримки конкурентоспроможності європейських компаній: модернізація навколишнього середовища та методів роботи митниці; реалізація безпаперової митниці (електронна митниця); прийняття активних підходів до стандартів шляхом узгодження міжнародних стандартів (наприклад розроблених Всесвітньою митною організацією), якщо це необхідно, та розроблення нових стандартів

ЄС, які могли б слугувати моделлю для всього світу;

– сприяння законній торгівлі: розробка та вдосконалення системи управління у напрямі зниження перешкод у просуванні товарів, а також зниження до мінімуму адміністративного навантаження, необхідного для досягнення інших цілей державної політики; забезпечення умов для спрощення в межах закону діяльності економічних операторів з метою зменшення витрат;

– управління ланцюгами поставок товарів: удосконалення та посилення ефективного контролю з метою оптимізації розташування контролюючих органів у ланцюгу поставок; правильна та послідовна реалізація законодавства ЄС та національних законодавств країн-членів, що стосується управління та руху товарів; посилення ефективного та систематичного обміну інформацією про ризики; приділення уваги можливості для обміну інформацією з основними торговельними партнерами з метою створення в результаті системи контролю та управління ланцюгами поставок;

– співробітництва між митними органами країн-членів, іншими державними установами та діловими колами: поглиблення існуючого митного співробітництва; координація дій, спрямованих на захист фінансових інтересів ЄС; розробка механізмів координації з іншими організаціями, діяльність яких пов'язана з кордонами ("єдине вікно"); удосконалення механізмів ділового співробітництва та консультацій; покращення міжнародного співробітництва та взаємної адміністративної допомоги в митних питаннях шляхом укладення відповідних угод з третіми країнами та розширення участі в міжнародних форумах, відповідальних за міжнародне право та рішення (ембарго, природоохоронні угоди тощо).

У межах С.м.б.ЄС митними органами ЄС було розроблено низку ініціатив, спрямованих на запобігання негативним проявам у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Ці ініціативи ґрунтуються на новій моделі безпеки для управління зовнішніми кордонами ЄС і спрямовані на досягнення цілей реагування на проблеми безпеки, пов'язані з міжнародною торгівлею. Пакетну пропозицію щодо координації та застосування ефективних заходів у цій сфері запропонувала Європейська Комісія (Комюніке № 452, 2003 р.).

У рамках виконання поправок до Митного кодексу, що стосуються безпеки ЄС, у період з 2007 по 2009 р. була впроваджена загальна система управління ризиками, метою якої є підвищення ефективності роботи митних органів та митного контролю на основі оцінки ризиків, а також положення про Авторизованого економічного оператора (АЕО). Важливим кроком у сфері забезпечення економічної безпеки ЄС стало зобов'язання всіх трейдерів з 2009 р. надавати попередню інформацію митним органам про товари, що переміщуються через митну територію ЄС: регулювання імпорту і експорту за допомогою митного контролю, а також керівні принципи описання товарів та кодів специфікації товарів.

С.м.б.ЄС також передбачає забезпечення безпеки шляхом застосування скоординованих відповідних заходів на зовнішніх кордонах Співтовариства, активно залучаючи до процесу боротьби з транскордонною злочинністю і тероризмом митні органи країн-членів на основі альтернативного підходу до безпеки ланцюга поставок, зміст якого полягає в раціональній та ефективній розробці заходів щодо захисту торговельних і транспортних систем від тероризму поряд зі збереженням ефективності їх функціонування. Ураховуючи зростання обсягів вантажів та контейнерних перевезень, що здійснюються через митну територію ЄС і є потенційно небезпечними з точки зору контрабанди або радіологічних пристроїв, Європейська Рада визначила стратегічно важливим захист усіх форм транспортних систем з метою забезпечення ефективного прикордонного контролю і сприяння прийняттю та здійсненню стратегії митного співробітництва. Підвищення рівня безпеки розглядається безпосередньо у зв'язку із застосуванням попередньої електронної інформації та електронних систем аналізу ризиків, які покликані виявляти небезпечні вантажі на ранніх стадіях логістичного процесу.

Проблема економічної безпеки ЄС, пов'язана з високою енергетичною залежністю від імпорту енергоносіїв, вирішується в С.м.б.ЄС шляхом упровадження уніфікації енергетичного ринку, посилення взаємозв'язку на ньому, вироблення превентивних механізмів запобігання кризам, викликаних нестабільністю країн-імпортерів енергоносіїв. Забезпечення енергетичної безпеки в рамках мо-

дернізації митної системи ЄС передбачає диверсифікацію видів палива, джерел поставок, транзитних маршрутів тощо. Важливим напрямом також виявляється митна експертиза в контролі товарів, яка передбачає активне використання сучасних ІТ-систем, ефективної системи оцінки ризиків з метою виявлення нелегальних товарів (наркотики, вибухові матеріали, ядерна та хімічна зброя). Загалом **С.м.б.ЄС** охоплює заходи щодо підтримки розробки і посилення безпеки шляхом удосконалення митного контролю, розширення міжнародного співробітництва та забезпечення ефективної інституційної взаємодії між митними і прикордонними органами різних країн.

Літ.: *Бископ С.* Основы обновленной европейской стратегии безопасности / С. Бископ // Вест. междунар. организаций: образование, наука, новая экономика. – 2009; *Commission Regulation (EC) No 1875/2006 of 18 December 2006 amending Regulation (EEC) No 2454/93 laying down provisions for the implementation of Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Community Customs Code* // Official Journal of the European Union. – L 360. – Vol. 49. – 19/12/2006; *Customs and Trade Facilitation.* – World Customs Organization, ROCB; *Regulation (EC) No 648/2005 of the European Parliament and of the Council of 13 April 2005 amending Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Community Customs Code* // Official Journal of the European Union. – L 117. – 04/05/2005; *Supply Chain Security: EU Customs' role in the fight against terrorism* // European Commission. Taxation and Customs Union Directorate General. – April 2006.

Вітер Д.В.

СТРУКТУРИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ – організації, інститути, форуми, рухи, правові принципи і норми, механізми контролю (верифікації), створені міжнародним співтовариством з метою підтримання миру та забезпечення глобальної і регіональної безпеки у різних сферах – воєнній, політичній, економічній, фінансовій, гуманітарній, екологічній та ін.

Створена у 1945 р. Організація Об'єднаних Націй (ООН) є міжнародною організацією незалежних суверенних держав, основним завданням якої є підтримання і зміцнення міжнародного миру та безпеки, розвиток співробітництва між державами. Відповідно до Статуту ООН підтримання міжнародного миру і безпеки здійснюється Генеральною Асамблеєю (ГА) ООН та

Радою Безпеки (РБ) ООН, компетенції яких чітко розмежовані.

РБ є вищим постійно діючим керівним органом ООН, що складається з 15 членів: 5 постійних (Великобританії, КНР, Російської Федерації, США, Франції) та 10 непостійних, які обираються ГА на 2 роки. На РБ покладається головна відповідальність за підтримку міжнародного миру і безпеки. Вона має право приймати як рекомендаційні, так і юридичні рішення, обов'язкові для виконання всіма державами-членами ООН.

Основними повноваженнями РБ ООН є: підтримання міжнародного миру і безпеки; визначення загроз миру або факту агресії та надання відповідних рекомендацій; розв'язання будь-якої суперечки або розслідування ситуації, які можуть призвести до міжнародних конфліктів; прийняття рішення про використання збройної сили для припинення та ліквідації наслідків агресії; розроблення планів щодо створення систем регулювання озброєнь; подання пропозицій щодо застосування економічних санкцій та ін. форм впливу, не пов'язаних із застосуванням сили, з метою запобігання або припинення агресії тощо. Для врегулювання криз і забезпечення міжнародної безпеки ООН вживаються такі заходи: превентивна дипломатія; миротворчість; підтримання миру; розбудова миру у постконфліктний період.

Регіональні структури (системи) безпеки, якщо їх організаційні форми та принципи діяльності відповідають Статуту ООН, розглядаються як складники всесвітньої системи безпеки. Головними з регіональних **С.м.б.** є: Ліга арабських держав (ЛАД), існує з 1945 р.; Організація Американських держав (ОАД), існує з 1948 р.; Організація Африканської єдності (ОАС), існує з 1963 р.; Організація (у 1975-1994 рр. Нарада) з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ); Організація Ісламська конференція (ОІК), заснована у 1969 р.; Організація Північноатлантичного договору (НАТО), заснована у 1949 р.; Рада миру і безпеки Африканського Союзу, існує з 2002 р.; Регіональний форум АСЕАН з питань безпеки, існує з 1994 р.; Співдружність Незалежних Держав (СНД), створена у 1991 р.; Шанхайська організація співробітництва (ШОС), існує з 2001 р.

Однією з найбільш ефективних **С.м.б.** у сучасних умовах є Організація Північноатлантичного договору. З метою забезпечення

міжнародної безпеки (у тому числі за межами внутрішнього геополітичного простору) НАТО взаємодіє з низкою країн-партнерів у форматах Ради євроатлантичного партнерства (РСАП), Програми “Партнерство заради миру” (ПЗМ), Середземноморського діалогу, Стамбульської ініціативи співробітництва, Плану дій щодо членства в НАТО, Інтенсифікованого діалогу НАТО – ЄС, Комісії Україна – НАТО, Ради НАТО – Росія.

Забезпечення європейської безпеки належить до найважливіших завдань Європейського Союзу (ЄС), який також доцільно розглядати як **С.м.б.** У Маастрихтській угоді 1992 р. про створення ЄС як одного із нових напрямів діяльності цієї організації було виділено формування “Спільної зовнішньої політики і політики у сфері безпеки”. Йшлося не про створення альтернативної європейської структури безпеки, незалежної від НАТО, а про надання європейським державам більшої автономії з питань регіональної безпеки. Нині серед європейських держав-членів НАТО триває обговорення ролі і місця Європи у формуванні глобальної системи безпеки, оптимального реагування на виклики міжнародного тероризму та поширення зброї масового ураження.

У межах СНД впродовж 1992-2002 рр. діяв Договір про колективну безпеку, який 7 вересня 2002 р. реорганізовано в Організацію договору про колективну безпеку (нині його членами є Білорусія, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Узбекистан). Дотичною до проблем забезпечення регіональної безпеки є створена у 1997 р. Організація за демократію і економічний розвиток (ГУАМ), що об'єднує Грузію, Україну, Азербайджан та Молдову.

Літ.: *Глобалізація і сучасний міжнародний процес* : монографія / за заг. ред. Б. І. Гуменюка, С. О. Шергіна. – К. : [б. в.], 2009; *Інформаційний довідник з міжнародних відносин і зовнішньої політики України* / за заг. ред. О. І. Пошедіна. – К. : Нац. ун-т оборони України, 2011; *Кулагин В. М. Международная безопасность* / В. М. Кулагин. – М. : Аспект Пресс, 2007.

Смолянук В. Ф.

СТРУКТУРНІ ФОНДИ ЄС (Аграрний, Риболовний, Фонд єднання) – головні фінансові інструменти, направлені на впровадження економічної і соціальної політики ЄС з метою зменшення економічних та соціаль-

них диспропорцій між різними регіонами Європейського Союзу.

Аграрний фонд (EAGGF) підтримує як реорганізацію сільського господарства, так і сільського життя. Фонд структурно розділений на дві частини: одна пов'язана з фінансуванням заходів щодо спільної сільськогосподарської політики, друга – проведення конкретних заходів у сфері сільського господарства. Ресурси ЄС у рамках фонду використовуються для регулювання цін і підтримки рівня фермерських доходів.

Риболовний фонд (FIFG) підтримує збалансоване використання природних ресурсів та розвиток конкурентоспроможної рибопереробної промисловості країн ЄС.

Фонд згуртування (Cohesion Fund) допомагає фінансувати масштабні інвестиції в галузі навколишнього середовища і транспортної сфери. Фонд, як правило, фінансує проекти вартістю понад 10 млн євро. Розподіл коштів Фонду здійснюється на підставі програм співфінансування у сфері захисту навколишнього середовища і розвитку транспорту (трансєвропейські мережі) у країнах, що мають ВВП на душу населення нижче 90% середнього по ЄС. Черговість здійснення проектів визначається спільно Європейською Комісією та державами-членами ЄС. Кошти, що виділяються з цього Фонду, становлять 80-85% усього капіталу, необхідного для реалізації проектів у зазначених сферах. Комісія ЄС вважає, що в принципі не менше 50% коштів з Фонду згуртування має спрямовуватися на виконання екологічних проектів, що відповідає загальним цілям і завданням політики ЄС у сфері довкілля.

У 80-х і 90-х рр. ХХ ст. було здійснено ряд кроків для реформування **С.ф.ЄС** з метою посилення програмного підходу і досягнення більшої концентрації ресурсів, що спрямовуються на реалізацію програм розвитку. Це дає змогу здійснювати адресне використання коштів бюджету та зменшує можливість нецільового використання виділених ресурсів.

Усі фонди є результатом поглиблення економічної інтеграції країн ЄС, результатом якої є збільшення в бюджетній сфері частки витрат на регіональну і соціальну політику.

Літ.: *Muscis H. Все про спільноти Європейського Союзу* : пер. з англ. / Ніколас Мусіс. – К. : К.І.С., 2005; *Європейський Союз* : словник-довідник / М. Марченко (ред.-упоряд.). – К. : К.І.С., 2005;

Measuring Attitudes Cross-Nationally. Lessons from European Social Survey. Editors R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald and G. Eva. Centre for comparative Social Surveys, City University, London, 2007; *Social Policy. A Conceptual and Theoretical Introduction.* Edited by M. Lavalette and A. Pratt. Sage publications. London, 2001; *Social policy.* Second edition. Edited by J. Baldock, N. Manning, S. Vickerstaff. Oxford University Press. – New York. 2003.

Діденко Н.Г.

СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ (European Court of Justice) – одна з основних інституцій Європейського Союзу. Розташований у Люксембурзі. С.ЄС складається згідно із ст. 19 Договору про Європейський Союз (консолідована версія) (далі – ДЄС), з Суду, Суду загальної юрисдикції та спеціалізованих судів.

До складу Суду входить один суддя від кожної держави-члена. Судові допомагають Генеральні адвокати. До складу Суду загальної юрисдикції входить щонайменше один суддя від кожної держави-члена. Для того щоб забезпечити ефективний правовий захист у сферах, охоплених законодавством Союзу, держави-члени надають достатні засоби судового захисту. С.ЄС забезпечує дотримання законодавства у тлумаченні та застосуванні Договорів.

С.ЄС згідно з договорами: приймає рішення у справах за позовами, які подають держава-член, установа, фізична або юридична особа; на звернення судів або трибуналів держав-членів виносить попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених установами; приймає рішення в інших справах, як встановлено в договорах.

ДфЄС містить 30 статей (з 251 по 281 включно), які урегульовують діяльність С.ЄС. Засідання Суду проводяться у складі палат або у складі Великої палати згідно з правилами, встановленими для цих цілей у Статуті С.ЄС. Якщо це передбачено Статутом, Суд може також засідати в повному складі.

Судові допомагають вісім генеральних адвокатів. У разі надходження запиту від Суду Рада, діючи одностайно, може збільшити кількість генеральних адвокатів. Обов'язком Генерального адвоката, який діє абсолютно неупереджено та незалежно, є подання у відкритому суді обґрунтованих позицій у справах, які відповідно до Статуту С.ЄС вимагають його участі. Судді та генеральні

адвокати Суду добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом і які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на найвищі судові посади в їхніх країнах, або які є юристами визнаної компетентності; вони призначаються за спільною згодою урядів держав-членів строком на шість років після проведення консультацій із колегією. Кожні три роки відбувається часткова заміна суддів та генеральних адвокатів згідно з умовами, встановленими в Статуті С.ЄС. Судді обирають Голову Суду зі свого складу строком на три роки. Голова може бути обраний повторно. Судді та генеральні адвокати, які йдуть у відставку, можуть бути призначені повторно. Суд призначає свого Секретаря та встановлює правила, що регулюють його роботу. Суд встановлює свій Регламент. Цей Регламент потребує схвалення Радою.

Кількість суддів Суду загальної юрисдикції визначається Статутом С.ЄС. Статут може передбачати те, що Судові загальної юрисдикції допомагають генеральні адвокати. Члени Суду загальної юрисдикції добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом та які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на найвищі судові посади. Вони призначаються за спільною згодою урядів держав-членів строком на шість років після проведення консультацій із колегією. Склад Суду загальної юрисдикції частково оновлюється кожні три роки. Члени, які йдуть у відставку, можуть бути призначені повторно. Судді обирають Голову Суду загальної юрисдикції з членів Суду строком на три роки. Голова може бути обраний повторно. Суд загальної юрисдикції призначає свого Секретаря та встановлює правила, що регулюють його роботу. Суд загальної юрисдикції встановлює свій Регламент за погодженням із Судом. Цей Регламент потребує схвалення Радою. Якщо Статут С.ЄС не передбачає іншого, положення договорів, що стосуються Суду, застосовуються до Суду загальної юрисдикції. З метою надання висновку щодо придатності кандидатів до виконання обов'язків судді або Генерального адвоката Суду та Суду загальної юрисдикції, перш ніж уряди держав-членів зроблять призначення, зазначені у ст. 253 та 254 ДфЄС, створюється колегія, до складу якої входять сім осіб, які добираються з-поміж колишніх членів Суду та Суду загальної юрисдикції, членів національних

вищих судів та юристів визнаної компетентності, одна особа з яких пропонується Європейським Парламентом. Рада ухвалює рішення, що встановлює правила роботи колегії, та рішення про призначення її членів. Колегія діє за ініціативою Голови Суду.

Спеціалізовані суди можуть бути створені при Суді загальної юрисдикції для розгляду та винесення у першій інстанції рішення у певних категоріях позовів або проваджень, що порушуються у певних сферах, Європейським Парламентом та Радою. Європейський Парламент та Рада діють за допомогою постанов (регламентів) або за пропозицією Комісії та після проведення консультацій із Судом або на запит Суду після проведення консультацій із Комісією. Постанова (регламент), якою створено спеціалізований суд, встановлює правила організації суду та обсяги юрисдикції, надані йому.

Рішення, винесені спеціалізованими судами, можуть бути предметом права оскарження лише з питань права або, якщо це передбачено в постанові (регламенті), що створює спеціалізований суд, права оскарження по суті у Суді загальної юрисдикції.

Члени спеціалізованих судів добираються з осіб, чия незалежність є поза сумнівом і які володіють кваліфікацією, необхідною для призначення на судові посади. Їх призначає Рада, діючи одностайно. Спеціалізовані суди встановлюють свої регламенти за погодженням із Судом. Такі регламенти потребують схвалення Радою. Якщо регламент, що створює спеціалізований суд, не передбачає інше, до спеціалізованих судів застосовуються положення договорів стосовно С.ЄС та положення Статуту С.ЄС. Розділ I Статуту та його ст. 64 застосовуються до спеціалізованих судів у будь-якому випадку.

С.ЄС може отримувати необмежену юрисдикцію щодо передбачених у постановах (регламентах) санкцій на основі постанов (регламентів), ухвалених спільно Європейським Парламентом та Радою або Радою відповідно до положень договорів.

С.ЄС переглядає правомірність законодавчих актів, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, крім рекомендацій та висновків, а також актів Європейського Парламенту, що мають на меті правові наслідки для третіх сторін. С.ЄС також переглядає правомірність актів органів, служб та агенцій Союзу, що мають правові

наслідки для третіх сторін. Для цих цілей С.ЄС має юрисдикцію щодо позовів держав-членів, Європейського Парламенту, Ради або Комісії на засадах браку компетенції, порушення істотної процесуальної вимоги, порушення договорів або будь-якої норми права, пов'язаної з їх застосуванням, або зловживання повноваженнями. Суд за цих самих умов має юрисдикцію щодо позовів Рахункової палати та Європейського центрального банку та Комітету регіонів з метою захисту їх прерогатив.

С.ЄС має також юрисдикцію виносити попередні рішення стосовно: тлумачення Договорів; чинності та тлумачення актів установ, органів, служб та агенцій Союзу; спорів, пов'язаних із відшкодуванням збитків, передбачених у ч. 2 та 3 ст. 340 ДфЄС; правомірності акту, ухваленого Європейською Радою або радою відповідно до ст. 7 ДЄС, лише на запит відповідної держави-члена, визначеної Європейською Радою або Радою, та лише стосовно процедурних положень, що містяться в цій статті; будь-яких спорів між Союзом та його службовцями в межах і за умов, встановлених у Штатних правилах посадовців та в Умовах працевлаштування інших службовців Союзу тощо.

С.ЄС не має юрисдикції стосовно положень, пов'язаних із спільною зовнішньою та безпековою політикою, а також стосовно актів, ухвалених на основі цих положень.

Позови, подані до С.ЄС, не мають призупинючої сили. Проте Суд може, якщо він вважає, що цього вимагають обставини, постановити призупинити застосування акта, що оскаржується. С.ЄС у будь-якій справі, яку він розглядає, може призначити будь-які необхідні тимчасові заходи.

Статут С.ЄС викладається в окремому Протоколі. Європейський Парламент та Рада, діючи згідно зі звичайною законодавчою процедурою, можуть вносити зміни до положень Статуту, за винятком розд. I та ст. 64 ДфЄС. Європейський Парламент та Рада діють або за запитом Суду та після проведення консультацій з Комісією, або за пропозицією Комісії та після проведення консультацій із Судом.

Основна мета С.ЄС полягає в забезпеченні застосування права Європейського Союзу при однаковому тлумаченні й застосуванні ДЄС та ДфЄС. Суд виконує це завдання під час судових засідань, які охоплюють як без-

посередньо процесу, де позивач порушує справу в суді на підставах, зазначених у ДЄС та ДфЄС, так і в разі непрямого звернення, у яких національний суд просить С.ЄС роз'яснити окремі питання права ЄС.

Процедура судочинства в ЄС має ознаки систем континентального та англо-саксонського права і включає чотири стадії: письмову; попереднього розслідування; усного розгляду; винесення рішення. У судочинстві Європейського Союзу передбачена також процедура спеціального перегляду, запровадження якої зумовлене тим, що рішення С.ЄС не обов'язково є останнім словом у справі.

Літ.: Грицяк І. А. Правова та інституційна основа Європейського Союзу : підручник / І. А. Грицяк, В. В. Говоруха, В. Ю. Стрельцов ; за заг. ред. М. Бойцуна, І. Грицяка, Я. Мудрого та ін. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2009. – 620 с. – (Серія “Б-ка держ. службовця у галузі європейської інтеграції”); Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства ; за заг. ред. Олени Зеркаль. – К. : Ніка-Прінт, 2010. – 416 с.

Грицяк І.А.

СУЧАСНІ СВІТОВІ ЗАГРОЗИ – складна система взаємопов'язаних загроз, які виникли в процесі розвитку людства у ХХ ст. і стосуються його життєво важливих інтересів. Реалізація цих загроз може призвести до великих втрат або загибелі цивілізації. Витоки С.с.з. можна знайти в епосі Відродження. Саме тоді були закладені підвалини сучасної поведінки людини західної культури, спрямованої на великомасштабне підкорення природи завдяки науковому знанню. Перші успіхи в перетворенні природи принесли також і розуміння віддалених негативних наслідків. Так, французький біолог Ж.Б.Ламарк (1744-1829) писав: “Можна, мабуть, сказати, що призначення людини полягає в тому, щоб знищити свій рід, попередньо зробивши земну кулю непридатною для проживання”.

У подальшому, вже на рубежі ХІХ і ХХ ст., такі діячі науки і культури, як Б.Рассел, А.Франс, В.І.Вернадський аргументовано попереджали про можливі загрози, приховані в науковому прогресі. Але лише наприкінці 60-х рр. ХХ ст. можлива ядерна війна, гонка озброєнь, екологічна, енергетична, продовольча кризи, демографічний вибух почали сприй-

матися в масовій свідомості як загрози глобального масштабу та усвідомлюватися не тільки в науці та культурі, а й на політичному рівні.

Геополітичні, гео економічні та культурні зміни, які відбулися після Другої світової війни, відкрили нові можливості розвитку соціуму, а протиборство двох соціальних систем багато в чому стимулювало цей процес. У результаті було суттєво інтенсифіковано процес виробництва в індустріальному, а потім постіндустріальному суспільстві; різко загострилась нерівномірність соціально-економічного та науково-технічного рівня країн; зросли масштаби впливу діяльності людства на навколишнє природне середовище; значно збільшилась чисельність населення планети; в ході військового протистояння та ядерного озброєння сторін було досягнуто рівня, достатнього для неодноразового знищення всього живого на планеті у разі її використання. Суперечливий характер розвитку існуючих у ті часи соціально-політичних систем світу, їх боротьба породила низку негативних наслідків, реагувати на які було складно через відсутність спільних, узгоджених дій між представниками цих систем. Як наслідок, в умовах формування людства як єдиного суб'єкта всесвітньої історії з'явився принципово новий тип загроз – глобальні, для усунення яких адекватні способи та методи на той час були відсутні.

Специфікою С.з.с. є те, що вони: зачіпають інтереси всього людства та його майбутнє; набули всесвітнього характеру та стали об'єктивними чинниками розвитку суспільства в масштабах планети; потребують невідкладного реагування; не можуть бути усунутими на місцевих або регіональних рівнях, а вимагають для їх подолання об'єднаних зусиль усього людства.

Для вивчення С.с.з. у короткі строки сформувався новий науковий напрям – глобалістика, яка має міждисциплінарний характер. В її формування зробили внесок кілька напрямів у пізнанні. По-перше, критичне осмислення наростання загроз людству з боку науково-технічного прогресу. Основи таких уявлень у ХХ ст. заклали роботи Б.Рассела, О.Хакслі, Дж.Оруелла тощо. По-друге, футурологічні прогнози, що набули в 60-і рр. минулого століття великого поширення. По-третє, загальна теорія систем, методологічні положення якої були сформульовані Л. фон

Берталанфі і потім використовувалися в спеціальних дисциплінах (наприклад у дослідженнях міжнародних відносин Р.Ешбі, Е.Ласло, Дж.Форрестера тощо). Була створена теорія динаміки соціальних систем, у рамках якої були описані методологічні принципи глобального моделювання. По-четверте, для розвитку теорії глобалістики велику роль відіграли праці П.Тейяра де Шардена, В.І.Вернадського. Концепція трансформації біосфери в ноосферу, гіпотеза “Гея” Дж.Лавлока (1970) фактично спрямовані на запобігання **С.с.з.**

Глобалістика активно розвивається, але в її рамках відсутній єдиний підхід та загально-визнана концепція **С.с.з.** Найбільш поширеним у класифікації **С.с.з.** є поділ їх на три основні групи. До першої з них відносять загрозу виникнення світової термоядерної війни, а також невирішеність питань економічної відсталості окремих країн та регіонів, зростаючий контраст у доходах на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, голоду, зубожіння і неписьменності. Другу групу складають загрози, які виникли в результаті появи негативних для людини наслідків перетворення природного середовища: катастрофічне антропогенне забруднення довкілля, перш за все атмосфери, світового океану тощо; недостатність у забезпеченні подальшого економічного розвитку людства необхідними природними ресурсами, включаючи продовольство, промислову сировину і джерела енергії. До третьої групи належать **С.с.з.**, зумовлені взаємовідносинами людини і суспільства: безконтрольне стрімке зростання населення; негативні сучасні та віддалені наслідки науково-технічного прогресу, які можуть спричинити біологічну деградацію людини, поширення алкоголізму і наркоманії; зниження рівня здоров'я і освіти тощо. Причинами появи **С.с.з** фахівці вважають: стихійність, нерівномірність соціально-економічного та науково-технічного розвитку різних держав, регіонів світу; суттєве збільшення впливу суспільства на природу.

У питаннях усунення **С.с.з** також немає єдиних підходів і загально-визнаних концепцій, вони існують зараз у вигляді набору принципів і установок, головні з яких зводяться ось до чого. Усупереч розколу сучасного світу інтенсифікація зв'язків і взаємодій веде до об'єктивної єдності господарських зв'яз-

ків, соціальних процесів і історичного талану різних країн, а також культури, науки і техніки, зумовлює спільність майбутнього для всього людства. Пошуки шляхів його гармонійного об'єднання – основна ідея забезпечення міжнародної безпеки, яка, проте, ще не отримала переконливого практичного рішення. Запропоновані лише окремі варіанти, такі як, наприклад, створення транснаціональних структур аж до світового уряду, побудова екологічно збалансованої глобальної економічної системи, досягнення глобальної демографічної стабілізації, формування глобальної культури нового типу. Визначальне значення на цьому шляху відводиться загальнолюдським цінностям і культурно-історичному універсалізму, становленню нової свідомості як вирішального суб'єктивного чинника майбутнього світового розвитку, поширенню відчуття причетності життя людини до глобального цілого природи і космосу, відповідальності за майбутнє світу, за долю культури і духовного життя. Визнається, що культура є реальністю, більш важливішою для долі майбутнього світу, ніж політика, а глобальна екологічна і гуманістична етика – духовна першооснова, над якою повинні надбудовуватися різні види і форми суспільного буття.

Центральне місце у вирішенні питань усунення **С.с.з.** відводиться людині. Так, Римський клуб ставить проблему людини головним чином у прагматичній площині – як завдання вдосконалення і розвитку нових “людських якостей” (А.Печчеї), спрямованих на майбутній світовий порядок і глобальну свідомість. Другий підхід орієнтований на формування етичної відповідальності за природу, за створення альтернативної цивілізації і культури, що може взяти на себе лише духовно зріла і вільна особа. Ці два підходи протистоять будь-яким формам фанатизму і екстремізму, відкидають революційні методи перетворення дійсності і роблять акцент на еволюційний змінах спочатку у свідомості людей, а потім і в соціально-економічній і політичній практиці. Крім того, йде пошук спільного в найрізноманітніших політичних, філософських, психологічних і релігійних концепціях. Усе це може стати єдиним джерелом культурного оновлення й універсальної моралі для всього людства.

Незважаючи на те, що міжнародні екологічні організації громадянського суспільства та

створені в ім'я захисту довкілля партії “зелених” залишаються в більшості країн, як правило, на узбіччі політичного життя, урядом доводиться все більшу увагу звертати на дану проблематику.

Важливими міжнародними заходами, спрямованими на усвідомлення та розробку шляхів зменшення та усунення **С.с.з.**, є: прийняття ООН у 1982 р. “Всесвітньої хартії природи”; створення в 1983 р. Міжнародної комісії з довкілля і розвитку, яка у 1987 р. підготувала доповідь “Наше спільне майбутнє”, в якій вперше були сформульовані основні положення концепції сталого розвитку; розроблена ЮНЕП “Екологічна перспектива до 2000 р. і далі”; підготовлена та оголошена Міжнародним союзом охорони природи та природних ресурсів “Всесвітня стратегія охорони природи”; робота Другої міжнародної конференції ООН з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), на якій розглядалися усі аспекти сталого розвитку та були прийняті документи: 1) Порядок денний на XXI століття; 2) Програма дій ООН, прийнята в Ріо-де-Жанейро; 3) Декларація з навколишнього середовища та розвитку; 4) Заява про принципи відносно лісів; 5) Рамкова конвенція про зміну клімату під впливом газів, що викликають парниковий ефект; 6) Конвенція про збереження біологічної різноманітності; підписання Кіотського протоколу про обмеження викидів в атмосферу газів, що викликають парниковий ефект (1997); прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Декларації і програми дій форуму тисячоліття “Ми, народи: зміцнення Організації Об'єднаних Націй у двадцять першому столітті” (2000) тощо.

Людство стикнулося з глобальними загрозами своєму існуванню, але єдиного шляху їх подолання поки ще не розроблено. Сьогодні вже зрозуміло, що світова спільнота повинна істотно змінитися в напрямі кращого розуміння навколишнього природного та соціального середовища людини. В.І.Вернадський слідом за Е.Леруа і П.Тейяром де Шарденом назвав цей новий стан єдності людей з природою ноосферою, покладаючись передусім на розум людський, здатний формувати безпечне середовище свого існування.

Літ.: *Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь* / гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. : СПб ; Нью-Йорк : ИЦ “ЕЛИМА”, ИД “Питер”, 2006;

Коммонер Б. Замыкающийся круг. Природа, человек, технология / Б. Коммонер. – Л. : [б. в.], 1974; *Наше общее будущее: Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)* : пер. с англ. / под ред. и с послесл. С. А. Евтеева, Р. А. Перелета. – М. : Прогресс, 1989; *Печчеи А. Человеческие качества* / А. Печчеи. – М. : [б. и.], 1980; *Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности*. – М. : [б. и.], 1990; *Сидорина Т. Ю. Человечество между гибелью и процветанием* / Т. Ю. Сидорина. – М. : [б. и.], 1997; *Современные глобальные проблемы мировой политики* : учеб. пособ. для студ. вузов / под ред. М. М. Лебедевой. – М. : Аспект Пресс, 2009.

Кучма Д.Я.

СФЕРИ ПАРТНЕРСТВА І СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З НАТО У ГАЛУЗІ ГОТОВНОСТІ ДО КАТАСТРОФ

(англ. areas of partnership and cooperation with Ukraine NATO's disaster preparedness) – напрями партнерства та співробітництва, визначені Меморандумом про взаєморозуміння щодо планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та готовності до катастроф (від 16.12.1997 р.).

Ці напрями між зазначеними сторонами зосереджено на таких сферах взаємних інтересів: обмін інформацією, експертизою та досвідом шляхом проведення семінарів, практикумів, упровадження пілотних проєктів щодо оцінки ризику, планування на випадок надзвичайних ситуацій, запобігання катастрофам, аналізу ситуації після катастроф, а також готовності та управління катастрофами взагалі; планування та підтримка управління катастрофами, включаючи розширення можливостей регіонального реагування та взаємної сумісності під час ліквідації наслідків катастроф, зокрема гасіння великих пожеж на нафтових або газових свердловинах та трубопроводах; з урахуванням можливостей України в галузі транспортної авіації розгляд планів з транспортної підтримки при управлінні катастрофами з акцентуванням уваги на конкретизації домовленостей щодо аеромедицинської евакуації, з подальшим розглядом загальної концепції та принципів, дійсних для Альянсу та країн-партнерів; проведення досліджень, спрямованих на розширення шляхом міжнародного співробітництва загальних можливостей реагування на ядерні аварії, ґрунтуючись на уроках, винесених із Чорнобильської катастрофи; планування заходів щодо

ліквідації наслідків техногенних надзвичайних ситуацій, таких як Чорнобильська катастрофа, і в сільському господарстві, водопостачанні та інших життєво важливих сферах; планування розвитку та поглиблення взаємної сумісності у процедурах та оснащенні пошуку і порятунку, зокрема для пошуку та порятунку людей у населених пунктах; планування для розвитку системи електронного картографування природних небезпек для моделювання оцінки ризику і зменшення небезпеки; планування цивільно-військової співпраці, включаючи військову підтримку операцій у разі надзвичайних ситуацій цивільного характеру у вищезгаданих сферах, а також для обміну інформацією і дослідженнями щодо запобігання серйозним техногенним аваріям, включаючи ядерні, беручи до уваги заходи в рамках Частково Відкритої угоди Ради Європи і Європейського Центру техногенної безпеки; інші подібні заходи, що можуть бути взаємно погоджені. Співпраця у вищезгаданих сферах ґрунтується на принципах рівності, взаємності і взаємної вигоди та матиме на меті розв'язання спільних проблем і розширення можливостей готовності до надзвичайних ситуацій.

Меморандумом передбачено, що співробітництво між Сторонами розвиватиметься з урахуванням існуючої політики та домовленостей про планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру, схвалених Північноатлантичною Радою та Радою Євроатлантичного партнерства, і не дублюватимуть та не суперечитимуть їм. Керівним принципом буде те, що співробітництво спрямовуватиметься на ті сфери, де практичне співробітництво є доцільним і можливим, а також на спеціальну експертизу та ресурси, що доповнюватимуть існуючі домовленості та слугуватимуть внеском до особливого партнерства Україна-НАТО та розширеного Євроатлантичного партнерства.

Передбачено створення спільної Групи Україна-НАТО під егідою Комісії Україна-НАТО для планування, нагляду та координації спільних заходів, передбачених у цьому Меморандумі про взаєморозуміння. Спільна Група засідатиме щорічно, чергуючи свої зустрічі в штаб-квартирах у Києві і НАТО. Визнаючи важливість своєчасного і надійного зв'язку, Сторони погоджуються мати відповідних "контактних осіб". З цією метою Міністерство України з надзвичайних

ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи може призначити відповідно до встановлених процедур представника у складі Місії України при НАТО і покрити всі пов'язані з цим витрати.

Меморандум про взаєморозуміння не накладатиме жодних фінансових зобов'язань на жодну із Сторін. Україна і НАТО (кожна сторона) будуть відповідальні за власні відповідні адміністративні кошти, необхідні для підтримки імплементації Меморандуму про взаєморозуміння. В той час як основним принципом буде використання коштів у сфері, куди вони були вкладені, НАТО, в рамках фінансової політики Альянсу "ПЗМ" в кожному окремому випадку розглядатиме можливість фінансової підтримки з метою сприяння якомога повнішій участі України в роботі Головного Комітету з планування при надзвичайних ситуаціях цивільного характеру та підпорядкованих йому плануючих бюро та комітетів відповідно до спільних заходів, описаних у Розділі II цього Меморандуму про взаєморозуміння.

Літ.: Довідник НАТО, 2006 / Office of Information and Press NATO – 1110. – Brussels – Belgium : [s.n.], 2006; *Енциклопедичний словник з державного управління* / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010; *Історія, теорія і практика європейської та євроатлантичної інтеграції України* / С. О. Телешун, В. Д. Бакуменко, Д. В. Вігер та ін. // *Енциклопедичний довідник* / за заг. ред. В. Д. Бакуменка, С. О. Телешуна. – К. : Вид-во НАДУ, 2006; *Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, В. Д. Бондаренко та ін. – Ужгород : Ліра, 2009. – Вип. 14. – (Серія "Євроінтеграція: український вимір"); *Міжнародна інтеграція* : навч. посіб. / І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, О. М. Ващук та ін. – Ужгород : Ліра, 2008. – Вип. 15. – (Серія "Євроінтеграція: український вимір").

Бакуменко В.Д.

СЦИБОРСЬКИЙ МИКОЛА (28 березня 1897 р., Житомир – 30 серпня 1941 р., Житомир), державний діяч, ідеолог УНР 1917-1920 рр., полковник. Визначний діяч ОУН, публіцист і теоретик українського націоналізму, зокрема так званого солідаризму і корпоративного державного устрою, за фахом – інженер-економіст. На початку Першої світової війни 1914-1918 рр. призваний до російської армії, капітан російської армії. У 1917 р.

перейшов на службу до армії УНР. З 1920 р. підполковник. В еміграції жив у Чехословаччині та Франції. У 1929 р. закінчив Українську господарську академію у Подєбрадах, де створив на початку 1920 р. Лігу українських націоналістів. З 1927 р. входив до Проводу українських націоналістів. У 1928-1934 рр. видавав у Празі ідеологічний орган ПУН – журнал “Розбудова нації”, співпрацював у націоналістичних виданнях – “Державна нація”, “Сурма”, “Українське слово”. У 1929 р. – делегат I Конгресу українських націоналістів у Відні, обраний першим заступником голови Проводу українських націоналістів. У вересні 1939 р. за дорученням А.Мельника розробив проект Конституції України, яка передбачала “тогалітарний, авторитарний, професійно-становий” устрій держави. Після розколу ОУН – на боці А.Мельника. На початку радянсько-німецької війни 1941-1945 рр. у складі основної похідної групи вирушив у Київ. Загинув разом з О.Сеником у Житомирі внаслідок терористичного акту. Похований у Житомирі. У творі “Націократія”, виданому в 1935 р. у Парижі, передбачив крах соціалізму, комунізму. Причиною, за його визначенням, є духовне спустошення, антирелігійність, збайдужілість, відсутність у громадян почуття власності, бездушність та безініціативність зтероризованих каральною системою “гвинтиків імперії”. У боротьбі за не-

залежність прагнув опиратись на внутрішні сили нації.

У творі “Передпосилка національної революції” (1932) застерігав, що національна революція досягне успіху за умов підготовленого духовного ґрунту та сильної організації. В іншій праці “Земельне питання” (1936) пропонує власну націоналістичну концепцію земельної політики, в основі якої вбачає залежність розвитку Української держави від розвитку інтенсивного трудового селянського господарства, де найбільша підтримка надається середньому прошарку села.

У галузі релігійної політики наголошував на необхідності визнання державою її як великої цінності, що сприяє розвитку духовно-моральних сил людини, суспільства, нації. В 1940 р. написав проект Конституції Української держави, яка й сьогодні вражає своєю виваженістю і довершеністю. Серед українських теоретиків йому одному найповніше вдалось окреслити всі етапи боротьби за незалежність та розбудову держави, і тому його спадщина заслуговує великої уваги.

Літ.: *Сціборський М.* Нарис проекту основних законів / Конституції Української держави / М. Сціборський. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/Література/Микола-Сціборський/55347> / Нарис-проекту-основних-законів-конституції-Української-Держави; *Сціборський М.* Націократія / М. Сціборський. – Вінниця : [б. в.], 2007.

Розпутенко І.В.